

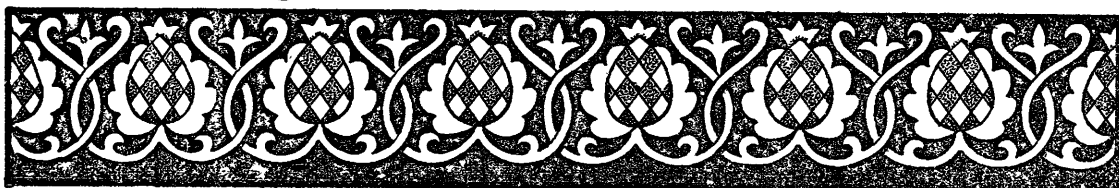
Проф. Євген Онацький

УКРАЇНЬКА
МАЛА
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

Книжка IX. Літери НА-ОЛ

Накладом Адміністрації
УАПЦеркви в Аргентині

Буенос Айрес - 1962

В.Найчук

НА -

НАПИТИСЯ ВОДИ — поширений в народніх піснях символ задоволення любовної справи — і то не тільки в розумінні кохання, а й любови в ширшому розумінні:

Ой, дай мені, моя мила, водиці наптити
Та чей же я перестану за тобою тужити
(Етн. Зб. НТШ. XI. 109).

Звідси гора, звідти друга,

Нігде води наптитися:

Задумав я женитися:

Задумав я жінку мати,

Беруть мене у солдати (Чуб. V, 982)

«Нігде води наптитися» — бо «беруть мене у солдати», нема як женитися.

Всюди гори, всюди гори,

Нігде води пити,

Пішли хлопці за гряницю,

Нікого любити. (Потеб. II. 641)

Глибокі колодязі,

Ніде води наптитися:

Нема наших синів із нами —

Ні на кого подивитися (Чуб. V. 1014),—

Отже, хоч є вода в колодязях, та надто вони глибокі, не можна її дістати — хоч і маємо синів, яких можна було б любити, та надто вони далеко і туга любови залишається незадоволеною.

Кажуть мені річку бристи

Широкою та глибокою,

А та річка невеличка —

Мені з неї не наптитися,

Горі ж мені на чужині —

Ні до кого прихилитися (Чуб. V. 457)

(Див. НАПУВАТИ).

НАПОЛЕОН I (1769—1821) — імператор французів син корсіканського адвоката Карла Бонапарте. Після здобуття всієї західної Європи, пішов в 1812 р. на Росію, де після битви під Бородіном взяв Москву. Але москалі її підпалили, і Наполеон, зазнавши великих втрат від

суворої землі та партизанки, мусів залишити Росію і після поразки під Ляйпцігом в «бою народів» в 1813, абдикував у 1814 р. і був засланий на Ельбу. В 1815 р. втік з Ельби і висадився в Франції, щоб пройти тріумфальним маршем до Парижу, де ще 100 днів тримав владу, але після поразки під Ватерльо знову абдикував в 22. VI 1815 р. і був засланий на острів св. Олени, де й помер, залишивши цікаві спогади.

В українській історіографії склалось було досить неясне уявлення, що Наполеон I був «українофілом» і симпатизував ідеї українського гнзволення та створення нової української державности. С. Єфремов в 1912 р., з приводу 100-ліття франко - російської війни, написав був перше в клівській «Раді» (чч. 199—201), а потім в збірнику своїх статей «За рік 1912» (ст. 261), що «зі свого походу (в Росію) Наполсон випис деяке зацікавлення Україною. Нехай то був просто випадок, що в його речах знайдено між іншим «Енеїду» Котляревського, але маємо інший факт, який показує, що Наполеон таки хотів дізнатися докладніше про Україну та її нарид. Про цей факт розповів недавно на сторінках «Раді» Подолянин, і ми тут тільки нагадаємо коротенько, що, коли Наполеон вернувся до Франції 1813 р., то з його спеціального вказу написано і надруковано в 30 примірниках ЛЕЗЮРА (див.) велику, на 600 ст., історію України. Мабуть, не дурно такий практичний чоловік як Наполеон, цікавивсь Україною: певно, він снував щодо неї якісь свої комбінації. Але зоря його зайшла, і незабаром Ляйпціг та Ватерльо поховали і його славу і вплив на європейську політику. »

Треба ствердити, що зацікавлення Україною в Наполеона з'явилося не в наслідок походу в Росію а ще раніше. Наполеон ще був першим консулом Республіки, коли в 1802 р. один французький агент у Константинополі, Еміль

Годен, випрацював для нього спеціальну доповідь про плян поширення на Україну — «щоб знайти противагу англійському впливові в корінній Росії». Годен піддав думку зорганізувати в Україні, головно над Чорним морем торговельні підприємства, в яких урядовцями були б французькі вояки та підстаршини. Передбачаючи, що питання Константинополя та його проток (Босфор та Дарданелли) доведе, скорше чи пізніше до війни з Росією, Годен радив використати український національний рух і досліджував способи, як це зробити, а навіть думав про текст відозви призначеної для України.

Від того часу документи щодо наполеонівського зацікавлення Україною завдяки головно розшукам І. Боршачака усе зростають і зрештою виявил, що наполеонівська політика і в цьому пункті не була чимсь новим. — вона тільки продовжувала напрямні традиційної політики ще до революційного монархічного режиму який піддержував Мазепу, а потім — протягом ХУІІ в. — мазепинців (див. ОРЛИК, МАЗАРІН, РІШЕЛЬЄ, КОНДЕ, ДЮНКЕРК, СЕСІ) Отже якщо Наполеон виявляв зацікавлення Україною то воно знаходило добрий ґрунт у минувшині французької традиційної політики. Головним ворогом тодішньої Франції була Англія, і, вважаючи на цього небезпечного ворога, Наполеон шукав час-від-часу порозуміння з Росією але як писав Дрію — «хоч з Наполеона роблять основника франко-російської приязні не можна сумніватися що Росія ніколи і ні в кому не мала небезпечнішого супротивника» («Тільзіт», 1916 р.).

Час найбільшого зацікавлення українською справою припадає на рр. 1807—8, коли французький уряд чув так чи інакше розв'язати польську проблему, і на рр. 1811—13, в безпосередньому зв'язку з франко-російською війною

Пікаво відзначити що, коли поляки згідно зі своїми непомірними апетитами, поставили 30 січня 1807 р. домагання приєднати до Варшавського князівства, що його створив Наполеон також українські землі до Дніпра і Очакова включно з ним останнім Наполеон відмовився задовольнити це домагання. 8 грудня того ж року «Публіцист», офіційний орган французького уряду, відрукував невеличку статтейку в якій зазначалося що «з Польшею можна тавня козацька країна, Україна, одна з найплідніших земель, що своїми багатствами заслуговує на якнайбільшу увагу нашої держави. Справа Польщі вже розв'язана і тому тепер черга на розв'язання справи плідородної батьківщини Мазепи».

В архівах французького міністерства закордонних справ зберігся дуже важливий і цікавий документ — справоздання графа Т'Отрі-

ва директора політичного відділу, де ми знаходимо «проект утворення з України незалежної держави, обсаду уряду якої імператор собі зарезервував». Та держава, що її межі відповідають приблизно сучасним кордонам України, мала б називатися НАПОЛЕОНІДОЮ і «мала б бути одною з найсильніших заборол проти перебільшених плянів Росії та її претенсій щодо Чорного моря і Босфору».

В 1807 р. з'явився Мемуар про Росію, в якому говориться про Україну з точки погляду воєнної — що власне найбільше цікавила Наполеона: «Сама Україна може прогудувати армію що знаходитиметься близько, інші провінції в цьому відношенні не вистачальні».

В 1808 р. Ле Клерк виготовлює мемуар під заголовком «Мемуар про причини амбіцій Росії і засоби їх побороення». В цьому мемуарі він оголошує відновлення великої Польщі і визволення України: «Божий Промисел, здається, створив Наполеона для того, щоб він відкинув Росію у глиб її пустель. Він поставить непереможні бар'єри своїм ворогам, як Всемогутній поставив межі хвилям моря.» Тим бар'єром мала бути Україна, як колись у плянах кардинала Рішельє, мала вона служити східнім бар'єром проти поширення Австрійської Імперії.

31. I. 1808 р Наполеон писав своєму послові в Петербурзі: «Скажіть міністрові Романцову і пареді що я маю намір розпочати якнай скорше похід на Індію і також думаю про розподіл Туреччини. Для цього мені треба 20 до 25 тисяч москалів, 8—10 австріяків і 30—40 тисяч французів. Нема нічого легшого від цього походу. Я певний, що Англія тремтітиме від страху навіть перше ніж наші війська дійдуть до Евфрату».

Але цар Олександр не поспішав давати свої війська на виконання плянів Наполеона. Російський уряд підозрівав, що уряд Наполеона думас не стільки про розподіл Туреччини, як про розділ Росії.

Уже 13. I. 1807 р. після того як французькі війська після перемог під Австерліцем Єною та Фрідландом увійшли до Польщі, Олександр I створив «Комітет Загальної Безпеки», що мав «наглядати за шпигунами і дефетистами, а головно за французькими агентами». Комітет мав наказ обмежувати свою діяльність до нагляду над Україною, Литвою і Прибалтикою.

Але заки ще утворився цей Комітет, 12 грудня 1806 р в Тульчині на Поділлі заарештовано двох індивідів, при яких були мапи, рисунки та списки осіб французькою та італійською мовами. Цар Олександр видав наказ розслідити справу «з усією увагою та суворістю». Судді не повинні були вагатися перед реквізиціями та смертними присудами. Але злочинці знаходились без сумніву, співчуття в слідчих суддів, бо, не вважаючи на царські укази, їх

покарано досить легко — засланням до пермської губ.

Наступного 1807 року, власник малого села Павличі на Київщині, Малицький, дав перехопити у себе «проклямацію Бонапарта». Тоді ж російський ген. штаб перехопив листи до кн. Берга черед одного з наполеонівських агентів в Україні. Зорганізована французька розвідочна служба доходила, при допомозі населення, аж до Києва. Один із агентів повідомляв у своїм справозданні, що «на всій Волині селяни передбачають кінець Росії». («Діло» 27. IX. 1930).

На території давньої України, де менш-більш 40 років тому було скасовано гетьманство, національна агітація збільшується в міру того, як зростають надії, покладані на Наполеона. При кінці 1806 р. один купець із Чернігівщини Ларіон Шишкин прилюдно, в присутності свідків, обплював портрет царя. Обвинувачений зробив це, — як доносили власті, — під впливом французьких ідей. Його зрештували і, хоч він виправдувався тим, що був п'яний, жорстоко покарали: вирвали ніс, припекли гарячим залізом і заслани до копалень на Сибір у Верчинську.

Генерал - губернатор України кн. Куркін доносив, що один старий вояк, гвардійський кірасир, приїхав додому на Полтавщину. Коли йому передали «службове відрядження», він заявив: «Коли нас пішлють на фронт проти французів, ми стрілятимемо не в них, а в москалів, яких винищимо до останнього» Російський рапорт про це подавав слова старого вояка українською мовою. За цю сміливість він діждався кнута та Сибіру. Другий «дефетист», дідич Мочаковський заявляв не менш промовисто: «Тішить мене, що Бонапарт руйнує Росію. Якби він був тут, я на крилах полинув би до нього».

Один із членів найвищого дворянства на Полтавщині ЛУКАСЕВИЧ (див.) на оліїм бенкеті на своїм хуторі підносив тост за Бонапарта - визволителя. Лукасевич добре відомий в історії українського національного руху: він належав до льожи «Любов Правди» у Полтаві, був приятелем Котляревського, автора «Енеїди», і був вихованцем французьких масонів. Цей епізод наривав галасу. Петербург домагався вняснень і дістав відповідь, що «Лукасевич підніс свій безглуздий тост у приступі божевілья» Полтавський губернатор, що давав таке поетичне пояснення, не хотів роздувати справи.

2 лютого 1807 р. російський генерал, губернатор Харківщини повідомляв, прикладаючи всякі фактичні докази, що селянські агітатори, без сумніву, українці, поширюють чутки, що «французи не зроблять нічого злого простого люду, навпаки — скасують панщину, і загинуть тоді тільки один імператор — Наполеон». Коли ж на одних зборах хтось звернув увагу а-

гітаторові, що у Франції також існує шляхта (пани), то дістав відповідь: «Так, у Франції є шляхта, але вона дістає платню від уряду і не має кріпаків».

З другого періоду інтенсивного зацікавлення Україною з боку Наполеона і французького уряду треба відмітити, що ще 16. XI. 1811 р., коли тільки зарисовувалася примара франко-російської війни, французький міністер за справ князь де Кадор писав баронові де Бріньон, французькому резидентові в Варшаві: «Його Величність (Наполеон) хоче мати статистичні подробиці про Волинь, Поділля і всю Україну, опис їх шляхів і країн, з оглядом на характер мешканців, і особливо — опис шляху Львів—Київ і Дубно—Київ та берегів Дніпра».

Бар. Бріньон, користуючись звітленнями агентів яких він порозсилав по всій Україні, відповів 18. IV. 1811 р. і написав: «Населення (України) дуже незадоволене і, певно, зохватим (проти Франції) дуже неохоче...»

Що державці ставилися прихильно до Наполеона навіть поза межами своєї батьківщини, видно з одного справоздання, збереженого в архіві французького міністерства війни п. з. «Що діялось у Великій Армії від Варшави до Москви» Тут оповідається, що французів дуже прихильно приймало населення Могилева на Білорусі і що до цього спричинилося становище єпископа - українця Варлаама ШИПАЦЬКОГО що захотів своїх вірних скласти присягу Наполеонові і молитись за нього. За це після відступу французів, він пішов на заслання («Діло» там же).

НАПОЛЕОН III (1808—1873) — син короля Голландії Людовіка Бонапарта, в 1815 р. прогнаний із Франції, проживав в Америці і в Англії і пробував змовами здобути владу у Франції. В наслідок революції 1848 р. зробився членом Національних Зборів, а потім 20. XII. 1848 р. — президентом Франції. 1852 р. в наслідок плебісциту — проголошений імператором. Підніс престиж Франції кримською та італійською війнами, але ганебно програв в 1870 р. війну з Німеччиною, попав у полон під Седаном був позбавлений трону і вмер на вигнанні в Англії. Був прихильником національних визвольних рухів, і брав сам участь в 1831 р. в повстанні італійців Романьї проти австрійців і зробив все що було йому можливе, коли був імператором, щоб Італія зробилася незалежною державою. Цікавився також Україною (див. МЕРІМЕ).

НАПУВАТИ — в народніх піснях символічний вираз що означає задоволення бажання любови:

Ой, виїду я на вулицю — солома горчить
Сюди гляну, туди гляну — дівчина біжить.

Нехай біжить, хоч не біжить, я води не дам,

Иди собі, дівчинонько, під зеленій гай
(Чуб. III, 153).

«Солома горить» — хтось когось любить
(див. **ВОГОНЬ**).

Дівчино моя, напійми коня!

-- Не напою, бо ся бою

Бо щем не твоя...

Давати пити чужому чоловікові — значить зраджувати свого (Чуб. V, 143. 308. Голов. II, 755).

Шевченко використав цю символіку в поемі «Великий льох», де дівчина напувала коня Петрові І, що вертався з-під Полтави, де загинула воля України: за те, за вияв любови — дарма що вимушений — до ката України. Її душа тяжко карається: не впускають її до раю.

НАРАКВИЦІ — **НАРУКАВНИКИ** (див.). що їх вносять гурцми — вони мають цілком таку саму форму, що нарукавники священиків, які доставили до нас із Візантії. (Вовк «Ступі», » ст. 126).

НАРБУТ ЮРІЙ (1886—1920) — славний графік родом із Глухова професор і ректор Української Академії Мистецтв у Києві, творець новітньої школи графіки в Україні. Проф. Д. Горняткевич писав в 1951 р. («Свобода» ч. 125): «Стилева риса праць Нарбута — українське барокко, в якому ми так сильно проявили себе в минулому. Він вибрав цей стиль бо відчував що в ньому найтісніше зв'язується з традицією але й що його багата особиста духовність могла виявитися найкраще в цій вибраній формі... Наскільки все російське (себе московське Є. О.) було йому чуже, свідчить найкраще факт що він, хоч як довго перебував у Петербурзі, все ж таки не опанував бездоганно російської мови, а врешті й сам заявляв: «Я Московщини не люблю хочу віддати Україні всі свої сили...» І справді — все його життя та всі найкращі твори були зв'язані з Україною. » Ще до революції, живучи в Петербурзі, Нарбут позначив свій великий талант і свою любов до України в таких працях, як «Малоросійський гербовник» (1914 р.), «Герби гетьманів Малоросії» (1915 р.), «Старинний гербобч Харьковской губер.» (1917 р.), де поміщено світлини давніх дворянських палат цей альбом дуже рідкий бо майже цілий наклад знищений більшовиками з уваги на його зміст. «Галиція в ее старине (1915 р.), «Очерки искусства старой Украины» (1916 р.), а всі ці видання пишались чудовими обгортками, заставками а то й ілюстраціями Юрія Нарбута.

З хвилиною, коли революція 1917 р. виявила безмежні можливості національного й державного життя України Нарбут кидас Петер-

бург і переїздить до Києва, віддаючись цілковито праці над відродженням і незалеженням українського мистецтва, як вияву духового життя української нації. Як колись Шевченко. Нарбут починає від основного — від української чудової абетки для дітей, не тільки витворюючи одночасно оригінальний український шрифт на підставі давніх українських рукописів але й багато ілюструючи її мистецькими рисунками чисто національного характеру. Далі він оформив українські державні знаки — великий і малий герби української держави, грошеві банкноти (100 карбованців та 10, 100, 250 500 і 1.000 гривень), поштові марки (30, 40 і 50 шагів), різні грамоти, як от «Відкриття Української Академії Мистецтв», «Грамота Угряїнського Університету в Києві, «Грамота Українського Державного Університету в Кам'янці», «З'їзд діячів плястичного мистецтва», та інші: чудові обгортки, як от до журналу «Наше Минуле» 1918 р. до «Антології» М. Зерова та інші, що служили потім зразками іншим мистцям; карти для гри та численні ілюстрації до книжок, в тому чудовий «Бней» до «Бнейди» Колларевського та ілюстрації до журналу «Мистецтво».

Наскільки творчість Ю. Нарбута була перейнята українською духовістю, це видно й з того факту, що московські комуністи, не зважаючи на високу мистецьку вартість творів покійного мистця (його скопив тиф на 34 році життя) що не тільки дорівнюють, а навіть і значно перевищують творчість багатьох кращих мистців Заходу, не дозволяють на їх поширення серед українського народу. В кінці 20 років глува київських мистецтвознавців заохочення була видати велику монографію про Нарбута з численними ілюстраціями. Більша частина монографії, з репродукціями у кольорах була вже видрукована «Держвидавом», але прийшов 1931 рік, коли почався посиленний терор проти всього українського культурного і мистецького життя. Тоді всіх редакторів і авторів — українців усунено, заслали й знищено. Саме видання монографії про Нарбута припинено а вже видруковані аркуші і дорогі репродукції в кольорах знищено.

А тим часом французький мистецький журнал «Гямур де л'яр» («Любов до Мистецтва») в ч. 5 за 1929 р. ставив поштові марки УНР що їх виконав Ю. Нарбут, у приклад французькому урядові, як «класичний зразок простоти й декоративности».

НАРГІЛЕ — люлька з довгим цибухом і посудиною з водою, так влаштованою, щоб дим переходив через воду.

НАРД — індійська рослина, що з її коріння чі листя вигибають запашний олійок. Переховували його в алябастрових пляшечках, що

кінчалися вузькою шийкою, щільно заліпленою. Вживаючи, надбивали шийку й виливали олію. Був він дуже дорогий, і Євангеліє від Марка згадує, як, під час гостин Ісуса Христа в Вітанії, «прийшла одна жінка, маючи алябастрову посудину, повну мира нардового, правдивого и предорогого, і, розбивши посудину алябастрову, злила Йому на голову» (XIV, 3).

НАРИМСЬКИЙ КРАЙ — частина Сибіру, куди засиляли (і засилають) людей, незадоволених московським режимом. Назва походить від **НАРИМУ** — пристані на р. Обі, в околиці великої пуші та болота.

НАРІКАЙЛО — вічно незадоволений, але сдвочасно й непродуктивний член суспільства. М. Горький в романі «Серед чужих людей» писав про тих нарікайлів, чуючи, як вони казали: «Життя наше нічого не варте, ми повинні ліпше жити». «Але рівночасно бачив я, що ця туга за кращим життям зовсім не спонукувала їх бодай щось змінити в обставинах, серед яких вони жили... Диспутували про нове, або про загробове життя, а жили в бруді і свинстві, пальцем не киваючи, щоб це життя зробити хоч трошки кращим, навіть там, де це було легко зробити.»

Ст. Женецький писав про українських нарікайлів, порівнюючи їх із **ТРУТНЯМИ** (див.): «Нарікайлів» намножилось у нас дуже багато. — куди більше, ніж громадських «робітників». Цих наших громадських «нарікайлів» знайдете всюди, по всіх наших громадах, у всіх наших організаціях. Їхні нарікання почувте на кожному кроці. Завжди і всюди їм щось не подобається. Правда, є ще в нас і такі, що завжди критикують, але ті хоч активні в нашому житті. Зате «нарікайли» не беруть ніякої участі у суспільній роботі, не бувають навіть на національних святах, і все одно, на всіх і на все нарікають.

«От започаткував хтось якусь суспільну працю, відбуваються сходина, збори, доповіді, гощо Тоді вони нарікають, що забагато того всього, нестаче, мовляв, часу, щоб на всіх них бувати, хоч, назагал, на ніякі імпрези не приходять.

«Як нема кому дати доповіді, тоді вони нарікають чому тим ніхто не займеться, а як має хтось доповідь, тоді нарікають, що й тема невідповідна і держана на низькому рівні та виголошена не так, як слід, хоч самі кращої не підготовлять...»

«Вони теж часто нарікають, що в нас, мовляв, ведописує пропаганда нашої справи. Але зайдіть до них за пожертвою на таку працю, то вони нарікають, що в нас, мовляв, забагато різних збірок та заявляють, що вже свою жертву склали. І — нічого не дають.

«Коли зайде мова про збирання фондів на

різні народні цілі, то наші «нарікайли» зараз покликаються на жидів: «300, чи скільки там, мільйонів доларів зібрани американські жиди на допомогу Ізраїлю за один рік! А що наші українці зложили? Ледве дурних 230 тисяч, і то аж за два роки!» Та попросіть тих «нарікайлів» заплатити Національний Датов, то зараз почувте якийсь викрут, щоб не дати та позбутися вас: «Я вже дав» (хоч ще не дав), або «Я вже давав, хай другі дають», або «Я ще дам, але трохи пізніше», і ніколи не дає» («Свобода» р. 60, ч. 318). (Див. НЕВДОВОЛЕННЯ).

НАРКОМ — скорочена назва різних советських «народних комісарів»; **НАРКОМАТ** — народний комісаріат; **НАРКОМОС** — народний комісар освіти; **НАРКОМФІН** — нар. комісар фінансів; **НАРКОМЮС** — н. ком. юстиції; **НАРКОЗЕМ** — земельних справ, **НАРКОМЗАКСПРАВ** — закордонних справ і т. д.

НАРОД. НАРІД — має подвійне значення: з одного боку це сукупність всього населення, що заселює територію певної держави, зливаючись із **НАЦІЄЮ** (хоча **НАЦІЯ** все ж поняття ширше бо включає в собі певні духові складники, тим часом, як нарід це ніби фізичне тіло нації), а з другого боку, нарід — це простолюди, і на підставі цього другого розуміння постав, напр., рух **НАРОДНИЦТВА** (див.). Вже в римській суспільності відрізнявано «плебс», як загальнoproстолюди, від «чівес романі», як повноправних громадян римської держави, що творили «популяр романус» — римський нарід. Але з того поняття виключалися поневолені верстви населення. Коли пізніше говорилося про мандрівки народів, то під тими народами розумілося те саме, що й **ПЛЕМЕНА**, себто суспільства, пов'язані сусідством та кривним спорідненням.

Вже про племена, які, за Біблією, послали з синів Нових, відомо, що вони розселялися «по землях своїх, по мовах своїх, по родинах своїх по племенах своїх» (I Мойс. X. 5), себто займали свої землі відповідно до ріжниць походження й мови (перші прикмети окремішності народу, як справедливо завважував А. Річинський в «Проблемах укр. рел. свідомості», звідки я беру цю та дальші цитати). Св. Письмо свідчить, що сам Господь визначив кожному народові місце осідку — не тільки вибраному народові, але й невірним У передсмертній пісні Мойсей каже: «Всевишній наділяв насліддя народам, і розселив синів людських, і визначив тоді границі народів по числу ангелів Божих» (як стоїть у грецькій Біблії): отже кожний нарід має свого ангела, опікуна народньої долі (пророк Даниїл згадує про ангелів жидівського, грецького і перського народів). Віра в те, що Бог визначає землю народам, лучилася з оцінкою морального стану людей: за гріхи Бог ка-

рає народи неволею, або розсіянням на чужині, але згодом вертає їх до рідного краю, коли вони опам'ятаються.

У Новім Завіті не тільки стверджено знову, що кожний нарід має визначену йому епоху й границі свого осідку: «Від одної крові сотворив (Бог) всі народи (властиво «всякий нарід»), щоб жили вони по всьому лицю землі, визначивши наперед призначені часи й границі перебування їх, щоб шукали Господа.» (Дія. ХУІІ, 26—27).

Отже, в Св. Письмі нарід — це суспільство, зв'язане єдністю походження, це наче одна велика родина, що з часом поділилася на племена й роди, але зберегла пам'ять про спільне походження. «Того часу говорить Господь, буду я Богом усім родам Ізраїлевим, а вони будуть моїм народом». (Єре. XXXI, I).

Але в середньовіччі зродилося нове поняття народу, як нації - держави, що об'єднує народи різного походження (філологічно «нація» вярний латинський вираз того, що визначає «народ»). Це нове поняття виявилось в формулі «Римська Держава Німецької Нації» («Рьомішес Райх Дойтшер Націон»). У цьому зв'язку, як писав проф. Ст. Дністрянський, «лучить нагія очевидно чинники державної приналежності («римська держава») з чинниками племінної злучки («німецької нації»), та німецька нація являється немов власником цієї римської держави яка перейшла наче в спадщину старинних віків на середні. Так зведено «народ» чи «націю» до спільного знаменника з державою, хоч германські погляди вже домішали до цього елементи родові, елементи племінні.» (Загальна наука права і політики» ч. I. ст. 24).

Саме тому, коли, почавши від Богдана Хмельницького, заговорили про «український нарід», це не сталося тому, що цей нарід дійсно об'єднав під Хмельницьким всі українські елементи аж по Сян в одну державну організацію, хоч і як коротко тривала ця єдність.

Вже Руссо (1712—1778) писав про нарід, як про загал усіх громадян держави, без ріжниць станів. За ним пішла й французька революція, яка нівелюючи всі стани, релігійні та диастичні ріжниці, дала основу до т. зв. НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ.

Виникла національна ідея тому, що деякі держави поширили свої межі поза свою народню територію, захоплюючи чужі території та намагаючись асимілювати знайдене на них чуже населення. В наслідок того народи, чи властиво частини народів, що знайшлися на чужій їм державі звернулися проти цієї держави, розпочинаючи проти неї внутрішню боротьбу, намагаючись з'єднатися з тими частинами свого народу, що залишалися поза межами їх держави, щоб створити з ними свою власну «соборну» державу. Зокрема в Австрії політичне життя

втворило в другій половині ХІХ ст. поділ народів на дві категорії — т. зв. історичні і етнічні. Історичні народи це ніби ті, що або мали поза межами Австрії свою державу (німці, італійці), або мали її перше, поки попали під австрійську владу (поляки, чехи). Етнічні народи — це ті, що, мовляв, не мали своєї незалежної держави, а спиралися тільки на етнічних основах (українці, словінці, хорвати). З того виводили «історичні» народи право володіння «етнічними» народами, яким вони відмовляли назви нації. За тим виробився в павівних політичних сферах погляд, що тільки т. зв. історичні народи, чи нації, можуть користуватися повними національними правами, а етнічні народи, що не можуть називатися, мовляв, націями в технічному розумінні, це — народи другої категорії, що їм не належаться права, визнані тільки історичним націям. В наслідок цієї політичної схоластики, за виразом проф. Ст. Дністрянського (там же ст. 29), т. зв. історичні народи утратили етнічні народи, і ці останні мусіли провадити відпорну боротьбу за свої права. Коли ж зважимо, що й між т. зв. історичними народами розпочалася боротьба за гегемонію, підсилювана боротьбою всередині етнічних народів за своє визволення, то зрозуміємо, чому кажуть, що національне питання викликало першу світову війну. А сама ця війна дала спробу розв'язати це питання теорією Вільсона про САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ, при чому ріжниця між «народами» і «націями» зовсім зникла.

Цікаво, що українські міщани Львова, ще на початку ХУІ ст. писали до польського сейму, вживаючи слово «нарід» в точному сучасному розумінні нації: «Ми, народ руський, естесьмо от народа польського утяжені». Митрополит Йов Березький у своїй славній «Протестації» (1621 р.) писав: «Козацтво — племя славного народу руського, розуміючи «нарід», як нині розуміють соціологи — «націю» — себто як щось живе і ціле в віках, як суму «мертвих, живих і ненароджених» у Т. Шевченка.

Але, крім народу — нації маємо ми й друге значення цього слова: НАРОД, ПРОСТОЛЮДИ у нас головно селяни. Звідти такі вирази, як «народні пісні» «народний одяг», у Т. Шевченка: «Кругом неправда і неволя, народ замучений мовчить...» С. Єфремов писав: «Народ, як суму трудящих класів, повинні ми покласти за основу своєї діяльності, задоволення його потреб, службу його інтересам — за мету її... Народ — це той ґрунт, на якому демократичні домагання на потребу всім трудящим тільки й можуть прийнятися й пишним цвітом забуяти. Ті домагання будуть справді демократичними, які мають на увазі потреби й інтереси трудящих людей, цього «народа по преимушеству». які підіймуть їх із духового і матеріального занепаду і в боротьбі за індивідуальність помагають виховати і виростити прекрасно, гармонійно, у-

сіма сторонами розвинути особу людську. Така постановка питання на українському ґрунті тим легша й принагідніша, що у нас покищо майже зовсім нема своєї національної буржуазії, своєї «командуючих» класів бо все, що виходить поза народ соціально, тим самим і національно пориває з ним, а через те величезна більшість, можна сказати, компактна маса нашої нації складається з тих людей, що власною працею на себе заробляють, пучками рук своїх годуються. Через те національна справа в нас все ще справа народня і, працюючи безпосередньо і всіми сторонами для інтересів народу, ми тим самим робимо діло національного відродження, як і в інших краях — працюючи для цього останнього, тим самим маємо на увазі інтереси народу, трудящих мас.» (З громадського життя на Україні.» 1909, ст. 68—69).

Це ототожнення народу з трудящими масами, з простолюду, з одночасним констатуванням, що саме цей «народ», за відсутністю вищих класів — буржуазії і аристократії — і складає майже всю українську націю було причиною, чому українську республіку, що постала з революції 1917 р. було названо НАРОДНОЮ, а не, напр. демократичною. Адже С. Єфремов, як заступник голови Укр. Центр. Ради, був одним із хресних батьків нової Республіки. Дехто думає, що словом «народня» було просто перекладено чуже слово «демократична», але причини цієї назви лежали далеко глибше, бо в демократичній республіці діють і мають репрезентативну владу всі класи і верстви населення, а в народній — тільки трудящі маси. Тому й Конгрес, що заступив Українську Центральну Раду, був названий Трудовим Конгресом представників вищих класів в ньому не було, як не було їх і в Українській Центральній Раді. Але це не перешкоджало московським большевицьким демагогам вести агітацію проти цих органів «буржуазії», а значить і контрреволюції.

НАРОДИН СВАТКУВАННЯ — див. ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ.

НАРОДНИЦТВО — громадсько-літературний рух другої половини XIX ст., що покладав в основу діяльності своїх прихильників інтереси «народу», при чому під народом розумілися найтемніші й найбільшні верстви населення головню селянство. Цей рух розвивався ривкобжно в Росії і в Україні, але набрав цілком ріжного змісту, залежно від відмінної духовности московського й українського народів. Тим часом, як на Московщині народництво освітло т. зв. «общину» і підготувало ґрунт до пізнішого комунізму (див. працю проф. Ю. Бойка «Російське народництво, як джерело ленінізму - сталінізму» Мюнхен, 1959), українське народництво, навпаки підготувало ґрунт для

розвитку українського визвольного руху (див. цитату С. Єфремова під гаслом НАРОД).

Невважаючи на те, що народництво відноситься звичайно до 60-их років, М. Грушевський, що сам був народником починав українське народництво з передмови М. Максимовича до його першої збірки народних пісень 1827 р., називаючи її (ту передмову) «маніфестом українського народництва» і відзначаючи її дату, як «Сто літ українського народництва» в журналі «Перв. Громадянство» Київ. 1927, I—III, ст. 4—8).

Відповідно до цього і В. Петров в ЕУ ч. I, ст. 185—86 ділить українське народництво на «романтично-етнографічне народництво першої половини XIX ст. і позитивістичне реалістичне народництво» другої половини XIX ст. Термін «романтичне народництво» ввів вперше М. Грушевський в вищезгаданій статті. Хоча вже В. Дорошенко в ЛНВіснику 1926 р. в статті, присвяченій В. Гнатюкові, вказав на зародження українського народництва в романтизмі, пишучи: «Українська освічена громада здавна цікавилася життям і творчістю рідного народу. Наше національне відродження саме й почалося з цього зацікавлення. Спочатку українські освічені люди зверталися до народньої творчости, зваблені її красою. Шукали в ній підпори своєму патріотизмові, своєму потягові до свого рідного, ключа до якоїсь скритої в цій творчості мудрости народньої. Це був період романтичного відношення до народнього життя. Освічені люди хапалися записувати й видавати зразки народньої творчости ради неї самої, ради її краси, виразистости, соковитости, щоо зберегти бодай слід колишнього від загину, або оперти на виявленій так народній творчості свої змагання до впровадження й дальшого розвитку народнього живла, народніх основ уже в житті самого освіченого шару. В цій добі зацікавлення народнім життям звертало увагу головню на поетичну творчість, записувалося пісні й думи народні. Пізніше розвинувся інтерес і до буденного, повсякчасного життя народнього. Любов до мудрости й краси заступила любов до носителя цієї краси й мудрости, спочутливість до тяжкого положення його й змагання вивчити життя народу для облегчення його терпінь. Це була доба т. зв. народництва. Тоді почали збирачі й дослідники приглядатися ближче до народнього побуту. Так помалу силами й енергією поодиноких збирачів прибирано чималий етнографічний матеріал, який дав змогу вже й науково студіювати цей матеріал, порівнюючи його з чужинним. Так із захоплення красою народньої пісні і спочування народньому бідуванню зродилася українська етнографічна наука.» (ст. 263).

Ідеалізм українського народництва захопив не тільки провідні кола української інтелігенції (вся наша історіософія перед першою

світовою війною безумовно народницька і перейнята культом «народу», чи маси), але навіть і польську шляхту на Україні, що дала українському народництву Вол. Антоновича, Т. Рильського, К. Міхальчука та інших ХЛОПОМАНІВ (див.), що стали на службу українського народу і в ширшому розумінні цього слова.

НАРОДНИЙ КАПІТАЛІЗМ — система суспільного господарства, що знаходить усе більше застосування в США і в Зах. Німеччині, заступаючи давній монополістичний капіталізм Заходу і протиставлячись державному капіталізму СРСР та його сателітів

К. Маркс пророкував свого часу концентрацію капіталу в руках небагатьох суперкапіталістів, а тим часом ми бачимо і в США і в Зах. Німеччині, а почасти і в інших країнах все більше розпорошення капіталу, що походить із роздріблення акцій великих промислових і торговельних підприємств, причому власниками їх стають робітники тих самих підприємств. Таким чином зникає поділ між власником — буржуазом і власником — пролетарем — пролетар стає співвласником. В США вже тепер кожна багатомільйонна промислова чи фінансова фірма має десятки, або й сотні тисяч співвласників — уділовців. З кожних 12 дорослих осіб одна — співвласник якоїсь промислової чи фінансової фірми, з кожних 5 робітників, затручених у промисл., один має уділ в підприємстві. 12% тих уділовців люди незаможні (на американську міру), 60 заробляють лише до 3.000 дол. річно, 26% уділовців ризи значніші (заробляють 3—5 тисяч) і 25% — люди заможні (заробляють 5—8 тисяч). Власників хуторів (фарм) в США 25 мільйонів осіб, 40 мільйонів осіб мають 50 мільйонів авт., 100 мільйонів осіб посідають дома вартості 250 мільярдів \$. Оттак стоїть справа з Марксовою концентрацією капіталу в архикапіталістичній Америці (П. Штепа «Українець а Москві» 1959, ст. 158). «Українське Слово» в Парижі подавало в великодньому числі за 1959, що заводи Форда в США мають 500.000 робітників і 750.000 уділовців

В. Маргинець писав у «Наші Кличі» з 29/X 1959 р.: «Згідно з обслідуванням Бруклінського Інституту, 6 500.000 американців є власниками — уділовцями (отже «капіталістами») корпоративів — велетнів; 86.000.000 «капіталістів» володіють фондами і полісами обезпечених компаній; 1 мільйон «капіталістів» мають уділи Телеф. і Телеграфічної Ко.; 500.000 американців — власники Джeneral Електрик і т. д. У загальному три з кожних п'яти американців є співвласниками («капіталістами») одної чи кількох корпорацій! Себто більше ніж половина всіх американців — «капіталісти». Звідси й назва для сучасного американського капіталізму — «народний капіталізм». А далі: в тому часі, коли комуністи твердять, що тільки мільйонери

— капіталісти їздять в США автами, на американських дорогах їздить 56 мільйонів особових авт (80 разів більше, ніж у СРСР) і 11 мільйонів вангажних, в американських домах є 140.000.000 радіоприймачів і 47.000.000 телевізорів (24 рази більше, як у СРСР). У США бачимо не заникання, але постійне збільшення середньої верстви з річним прибутком 4—8.000 дол. і в 1957 р. 43% всіх американців (майже половина!) належали до цієї групи, до якої входить переважна більшість кваліфікованих робітників».

Подібний процес, неважаючи на спротив соціалістів та директорів підприємств, яким легше в дичуватися перед одним власником аніж перед тисячами співвласників, розпочався і в Зах. Німеччині, де проблема народного капіталізму зробилась особливо актуальною після другої світової війни, коли держава стала спадкоємцем і власником великих масків та підприємств. До 1957 р. ними завідувало міністерство фінансів. Але такий стан речей суперечив ідеї вільного ринку, що її головний речник — творець німецького господарського відродження д-р Ерхардт. Під його тиском рішено передати ті державні підприємства в приватні руки. І от при передачі 30 мільйонів акцій великого копальняного концерну «Пройсаг» (22.000 робітників) схвалено закон, що акції по 100 марок можуть набувати тільки особи з річним заробітком не вище 16.000 марок (приблизно 5.000 дол.) і не більше 5 акцій на особу. Таким чином мало б зародитися тільки з цього концерну мінімум 60.000 уділовців — «народних капіталістів»

На той самий шлях стала й Англія, як писав про це М. Павлюк в паризькому «Укр. Слові» (р. 1959 ч. 912—913):

«1. Скоро після з'їзду 200 найбільших приватних підприємств Англії, що часом мають по 3—10 окремих заводів, під гаслом «Об'єднане довір'я» приступили до конкретних заходів, що полягають в наступному:

а) ці підприємства почали відкривати спеціальні бюро на терені заводу, в яких робітники цих заводів мали б змогу купувати й спродувати акції свого заводу за курсом дня. До цього часу акції можна було купити лише в великих містах, де були фондові біржі що фактично позбавляло можливості купівлі акцій для робітників з невеликими грошовими заощадженнями;

б) щоб прийти з допомогою робітникам, що не мають достатніх грошових заощаджень для купівлі акцій, великі приватні фінансові підприємства Англії відкрили для них пільгові умови кредит в 5 мільйонів фунтів

2. Консервативний уряд Англії планує зменшити штемпельний збір з операцій по купівлі й продажу акцій, що тепер виносить 2% від суми операції.

3. Консервативний уряд Англії не обмежився лише заходами для полегшення продажу акцій робітникам. Для полегшення приватного будинку - володіння відкритий державний кредит на пільгових умовах у висоті 5 мільйонів фунтів. Разом з тим, щоб спонукати до придбання власного будинку, підвищена платня за орендування будинків міських самоуправ. Також відкритий державний кредит на пільгових умовах для малопотужних фермерів у висоті 5 мільйонів фунтів».

На закінчення не можна не порівняти умов життя людини праці при державному і при народному капіталізмі. У державному капіталізмі коли весь капітал і все більше майно робиться власністю держави, а фактично невеличкої кількості людей, що в тій державі тримають владу, майже кожний працівник стає невольником, здаючи на ласку держави а в народному капіталізмі заможною, і нікому негідною людиною з почуттям власної гідності; у державному капіталізмі обезвласнений пограбований і ожебрачений селянин прикріплюється до державної землі (колгоспу) і, ставши до неї тільки додатком у вигляді живого робочого інвентаря, абсолютно втрачає свою гідність і незалежність, а в народному капіталізмі земля переходить в абсолютну власність селянина, який стає повним і ні від кого незалежним господарем і шанованою в суспільстві особою; в державному капіталізмі робітник прикріплюється до державної фабрики, як селянин до землі, і стає рабом цієї фабрики, а в народному капіталізмі робітник, за певною що охороняється всіма законами держави отримує певну кількість акцій, рівноарту повній частині фабрики, і таким чином стає співвласником фабрики; в державному капіталізмі робітником вилачується недостатня для прожитку на високому рівні заробітня платня, а в народному капіталізмі, крім заробітньої платні, достатньої для високого прожитку, робітник, як співвласник фабрики і як співгосподар одержує прибуток із неї пропорційно до числа своїх акцій, і цим самим бере участь в справедливому розподілі додаткової вартості, тобто тієї матеріальної цінності, що її державний капіталізм жорстоко, по варварськи відіймає від робітника і одночасно обвинувачує в тому капіталістів за засадою «держіть злочинця»; в державному капіталізмі прикріплений до фабрики робітник немилосердно визискується державою, як безконкуренційним роботодавцем, відповідно до вимог безконтрольної кліки, що править державою, а в народному капіталізмі робітник, як співгосподар фабрики, сам контролює свої вимоги й можливості фабрики і тому не підлягає жадному визискові.

НАРОДНІЙ СЕКРЕТАРІЯТ НА УКРАЇНІ — перший більшовицький уряд у Харкові, органі-

зований Москвою на початку 1918 р. в протипагу Генеральному Секретаріатові Укр. Центр. Ради, що в більшовицькій демагогічній пропаганді ніби складався з самих генералів (яких там взаєм не було). Зі звільненням України від більшовиків українським та німецьким військом, цей Народній Секретаріят перенісся до Таганрогу, потім постановою І З'їзду КП(б)У розпущений і заступлений т. зв. Центр. Военно-Револуційним Комітетом.

НАРОДНЯ ЕТИМОЛОГІЯ — пояснювання походження слів не за перевіреними науковими даними, а за звуковими асоціаціями. Такою народньою етимологією вславився свого часу бібліотекар московського університету, а пізніше професор слов'янських мов Харківського університету Петро Безносів (1828—1908): він виводив слово «парень» від Париса, троянського принца, назву озера Ван від Іван, амазонок зближував із «малжонками», пенатів із українськими панятами і т. д. Взагалі у своїх викладах про слов'янську старовину він всюди бачив слов'ян.

М. Костомаров намагався пояснити «руськ» назви Дніпрових порогів у Константина Багрянородного з литовської мови, — але він не був мовознавцем і його невдача повинна була бути пересторогою для істориків, що беруться не за своє діло. Але, як писав Ю. Шейковський, зроблена в 1871 р. Бувши добрим українським патріотом, він вирішив, що ці слова (назви порогів) треба пояснити з сучасної української мови. Назва «ессупі», за його поясненнями, означає: «не сопи»; «ульворсі» стало «Гуль-поріг», «геляндри» — стало «халандра» (від танцю напідпитку, як він сам пояснює). «аефар» — «гайворон», «вагуфорос» — «варипорет». «Не можна відмовити Шейковському. — завважував Шерех, — винахідливості в підшукунванні звукоподібних слів, але мовознавчих знань тут нема і на копійку: не взято під увагу ні історії мови, ні часу, коли появляються ці чи ті слова в українській мові, ні меж можливості в перенесенні значень. Звичайно, методом Шейковського можна проголосити українськими не тільки ці назви, але й скажімо, вавилонські або китайські.» («Нові Дні», 1951, ч. ХУП—ХУІІІ, ст. 29).

Зрештою, такі «патріоти» знаходяться в кожного народу, але особливо багато їх все було в москалів. Ось як вони, напр., писали в ХУІІ ст.: «Афет дав плем'я сильне, хоробре і дуже славне. Саме тому й почало воно називатися «славними», або «слав'янами». А тому, що це плем'я поступово розсіялося по всьому світі, то й почали вони називатися «росіянами». І словні ж слав'яни і найславніші були потомки шостого Афетового сина — Мосоха — московити, себто московити, москалі.» (Днепров

в «Возрожденіє» 25.III. 1933). У XVIII ст. славнозвисний Третьяковський теж писав: «Я вважаю, що Італія походить невідмінно від слов'янського Удалія, як країна «удальонная» от Півночі Давніші її мешканці, без усякого сумніву, слов'янські імена носили: першими були Сабіни, себто Забини від забивства, або від бою, битви. Далі були Гетруски — від хитрости, хитрушки. Потім були ще Волські від хижацтва волчого. .» У XIX ст. на полі народної етимології працював ген. лейт. В. Г. Костенецький, який уважав московську мову за матірню мову всіх інших європейських мов, а особливо французької. Наприклад, французьке слово «доместік» (слуга) «явно походить від московського виразу «дом мести» (замітати). Кабінет хіба ж не визначає «как би нет»? — людина замкнеться в своїй студійній кімнаті, і хто б не прийшов, господаря «как би нет» (ніби нема) дома. .» (Ципишвілі в «Кавказ» 1937. I.42). (Див. ПИРЯТИН).

НАРОДОВБИВСТВО — масове винищення чужого населення в імперіалістичних цілях. Як засвідчують самі московські історики, народовбивство було завжди одним із часто практикованих засобів Москви опанувати чужу територію. Так академік А. П. Ципієв писав: «В крайніх випадках, як в Новгороді, московська влада допомагала об'єднанню простим винищенням тубільців і переводом на їх мову москалів. .» («Історія Рус. етнгр.» 1892 р., III, ст. 2); те саме у Владимирського — Буданова «Обзор» ст. 18, 117, 118, 126, 199 і інші). Ципієв писав: «На Україні подібні засоби були неможливі» (там же). Але вони практикувалися і в Україні і то в широкому масштабі. Кн. Барятинський, вирізавши на Україні коло 15.000 українського слов'янського населення, в 1658 р. запитував московського царя дозволу «висеч і вижеч» всіх українців на 150 верст коло Києва. (Карпов «Критич. обз. источ. до исторіи». 1870. ст. 176—7). Так і були «висечени і вижчени» батуринці, запорізькі поселення, тощо; десятками тисяч засилялися на винищення в Петербург (див. ЛІНІЯ, КАНАЛЬСЬКІ РОБОТИ) та в Азію молодші українські сили а на Україну переганялися цілі московські села, які, як завважував С. Шелухин, «і по цей день востанис жити ізолювано, бо, як в правосвідомості, так і в усім іншим пролягає між цими двома народами з самої природи, а не з чинєсь волі непрохідна безодня. .» («Звідкіля походить Русь. .» — Прага, 1929 ст. 13).

Проф. Р. Смаль-Стоцький навіглював в «Українському Квартальнику» («Юкрейніен Квотерлі») московську систему народогубства в статті, написаній з приводу конвенції, підписаної з приводу ГЕНОЦИДУ (див.) в Об'єднаних Націях. В дискусіях над цією конвенцією советський представник заявив, що советський

режим, себто Москва, не думає «нищити в цілості або частково національну, етнічну, расову або релігійну групу, як таку», а тільки пократи «бунтарів», «бандитів», «саботажників», тощо. Насправді ж московська політика більшовицьких часів — це тільки розвиток одної й тої системи, що сягає часів ще Івана Грозного.

Вимордування населення старого Новгороду, нещадне винищування «розкольників» і «старовірів», ліквідація населення Батурина за Петра I, масове мордування кримських татар за Катерини II, лічч поляків за дикого «маршала» Суверова у Варшаві і нищення уніятів на Холмщині — ось кривава нитка московської історії.

Большевицька система до диявольських меж розлинула зброю геноцидії, як політично-державних заходів. На сумлінні комуністичних гігантів записані такі конта:

1) Ліквідація інгріційців у 1921—23 рр., що жили в околицях Естонії та в Ленінградській області. Увесь народ, числом 400.000 фінського походження, що посідав високу скандинавську культуру, щез із дійсности, крім одиниць, що втекли до Фінляндії.

2) Повна ліквідація всього єпископату Української Автокефальної Православної Церкви всього духовенства і Церкви.

3) Ліквідація українського селянства в цілому (колективізація, заслання й масове вбивство).

4) Несамовита атака на донських і кубанських козаків у 1928—30 рр., наслідком чого знищено всю інтелігенцію.

5) Заслання на Сибір усіх греків (8.000), що жили на Керченському півострові, щоб зробити місце російському елементові.

6) Катинь, Рівнець і сотні інших катівень.

7) Ліквідація автономної республіки німців Польщі і заслання їх на Сибір (60.000), переселення всіх кримських татар (800.000), чеченів, інгушів (600.000) і карачаїв в 1944—45 рр.

8) Ліквідація греко-католицької Церкви, що мала 4.000.000 вірян.

9) Ліквідація інтелігенції балтійських країн.

Советська геноцидія — система, що має не тільки методи, але й «ідеологію», яка «легалізує», цей злочин у «країні соціалізму» Не дивно, що на питання журналіста Астор у 1931 р. звернене до Сталіна, він відповів: «Доч, поки буде треба».

Окремою ділянкою московської ген пидії стала «мовогеноцидія» (русифікація Дону, Кубані, Кавказу, України і т. д.) та творення г. зв. «советського» (тобто російського) «народу».

В. Гришко писав у брошурі «Хто з ким і проти кого» 1959 р.:

«За офіційними советськими відомостями, поданими Москвою в Великій і Малій советській

енциклопедії, за час між двома советськими переписами 1926 і 1939 років кількість українців серед населення СРСР зменшилася з 31.194.976 осіб до 28.070.404 осіб, тобто — за цей час українців стало менше, ніж було, на 3.124.572 особи, або — на 10%! І це тільки за простим арифметичним підрахунком, бо коли взяти до уваги природний приріст населення за цей час, то число зниклих українців за цей час перевищує сім мільйонів. А це значить, що в нормальний час без ніякої війни чи якоїсь катастрофи, лише в наслідок «єднання» України з Росією, загинуло тільки з-поміж самих 31-го мільйона українців в СРСР стільки, скільки в усьому СРСР з-поміж усіх його 200 мільйонів населення загинуло людей у наслідок другої світової війни. А що ті мільйони українців, які загинули між двома советськими переписами перед війною, загинули саме в наслідок «братньої допомоги» Росії, це найпереконливіше доводить знову ж таки советські офіційні дані, які показують, що в той же самий час між двома советськими переписами кількість росіян в СРСР зросла з 77 млн. до 99 млн., тобто на 22 мільйони, або — на 13%!

«Як бачимо, один і той самий комуністичний режим однієї влади Москви в СРСР, вигублюючи мільйонами людей української національності, в той же час плекав їхнім коштом інші мільйони панівної російської нації. Як саме робила це Москва, бачили власними очима й переживали на власному досвіді ми всі, в жахливі часи штучного голоду 1932—33 рр., коли в Україні масово вмирили на кожному кроці язраз оті мільйони українців, яких потім забракло серед населення СРСР. Москва прирекла їх на вмирання, відібравши від них їхній хліб, яким відгодовувала росіян...

«Знову ж таки за советськими офіційними даними, поданими в статистичному збірнику «Народне господарство СРСР», виданому самою ж Москвою в 1956 р., виявляється, що за час від перепису 1939 р до 1956 р. населення України зменшилося з 42-х мільйонів до 40.600 000, в той час, як населення Росії зросло з 107.700.700 до 112.600.000! Знову Україна втратила в абсолютних числах, не враховуючи приросту, 1.400.000 осіб, а Росія зросла на нових 4 900 000 осіб! Кажуть — війна винна. Але ж воювала не сама Україна, а й Росія, і війна йшла також і під Москвою, й у Сталінграді. Чому ж гинули тільки українці й інші неросіяни, а росіяни ще й розрослися? Крім того Україна в наслідок війни стала територіально більшою ніж була в 1939 р. під час довоєнного перепису, тож мусіла стати більшою й щодо населення, бо ж прибуло нове західноукраїнське поповнення та ще ж і Крим включено в склад УРСР. В чім же справа?..

«Справа звичайно, тільки в російській по-

літиці Москви щодо України — в політиці жорстоко ворожої щодо України зовнішньої сили. Яка ж саме була політика Москви протягом усього того часу, коли Україна безперервно траїла мільйони своїх синів і дочок, про це досить одверто сказав сам теперішній головний зверхник — Хрущов, оповідаючи в своїй відомій «секретній доповіді» на XX-му з'їзді КПСС у 1956 р. лише про деякі моторошні факти з загальновідомої «діяльності» свого попередника — Сталіна, який тією політикою керував. «Якщо українці уникнули долі народів, що їхні республіки ліквідував Сталін після війни, то тільки завдяки тому, що українців було так багато, що Сталін просто не міг їх усіх видалити з України», — сказав Хрущов. І це правда. Але, не змігши «ліквідувати» всіх українців відразу, Сталін проте здійснював плянову ліквідацію їх протягом трьох десятків років шляхом масових розстрілів і заслань у концентраційні табори мільйонів українців, а також шляхом масових виселявань і переселявань українців з України та заселювання України росіянами. Тільки своїй чисельності завдячують українці той факт, що їх усіх ще не «ліквідовано» таким способом. Але факт залишається фактом, що наявності пляну «ліквідації» українців у СРСР не заперечує навіть і сам Хрущов. Та й при Хрущову продовжується й далі та ж сама сталінська політика, лише трохи хитрішим способом. Так само, як і політика Гітлера, це — політика «геноциду» — народовбивства».

Див. ПЕРЕСЕЛЕННЯ.

НАРОСТОК — див. НАЗІМОК. У граматиці та частина слова, що ніби наростає на корені слова, щоб змінити, або уточнити його значення: напр., на корені дур в слові дурний, наростки — (дур) — ненький, (дур) — нуватий і т. далі.

НАРТЕКС — передня частина церкви, передсіння, паперть.

НАРТИ — косяні лижви з художчих ребер. У північних країнах легкі довгі санки, що в них впрягають собак.

НАРУКАВНИКИ, або ПОРУЧІ — матеріальні наручники, що їх вбирає священник на рукави підризника, тої самої барви, що й решта священничого одягу (див. НАРАКВИЦІ). Вони свідчать про могутність сили Божої, і узи Христові якими Він був зв'язаний, коли вели Його до Пилата, а також і те, що священодійство тіла й крові Ісуса Христа — зверхує власними вчуками. (о. П. Калинович «Літургіка» ч. I, ст. 23—24).

НАРУЧНИКИ — давні прикраси на руки, що їх носили вище від кулака, або вище від

ліктіа. У нас за князівських часів, не тільки жінки носили наручники, що пізніше називалися з французького БРАСЛЕТИ, але й чоловіки (Грушевський «Іст. УР.» I, 270). Були ці наручники скляні або з дорогих металів. Скляні наручники зустрічаються масово на місці кожної давньої української оселі (там же, ст. 288). Чудові зразки римського походження знайдено в археологічних розкопках Галичини та на території кол. Боспорського царства. У нас були дуже розповсюджені і належали до характерніших типів спіральні металеві наручники. «Незвичайно широко розповсюджена була спіраль в скляних обручках-наручниках, але чи вироблялися вони в нас, чи все zostавалися екзотичним (привозним) предметом, годі сказати (там же ст. 448). На срібних наручниках була пізніше різьба - гравірування (там же ст. 449).

НАРЦИЗ — вродливий юнак грецької мітології, великий самолюб, що відкидав усі залицяння німф, не звертаючи на них уваги. Найбільше залюблена була в нього німфа ЕХО (по нашому ЛУНА), що з любови до нього так змарніла, що залишився від неї тільки голос, що відгомном і тепер виявляє себе по лісах та горах. Богиня любови Афродита вирішила покарати себелюба: це було на весні, коли все в природі дише любов'ю і спрагою кохання; тож коли Нарциз нахилився над чистим джерелом Геліконом і побачив у ньому, мов у дзеркалі, свій власний образ, божевільно заховався в ньому, але, щоб кохатися, треба бути удвох, а Нарциз усе був сам. Не маючи сил відірватися від свого образу, схилив голову на край джерела і — помер. А боги зродили з його голови квітку, що й досі носить ім'я Нарциза, і символізує безсердечну красу і самозакоханість. Була вона присвячена ГАДЕСОВІ, богові підземного царства, і ніхто не наважувався її рвати, як КВІТКУ СМЕРТИ. Аж ПЕРСЕФОНА, донька ДЕМЕТРИ, не могла подолати спокуси зірвати гарну квітку, з якої дивилися на неї очі найгарнішого мисливця Греції, улюбленця всіх німф. Коли ж вона притулила ту квітку до своїх уст, земля відкрилася, з'явився Гадес на баских конях і умчав Персефону в підземне царство. Оповідали, що Персефона так кричала, що зворушила навіть Гекату в її житлі, і та сповістила про нещастя Деметру, яка зараз же вирушила на розшуки своєї доні. (Див. ДЕМЕТРА, ПЕРСЕФОНА, ДЗЕРКАЛО).

У нас квітка нарцизу, приємно запашна ніби оберігала дівчат від усякої напасти (С Килимник «Український Рік.» IV, ст. 23).

НАРЦИЗИЗМ — самозакоханість у розумінні, по-перше, статевого збочення, що виявляється в хворобливому замидуванні до власного тіла, а, по-друге, в перебільшеному психіч-

ному зацікавленні власною особою, що виявляється в непереможному бажанні оповідати про себе в різних автобіографіях, спогадах, тощо. де автор описує не стільки цікавих людей, з якими йому приходилося зустрічатися, ані події, в яких він брав участь, як самого себе, свої переживання, свої найдрібніші й нікому не цікаві почування й думки. і то з незвичайним замидуванням, не маючи сили від них відірватися, як Нарциз не міг відірватися від свого образу, відбитого в чистій воді Гелікону.

НАСАД — човен князівських часів, збудований з різних частин: на основний бальок насаджено впоперек перекладина й дошки. Ця назва збереглася до наших часів: у возі, де так зветься брусом над віссю, і в гуцульських санках для перевозу дерев — тут це перекладина, положена на копилах, вона в'яже по дві; таких перекладин у санках дві. (В. Шухевич I, 180).

НАСЕЛЕННЯ — сума всіх людей на даній території. За переписом з 15 січня 1959 рр. кількість населення Української ССР, включно з Галичиною, Буковиною, Волинню, Закарпаттям та Кримом, вираховано в 41.893.000 осіб. Національний склад того населення мав би бути такий:

Національність	у тис.	у %
Українці	31.852	76,1
Росіяни	7.400	17,7
Жиди	840	2,0
Поляки	363	0,9
Модавани і румуни	340	0,8
Білоруси	291	0,7
Болгари	219	0,5
Мадари	149	0,4
Греки	104	0,2
Інші	311	0,7
Разом	41.869	100,0

З цього приводу проф. В. Кубійович писав у «Свободі» 29. III. 1960 р.: «Порівняно з іншими советськими республіками участь національних меншин в складі людности УССР досить висока. За офіційними даними, національні меншини становлять в Російській СФСР лише 16,8% (при чому, на найчисленнішу — татар — припадає лише 3,5%), в Білорусі — 20%, Литві — 20,7%, Вірменії 12, а лише в інших советських республіках на території Європи, більше, ніж на Україні. Якщо йде про участь росіян серед всього населення поодиноких республік, то вона вища в Україні, ніж у всіх інших національних республіках на території Європи, за винятком двох надбалтицьких — Латвії й Естонії, що на них спрямований осельливий русифікаційний наступ (доступ російського елементу на широкій лінії до моря).

Аналізу національних відносин в УССР полегшить порівняння національного складу

населення за переписом 1959 року з станом за першим советським переписом 1926 року, який подаємо в таблиці. Додамо, що національні відсотки на Західній Україні, яка тоді належала до Польщі, Румунії й Чехо-Словаччини, обчислено на підставі перепису цих держав 1920-21 . 1930-31 рр. з введенням відповідних коректив з огляду на частково фальшиві дані цих переписів. Ось національний склад людности УСРС в сучасних межах на 1. I. 1927:

Національність	у тис.	у%
Українці	28.410	75,1
Росіяни	3.070	8,1
Жиди	2.470	6,5
Поляки	1.949	5,1
Німці	590	1,6
Молд. і румуни	420	1,1
Татари	225	0,6
Болгари	205	0,5
Греки	125	0,3
Мадяри	110	0,3
Білоруси	85	0,2
Чехи і словаки	75	0,2
Інші	175	0,4
Разом	37.900	100,0

З порівняння національного складу населення України 1926 і 1959 виникають три важливі факти: число українців збільшилося на 121%, але відсоток їх серед всього населення залишився майже без змін; число росіян збільшилося на 141%, а відсоток зріс з 8,1 на 17,7%; число інших національностей впало з 6,420.000 на 2.620.000, себто на 59%, а їхня участь порівняно з усім населенням обнизилася з 16,8 на 6,2%; як видно усе зменшення малих національностей пішло на користь росіян, або ми маємо тепер на Україні замість кількох більших національних меншин, лише одну, але поужну — російську.

З колишніх більших національних меншин на Україні втратили своє значення жиди і поляки і перестали майже існувати німці, з менших груп немає вже татар. Число жидів впало з 2.470.000 на 840.000, як вислід екстермінаційної політики німецьких нацистів під час окупації України. З жидів, що в час війни не евакуювались в глибину ССРСР, залишилися живими лише деякі з них на Закарпатті, Буковині та в Бессарабії, які не були безпосередньо зайняті німцями; по війні повернулися евакуювані і мабуть, наплинули деякі нові з Росії. Колись сильна національна група поляків ледве начислює нині 363.000 (1926 р. жило на самих Центральних і Східних землях, себто в УСРСР в старих межах — 476,000). На їх спад вплинув не лише обмін населення між УСРСР і Польшею, але також швидка денационалізація сільського польського населення на Центральних і Східних Землях та екстермінаційна політика більшовиків щодо польської меншини. Перепис 1959 року не подає на Україні числа німців, яких

1926 було 590.000. Взагалі статистика німецької групи оточена дивним серпанком мовчанки. Їх має бути у всьому ССРСР 1.619.000, в тому числі 820.000 в Російській СФСР, але оголошені до нині дані не подають, свідьки з решти німців (799.000) живе в поодиноких республіках.

З інших національних груп найсильнішою є румунська, яку статистика ділить на молдавани (на Центральних і Східних Землях) і на румунів (на Буковині й на Закарпатті); їхнє число мало б зменшитися з 420.000 до 340.000, при чому не видно логічного вияснення можливого зменшення. Сильно збільшилося число білорусів — з 85.000 на 291.000, що можна б пояснити імміграцією білорусів до українських промислових районів, насамперед до Донбасу і Дніпропетровського промислового району. Невеликого зменшення мали б вазнати греки (з 125.000 на 104.000); без змін залишився відсоток болгар, трудно пояснити уявний (вигадавий) зріст мадярів (з 110.000 на 149.000). Не згадує перепис 1959 року про татар, яких у 1926 році на Україні було 225.000 (в тому числі 179.000 з Криму), ні про чехів (1926 — 75.000), які, щоправда, переважно виїхали з України (з Закарпаття і частково з Волині).

Як вже було зазначено, в 1927—58 рр. наступило сильне пересунення в числових взаємовідносинах українців щодо росіян на некористь перших. Коли 1926 року на 1.000 українців припадало 108 росіян, то 1959 — вже — 232. Якщо б приріст українців і росіян на території УСРСР (в старих межах) був такий самий, як всього населення в ССРСР, то число українців повинно б становити на 15. I. 1959 не 31.850.000, а 36.400.000. Ці «жонглювання» числами (можна б додати багато інших чисельних вставлень) стверджують загальновідому демографічну катастрофу, що її зазнали українці під окупацією московських більшовиків: втрату 5.000.000 українців внаслідок голоду і фізичного знищення (абсолютні втрати) та виселення українців поза межі України до Азії, при одночасному припливі понад 3.000.000 росіян на Україну. Наведені числа підтверджують лише відомий збільшений наступ росіян на Україну. Ще сильніша мовна русифікація України. За переписом 1959 року лише 89,6% українців за національністю вважали українську мову за свою рідну, решта ж перейшла вже на вживання іншої мови, очевидна річ російської. Щоправда, ці числа стосуються до всіх українців у всьому ССРСР, але можемо припускати що не менше пішла мовна русифікація українців і в самій УСРСР (міста!). Беручи до уваги що також більшість жидів вживає на Україні російську мову (лише 21% жидів в ССРСР вживає за переписом 1959, жидівську мову) і що й поляків українську (лише 45,5% поляків в ССРСР вживає польську мову за свою

рідну), можна встановити число українців в УССР за мовою приблизно 28.500.000, або 68 % всього населення, росіян — 11.500.000 або 27.5%.

На закінчення цих зауваг про національні відносини людности УССР треба поставити важливе і основне питання: яку вартість мають вищенаведені числа советського перепису? Чи вони вірні, чи фальшиві? Відповідь важка, бо зовсім загальні дані, опубліковані донині, не дозволяють на точнішу аналізу. Але вже тепер можна сказати, що дані про національний склад УССР, мабуть вірні, бо вони відповідають всьому тому, що нам відомо про еволюцію національних відносин на Україні за останні 30 років. Хай авторів цієї статті буде вільно пригадати його спробу представити національні відносини УССР на 1947—48 («Енциклопедія Українознавства» I частина стор. 176), де він встановлював відсоток українців на 70 — 80%, росіян на 14—23%, інших на 6%; останнє число точно покривається з даними перепису 1959 року.»

НАСИЛЬСТВО — фізичний або моральний примус, пов'язаний з зловживанням силою. «Сила може знищити право. — писав Ле Бона в своїх «Психологічних навчаннях війни» (Париж, 1916, ст. 298), — але зловживання силою породжує ненависть, що зі свого боку втворює силу.» Треба розрізняти СИЛУ (див.), що боронить справедливість, право і гідність людини, від насильства, себто зловживання силою, що нехтує справедливістю, правом і гідністю людини. ГАНДІ (див.), що забороняв своїм учням вживати насильства, казав: «Нема права примувати злого силою, але існує обов'язок протиставитися йому, відмежуватися від нього за всяку ціну.» (Ромен Роллан «Ганді» Париж, 1929 ст. 77). І Христос коли слуга архиерейський ударив Його по щоті, не підставив йому другу, а спокійно, повний духової сили, запротестував: «Коли недобре сказав я (свідкуй про недобре; коли ж добре, за що мене б'єш?».

Там де існує насильство, мусить існувати й сила, що йому протиставиться. Там, де існує поневолення, мусить повставати рух визволення і то не тільки як велика духовна сила, але й сила сперта на зброю. Наполеон казав: «Револуція — це ідея сперта на багнет». Багнети тут — символ грубої фізичної сили, але на службі великої ідеї визволення, що вимагає інтервенції хірургічного ножа. Саме тому й ті багнети повинні бути вживані не з садистичною насолодою вбивць, що впливаються людською кров'ю а з високою й болючою свідомістю необхідности операції, що без неї загрожує смерть.

Вищезгаданий Ганді говорив 11 серпня 1920 р.: «Я волів би краще, щоб Індія боронила зі зброєю в руках свою честь, аніж залиша-

лася трусливо свідком власної ганьби» (Р Роллан, ст. 54).

Журнал «Шлях Нації» у своїй першому числі (р 1935, ст. 6—7) вмістив редакційну статтю, в якій читаємо:

«...Ніяка людська органічна спільнота, отже ніяка родина, ніякий суспільний стан, а головне ніяка справді здорова нація не розвивається в своїй внутрішній, у своїй устрійній функціональності на засаді насильства й ненависти, але завжди тільки на ґрунті наскрізь позитивних душевних почувань, на основі конструктивної моралі. Розрізняємо дві засадничі, але крайньо протилежні можливості організаційної будови суспільностей: одну, основувану на засаді органічної взаємности і добровільного творчого співділання одних людей з другими. Тільки на ґрунті тої другої засади постають усякі органічні суспільні спільноти, як родина, стан, нація. Перша з тих засад ґрунтується на почутті ненависти, друга — на принципах любови. Відмовляємося бути в організуванні внутрішнього українського національного життя виконавцями понурої філософії суспільної ненависти, насильства й макіявелізму, отже й підтримувати погляд що тільки шляхом зорганізування якоїсь групи українських насильників тої чи іншої програмової чи партійної породи буде нам можливо зорганізуватись у державну націю. Сама ідея нації, як організму, заперечує цю теорію. Ніякий живий організм не будується і не тримається у своїй внутрішній насильством і ненавистю до себе поодиноких функціональних органів. Відмовляємося ненавидіти українців, отже підтримувати те руйнівне розсаджуюче напю знутри, суб'єктивно - індивідуальне почуття особистої чи групової визначної собівартости, яке безнастанно творить на нашому ґрунті явища отаманії, національної розтечі, яке щораз більше помножує тривожливі факти українського життєвого розброду, особистих і групових егоїзмів і ріжного роду степового «сам - собі - панства». Можемо і будемо нещадно поборювати всі лихі сторони й прояви українського життя, можемо й будемо поборювати всяке внутрішнє українське зло але відмовляємося класти в основу всього того ненависть. Навпаки. Якраз задля оздоровлення тих відносин будемо змагати до того, щоб плекати й розвивати у наших внутрішніх індивідуальних і суспільних взаємовідносинах всі позитивні моральні вартості, отже — лицарськість, людське достоїнство (гідність), чесність, людяність, ретельність, взаємний пошанівок українців між собою, справедливість і почуття потреби одних для других.» (Див. **ЕНАВИСТЬ. СОЛДАРИЗМ. НЕПРОТИВ - ЛЕННЯ ЗЛУ**).

НАСТАВЛЕННЯ ДО ЖИТТЯ — підстава кожної філософії, що відбивається в значній

мірі і в кожному мистецтві. Тут можна відрізнити дві головні категорії — пасивне і активне, чи як розрізняв Ніцше, аполлінське і діонісійське. При першому людина мириться з дійсністю, захоплюється красою життя. Його естетичними елементами, шукає щастя в спокої, в спогляданню світу, і вбачає найбільшу мудрість в переборюванні спокою та в відмові від «зайвої» боротьби, що, мовляв, виявляє лише людську варлопу. . . При другому наставленні, світ, навпаки, виявляється полем боротьби, що на ньому людина вправляє свої сили, творить нові цінності і руйнує те, що вже, на її думку, не має більше вартості. Люди діонісійського наставлення не задовольняються спокійним спогляданням краси і не шукають щастя в зменшенні страждань з філософічною терпеливістю та застосуванням до вимог життя свого оточення а навпаки намагаються те своє оточення змінити, поліпшити, прискорити ритм його життя, піднести його температуру в боротьбі що напружує всі нерви і змисли, і не тільки не боятися небезпек і ризику, а самі їх викликають, щоб зміряти свої сили.

За типових представників аполлінського наставлення до життя треба в нас уважати філософа Гр. Сковороду, а між поетами О. Олеся; та з новіших т. зв. неокласиків — М. Зерова М. Рильського та інших; а за представників діонісійського наставлення — Т. Шевченка. Лєсю Українку. Дм. Донцова (див. ДИНАМІЗМ). Ів. Франко в різні моменти своєї творчості виявляв то одне, то друге наставлення.

Психолог Юнг писав у своїй відомій праці «Проблеми несвідомого» (Торіно, 1942, ст. 301): «Наставлення не завжди продукт волі, але частіше завдячує психічній заразі, себто прикладові і впливові оточення. Відомо, що існують особи що своїм поганим наставленням, огружують атмосферу: їхній поганий приклад заражає робить нервовими інших. . . В школі один такий хлопець може зруйнувати всю класу, і навпаки веселість і наївність дитини може розвіяти важку атмосферу родини. . . Наставлення може впливати супроти свідомої волі: погане свєдєство руйнує добрі звичаї. . .»

НАСТАСІЯ — нешлюбна жінка Ярослава Осмомисла, мабуть із боярського роду Чагрів вплив яких — через Настасію — на великого князя, поставив проти неї інших бояр. Після того, як княгиня Ольга з сином і численними опозиційними боярами втікла були до Польщі, а потім до Червена, їм пощастило схопити — мабуть чи не в засідці — Ярослава і опанувати ситуацію: Настасію було спалено живою сімкою, Олег заслано до монастиря, а Ярослав заарештовано, що він буде добре жити з законною дружиною Ольгою, і дасть відповідні впливові місця опозиційним боярам. Перед смертю Яро-

слав заповів галицький стіл все ж Настасієвому синові — Олегові.

НАСТИЛУВАННЯ — рід вишивання і сама зроблена настилуванням вишивка. Звуть це вишивання також **НАВОЛКАННЯ**, **ВЕРХО - СТЬОБ**, **НИЗИНКА**. При настилуванні вишивають або білими нитками по сировому полотні, або навпаки, а то ще кольоровими бавовняними нитками (**ЗАПОЛОЧЧЮ**), вовною, шовком та металевими нитками. Вишивання білими нитками затрималося ще подекуди на Чернігівщині, Полтавщині, Київщині і на Поділлі; вовною вишивають у Галичині, особливо у гуцулів; шовком — найчастіше на Буковині. Шовком вишивають і в тих рідких випадках, коли хочуть відтворити старовинні визерунки козацьких часів, бо за козацької доби настилування шовком було дуже поширене: його застосовували не тільки до вишивання жіночих та чоловічих сорочок, але й простирадел, скатірок, тощо, церковних речей — поручів, воздухів, підризників і т. ін. (Хв. Вовк. «Студії. » ст. 142). При настилуванні нитки лягають не хрестиками, а одна біля одної.

НАСТІЛЬНИК — вишивана доріжка на стіл, — вона іноді заступає скатертину, а іноді кладеться на неї посередині.

НАСТРІЙ — змінливий емоційний стан людської психіки. Шопенгауер писав: «Як наше тіло, в наслідок довгого перебування в кімнаті, робиться дуже чуйним на всяке зовнішнє враження, і протяг повітря його боляче вражає, так і наш настрій, від перебування людини на самоті, робиться таким вразливим, що почуватимемо себе неспокоїними, зажуреними й ображеними від найдрібніших фактів, від простої зовнішності, тоді, як той, що перебуває постійно в гармідері життя, навіть не зважає на ці дрібниці» («Афоризми про мудрість. » 1923. ст. 161). «Стан здоров'я, сон, їжа, температура, погода, оточення і тисячі інших обставин сильно впливають на наш настрій, а цей, зі свого боку, на наші думки. Звідти виходить, що наш спосіб дивитися на речі (див. Наставлення), як і здатність витворити якусь річ, залежні в певній мірі від часу і місця. Гете казав: «Ловіть добрий настрій, бо він приходить рідко. . .» (там же ст. 167).

Натомість Д. Віконська завважувала: «. Непослідовність у поглядах та в поведінці, наглі переходи від одного настрою до іншого, крайнє суперечного. . . у вдачі деяких людей зраджує та бентежить їх доккілля. Жадаємо від морально високо зорганізованої людини постійності у відношенні до нас. Жадаємо, щоб на неї можна було здатися, можна було сподіватися на неї і не помилятися у своїх оправданих сподіваннях. Такий характер англійців. Англій-

єць не тільки незвичайно словний і обов'язковий але й не підлягає змінливим настроям. Один із найглибших та найкращих висказів Ніпшото каже: «Не сила, а тривалість високого почування характеризує високо розвинених людей.» Інакше з нами, особливо з одиницями «буїної» вдачі, про яких мова. Нездисципліновані, первісні натури, вони однаково приваблює, коли в доброму настрою, як і незвичайно-прикрі, просто невідповідальні, коли ними завладіє злий гумор, нехїть або гнів. Вчорашній близький приятель стає тобі ворогом, хоч та ворожість може за день знову змінитися в прихильне відношення. У таких невірблених ще морально, дивних та химерних одиниць, чергується пераз покїрливїсть пса з примїтивними виїс камнї влести та злоби; неоправдане пригноблення з негмаваною радїстю, неймовїрною неїсїстю себе з нерїдкими проявами глупої, арогантної або — іноді — невимовно наївної зарозумїлости. . . Надмірна, неоправдана як слїд емоцїонївнїсть української вдачі спричинює що дана справа чи ситуація, включно до нас самих, вїдгається нам раз занадто чорна то знову надто рїжева залежно від чуттєвого забарвлення даної хвилини. Живемо передовсім чуттями і почуванням радості, жалю, обурення, образи. Речевої спїлки зовнїшнїх обставин у нас мало, або й зовсім нема. Це веде за собою велику непостїйність у поглядах на людей і на рїзні справи через те що погляди не спираються на тривких фактах а на змінливих настроях. Звїдти береться також брак витривалости, бо наша енергія — здебїльшого афективна енергія. СОЛОМ'ЯНИЙ ОГОНЬ (див.), не холодна енергія кермована свїдомою силою волї. Все те знов тягне за собою велику непослїдовність у наших чичках та нашїй поведїнї що напевно не зв'єднює нам довїр'я поважних чинників, без яких годї обїїтися нації, яка має претенсїї до державної самостїйности. Мусимо безпощадно бороттєся з оцією неопанованою емоцїонївнїстю. (себто НАСТРОЄВІСТЮ. Є. О.) кожний з нас, почавши від себе самого » («За сплв # перемогу» Львів 1938. 155—156).

Д. Донцов відзначав велику ролю настроєвности в-москоськїй нації: «Москаль не знає, що його право а що обов'язок і тому керветтєся в своїх учинках лише настроями. Нинї він став лївою ногою і може вимастити кельнерови обличчя гірчицею. Завтра він дасть йому корольське в цїшкювання. Вирослий в атмосферї повного рабства, залежний від найдрїснїшої примхи свого папа москаль навіть задоволений з безперестанної зміни його настроїв. Не мюдучи покликуватись на свої права, він тїпнїтьєся бодай хвиливою ласкою пана щасливим вітром, що принїє зміну його гумору і— психологія раба — з гордістю протиставляє великодїшність свого пана «холодності» і «формалїзмовї»європеїця який, правда, ніколи гірчицею

мічїйого обличчя смарувати не стане, але й ніколи не викине тисячки «на чай»; який не потребує пїчиєї ласки і взглядів, але строго вимагає те, що йому належитьєся який шанує чужї права але ніколи не забуває, плачучи й обїймаючись, йому зробленої кривди.» («Підстави нашої політики». 1921, ст. 62).

Разом із ЕКСПРЕСІОНІЗМОМ, що прийшов на зміну ІМПРЕСІОНІЗМОВІ (див.) у малярствї з'явився й «настрїй». Проф. д-р Бертольд писав: «Нам надокучило гонити за природою з псевдонауковими методами, сприкрилося пересадно технїчне, а точка погляду «мистецтво для мистецтва» імпресїонїзму відпихає молодих мистців. Важнїші для них «настрїй», «відчуття». . («Від імпресїонїзму до експресїонїзму» в ЛНВ. 1929, ст. 429).

Ів. Труш в рецензїї на виставку «Товариства для розвою руської штукнї» у Львовї 1898 р. теж писав: «. . .Європейські малярї звернулися в останнїх лїтах до краєвїдїв і витворили тут нову річ — настрїй, — це якраз арена для попису української ліричної вдачі. . .» А Мик. Голубець в свою чергу писав про творчїсть Ів. Труша: «Він не обмежуєтєся, як учитель Станїславскї, до ентузіастичного переносення на полотно ефектовних вирїзків природи. Труш не «вїдписує» своїх пейзажів із природи. Він компоує їх, оповиває власним настроєм і надихає думкою, себто тим, чого нема в природї, а є тільки в душі оригінальної й творчої індївїдуальности. Під тим оглядом краєвїди й квіти Труша — радше глибоко продуманї поеми, ніж перелетні лірики — імпресїї. Це рїзнить Труша від Станїславського й імпресїонїстів взагалї. . .» («Іст. укр. культури» 1937 ст. 624. 629)

НАТАН — юдейський пророк часів царя Давида: він докоряв Давидовї за вбивство Гурїя з метою перебрати собі його дружину Вірсавїю, про що писав Т. Шевченко в поемї «Царї». Натан грозив йому гнївом Божим, Давид, каючись, склав відомий псалом «Помилуй мене, Боже» В своїй поемї Т. Шевченко зве Натава — Анафьом.

НАТАНАїЛ — один із 12 Апостолів більш відомий під іменем Вартоломея. Йому належитьєся відома фраза: «Чи може бути щось добре з Назарету?», яку він сказав, коли його приятель апостол Пилип сповїстив йому про появу Месїї в Ізраелї, і що той Месїя походить із Назарету. На не Пилип просто вїдповів: «Прийди і побач!» Коли ж Натанаїл послухав цієї ради, Ісус сказав йому назустріч: «Ось справді Ізраїльтянин, що в ньому нема підступу». Здивувався Натанаїл? «Звїдкіля мене знав?» А Ісус: «Ще перше, ніж Пилип покликав тебе, як був ти під смоківницею, бачив я тебе». Тодї зрозумів Натанаїл, що перед ним була не звичайна людина, і промовив: «Ти esi Син Божий

Ти єси Цар Ізраїлів!» (Іван І. 44—49). Так став Натанаїл апостолом Вартоломеєм. По вознесенні Христа, Вартоломеї проповідував Христову Євангелію в Індії, в Месопотамії, Персії та Малій Азії. Помер смертю мученика в Альбанополіс в Вірменії: кати здерли з нього живцем шкіру і повісили стрімголов на хресті Його пам'ять святкують 11 червня (ст. ст.).

В Сікстинській капелі в Ватикані знаходиться славно величезна фреска «Страшний Суд» Мікель Анджеля. Там серед натовпу мучеників, що показують знаряддя своєї мученицької смерті, знаходиться й ап. Вартоломеї що тримає в руці свою здерту шкіру, а на ній вимальований автопортрет Мікель Анджеля. Тим своїм автопортретом на здертій людській шкурі великий мистець захотів передати потомкам згадку про своє страдне нещасливе життя.

НАТІВ (†1919) — український генерал осетин зроду. В 1918 був інспектором гармати Окремого Запорізького Загону потім начальником Окремої Запорізької Дивізії й Запорізького Корпусу; відзначився в боях із польськими під Полтавою і Ромаданом . .

НАТОВП. ЮРБА — безладна маса людей випадково зібраних, що не має ані програми наперед уложеної, ані організаційної дисципліни. Психології натовпів присвятили свого часу спеціальні студії Густав Ле Бон (книжка цієї назви) і С. Сігеле («Злочинний натовп»)

Ле Бон писав: «Людина як частина натовпу дуже відрізняється від людини ізольованої. Її свідомо індивідуальність зовсім зникає в несвідомій душі натовпу. Наскоко сформована колективна душа — не дуже спеціально сполучення Головна її риса та що вона перебуває під впливом неслітмих елементів які підлягають особливій логіці, а саме колективній логіці. З інших характерних рис натовпу треба згадати його безмежну легковірність, перебільшену сентиментальність, повну незібність аргументації Наситрливі упевнення духовна зараза та авторитет — єдині засоби переконати натовп Дійсність та досвід не мають на нього жадного впливу. З огляду на палзвичайну чуйність натовпу його почуття лихі чи добрі завжди страшенно перебільшені. Ця чуттєва перебільшеність ще дужче зростає в епохи революції. Найменше підбурювання штовхає натовп на божевільні вчинки. Його легковірність така велика в нормальні часи, зростає ще більше. .

«Ці всі риси показують, що людина в натовпі сходить на дуже низький щабель цивілізації а ставши диким, вона виявляє й його хиби та гарні риси: вибухи жорстокости але й ентузіазму та героїзму. З інтелектуального боку натовп завжди стоїть нижче від окремої людини. З морального ж та чуттєвого натовп

наваки, може бути вишим від окремої людини. Натовп так само легко може зробити злочин, як і акт саможертви. Характери осіб зникають у натовпі, вплив якого на індивідів, що з них він складається, дуже великий. Скупий стає щедрим, скептик — віруючим, чесна людина — злочинцем, боягуз — героєм. Силу прикладів таких змін дає наша революція. .» (Хлібор. Україна 1920—21, т. II—IV, ст. 157—58).

Італійський письменник Маляпарте в своїй студії про Леніна теж писав: «Великий натовп Росії завжди був найбільш певною базою вікової тиранії царів». Тиранії всіх часів зборили натовпи, не індивідів, і московський деспотизм був збудований на натовпі — «на цьому камені. .» І цей камінь останній цар залишив Керенському, демократичній революції 1917 р. На цьому камені тимчасовий уряд збудував своє коротке існування; абсурдна претенсія хотіти встановити на величезному російському натовпі не фундамент тиранії, а фундамент свободи. Большевицька революція знищила не деспотизм в ім'я свободи а власне царство демократичної свободи в ім'я диктатури пролетаріату. .» («Інтелігентність Леніна» 1930, ст. 121).

Євген Дебс, північно-американський соціаліст, що кандидатнував п'ять разів у п'яти виборчих кампаніях на президента США не зносив натовпу. «Ніколи не прихотилося мені — казав він, — знаходитися в натовпі мені ворожому. Навпаки! І все ж кожний натовп має в собі щось жахливе. В Чикаго, коли я вийшов із в'язниці, куди попав, в наслідок першого важливого страйку, в якому я взяв участь, натовп кинувся мені назустріч підняв мене на руки, передавав мене з рук до рук понад морем голів. Я знав, що мені не загрожує ніяка небезпека. І тим не менше, я відчував страх. Такий самий страх, який відчував би, знайшовшись перед звірем. Ці люди, що несли мене на своїх плечах, мали всі однаковий вираз; всі вони їли мене очима; в їх очах виблискував погляд не людей а звірюк. І вони смерділи, як звірі. — смородом ненависти, звірячої жорстокости. Ні, я не хотів би опинитися знову в такому натовпі, як той». («Селекціонер Рідер Дайгесту» 1915 VII, 73).

НАТУРА, ПРИРОДА — первісний стан речей, як його створив Творець світу в протиставленні до змін, що їх вніс — і вносить — людина і що їх ми звемо ЦИВІЛІЗАЦІЄЮ, КУЛЬТУРОЮ Звемо природою також вроджену ВЛАЧУ людини: «Нехай сердиться, коли в його така сердита натура» (Т. Шевченко в «Основи» 1862, VI, 17). «Вовча натура тягне до лісу». (Чуб І, 239).

З самих початків свого життя людина, не задовольняючись тим, що знаходила в природі почала творити свій власний світ. Історія людської цивілізації починається з моменту, як

людина почала **вживати свій розум для того, щоб боронитися від негоди, холоду й голоду, використовуючи і відмінюючи сировий матеріал, що знаходила у своєму оточенні.** — себто з моменту, як почала влаштовувати й вдосконалювати своє житло, а потім і умови співіснування з іншими людьми, опановуючи свої вроджені інстинкти та піддаючи їх суспільній дисципліні, себто певному вихованню. З опанування фізичних сил природи виросла техніка й цивілізація, з опанування первісних інстинктів виросла духовна культура.

В античному світі Греції людина виховувалась не стільки в перемаганні природи, як у dostosовуванні до неї, майже в упокоренні їй. Відповідно до цього, завданням мистецтва було наслідування природи, завданням моралі — поводитися згідно з законами природи. Справжньою правдою була натуральна правда, справжнім правом — натуральне право. Бажаючи зрозуміти державу, Арістотель розглядав її, як утівар природи. Ціль держави, казав він, надана їй природою і щоб вирішити справу рабства, що вже в ті часи почало турбувати сумління, він запитував які щодо цього були наміри природи. Таким чином, неважаючи на всю значність багатьох утворів античної культури, в її творців не було ще ясного усвідомлення змісту культури як сміливого перероблювання природи людиною.

У середніх віках людина продовжувала культивувати і свій дух, і своє суспільне та матеріальне оточення. Але при цьому, в відношенні до природи, вона вкинулася в протилежну крайність. Замість античного обожування природи і шукання в ній надхнення для своєї культурної творчості, середньовічна людина ніби злякалася природи, засоромилась їй, відкинула її, як щось гріховне, сатанинське, від чого треба рятуватися. Постав культ некультурності. Аскетизм був поставлений вище від культури, і ідеалом зробилося протинатуральне. Справжньою гідною працею було визнано не оброблювання природи, а просто її нищення. Переходові часи від середньовіччя до новіших часів характеризуються звільненням людського інтелекту від усяких ідолів, але коли виникло питання, що ж і для чого творити, відповіді не знайшлися. Почалося вагання інтелектів, що залишилися без керівної догми.

Зрештою ту догму було знайдено — в догмі НАТУРАЛІЗМУ (див.), себто повороту до природи, що його палко домагався Ж. Ж. Руссо. Любов до природи та її краси надто вкорінена в людині, де, під машкорою виховання, живуть і вимагають уважного відношення до себе природжені інстинкти — живуть так, як спогадити життя живуть в дорослій людині: їй приємно до них вертатися, до тих щасливих безтурботних днів у батьківській хаті, що в них, як вона

собі усвідомлює, джерело її сили й витривалості.

Проте, поворот до природи не міг не викликати належної реакції, що відбилася в протесті Ніцше: «Ви хочете жити «згідно з природою»? О шляхетні стоїки! Вдумайтеся в цю істоту, що зветься природою, безмірно щедру, безмірно байдужу, що не має ані намірів, ані уважності, ні жалю, ні справедливості, жахливу й похмуру, і одночасно непевну, вдумайтеся в цю саму байдужість, як силу. — Як би ви могли жити згідно з цією байдужістю? Хіба ж жити — не значить саме хотіти бути відмінними від цієї природи? Хіба ж жити — не значить опіювати, воліти більше одне, ніж друге, бути несправедливими, бути обмеженими? А якщо наш наказ жити «згідно з природою» означає властиво тільки «жити згідно з життям», — якби ви змогли — не жити? Нащо робити собі засаду з того, чим ви вже є і мусите бути? Насправді, справа зовсім не в цьому. Тим часом, як ви запевняєте з ентузіазмом, що ви вичитуєте з природи канони ваших законів, ви, дивні комедіянти й ошуканці самих себе, хочете цілком протилежного. Ваша пиха хоче накинути й включити в природу, — навіть у природу — вашу власну мораль, ваш власний ідеал, ви претендуєте, що б природа була «згідно з вашим Стоа» (вчення стоїків), і хочете, щоб кожна істота існувала тільки по вашому образу й подобию. Але це давня вічна історія: те, що тоді траплялося стоїкам, трапляється і тепер, як тільки яка філософія починає вірити сама в себе. Вона завжди творить світ по своєму образу й подобию. — вона не може інакше бути.» («По той бік добра і зла» Мілян 1927, ст. 29).

НАТУРАЛІЗМ — світогляд що в поганських релігіях виявлявся в обожуванні сил природи, а в пізній науці приводив до МАТЕРІЯЛІЗМУ (див.), бо світ, мовляв, можна й треба зрозуміти тільки на підставі законів фізичних, законів матерії. Науковий натуралізм розглядає всі явища в світі, включно з людиною, як явища натурального процесу, що можуть бути ствержені й сконтрольовані людським розумом. Те ж, що людському розумові не приступне, те — не існує. Все духове життя, всі історичні процеси пояснюються в натуралізмі, як вияви боротьби за існування. Німецький напіс нал - соціалізм, вся його система й політика релігізму з їх непогамовною жорстокістю в здобуванні «життєвого простору», спиралася на натуралізм.

В літературі, плястичному мистецтві і в театрі натуралізм виявляється — з починку Золя та Фльобера — в намаганні якнайточніше описувати зовнішню дійсність з усіма подробицями та від'ємними сторонами забуваючи що природа, творячи ту дійсність, за виразом Лжемса надто щедра: тим часом, як гаслом людини все

має бути — «саме стільки, скільки треба», натура все дає більш, ніж треба, забагато всього. Дійсність, що нас оточує, за виразом Джемса («Прагматизм») — «переповнена». Тим часом, як письменник, коли дійсно хоче донести своє слово до читача, мусить бути ошадним у своїх засобах, натура ошадности не потребує. В театральній п'єсі, напр., кожний говорить лише те, що треба сказати і робить лише те, що треба зробити; п'єса має початок, середину і кінець. Все це має бути скомпоноване, відповідно до розв'язки, що має бути щасливою, чи трагічною. У житті ж говориться силу ріжних непотрібних речей, робиться силу зайвих рухів, і ніколи не буває цілком ясних позицій, ніщо не відбувається так просто і певно, ані гарно, як би того хотілося: сцени перемішуються безладно між собою ріжні речі починаються, але ніколи не кінчаються, ніколи не буває цілком задовільної розв'язки. Саме тому спроби передавати «якнайточніше зовнішню дійсність з усіма подробицями» ніколи не можуть дати в мистецтві доброго наслідку — мистець мусить завжди **виріпати** з маси матеріялу, що йому підноситься життя. Ясно, що й мистці, прихильники натуралізму, мусили виріпати, але з якими наслідками? «Відповідно до всієї мистецької та літературної ситуації кінця XIX ст. прийшов на чергу натуралізм. На театральних дошках запаували невідільні будні. Новий зміст натуралістичного мистецтва потяг за собою неминуче також нове сценічне оформлення. На місці барвистої пестроти й ріжноманітності спенічного образу та костюмової виправи клясичних та історичних драм у майнігенському театрі, приходиться сіра, одноманітна інспенізація. Майже єдиним спенічним образом стає нутро кімнати, уладжене вповні вірно, як у дійсному житті, з усіма реквізитами до найменших подробиць. Відповідно до настроїв поодиноких дій, заходить у пій кімнати хіба зміна кольорів, умеблювання, загального настроєвого моменту.» (М. Гнатишак у «Пробоем» 1940, ст. 213).

У загальному протестному проти натуралізму рухові, треба спеціально відзначити **НАТУРИЗМ**, що виник у Франції між 1890 і 1900 рр. Яскравим його апостолом був Сент-Жорж де Бугельє, який визнавав за натуралізмом ту заслугу, що він, мовляв, звільнив нас від надто роздутого романтизму, проповідуючи повернення до натури і руйнуючи забобон «шляхетного мистецтва» але закинув йому, що він забув застерення — «піднести до стану стилю убогу дійсність буденного життя і прикрасити її магією моєї зв'язати кожную істоту з вічністю, або інакше сказавши, забув завдання **компонувати, творити**». Замість точного спостереження всяких дрібниць **НАТУРИЗМ** поручає виявлювання емоцій поза партикулярним хоче бачити загальне, намагається з'єднати реалізм і символізм натуралізм і поезію. Завданням мистця

має бути не змальовування дрібниць щоденного життя в його буденних турботах і пристрастях, але віднаходження, в ньому вічної правди, відбудування її з уламків щоденности. Найубогіші існування мають в собі власну шляхетність, бо «щоденне життя — це тільки машкера життя вічного» і «кожний з нас має в собі щось божеське.» (Тільгер «Сцена і життя» Рим, 1925, 51—52).

НАТУРАЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО — господарство, що в ньому відбувається безпосередній обмін речами, без участі грошей, а також і такий стан первісного господарства, в якому всі потрібні речі виробляються на місці, без жадного обміну з іншими.

НАТУРАЛЬНЕ ПРАВО — право, що ніби перевищує звичайне позитивне право, себто існуючі закони, і що до нього має застосовуватися законодавство і судді. Воно корениться в моралі і в віруваннях. Таким натуральним правом вважаються права людини на свободу сумління, на свободу слова, на свободу праці, подорожей і т. д. Усі тоталітарні режими, а зокрема советський, заперечують «натуральне право», яке таким чином перестає бути взагалі «правом», а стає — ідеалом (див. ПРАВА ЛЮДИНИ).

НАТУРИЗМ — літературний рух, що виник у Франції при кінці XIX ст. (див. НАТУРАЛІЗМ). Також навчання, за Руссо, що в силах натури більше, ніж у ліка цивілізації, треба шукати справжнього здоров'я. Повітря і сонце, ось справжні кабінети краси. Практикуючи натуризм, себто, життя на лоні природи, людство ніби зробиться гарним і здоровим. Для натуриста хвороби людського тіла — породження цивілізації, що сховала його від оздоровних променів сонця і від гартувального повітря. Звідти практикування **НУДИЗМУ** (див.), з наміром вилувати в людях звичку дивитися на людське тіло без несмаку і без еротизму. Натуристи також поручають їсти городину й овочі сирі, а не верені чи смажені.

НАТЯК — вислів, що ним, говорячи про одну річ, викликається асоціативно думку про іншу річ. Це — рід навмисного замовчування, що творить між висловленим і невисловленим ніби рід мосту, що по ньому блискавкою пробігає думка. Пам'ять в'яже в нашій свідомості (а то й в підсвідомості) величезну нерозривну сітку вражень, що починає вся вібрувати при найменшому дотикові. Якесь слово, навмисне, чи не навмисне кинене, викликає негайно цілу низку образів з ним тісно пов'язаних. І що більше людина культурна, то чуйність цієї сітки робиться більшою: для культурної, розвиненої людини нема потреби ставити точки над всіма «і», — вона звичайно розуміє з натяків, все що

ви хочете сказати. Натяків та недомовлень, як і метафор, дуже охоче вживала в своїй творчості. Тися Українка: «З одної сторони, вони дозволяють їй уникати немилого їй ясного формулювання, називання того, що переживав; з другої — при допомозі цих засобів, особливо ж при допомозі ризикованих порівнянь, удається їй розширювати до безконачности асоціації, збуджені якоюсь ідеєю.» (Д. Донцов «Поетка українського Рісорджимента», Львів, 1922, ст. 27).

НАУЗИ — див. ВУЗОЛ.

НАУКА — сума всього знання що його людина навчається чи з життєвого досвіду, чи від інших людей і що вкладається в певну систему. Ціль її — з'ясувати причини явищ і пізнавши ці причини, використати їх для поліпшення умов життя. Ця прикладна частина науки зветься **ТЕХНІКА**. Математик світової слави фізик і астроном, А. Пуанкаре (1854—1912) на запит, що таке наука, відповів: «Це расамперед класифікація, уміння еднати факти що здаються ріжнородними, але в дійсності споріднені. Іншими словами наука — це система зв'язків». Гельмгольц (1821—1894), вивачітник закону збереження енергії, теж писав: — «Не вистачає знати факти, наука постає тільки тоді, коли відкривається їх закон і їх причини» («Пробован» 1940 ст. 327).

Загальна наука розгалужується відповідно до відмінного зацікавлення ріжних людей на більш партикулярні науки втворюючи головню дві категорії — **ТОЧНІ НАУКИ** (математика, фізика, хемія, астрономія, природознавство) і т. зв. **ГУМАНІСТИЧНІ НАУКИ** (філософія, літературознавство, історія). Цей поділ приймає під увагу з одного боку зовнішню об'єктивність законів природи з матеріальною можливістю їх перевірити а з другою — суб'єктивність внутрішнього духового життя людини. Точні науки чи як їх ще інакше звуть **ДОСЛІДНІ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ НАУКИ** мають своїм завданням досліджувати матеріальний світ в часі і в просторі, фіксувати певні факти, знаходити їх матеріальні причини, узагальнювати ці дані в окремих законах і, зрештою, об'єднювати ці закони в систему з допомогою **ГІПОТЕЗ**, що відповідають встановленим фактам. Дослідна наука, що встановлює факти і їх описує, знаходить таким чином своє продовження в теоретичній частині що намагається ці факти з'ясувати себто звести явища до їх причин і тут, зрештою, кінчається точна наука і починається **ФІЛОСОФІЯ**.

Справжня наука шукає правди, себто правдивого дійсного взаємовідношення ріжних фактів що часто також вимагають для свого встановлення докладних дослідів. Порухнення цієї засади в т. зв. точних науках давало зав-

жди такі катастрофальні наслідки, що в них ніхто не вважає можливим від неї відхилитися. Не то бачимо ми в т. зв. гуманістичних науках, головню в історії, літературознавстві та в філософії. Тут московський комунізм широко застосовує свою відому теорію потреби брехні для осягнення цілей світового панування, Д. Ф. Соловей, відомий дослідник советської системи пише: «Вимога до науки бути партійною, себто, обґрунтовувати та доводити лише те, що відповідає ухвалам і напрямним партії, д'є в СССР з моменту встановлення диктатури ЦК РКП(б) — КПСС і до наших днів Ось, напр., у «Радянській Україні» в повідомленні урядового органу РАТАУ про «Загальні збори Академії Наук Укр. РСР», що відбулися 25. І. 1957 р., ми читаємо: «Наука повинна будуватися на засадах партійности, принципіальности (звичайно большевицької — Д. С.), суворой вимогливости. У такому напрямку повинні прагнувати історики, філософи, літературознавці, економісти, всі вчені України» («Рад. Україна» ч. 22 за 1957 р.). Зрозуміло, що при такій урядовій вимозі знайти в теперішній советській літературі правдиве висвітлення минулого — дуже важко. «Сталінська школа фальсифікації», про яку писав Л. Троцький, діє й сьогодні». (Д. Соловей «Україна в системі советського колоніалізму» Мюнхен, 1959, ст. 79).

Був час, що з розвитком науки в'язали справу **ПОСТУПУ** (див.) людства. Відомий англійський романист Веллс писав: «Перед нами — віки дозвілля й добробуту. Ми явно йдемо до світу пілковито культурного й цивілізованого.» («Праця, здоров'я і щастя людськості» Питовано в Ф. Шіна «Філософія релігії» 240). Московські большевики подбали про те щоб зупинувати цю ілюзію. Поступ науки й техніки не впливає на поступ людської моралі а значить і всього життя, від стану тої моралі залежного. Наука дає тільки знання й засоби і ті знання й засоби можуть бути вжиті як на гарні, добрі цілі, так і на цілі злочинні. Як це не дивно, але за виразом академіка Екланґона директора паризької обсерваторії, наука — сліпа вола лише слухняча й бездушна рабиня що служить засобом усім цілям.

НАУКОВЕ Т-ВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ — довгий час неофіційна Академія Наук українського народу. Основано її перше як літературне Т-во **ІМ. ШЕВЧЕНКА** 11. XII. 1873 р. заходами і засобами наддніпрянців — О. Кониського, Д. Пильчикова, М. Жуценка, М. Драгоманова, для розвитку українського письменства. Є. МИЛОРАЛОВИЧЕВА (див.) дала Т-ву 6.000 карб., за які було придбано друкарню. Першим головою був К. Сувкевич далі С. Громиницький, Д. Гладилевич, Ю. Пелевич. У 1892 р. заходами знову ж таки наддніпрянців (О. Кониського та інш.) це літературне т-во

було перетворене на НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО. Тоді ж почав виходити і його науковий орган — «ЗАПИСКИ» під ред. О. Барвінського, що, по смерті Ю. Целевича, став головою Т-ва (1893—1896). Від 1894 р. редактором видавництва Т-ва став проф. М. Грушевський. За його головування (1897—1913) Т-во дістає організацію на зразок Академії Наук: складається з трьох секцій (істор. - філософичної, філологічної та матем. - природописно - лікарської) і низки підлеглих їм комісій (археографічна, бібліографічна, правнича, статистична, фізіографічна та ін.). Крім «Записок», яких до 1949 р. вийшло 159 томів, і «Хроніки» Т-ва, виходили також «Збірники» секцій та окремі органи комісій, як от «Етнографічний Збірник», розпочатий в 1895 р. (вийшло 37 томів, один по першій світовій війні), «Матеріяли до укр. етнології», переіменовані в «Матеріяли до укр. антропології та етнології» (вийшло 18 тт., два по війні), «Матеріяли до української бібліографії» (8 тт.), «Жерела до історії України» (11 тт.), «Пам'ятки української мови та літератури» (7 тт.), «Збірник Правничої Комісії» (2 тт.), «Правничача Бібліотека» (4 тт.), та багато іншого. Загалом понад 600 тт., а в тому місячнику «Літературно - Науковий Вісник» з 1898 по 1905 р. та книжки «Української Бібліотеки» (з 1901 р.). У «Збірнику Історично - Філософичної Секції» друкувалося з 1898 р. «Історію України - Руси» проф. М. Грушевського (перших 8 тт.). Всіх цих Збірників вийшло за головування М. Грушевського 14 тт. і після нього 2. Треба згадати також «Збірник Філологічної Секції» (18 тт.), що виходив при найближчій участі Ів. Франка.

Окупувавши Галичину за першої світової війни, москалі припинили всяку діяльність НТШ, як і взагалі всякий прояв українського національного життя: замкнули і опечатали бібліотеку й музей Т-ва, друкарню засеквестрували на свої погребі (друкували там свою газету «Львівське Воєнне Слово»), а вейнци, втікаючи зі Львова, вивезли з собою найкращу друкарську машину, що її саме перед окупацією придбало було Т-во. Перші загальні збори Т-ва, після тих, що відбулися в червні 1913 р. коли М. Грушевський зрікся від головства, і його місце заступив д-р Ст. Томашевський, змогли відбутися аж 28. III. 1921 р. Головою Т-ва став д-р В. Щурат, що й перед тим фактично виконував обов'язки голови, замість Ст. Томашевського, що був перше мобілізований, а потім вичав закордон. Після нього головами були д-р Кир. Студинський, д-р Вол. Левицький і д-р Ів. Раковський, за головування якого московські нові окупанти зліквідували НТШ в 1940 р., а його майно й установи передали Академії Наук УРСР. Отже тоді НТШ перетворено на філіял Академії. Спроби відновити НТШ за німецької окупації виявилися марні. Аж 30 бе-

резня 1947 р. на еміграції в Мюнхені чергові загальні збори членства НТШ обрали нову управу Т-ва на чолі знову з проф. Ів. Раковським, його заступником проф. Зен. Кузелею і ген. секретарем д-ром Вол. Кубійовичем. З виїздом дійсних і звичайних членів до різних країв континентів, постанали Відділи Н. Т. Ш. в Америці 1918 р. в Канаді 1949 р., в Австралії 1954 р., а в Європі 1952 р. В 1954 році за згодою всіх членів, Відділи перетворено в автономні крайові Товариства, які очолює «Головна Рада Наукових Товариств Шевченка».

НАУКОВЕЦЬ — людина, що присвячується науковим студіям. А. Айнштайн промовляючи на зборах науковців, що вшановували проф. Плянку, сказав: «Чимало людей присвячуються науці, хоча й не для самої науки. Деякі з них входять в її храм, бо дає можливість розвинути їх небуденні таланти. Для цієї класи людей наука — ніби спорт, якого вправн їх уважають. Друга категорія входить до храму науки з надією заповнити собі заможне існування. Коли б ці люди мали сприятливу нагоду деінде, вони зробилися б політиками або комерсантами. Коли б зійшов із неба янгол Божий і позвигнав із храму всіх тих, що належать до цих двох категорій, боюсь, залишився б наш храм майже порожній. Проте, залишилося б усе ж кілька вірних із минулих і з наших часів. До них останніх належить і наш д-р Плянк. І тому ми його любимо...» («Ель Мундо» р. 1955).

Українські науковці, незалежно від таланту, який мали, належали в величезній більшості тільки до третьої категорії, саможертвенних жерців науки, бо українська наука в умовах чужинської окупації ніколи ані не давала можливостей вправляти з приємністю науковий «спорт» ані не давала надій на забезпечення кар'єру. — навпаки, все було зв'язано з неприємностями і нужденним існуванням. А скільки українських науковців загинуло в кривавій ежовщині тільки тому, що вони були українськими науковцями. Досить згадати тут імена М. Грушевського, С. Єфремова О. Синявського, М. Зерова, Ст. Рудницького, О. Курило, О. Гермайзе М. Слабченка, М. Макаренка, Дан. Шербаківського (покіничив самогубством, але коли б цього не зробив, був би напевно знищений) і багатьох інших.

НАУМ — один із 12 менших пророків жидівського народу, що залишив нам книжку пророцтв, включену в Біблію. Його пам'ять святкують у нас 1. XII. (ст. ст.). На Наума давніше не працювали. На Буковині, на Радомщині, в Опішні на Полтавщині та в деяких містечках Харківщини вважали, що цього дня годиться віддавати дітей в науку: «Наука піде на ум», згідно з народньою етимологією і віруваннями. На Куп'янщині казали, що хто родиться

на Наума, той — все життя буде умний, себто розумний, «і небесне буде знати, не вчившись». Подібні вірування існують і на Московщині. (Перв. Громадянство, Київ, 1929, III, Копержинський).

НАУМЕНКО ВОЛОДИМИР (1852 — 1919) — член Старої Української Громади в Києві. філолог, історик, журналіст і педагог. В рр. 1893 — 1907 редагував «Києвску Старину», що в 1907 р. стала «Україною». Викрукував у ній низку своїх істор.-літературних праць. За гетьмана П. Скоропадського був міністром освіти. Большевики його розстріляли.

НАУМОВИЧ ІВАН (1826—1891) — греко-католицький священник у Галичині, посол до галицького сойму 1861 р.; співробітник численних галицьких часописів, видавець і редактор москвофільського часопису для селян «Наука», що виходив у Коломиї і у Львові в рр. 1871—1886.0. Наумович був основником в р. 1876 москвофільського «Общества ім. Качковського» і кінчив свої дні православним священником у Києві (від 1886).

НАХАБИН ВОЛОДИМИР (н. 1910 р.) — український композитор — симфоніст із Харківщини (с Шарівка). Йому належать балети «Міщанин із Тоскани» «Марійка», «Данко», «Весняна казка» (1953), та різні інші симфонічні твори, як «Українське капріччо» (1949), «Колхозне свято» (1950), симфонія «Образи мові Батьківщини» (1952), — п'ятичастинна сюїта, надхнена творами українських малярів; симфонічна поема «Дівчина і смерть» (1956), тричастинний клявірний концерт (для фортепіано і оркестри) (1951), — цей концерт пов'язаний з українськими веснянками. Друга його частина побудована на темі колицької пісні з Карпатської України. Про нього пишуть: «В. Нахабин — майстер радісного й оптимістичного світосприймання. Він не суворий драматург, до його природи ближче ніжна ліричність. Музика його оригінальна, своєрідна.» (П. Маценко в «Нов. Шляху» 5. I. 1957).

НАХАБСТВО — завелика сміливість у поведженні з іншими, зв'язана з моральною нечуйністю. Один молодик написав листа італійській письменниці Де Сеспедес, подаючи їй до відома, що відбувається літературний конкурс, і нагородою в ньому має бути автомобіль. Він завжди мріяв мати автомобіль, але його скромні засоби не дозволяли йому досі здійснити цю його мрію. Тенер представляється добра нагода, але він не в стані написати гарне оповідання, що могло б виграти в конкурсі, тому просить її написати за нього. Де Сеспедес відповіла в журналі «Епока», зазначаючи, що нахаб-

ство цього молодика спільне багатьом іншим молодикам нашого часу, що хочуть досягнути матеріального добробуту будь-яким засобом, навіть принизливим і нечесним. «Ця моральна нечуйність та сама, що дозволяє купувати чужий диплом, чужу працю і т.д., і що засвідчує бажання перемоги засобами інших, здаватися замість бути. Ці люди не думають, що просити інших зробити за них якусь працю, значить те ж саме, що й просити в них грошей, і то дуже дорогих, — тих, що походять не з ужитку капіталу, а з ужитку всього попереднього життя, що пішло на студії, зв'язані з великими жертвами. Тут маємо перед собою приклад нахабної нездатності і моральної неделікатності.»

Автор «Історії Русов» вкладає в уста українських старшин у їх відповіді Мазепі, коли він відкрив їм свій намір з'єднатися з Карлом XII, таку характеристику московського народу. «...потрібна переміна їх (старшин) положення, і не можна зносити презирство в землі своїй від народу, нічим від них не ліпшого, але нахабно-го і скорого на всякі зневаги.»

НАХИМОВСЬКИЙ ФЕДІР (†1758) — козацький старшина, що вимандрував у 1709 р. разом із Мазепою з України і був потім генеральним писарем у Пил.Орлика. Григор Орлик писав про нього 18. X. 1753 р. до Терсієра, ген. секретаря французького міністерства закордонних справ: «Я одержав листа від одного козацького старшини, що був колись із моїм батьком. Він був дуже корисний при листуванні гетьмана Мазепи з небіжчиком шведським королем. Йому довіряли в найтаємніших місцях, і мій батько користувався ним у найделікатніших і найповажніших справах. Він пропонує виїхати на кордон України, де має прихильників, щоб дізнатися про настрої серед війська й народу на Україні, який шукає лише нагоди, щоб скинути тиранське ярмо Росії. Цьому старшині можна цілковито довіряти. Він живе біля Станиславова, і я рекомендую його, як людину вельми зручну, що торкається політичних інтриг. Він має зв'язки на Запоріжжі й на Україні.» (І. Борщак «Великий Мазепинець.» ст. 153).

В квітні 1754 р. Нахимовський вже був у Криму, звідки провадив інтенсивне листування з Гр. Орликом і де і помер чотири роки пізніше, у вересні 1758 р., майже одночасно з Ф. МИРОВИЧЕМ (див.). «Це були, — писав Гр. Орлик до своєї дружини, — останні свідки нашого славетного минулого, співробітники гетьмана Мазепи та мого батька, яким до кінця залишилися вірними. Вістка про смерть моїх старих друзів кинула мене в великий сум. З усієї фаланги, що хотіла визволити наш край, я залишився один.» (там же ст. 164).

НАЦИЗМ — зневажливе окреслення тої форми тоталітарного націоналізму, що він наб-

рав в німецькому націонал-соціалізмі Гітлера з його жорстоким расизмом та змаганням до ускорення інших націй.

НАЦІОКРАТІЯ — панування націй, в протилежність до системи світових імперіалізмів. Вол. Целевич писав у «Шляху Нації» (ч. ст. 32): «З дня на день падає авторитет великодержав і їх домінуючий вплив на світову політику; щораз більше усамостійнюються малі держави, а на арену історії виступають недержавні нації; граде сумерк імперіалізмів, а за цим наступає перебудова світу на національних принципах».

Лев. М. Спіборський у своїй книжці «Націократія» (1937) вживав цей термін не на означення міжнародної націократичної системи, а на означення політичного і суспільного ладу внутрі одної нації, побудованого на засадах т. зв. організованого націоналізму, викладених в програмі ОУН (Організації Українського Націоналізму), і ширше розроблених в його книжці. Він писав: «Український націоналізм змагає до створення політичного, соціального ладу самостійної України на принципах націократії» (ст. 73). «Для українського націоналізму українська нація є вихідним заложенням чинности та цілевим означенням усіх його прямувань». (ст. 74). «Розуміння нації, як найвищої в своїй внутрішній цінності й значенні основи суспільного життя, приводить націоналізм також до відповідного трактування істоти та завдань держави». Тільки через власну державу нація стає творчим чинником історії й повноправним господарем своєї долі». (ст. 79). «Український націоналізм хоче спричинитися до створення потужної й великої держави, що в стані була б кожночасно — через свою внутрішню скріпленість і зовнішню активність — найкраще здійснювати завдання Української Нації та захищати її інтереси перед іншими націями». (ст. 81). «Це конструктивне завдання націоналізм означає в гаслі: «Держава вище клас і партій» (ст. 84). «За фундамент своєї суспільно-виробничої й політичної будови націократія бере животворчі — характерні для нашої доби інтересів Української Нації — основні групи селянства, робітництва й провідної, продукуючої інтелігенції» (ст. 90).

Натомість Дм. Донцов, ідеолог т. зв. вольового націоналізму в своїй книжці «Дух нашої давнини» 1944 р. (II вид. 1951) відкинув ідею націократії: «Ідеї цієї книжки засадниче інакші від ідей демократії, класократії, чи націократії. Відмінна й ідея цієї книги про провідну верству. . . Репрезентувати націю має, на думку цієї книги, не «трудова інтелігенція», ні клас хліборобів, не монократія, лише окрема верства «луччих людей». Ні демократія, ні класократія, ні націократія, лише аристократія, каста ліпших людей» (ст. 6—7).

НАЦІОЛОГІЯ — наука про націю. Т. Масарик пропонував називати її «національною філософією», але його учень, українець, доцент О. Бочковський, що керував катедрою соціології в Укр. Госп. Академії в Подєбрадах, назвав її націологією і написав перший її підручник, під назвою «Вступ до Націології». Проф. В. Доманицький, що викладав курс націології в Укр. Вільному Університеті, писав: «Наука про націю має об'єктивно описати й проаналізувати: життя, особливості та визвольні змагання поодиноких поневолених народів і націй, освітлити питання про істоту нації, про шляхи й способи переродження національно-свідомих етнічних мас у національно-свідому й політично-зрілу націю; про фізичну й духову еволюцію народів та націй. Такі точні й об'єктивні знання про поневолені народи й нації служать потім для ліпшого, досконалішого й справедливішого влаштування світу та держав, для розбудови досконалих програм національно-територіальної та культурно-національної політики (етнополітики). тощо...» («Сам Україна». Чикаго, 1960, УІ, ст. 3).

НАЦІОНАЛІЗАЦІЯ — удержавлення великих підприємств загального інтересу, як напр. залізниць, копалень, тощо, як то вимагається в програмах багатьох соціалістичних партій, і як то здійснив цілковито московський советський уряд. А. Чарнецький писав в журналі «Вільна Україна» (1959, ч. 24, ст. 22-23):

«Маркс говорив колись про усунування засобів продукції, щоб передати їх у користування народу, бо і фєвдали, маючи всю землю, і капіталісти, маючи фабрики і копальні, визискували нарід і давили його економічно, суспільно і політично. Але Маркс ніколи не мав і в думці передати всі засоби продукції на власність державі, себто по большевицькому націоналізувати їх. Він писав у критиці готської програми: «Свобода полягає в тому, щоб державу з органу надрядного над суспільством, перетворити в орган, підлеглий суспільству». Ще яскравіше висловився Енгельс у своїй праці «Анти-Дюрінг», де писав:

«Чим більше продукційних сил перебирає держава у свою власність, тим більше вона визискує своїх громадян. Робітники і далі залишаються зарібниками, пролетарями». Енгельс різко підкреслив, що відколи Бісмарк кинувся до удержавлення, постав якийсь фальшивий соціалізм, який проголошує кожне удержавлення, навіть Бісмаркове, соціалістичним. І справді, якщо удержавлення і монополія тютюну — соціалістичні, то «Наполеона і Метерніха слід би зачислити між основників соціалізму», глузував Енгельс. Такими псевдосоціалістами і є якраз московські большевики. Нова програма австрійських соціалістів відмежувалася від такого со-

ціалізму і його націоналізації. Ї Успішніюють- ся тільки великі підприємства, і то за відшко- дованням, а залишаються малі й середні в ру- ках дотеперішніх власників. Націоналізувати фризів (цирульників), як це зробили больше- вики, австрійським соціалістам навіть не при- ходить на думку...»

НАЦІОНАЛІЗМ — суспільно - політичний рух і світогляд, що визнає націю за головну підставу всього суспільного життя і ставить ін- тереси власної нації в цілому понад інтереси окремих клас, партій, станів, організацій, чи тим більше окремих осіб. Головною його прик- метою в політичній діяльності мала б отже бути **ПОНАДПАРТІЙНІСТЬ**, себто служення нації в цілому, а не якимсь партикулярним інтересам. І сл. п. С. Петлюра, що перше входив у склад соціал-демократичної партії, ставши на чолі УНР, вийшов із тої партії, проголосивши: — «Справа української держави — це справа всі- єї української нації, а не якоїсь її класи, чи партії»... і взяв собі за дороговказ чисто наці- оналістичне гасло: «Нація понад класи, держа- ва понад партії», що пізніше лягло в основу ідеології т. зв. **ОРГАНІЗОВАНОГО НАЦІОНА- ЛІЗМУ**, який оформився в 1929 р. в **ОРГАНІ- ЗАЦІЮ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (О- УН)**, а також ідеології **СПІЛКИ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ (СВУ)** на підсоветській Україні.

На жаль, гасло понадпартійности, теоре- тично дуже гарне, в нашій сумній дійсності ви- ріджується надто часто в такій мірі, що з по- надпартійного руху твориться або одна партія, що силоміць нищить інші партії, якто ми ба- чили в фашистській Італії та в націонал-соці- ялістичній Німеччині, де витворилися тоталі- тарні однопартійні держави, на зразок советсь- кої комуністичної тоталітарної держави, теж втілення московського націоналізму, або з того понадпартійного руху твориться кілька партій, що завзято поборюють одна одну, як то ми ба- чили в ОУН після смерті полк. Є. Кововальця.

У різних народів націоналізм приймає від- мінні форми, що впливають з їх відмінних пси- хічних залогень та відмінних історичних і по- бутових умовин життя. Так в основу італійсь- кого націоналізму, що прийняв форму тоталі- тарного фашизму, лягло давнє римське гасло «Все для держави, все через державу, нічого поза державою», як засіб національного вихо- вання. Французький націоналізм нерозривно зв'язаний з територією: хто живе на французь- кій території мусить почувати себе французом і діяти як француз. Англія, що на протязі сто- лять залишалася неприступним островом, не по- требувала, як Італія, завжди з усіх боків загро- жене міту держави, охоронниці національних кордонів і стародавніх традицій, і тому в ан- глійському націоналізмі панує концепція нації, як суспільства: хто виконує англійські закони,

писані й неписані, має входити в склад бри- тійської нації. Федір Одрач писав із Англії до «Українця—Часу» в Парижі: «Сутність ан- глійської людини до основ просякнена держав- но-імперським (не імперіялістичним) націона- лізмом. Ніде під сонцем не знайдете такої на- ціоналістичної закраски, як саме в Великобританії. Фанатичний націоналізм, національна впертість англійської людини — це вікова си- ла британського народу... Чужинець не може ра- хувати на симпатії англійців, якщо він, замість хвалити Англію, вихвалює свій рідний край: «Якщо вже ти, чужинче, прибув раз на постій- не перебування до В. Британії, хочеш, чи не зсчеш, мусиш бути британською людиною, бо англичани не стерплять на своєму терені чужих політичних течій, які хочуть базуватися на ін- тересах далеких країн, чи держав...»

У Німеччині в основу німецького націона- лізму, що оформився в націонал-соціалізм, ліг міт крові, або раси, бо як говорив А. Розен- берг в Римі на конгресі «Вольта» в 1932 р.: «У Німеччині, без сумніву, віра в кров викликала найбільш повстання, і тому політичне роз'єд- нання, що часто залежало від географічних об- ставин, надало тій території велику силу, яка тепер являється головним імпульсом для вели- кого збудження німців наших днів...»

В основу московського націоналізму — од- наково, як білого, так і червоного ліг месіансь- ичний міт Третього Риму із зв'язаним із ним жаданням «угробити» «гнилий захід» і створи- ти на його руїнах всесвітню московську імпе- рію. Цей міт ускладнюється також давньою іде- єю московського народництва, що вважає за справжнього виразника й представника нації тільки т. зв. «трудовий народ», з виключенням т. зв. «буржуазії».

В основі українського націоналізму лежить натомість шевченкова ідея боротьби за визво- лення поневоленої нації від московського (і всякого іншого) імперіялізму, — ідея бороть- би, поєднана також із шевченковою свідомістю спільности українського роду — всіх отих «жи- вих, мертвих і ненароджених» — в усіх його класах, станах і партіях (див. **СОЛІДАРИЗМ**). Тоді, як західно-європейський світ (Італія, Франція) виводять поняття нації з держави, Німеччина — з раси, а Московщина — з «тру- дового народу», український націоналізм підно- сить родове поняття нації, розуміючи під ро- дом не тільки кровний зв'язок, але й духовий — синтезу думки й буття, життя й духу, і також — у протилежність московському червоному на- ціоналізмові — синтезу всіх творчих сил нації в усіх її класах та станах. М. Стахів писав у своїй студії про «Вплив Хмельниччини на фор- мацію української нації»: «У національному почутті основним складовим елементом є почут- тя **рідности** (те саме, що в народі, а перед тим

у племені). З тівї рідности впливає не тільки любов до батьківщини і своєї суспільної індивідуальности, але й вимога рідних, братерських прав. Коли нація є «народом» у зміслі рідности, то всі члени, як брати, мають у ній відповідні права. Без почуття «рідности» не може бути «народу», а вслід за тим нації. Сама термінологія підкреслює момент віри у кровну спільність, на якій витворюється у вищих інтелектуальних верств почуття також **духової спільности**. Без почуття рідности в любові і правах нема нації там, де навіть існують інші об'єктивні моменти її витворення...» (ЗНТШ, том 156, стор. 74). (Див. РІД).

На відставі відчуття «рідности» поміж членами одної нації, постає свідомість «чужості» тих, хто до неї не належить і хто намагається панувати своєю силою, підтримуваною ріжними облудними теоріями ніби спільних інтересів. Ця свідомість дає в наслідках націоналізм: «— Що ж таке цей націоналізм? — запитував д-р Дм. Донцов. — Це — власна політична ідея, не «союзанська», чи «федеративна», це — з'єднання для своєї ідеї всіх мешканців України, але не шляхом підтягування українців до малоросів, лише навпаки; це — традиціоналізм, лише не «малоросійський» і не «руський», а український; це — любов до рідної землі, але як **самостійного** політичного осередку без яких будь інших над собою; це — консерватизм, оскільки він поборює всякий «інтернаціоналізм», всяку абстрактну доктрину — білу чи червону; це дисциплінована держава, все одно, яка в ній форма правління панує; це — пошана до Церкви, від якої ми не домагаємося, щоб вона уважала «Боже» нижчим від «Кесаревого», але до якої маємо скромне побажання, щоб вона, в душі своєї науки, ставила вічне над довічним, ідеал — над вигодою і «кладом» та надхнула б свою паству вірою в ліпше майбутнє, вірою, яка «без діл мертва єсть»; це — привернення рівноваги між нашою захитаною національною думкою й інстинктом мас. В ім'я цього ідеалу хоче український націоналізм з'єднати нарід в одне ціле, щоб він міг вирватися з усяких «Східніх Європ» так, як чехи вирвалися з «Середньої Європи», і як ірландці прагнуть вирватися з Британської імперії...» (ЛНВ. 1927. IX, 81).

Дехто радо ототожнює націоналізм із ПАТРИОТИЗМОМ (див.), але націоналізм відрізняється від патріотизму. Відрізняється, поперше, своєю активністю, що йдучи за закликом Т. Шевченка «Борітеся — поборете», все готовий активно виступити в обороні загрожених національних позицій, ризикуючи втратою не тільки ріжних придбаних матеріальних дібр, а навіть і власним життям: патріот, натомість, любить свою батьківщину часто надто пасивно

і надто матеріялістично, зв'язуючи свою любов із тим добробутом, яким користується в своїй батьківщині і який боїться втратити. Ріжницю між патріотизмом і націоналізмом віддав дуже влучно Ів. Франко в своєму відомому вірші, присвяченому власне отим пасивним й матеріялізмом пересякненим патріотам:

Ти, брате, любиш Русь,
Як дім, воли, корови,
Я ж не люблю її
З надмірної любови...
Бо твій патріотизм —
Празнична одежина,
А мій — то труд важкий,
Гарячка невдержима...
Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала, —
Я ж гавкаю раз-в-раз,
Аби вона не спала...

Український націоналізм почав прибирати організовані форми у кінці XIX ст., коли, заходами М. МІХНОВСЬКОГО (див.) та Ів. ЛИПЦІ (див.) створено було БРАТСТВО ТАРАСІВЦІВ (див.), а після його розгрому УКРАЇНСЬКУ СТУДЕНТСЬКУ ГРОМАДУ (в 1897 р.), де ширено погляд, що кожний українець повинен завжди відрізнити свою націю від інших і скрізь підносити національне питання та захищати права української нації і передусім дбати про те, щоб здобути своїй народові національну волю». (В. Мартинець «Ідеологія.» ст. 11). В 1900 р. постала Українська Революційна Партія (РУП), душею якої був М. Міхновський зі своєю брошуркою «Самостійна Україна». Але властивого розвитку досягає український націоналізм в двадцятих роках XX ст., коли, після розчарування в соціялістичних партіях, що досі стояли в проводі української національної революції, що закінчилася розподілом Зах. України межі Польщею, Чехословащиною та Румунією і опануванням Наддніпрянської України червоною Москвою, почали творитися українські націоналістичні організації. В 1921 р. Українська Військова Організація (УВО) зі своїм органом «Сурма», в 1922 р. «Групи Української Національної Молоді» в Празі, Берні, Пшібрамі, Відні, Граці, Леобені і Львові з органом «Національна Думка»; в 1925 р. з «Легія Українських Націоналістів» з органом «Державна Нація» і Союз Української Націоналістичної Молоді на Зах. Укр. Землях із органом «Смолоскипи». Весь цей організаційний рух вилився зрештою в Організацію Українських Націоналістів (ОУН) оформлену на Конгресі націоналістів в Відні в 1929 р., що об'єднав фактично майже весь націоналістичний актив на Зах. Укр. Землях і на еміграції. Поза рамками цього ОРГАНІЗОВАНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ залишився тільки д-р Дм. Донцов із своїм органом ЛНВісником (що від 1933 р. став просто «Вісником»), де він розроб-

ляв свою ідеологію т. зв. **ВОЛЬОВОГО НАЦІОНАЛІЗМУ**, сформульованого в книжці «Націоналізм» (1926 р.). До цієї його ідеології, неважаючи на її значні позитивні прикмети, інші ідеологи націоналізму, що покладали підстави Організованого Націоналізму, поставилися досить критично, і ані Конгрес Українських Націоналістів, який визначив ідеологію ОУН, ані пізніше Провід Українських Націоналістів (ПУН), не вважали можливим класти цю ідеологію в ідейну основу руху. Саме тому, між Донцовим і ПУН аж до другої світової війни тривали постійно напружені відносини, і Донцов не раз робив у ЛНВіснику і в Віснику полемічні випадки проти окремих членів ПУН.

В. Мартинець у своїй книжці «Ідеологія Організованого і т. зв. Волевого Націоналізму» (Вінниця 1954) вказав дуже докладно на ті ґрунтовні засадничі різниці, що існують між цими двома головними відами української націоналістичної думки.

1. Український Організований Націоналізм за **НАЦІОКРАТІЮ** (див.), Вольовий Націоналізм — проти націократії, а за кастову аристократію.

2. Організований Націоналізм (ОУН), як і Вольовий Націоналізм Донцова, вважають волю за головний двигун життя (див. **ВОЛЮНТАРИЗМ**), але тим часом, як Донцов проповідує «почуття без означеного і ясного предмету», «глухі інстинкти» (за Гюйо), «містику» (за Пегюї), «іраціональну волю», «пожадання неясно відчутого» (за Фіхте), «гнання у безвість», «сліпу діяльність» і «чин для чину, без мети», Організований Націоналізм виступає проти «неозначеності сліпої прастихії», закликаючи до «волі до творчості», «духу — ідеї», «синтези чинної ідеї», «ідейної творчості». себто до **ідейного, плянового чину**.

3. Організований націоналізм (ОУН) як і Вольовий націоналізм Донцова не вважають розум за мотор життя, але тим часом, як цей останній відмежовується від пізнання — свідомості — розуму, бо, мовляв, «пізнання вбиває чин», і тому голосить «сліпу діяльність» і «безцільні емоції», Організований Націоналізм вважає пізнання — розум — свідомість за потрібні й корисні, і голосить **свідомий організований чин**, як здійснення ідеї. себто — чинний ідеалізм.

4. Для Вольового націоналізму людина, особа — тільки знаряддя ідеї, засіб для досягнення цілі; для Організованого націоналізму — особа ніколи не може бути засобом, а її найвищий розвиток має бути ідеалом нації.

5. Організований націоналізм, як і Вольовий націоналізм обстоює «ініціативну меншість», «провідну еліту», але тим часом, як ідеолог вольового націоналізму ставиться з неприхованим презирством до народньої маси,

заявляючи — «ніколи народ», а тільки «каста правителів», і то без «постійного контакту» з «інертною, тупою масою», — Організований націоналізм обстоює «співчинність, співтворчість і постійний контакт еліти й маси» та «сплучення авторитарности проводу зі збірною, діючою волею народніх мас». (Див. МАСА).

6. Організований націоналізм як і вольовий націоналізм однаково кличуть «Геть від Москви!» і підносять приналежність України до Заходу, але все ж і в цьому відношенні існує велика різниця: Вольовий націоналізм бере Європу за зразок до наслідування, заявляючись проти культурно - духової самовистачальности України; Організований націоналізм натомість утаїває, що ми «не сміємо наслідувати кон'юктуральну Європу», а з західніх духовних перлів «повинні взяти те, що потребуємо й можемо перетравити в собі, маючи вольове наставлення «виступити в ролі порядкуючого чинника на європейському Сході».

7. Організований націоналізм обстоює потребу національної єдності (див. **СОЛІДАРИЗМ**), спільного національного фронту супроти ворогів української державности, вольовий націоналізм Донцова різко ділить українців на два ворожі табори — на «лучших людей» «творців життя», тих, що поділяють думки Д. Донцова, і на всіх «гірших» «партачів життя»: «Ці дві раси людей, дві вдачі, які між собою нічого спільного не мають. Такий погляд Д. Донцов обстоював все своє життя, навіть, ще тоді, коли він соціаліст, писав у 1909 р. під псевдом «І Чорний» в «Праці» (ч. 2. 1909 р.): «Отже першим новим завданням у нашій національній політиці, яке насувають нам змінені умови нашого життя, це **боротьба з всеукраїнством**... Боротьба з всеукраїнством являється для нас **конечністю**. . . нашою ціллю є . . . внести роздор у рідну хату. . .»

В. Мартинець додає: «І ця ціль — внести роздор у рідну хату — присвічує Донцову вже члестоліття аж по нинішні дні. Він унутрішню розбиття і роздор поставив на п'єдесталь ідеї і, не щадячи понижень і образ для тих, що бажають об'єднання (Швейки, Гахи, квислінги, хитрі Паньки, хахли, льокаї і т. п.), розбивачів національного фронту вважає героями і якимись лицими істотами («шляхетніший тип людини») закрівав їх і закріває по нинішній день і в хвилинах їх сумніву, перестерігав і закликав навіть Господом Богом. . .» (ст. 71—72).

8. Вольовий націоналізм пропагує в українському громадянстві негати́вні ідеї, що їх на протязі віків поборювало християнство, як нечестивість, нетолерантність, нелюдяність, аморальність, та і в кожній зрештою ідеї вишукують гольцманські негати́вні моменти, творячи своєрідний культ негати́ції («вміти сказати — ні»). Український організований націоналізм відмежу-

вався від цього культу неґації й аморальности (Провід Українських Націоналістів, між іншим відкинув і засудив проєкт «Декалогу», виготовлений прихильниками ідеології Донцова), надаючи навпаки величезне значення додатнім моментам націоналістичної ідеї, як національна єдність, національний солідаризм, співпраця всіх станів, клас і верств української нації, любов до батьківщини, національна дисципліна, жертвенний патріотизм, самопошана, гідність людини і терпимість до поглядів інших. З цього приводу В. Мартинець запитував: «Чому, напр., Донцов пропагує ідею «роздору в рідній хаті», коли й без його пропаганди цей роздор існує, почавши ще з часів Ярослава Мудрого? Чи замало ми мали княжих і гетьманських міжусобиць? Чи замало було внутрішньої боротьби під час визвольних змагань 1917-21 рр., або під час II-ої світової війни, або тепер? Чи справді нам так нічого не бракує, як «роздору у рідній хаті»? Чи може ми замало розбиті і розпорошені? Чи справді найбільшу загрозу для нашої нації творить національна єдність, яку чомусь голосять і кн. Ярослав Мудрий, і гетьман Мазепа, і Шевченко, і Міхновський?

«Або пощо аж проповідувати нетолерантність і ненависть? Чи в нас справді забагато любови, толеранції і виrozumіння один до одного?..

«Або пощо для українців ці проповіді «експансії, як цілі», «влади напасника - завойовника», «права нападу» і «агресії в сферу існування інших»? Кого ми збираємося нападати і завойовувати — білорусинів, чи донців, литовців, чи грузинів? І пощо?..

«А вкінці, пощо ці проповіді «аморальности» різних родів? Чи справді в нас забагато і людської, і Божої, і національної моралі? Чи цей надмір моралі справді небезпечний для нашої нації?..» (ст. 80—82). (Див. **ЕНЕРГЕТИЗМ, ДИНАМІЗМ**).

Після розпаду ОУН на три відлами, ідеологію Вольового націоналізму прийняв той відлам, що носить назву, Закордонних Частин ОУН, і що в його пресових органах містив д-р Д. Донцов свої статті після другої світової війни.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ — основа всякого націоналізму, як свідомого вияву національного почуття приналежності до певної нації. Виникла вона як протест проти територіальної самовлади держави, що, шляхом завойовань включала в свої кордони щораз нові території з різними племінними та родовими елементами, з різною культурою, з різною історичною традицією, іншими звичаями і т. д. Ті завойовані країни з відмінною культурою, часто зберігали її й після завойовання та провадили боротьбу проти асиміляційних заходів держави. Крім того, розпорошені по різних державах народи, свідомі свого спільного походження

та спільної культури змагали до того, щоб з'єднатися в спільній національній державі, відірвавшись від тих держав, до яких були включені проти їх волі. Ось цей природний рух і став основою національної ідеї XIX ст.

Проф. Ст. Дністрянський так про неї писав: «Безпосередній привід до неї (національної ідеї, Є. О.) дали воєнні виправи Наполеона, який хотів завоювати весь світ. Проти нього піднеслися загрожені народи і положили кінець його заборчості. Під впливом цієї небезпеки промовив німецький філософ Фіхте в початку XIX ст. до почуваний всього німецького народу («я ді дійтше Націон»), щоб, не оглядаючись на границі поодиноких німецьких держав у яких тоді проживав, духом об'єднався та дав почин пізнішого з'єднання німецької нації в Німецькій Державі. Він указав на головний психічний чинник, що в'яже народ нерозривно, без огляду на державні межі, а саме на **матірну мову**. Політично завершив діло з'єднання Бісмарк. В Італії ідеологію національности поставив МАЦЦІНІ (див.), а довершив національне з'єднання ГАРІВАЛЬДІ. Опісля переведено національне висвободження Греції, а Балкан став осередком несупокою, бо поодинокі балканські народи змагали до національної свободи й до здобуття самостійних національних держав. Перейшла національна ідея, як бойовий клич і до поодиноких народів Австро - Угорщини та Росії.» (Загальна наука права і політики ч. I Прага 1923, ст. 26—27).

Вона була головним приводом до першої світової війни, в якій багато народів брало активну участь, змагаючись за своє визволення з-під чужого поневолення. Внаслідок цього прийшло до проголошення Вільсоном, президентом США принципу **САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ**, з якого скористали поляки і чехи, діставши свої окремі держави, словінці, хорвати й серби були об'єднані в Югославію, а мадяри мусіли вдоволитися етнографічними межами своєї території. Але український народ, замість між двох держав, Австро - Угорщини та Росії, був поділений між чотири держави — Росію, Польщу, Румунію та Чехословаччину, і тому мусів включити в свою боротьбу за національне визволення також гасло **СОБОРНОСТИ**, себто об'єднання всіх територій, де живе український народ в одній українській національній державі.

НАЦІОНАЛЬНІСТЬ — має подвійне значення: 1. приналежності до певної нації і 2. частини народу — а то й всього народу, що знайшовшись у межах чужої імперіалістичної держави, змагає до культурної, чи політичної автономії, а то й до власної державности.

Щодо визначення прикмет, чи умовин, які визначають приналежність якоїсь особи до певної нації, то в цій справі довгий час точилась

полеміка, і ще й досі в різних країнах світу, цю справу різно вирішують. Фіхте (1762 — 1814) в своєму зверненні до німецької нації (див. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ) вказував на матірну мову як вирішальний чинник. Але вже наш Волод. Антонович в своїх «Виданнях про бозацькі часи» писав: «Національність охоплює всі функції душі людини Великою помилкою думати, що національність залежить виключно від мови. Нарід може від сильних утисків змінити зверхні ознаки своєї національності, але ніколи не змінить ознак внутрішніх, духових. За 700-літнє поневолення ірландців три четвертини їх перемінило свою мову на англійську, але національний тип ірландців і без цієї зверхньої ознаки лишився той самий.» (ст. 232). І це зрештою дало той наслідок, що ірландці, відділившись, від Англії, створили свою власну державу.

Багато урядів, для яких поняття держава і нація зливаються (див. НАЦІЯ), вважають за вирішальну прикмету визначення національності — місце її народження. Хто народжується, напр., в Аргентині, тим самим стає аргентинцем, прибирає аргентинську національність. Але тут національність змішується з громадянством, з державною приналежністю. Народжений в Аргентині стає аргентинським громадянином, але тим самим — для людей іншого погляду — він ще не втрачає попередньої, своєї національності, що визначається для них — тих інших — не стільки місцем народження, себто цілком випадковою обставиною, скільки попередньою (себто батька й матері) расовою чи національною приналежністю. Чи цуценята, народжені в стайні, — кажуть, — стають кіньми? Чи мурини, народжені в Німеччині стоють від того німцями, а англійці, народжені в Китаї, китайцями? І жида, й цигани, народжені в Україні, все були й залишаються жидами й циганами, хоча й можуть бути добрими українськими громадянами (теоретично, бо практично, на жаль, не все так буває). З другого ж боку, людина народжена в одній країні, емігруючи до іншої країни, часто відрекається свого попереднього державного громадянства («національності», за хибним терміном прихильників теорії «юс соліс»), але продовжують уважати себе приналежними до попередньої родової, чи як кажуть «кровної» («юс сангвініс») або культурної національності. Жида, громадяни різних держав, дотримуються в величезній більшості своєї культурно - релігійної національності. І українці, опинившись після національної революції, в розсіянні по всіх країнах світу, хоча вже й поприймали громадянство тих держав, в яких живуть, продовжують уважати себе українцями і належати до українських національних організацій.

З того висновок може бути тільки один: національність визначається не стільки зовнішні-

ми прикметами, як матірня мова (іспанська мова спільна багатьом різними національностям латинської Америки), не стільки випадковим фактом народження в тій чи іншій країні, не стільки кровним зв'язком (маємо чисельні приклади дітей що покидають національність своїх батьків), як свідомим визнанням своєї тої чи іншої національності, себто т. зв. НАЦІОНАЛЬНОЮ СВІДОМІСТЮ. поки нема національної свідомости, нема національності, є тільки паспортна приналежність до тої чи іншої держави, себто громадянство. Стаття IX проекту декларації Інтернаціональних Прав і обов'язків людини, що була представлена на ІІІ Панамериканську Конференцію в Богота в 1948 р. зазначала (на жаль, не знаю, чи була прийнята):

«Кожна особа має право на національність (себто на громадянство, Є. О.). Ніяка держава не сміє відмовити своєї національності (себто громадянства, Є. О.) особам, народженим на її території від батьків, законно прибулих до країни. Ніхто не може бути позбавлений національності (себто громадянства, Є. О.), придбаної народженням, хібащо за своєю власною волею ця особа придбає іншу національність (себто громадянство, Є. О.). Кожна особа має право відмовитися від своєї національності, придбаної народженням, чи придбаної як інакше коли вона набуває іншу національність (громадянство, Є. О.) в іншій державі». («Ля Преса», Б. Айрес, 4. III. 1948).

НАЦІЯ — найвища органічна форма суспільного зв'язку, що виникає на підставі усвідомленої спільности походження (споріднення), мови, культури, історичних традицій і спільної мети в державно - політичних змаганнях. Ренан писав: «Націю робить не спільна мова, не приналежність до спільного етніографічного нуня але пам'ять про великі речі, поповнені спільно в минулому, і бажання повнити їх спільно в майбутньому». Існування нації спирається на свідому волю її членів. Тому нація — це спільність людей, що хочуть жити в власній державі. Це дурно один французький політик сказав: «Нація — це повсякденний плебісцит». У західній Європі і в Латинській Америці часто ототожнюють націю з державою, але не всі нації — держави. Конгломерат територій, об'єднаний тільки династією, не творить нації. «Розмежування можна провести таким робом, що ті держави не є націями, що від своїх підданих вимагають тільки пасивної покори, не свідомої співвідповідальности. Різні азіатські завойовницькі імперії — не нації. З другого боку існують також бездержавні нації. Польща в половині XIX ст. була нацією, хоча не було польської держави. — Європа ніколи не переставала вважати поляків за націю. Факт чужинельського завоювання сам собою ще не припиняє жит-

тя нації. поки в даному колективі є сильна, ділами засвідчена воля бути політичним суб'єктом» (Д-р Ів. Лисяк - Рудницький в «Укр. Вістях» ч. 489).

Латинське слово «нація» означає те саме що й «нарід» себто ширшу групу людей спільного кровного походження, а властиве те, що в нашій мові значить ПЛЕМ'Я. У класичному Римі слово «націо» вживано в протиставленні до «попulus Романус» (римський нарід) «націо-рес» — це були чужі племена, нижчої культури ніж римська й грецька. У середніх віках почали вживати в Зах. Європі слово «нація» також у відношенні до культурних народів, але од-ночасно також до населення цілих країн, хоч вони не творили окремого народу (напр., «Флорентійська нація»). Вживано цієї назви також в університетах у відношенні до студентських земляцтв, що організовувалися тоді на підставі приналежності до держав свого походження або по рідній мові. Ще один крок вперед для уживання цієї назви у відношенні до культурних народів зробив собор в Констанці (1414 — 1418). До цього часу на світових соборах Церкви голосували кожний учасник окремо. Тут вперше було прийнято засаду голосування по націях але помішано державну засаду з народною. Отже голосували окремо «нації» французька італійська англійська еспанська та німецька. До німецької нації зачислено не тільки єпископів Німеччини, але й Польщі, Маґяричини і скандинавських країн. (М. Стахів «ЗНТШ» т. 156 ст. 72—73).

Це помішання нації з народом затрималося й до наших днів. Проф. Ст. Дністрянський в своїй «Загальній науці Права і Політики» т. I так і пише: «Нація і народ — два тождячі поняття. Це в модерному розумінні органічний єдиний зв'язок побіч держави або й супроти держави: побіч держави там де етнографічні групи і народи покриваються (цілком або в ма-лих виїмках) з політичними границями держави; супроти держави там де в межах держави знаходяться різні народи, чи в цілості, чи в часті». І далі вживає слово «народ» у розумінні на-ції: «Народ — витвір історичного процесу в боротьбі проти територіяльної самовлади держави. Рів співрається на 3 основних чинниках: натурі культурі й території. Та історія витворює гармонію тих елементів зводячи їх до спільного згаменника під кличем т. зв. національної ідеї.» ст. 30).

Але нарід ніяк не можна ототожнювати з нацією. Під народом, як вірно зазначив д-р Ів. Лисяк - Рудницький слід розуміти одиницю етнічну, а під нацією — політичну. Ці два поняття ніяк не покриваються. «Не тільки в давнійшій історії, а й з сучасності можна навести велике число емпіричних доказів, що в нації, що складаються з кількох народів як і народи.

що розпадаються на кілька націй. Приклади. британська нація складається з чотирьох народів: англійського, шотландського, валійського, північноірландського. Французька нація складається з двох головних народів (французького у вузкому значенні слова, або північнофранцузького, та лянґедоцького, або південнофранцузького) та чотирьох менших етнічних груп: кельтів - бретонців, німців - ельзасців, італійців-корсиканців та басків; усі вони разом творять французьку націю. Але на цьому не кінець бо частини французького народу (у вузкому значенні слова, себто північнофранцузького) входять до складу трьох інших націй: швейцарської, бельгійської та канадійської. Інші приклади: Швейцарська нація складається з трьох народів (навіть чотирьох якщо рахувати мінія-тюрну рето-романську групу). З другого боку, годі сумніватися, що швейцарські німці своєю мовою, культурою, побутом справді частина великого німецького народу. З етнічного погляду голляндці теж нічим суттєвим не відрізняються від суміжних частин Німеччини («Нижня Саксонія»). Але голляндці в, — бо хочуть бути, — окремою нацією». («Укр. Вісті» ч. 489).

НАШИЙНИК — краса не тільки жіноча, але й чоловіча, що її носили на шиї за князівських часів, — це були «гривни» з грубого чи тоншого плетеного срібного дроту або золотих бляшечок. М. Грушевський писав: «найбільше розповсюднені й прості нашійники — «гривни» — робилися з срібного дроту — плетеного або масивного. Вони стрічаються дуже часто, а як ці гривни й ковтки (див.) були розповсюднені в нас у давнину, показує оповідання про контрибуцію, взяту Володимиром в Мчеську: люди, не маючи грошей, позбирали ковтки й гривни («серебро із ушью і с ший») й, переливши їх на гроші, тим заплатили. Тільки, як показують теперішні знахідки, ці ковтки й гривни у простіших людей бували з дуже лихого й дешевого срібла... Як нашійники, уживалися, очевидно, також низки срібних, часто золочених бляшок, циліндричної форми, досить розповсюднені уживані, здається, також і для інших декоративних цілей (напр. НАРУЧНИКІВ див.). Золоті нашійники зустрічаємо таких же типів, що й срібні — з металічного дроту і низаних таких же півциліндриків. Цікавіші золоті гривни з низаних металічних обручок або га-лок, філігранових ажурних або повних: короткі, що служили нашійниками, і довгі, що пригадують «золоті цени» (ланцюги) бояр». (Іст. УР. III, 399).

НЕБЛАГОСЛОВЕННЯ — рід церковної догани вживаної українськими митрополитами в XVI ст. М. Грушевський писав: «Єдиною зброєю митрополитів було церковне відлучення, або т. зв. «неблагословення», але до неї вони

зверталися дуже рідко. Звісний, напр., факт, що, коли луцький номінат Іван Борзобагатий не хотів висвятитися, не вважаючи на припимення митрополита, митрополит ввінці після йому «лист неблагословенний» й оповістив про це вірних луцької єпархії. Це свій вплив зробило: Борзобагатий висвятився. Але цим «духовним мечем» митрополити воювали дуже рідко». («Іст. УР». V, ст. 465).

НЕБО — безконечний простір що бачимо над собою, і що має вигляд величезного склепіння, або шагра, як оповідається в Біблії: «Або може то ти напинав небеса, тверді, як дзеркало лите?» (Йова, XXXVII, 18). (Див. НАМЕТ).

Український нарід вірив, що те небо що ми його бачимо, не справжнє небо, бо справжнє небо — «дуже червоне і пекуче». Сонце — то власне й є те небо, що просвічує: «Бог залишив нам отак крутленьку дірочку щоб нам гріло й світило, бо якби все небо відкрилось, то згорів би світ і все що в ньому». Так казали в Звенигородці, а в с. Попівці на Київщині підтверджували: «Небо таке, наче покривка блакитна стоїть на стовпах; і на тім небі сильно червоне й гаряче так, що людина не могла б там ні одної хвилини витримати. То Господь кажуть попробивав дірочки в небі, щоб вночі світили зірочками, а одну велику прорізав щоб світило вдень і гріло. То кажуть, що сам Господь заглядає в ту дірочку і бачить все, що тут робить ся.» (Етн. ЗБ. 1928. VII, 138). І Т. Шевченко, як був малим, вірив, що небо стоїть на стовпах, і одного разу пішов був шукати тих стовпів. У Галичині теж казали: «Часом небо відчиняється, немов блискавка блисне, але не гасне зараз, а постоїть хвилину, ясність велика бухне, і в тій ясності видно ніби дрібненькі головки — то ангели. Котрий чоловік те побачить, а не забудеться, то чого в тій хвилі попросить у Бога, все йому сповниться. Найліпше просити спасення душі. Хто попросив багатства то на того Пан-Біг гнівається, але просьбу його сповнить». (Етн. ЗБ. Етн. V 163).

Подєквди вірили, що поява справжнього неба віщує якесь нещастя: «Справедливе небо не синє, а червоне як то воно розчиняється то на яку небудь оказію — на війну, чи на помірок або на голод». (Чуб. I, ст. 2).

Вірування в чисельність небес було поширене в усій Україні. У Луцькому пов. признавали напр., три склепіння: вище де перебуває Господь, середнє — житло янголів, і нижнє — те живуть святі угодники. На Проскурівщині; натомість вірили, що за видим небом є те шість небес, і що просторонь між ними в 12 разів більша, ніж між землею і видимим небом (Чуб. I, ст. 1—2). Треба думати, що ці вірування про чисельність небес, незалежно від старовинної мітичної основи, виникли й розвинулися під

впливом середньовічної схоластичної науки. Вірування, що небес сім, і що сьоме небо — рай, перейшло й у досі уживаний вираз БУТИ НА СЬОМОМУ НЕБІ, себто почувати себе дуже щасливим, раювати.

Без сумніву книжного походження й вірування, записане в Новгороді Волинському, про два неба — видиме і емпірейське. На першому перебувають святі, янголи, а на другому — Бог. Тут, як і в Галичині, вірили, що видиме небо іноді розчиняється, і тоді побожні люди, з ласки Божої, бачать емпірейське небо — яснє, як сонце (Чуб. I, ст. 3). Емпірею — було десяте небо в астрономічній системі Клавдія Толомея (100 - 178 п. Р. Хр.), що була загально визнана аж до відкриття Коперніка в XVI ст. Було воно нерухоме і на ньому перебували Бог і янголи. Аж ось звідки з'явилося «емпірейське небо» в українських народніх віруваннях!

Вірування про сім небес відомі ще з перед часів християнства: вони ввійшли в давні апокрифи «Звіти 12 патріархів» та «Восходження Ісаї на небо». Українські вчені й проповідники запозичили в схоластичній літературі відомості про сім небес і про десять небес, і зокрема про емпірейське небо. А. Галятовський в «Душах людей умерлих» (1687 р.) заговорив уже й про одинадцять небес. Натомість Семен Полоцький визнавав тільки три неба: емпірейське, найвище, нерухоме, потім — кришталеве, що летить із неймовірною швидкістю, і — тверде, що поділяється на дві верстви — нерухомих зірок та планет. (Проф. М. Сумцов в К. Ст. 1890, X, 60 - 61).

Оповідали також про скляну гору, що єднає небо з землею: щоб побачити померлих батьків, сирота йде — «туди, де сходиться земля з небом», до «скляного кінця», — себто до «скляної гори, на східсонця», а там уже піде «доріженька по небу» (Дикарев, ст. 86-87). Одна старенька жінка оповідала, що все життя збирала жінка нігті та зуби: «Нігті — через скляну гору драпатися: там видираються не то руками та ногами, а й зубами. Хто вдереться на ту гору, не буде кипіти в пеклі» (там же, ст. 112. Також П. Куліш в Зап. ЮЗ Руси, II, 238).

Вірування в сполучення землі з небом відбилося і в народніх піснях:

Попід небо є стежєйка,

Є стежєйка аж до неба.

Ішли мі нъов три душейки.. (Гоб. I, 234)

Або: Ой пасли ж мі вівиці

При високій гірці.

Ішли туди душеньки...

Аж до неба зайшли (там же 236)

Рештки цього вірування зустрічаються і в казках, де оповідається про біб, чи горох, чи вербу, що повиростали до неба. Подібні вірування існують і в інших народів.

У колядках зустрічаємо цікаву дискусію — що більше, земля чи небо:

А Петро каже, що небо більше,

А Господь каже, що земля більша.

Надійшла їд ним Божая Мати:

— Ой, Петре, Петре, не переч Богові,

Бо земля більша — гори, долини.

А небо менше, бо все рівненьке... (Етн.

36 НТШ. XI, ст. 8).

НЕВДАХА — людина, що не має успіху в житті, невміла, нездатна людина. Мужні люди не зражаються невдачею, а, проаналізувавши її причини, розпочинають знову. — вони мають до цього досить сили волі й віри в себе. Натомість люди слабовольні при першій же невдачі опускають носи і починають скаржитися на людей і обставини. Тому-то в Шекспіра каже Касій до Брута: «Вина, коханий Бруте, не в плянетах, а в нас самих, що пасемо ми задніх...» В. Янів писав: «Люди з змарнованим життям (здебільша не з власної вини, а в наслідок обставин) більше схильні до критики, ніж люди, вдоволені зі своїх успіхів. Вони з особливою заздрістю нападають на суперника, що розв'язав проблему, яка цікавила нещасливого невдачника. Починається справжнє «сліпе гелс»: невдачники витворюють розсіяною ідєю естерпну атмосферу, яка вбиває творчі пориви і родить в свою чергу невдоволених невдачників...» («Творче підсонне» в «Суч. Україні» 1951). Пересічна, дрібна людина, особливо якщо вона мала невдачу саме в тім ділі, де тепер друга людина святкує успіх, рідко коли може втриматися від почуття заздрости, що невідко переходить у глуху ненависть. У часи, що попереджають великі соціальні революції, коли суспільство виділяє з себе з одного боку людей, що в усьому «вспіли» і блещуть багатством і славою, а з другого боку цілі групи невдачників, що не вміють, чи не хочуть, пристосуватися до норм життя, заздрість, як наслідок, враженої дрібною амбіції, що не може примиритися зі своїм неуспіхом, відіграє величезну моторову роль. (Є. Онацький «Культ успіху» в «Розбудова Нації». 1934, ст. 164).

Німецький соціолог Вернер Зомбарт відзначає, що фактично мало не всі теоретики соціалізму, нього втілення соціальної заздрости й ненависти, були життєвими невдахами: батько Льюї Бьяна збіднів внаслідок революції 1830 г. Сен Сімон бідніє внаслідок марнотратства та кінчає — колись багатий пан — посадою ковіста Фур'є, маючи 21 рік, тратить увесь свій маєток внаслідок нещасливої спекуляції. Другарня Прудона банкрутує. Кабе тратить своє майно віце-губернатора Корсієва. Марксові не вдається академічна кар'єра. Гесс Ляссаль Бакунін не відчують цікавості до своєї професії і видають її... Виключені з товариства, живуть вони своїм окремим життям. При помо-

чі фантазії перескакують із розгонової дошки рецентименту до чисто розумової конструкції «ліпшого світу». З почуття внутрішнього несмаку, з зовнішньої мізерії рятуються вони втечею у вимріяний рай... Люди без стриму в житті, без внутрішньої дисципліни, незрівноважені, нестали, шукають вони бракуючої їм цілостности істоти, — намагаються змінити її штучною гармонією раціональної системи (там же. Також ЛНВ. 1924, III—IV, ст. 289—91).

Московська література присвячувала багато місця й уваги невдачникам, що носять у ній назву «зайвих людей»: «Російські клясики, — писав московський критик українського роду, проф. Яценко, — в суті речі не клясики, бо нездатні виховати сильних, енергійних, морально здорових людей: що характеризує героїв нашої літератури? Моральна слабкість і бажання виправдати цю слабкість хибами самого життя... Мрії про будучність і повна нездібність здійснити ці мрії в теперішності, нездібність до акції, до творчої борні. Чацкій і Грібєдов, що втікає перед огидною життям... Рудін та інші Гамлети Тургенєва, Обломов і Райські у Гончарова — безплідні балакуни і нероби, епілєптики Достоевського, звихнені істоти Чехова, «лішні люди», ось типи російської літератури...» (Цитовано в ЛНВ. 1929, I, 65).

Д. Донцов коментував: «За всяку халену невдачників робить російська література відповідальним середовищем. Не картати недотеп, а жаліти їх треба — світогляд Чехова, Гончарова, Достоевського. Всі точки над і поставив, очевидно, Лев Толстой. Він просто заперечує особистість, заперечує її здібність досягнути щось власним зусиллям. Перої Толстого — негачія самого поняття героїзму. Його ідея — це неможливість, непотрібність, безнаслідність і неетичність боротьби зі світом. Активність у нього — від'ємна риса, пасивність — додатна» (ЛНВ. 1929, I, ст. 65).

Московська література мала величезний згубний вплив на нашу змосковлену інтелігенцію забиваючи і в ній активний дух героїчного спротиву та віру в успіх українського визвольного руху, що його прапор підніс М. Міхновський

НЕВДОВОЛЕННЯ — психічний стан людини якій все щось бракує. Уже Шопенгауер писав: «Рідко думаємо про те, що маємо, але завжди про те, чого не маємо». І на думку Д. Карнеджи, таке відношення до життя — найжорстокіша трагедія людства, що викликала більше катастроф, ніж будь які війни в історії. («Як прогнати турботи і почати жити», Міляя, 1949 ст. 164).

Епископ Фультон Шін теж писав, у книжці «Шлях щастя» (ст. 13), що головна причина невдоволення — непомірний егоїзм людини, яка любить уважати себе осередком світу. Друга

причина — заздрість, завдяки якій дивимося на таланти й речі інших, як ніби на щось у нас украдене. Третя причина — пожадливість, що примушує нас бажати все більшого, щоб заповнити порожнечу нашого серця. Що більше такий людині даєш, все більшого вона хоче. Вдоволені людиною ніколи не буває бідна, хоча й мало що має; невдоволена людина ніколи не буває багата, скільки б багатств вона не мала. (Див. НАРКАЙЛО). А все ж, коли це невдоволення має не вузько егоїстичний характер, а в'яжеться з загальним станом суспільства, і в ньому брешуть ноти співчуття і любови до інших людей, що терплять через той незадовільний стан речей, воно відіграє велику позитивну роль у житті людства, сприяючи його поступові. Невдоволення станом поневолення, в якому знаходиться український народ, почуття пілком законне і в можливих своїх дальших наслідках — плідне і творче. «Чудове невдоволення Бога Хаосом створило світ, і невдоволення людини станом світу творить поступ світу.» (Гілер Вількокс).

НЕВДЯЧНІСТЬ — див. ВДЯЧНІСТЬ. Італійський філософ А. Тільгер розрізняв кілька форм невдячності: перша форма невдячності це звичайне **ЗАБУТТЯ**: ви зробили комусь добре діло і ждете, що він вам чимось віддячиться але він просто забув про те, що ви йому щось доброго зробили, або, коли й пам'ятає, то не надає тому ніякого значення. Ця форма невдячності звичайна в дітях і в жінках. Проте ця форма невдячності властиво на назву невдячності не заслуговує: справжню невдячність ми знаходимо в тому, хто, добре пам'ятаючи про зроблене йому добро, не вагається відмовити вам у допомозі, або й зробити вам щось шкідливе, якщо йому з того буде якась користь. Звичайно вони виправдуються тим що на їхньому місці ви зробили б так само, що було неможливо зробити інакше, що життя — одна річ, а почування — інша, і т. п. Такі люди навіть не заперечують своєї невдячності, але всіма силами намагаються її виправдати. Їхня форма невдячності це ніби наслідок чогось що їм накладає саме життя, оточення, в якому всі живуть а не вияв їхньої особистості і тому було б мовляв, несправедливо їх за те ганьбити. Ця форма невдячності найбільш поширена.

Третя форма невдячності — це відпочинок відомо на добро, не вмотивована нічим іншим як тільки ворожістю до людини, що зробила тій невдячній людині добро. Цю форму невдячності психологи пояснюють звичайно тим що людина, якій зроблено добро почуває себе ніби приниженою в відношенні до свого добродійника і відповідаючи йому невдячністю намагається встановити поруху між ними рівновагу, або й виявити свою вищість. М. Москарделлі писав

(«Гальтра монета..» Модена, 1933, ст. 130): «Простити тому, хто зробив нам добро, не легко. Треба перемогти гордість, треба визнати, що був день у нашому житті, коли нам треба було допомоги. Наша гордість терпить від цієї пригадки...» від цього визнання нашої нижчості Але, як завважив А. Тільгер («Мораліта», Рим, 1938, ст. 89), це пояснення нічого не пояснює, бо ж ясно, що людина, якій зроблено добро відчула б свою вищість над своїм добродійником, коли б віддала йому добро сторицею, чи іноді й трапляється. Треба пам'ятати, що вдячність — це любов людини, якій зроблено добро до людини, яка те добро їй зробила. «Справжня вдячність — це любов до доброти, а що добрість це властиво вияв любови, то вдячність — любов любови: я, людина, якій зроблено добро, люблю в тобі любов, що призвела тебе до цього доброго вчинку. Вдячність, коли її так розуміти виключає всякий розрахунок на одержання якихось інших вигод. — навпаки вона тільки жде нагоди, щоб відповісти добром на добро, любов'ю на любов. Така форма вдячності, як і кожна форма любови, сама по собі дає радість і світло душі. Той, хто відчуває таку вдячність, радіє, що її відчуває.»

Невдячність навпаки це — **НЕНАВИСТІ-ЛЮБОВИ**, це ненависть, що її відчуває людина на яка отримала добро, не стільки до тої людини, що їй те добро робила, як до самої любови, що до того доброго вчинку призвела; це ненависть, що не зносить того, щоб до неї зверталася любов, і що намагається вкисити саме тому і тільки тому, що до неї звернулися з любов'ю. Це — найбільш жорстока форма найпримітивнішої волі до зла і злорадності. Напастя ця форма невдячності, в порівнянні з двома попередніми, досить рідка, але вона виявляється в жахливій формі, що її А. Тільгер раз почув від Сальватора Ді Джакомо (італійського письменника): «Людина — єдина тварина, що почуває обов'язок бути невдячним» (там же ст. 90).

НЕВИННІСТЬ — несвідомість гріха чи поповненого зла що походить із недосвідченості зла в собі і в інших яку ми бачимо в дітях і яку мали Адам і Єва в раю поки не повинили першого гріха. Звідти вираз **ЖИТИ В НЕВИННОСТІ** — себто без свідомості гріха. У Коринтського в «Ефеїзі»: «Невинничас мор Странна незаймана ніколи панна що в хваторі жила весь вік...» (Див. НАЧВНІСТЬ)

НЕВИНУВАТІСТЬ — відсутність провини. В усіх судах західного світу встановилося правило — вважати обвинуваченого невинуватим поки не будуть представлені певні докази його злочину. Всі правники західного світу вважають таке визнання невинуватості кожної особи якій не доведено злочину основним ка-

менем, справжньою підвалиною модерної юстиції. Натомість у совєтському судівництві панує правило, що його виголосив Сталін: «Краще засудити 100 безвинних, ніж залишити на свободі одного винного...»

НЕВІДОМЕ — те, що вабить людей спраглих знання, (спраглих пізнати світ; те, що жене мандрівників в далекі країни, туди, де ще на географічних мапах фігурують тільки білі плями, те, що примушує вчених цілі дні прогледити в лабораторіях, перед мікроскопами, що відкривають таємниці світу найменших величин, або перед величезними телескопами, що намагаються пізнати таємниці світу незмірних космічних велетнів... Колись людям, що скаржилися на темне майбутнє, на те, що не знати, куди заведе нас шлях, яким ідуть, Леся Українка відповідала:

Якби ми знали це, на що й плисти!

В таких мандрівках тільки невідоме

Нам може стати за мету...

НЕВІДОМИЙ ВОЯК — символ всіх поляглих невідомих героїв війни, всіх її жалоб і страждань. Культ невідомого вояка, що виник після першої світової війни має бути ніби відгородою за жертву життям в обороні батьківщини. Вічне полум'я, засвічене перед надгробком, знак вічної присутності в пам'яті покоління тих безчисленних жертв, що падають на полях війни.

Ініціатором культу невідомого вояка має бути суспільний французький діяч Фрідріх Сімон. Проговоряючи на похороні якогось невідомого вояка в місцевості Рен у Франції в 1916, він сказав: Франція повинна відчинити брами свого пантеону, де лежать стільки її геніїв і для вояка, що загинув героїєски за батьківщину і якого назвиська ми навіть не знаємо.

У липні 1918 року виступив з подібною ідеєю один з послів до французького парламенту, а в грудні того ж року голова «Сосієте Франсез», у швайцарському Берні Крестіц, вислав до президента Клемансо відповідно умотивоване письмо 9-го листопада 1918 р. французький парламент рішив:

1. Дня 11 листопада 1920 року віддати всі почесні пантеону одному з невідомих вояків, що полягли на полі слави в часі світової війни.

2. Того самого дня перенести ті останки під тріумфальний лук, і зложити їх там на вічний спочинок.

Перенесення тлінних останків невідомого вояка, що його мали похоронити під пам'ятником наполеонівських перемог, на площі Згодя в самому серці Парижа, відбулося дуже вщипливо. Зі всіх вісьми відтинків західного фронту прийшло на це свято вісім делегатів. Кожна з них привезла в домовині тлінні останки невідомого

вояка. Їх зложено в казематах верденської кріпости. 10 листопада загреміли у Вердені гармати, вдарили всі дзвони. Під звуки бубнів, серед маси народу і військових делегацій винесли домовини на головну площу міста. Дітих підійшов наймолодший охотник 132 верденського полку піхоти Август Тюн. На одній з домовин зложив в'язанку червоних квітів. Так означив він тлінні останки того, що мав стати предметом найбільшого культу. Домовину перевезли у Париж, святочно французький нарід зложив її під Тріумфальним Луком, тим могутнім пам'ятником слави французької зброї. Місце, де лежить невідомий вояк, минає кожний з відкритою головою. На крипті гробу горить вічний вогонь. Культ невідомого вояка прийнявся загально скрізь, у багатьох інших народів. У нас, українців, виявляється цей культ у Зелено-Святочних обходах. (І. Рощкевич, «Укр. Голос», 20. V. 1959).

НЕВІЛЬНИЧІ ТАБОРИ — совєтські табори невольничої примусової праці як КОЛІМА, ВОРКУТА, СОЛОВЬКИ (див.), про які УМФ поза окремими гаслами, трактувала під гаслом КОНЦЕНТРАК (див.). Пані Олена Звичайна, рецензуючи УМЕ в «Овиді» (1961, VI, ст. 31—32) справедливо завважила що назву «концентрак» краще зарезервувати для німецьких концентраційних таборів, а для совєтських концентраційних таборів таки краще вживати назву НЕВІЛЬНИЧІ ТАБОРИ ПРАЦІ.

НЕВІЛЬНИЦТВО — рабство стан пілковитотої залежності одної людини від іншої, яка може розпоряджатися нею, як своєю власністю, що не має ніяких особистих прав. Невільництво було загально поширене в давнину, коли на ньому ґрунтувалось все суспільне й державне господарство.

За князівських часів і в Україні процвітало невольництво. Одним із головних предметів українського вивозу були власне невольники. «Ганебний торг невольниками проваджено тоді в великих розмірах всюди, і Русь не становила винятку. Жидівський подорожник XI ст. Веніамін Тудельський каже, що жиди прозивали слов'янщину Ханааном, бо її нарід продає «своїх синів і дочок всім народам як і мешканці Руси». Самі жиди відігравали важку роль в вивозі слов'янських рабів — головню в західно-європейські землі, сучодолом. У Царгороді чулися св. Миколая з XI ст згадують спеціальний торг «де руські купці приходять челядь продають» Вивозили невольників і на Схід. Часті війни IX—X вв. — періоду творення Руської держави, постачали невольників в великих масштах.» (М. Грушевський «Іст. УР.» I, 288). Східно-європейські і спеціально слов'янські невольники мали попит і славилися своєю красою.

За литовсько - руської держави в XV — XVI вв. невольники існують, але вже в незначнім числі, як пережиток. Звуться ці невольники «челяддю невольною», або просто «ЧЕЛЯД-ЛЮ», або також ПАРОВКАМИ, жінками й дівками невольними. Становище їх найліпше пояснює устава дворам виленського і троцького воєводств 1529 р. З неї бачимо, що челядь призначалася головне для хліборобської роботи. Право в князівства литовського признавала невольництво вповні легальним інститутом, хоч і робило поволі кроки до його обмеження. Литовський Статут 1529 р. признає чотири правні причини невольництва: родження від невольних, полон на війні в чужій землі, заміна неволею кари смерті, за згодою другої сторони, і свідомий шлюб вільного, чи вільної, з невольним (чи невольною). Натомість признається неважним: поневолення за якусь провину, що не потягала за собою кари смерті; неволення за борг; продаж дитини батьками або себе самого в неволю під час голоду. Нехристиянам заборонялося мати в неволі християн. Статут 1588 р. зробив кінець невольництву, поставивши, що на дали невольниками можуть бути тільки полоненики, а всяка інша челядь, як і діти полонеників — «мають бути осаджувані на землях а розуміти бути за отчичів». Протягом XVI ст. невольництво вимерло в в. кн Литовським незалежно від впливів права, в самім житті. До певної міри міг на це вплинути крім загального впливу християнства, приклад Польщі, де права невольництва не признавано; але головне вплинуло обмеження прав вільного селянства та зближення його до становища невольників, що й помогло невольникам розплинутися в його масі.

В українських землях в. кн Литовського невольництво пережилося ще скорше — з виїмком Пинщини, де значні родини челяді бачимо ще в 50-х роках, і де невольництво було непереможним інститутом ще й в 60-70 рр. По інших українських землях бачимо в середині XVI ст. тільки рідкі останки невольництва. Ще скорше воно ослабло в українських землях Польської Корони. Хоч сучасне польське право невольництва уже не знало, воно терпіло однак в цих землях останки невольництва, як пережиток руського права. В середніх десятиліттях XV в. ми ще досить часто стрічаємо невольників особливо в Львівській землі, в королівщинах і у приватних людей. У судових книгах стрічаються ще згадки про продаж невольників поневолення за провини і навіть добровільне віддавання в неволю або продажу батьками дітей. З подробиць можна догадуватися, що невольників на знак неволі, навіть калічили: в однім контракті згадується, що селянин, засуджений своїм підличем на кару 60 гривень рідла за тієї кари йому своєю доньку в неволю і при тім утяв їй носа. У др. половині XV ст. ці останки

невольництва скоро пережилися, — згадки про невольників стрічаємо незвичайно рідко. Хоч імпортований невольник міг траплятися у Львові й пізніше свійського невольництва в XV в. уже не було (М. Грушевський, там же, V, ст. 108—114).

Проте в «Правах, по котрим судиться малоросійський народ» 1743 р. вміщено дуже застарілі точки про невольництво. З цього приводу Л. Окіншевич писав в паризькій «Україні» (1951. V, ст. 333):

«В більшості бо європейських держав інститут невольництва вже відпав і відмер у добу станового суспільства: невольники ввійшли до широкої маси неповноправного, закріпаченого селянства. Таке саме сталося і в Україні, де невольництво фактично зникає в кінці XVI ст. (у Галичині в кінці XV ст.). Тим часом «Права» 1743 р. знову фіксують цей інститут беручи його зі своїх «німецьких» та «литовських» джерел. Але фактично цей інститут на Гетьманщині вже давно не існував, обмежувачися хібащо випадками тимчасової неволі полонених воєнків. Авторів цих рядків упродовж довголітніх праць над архівними матеріялами не довелося зустріти жодної вказівки про жодного невольника в Україні — Гетьманщині ХУП—ХУІІІ ст. Якщо говорити про фактичне існування невольників, то їх хібащо можна було б інколи знайти в маєтках нових російських дідичів, які подекуди поставали в ХУІІІ ст. на Гетьманщині. У цих маєтках ще могли бути «кріпосні люди», що ними в Росії попередніх ХУІ і ХУІІ ст. (тоді Росії не було, а була Московщина, Є. О.) називали «кабальних холопів», тобто осіб, що самопродавали себе чи самозакладали за урядовими записами («кабалами») в тимчасове невольництво. Але в ХУІІІ ст. цей інститут відмер і в Росії. Ясна річ що комісія, коли й мала на увазі ці російські маєтки в Україні (на не натякає назва «кріпосних», що її вона надає невольникам), без потреби поновлювала постанови про архаїчний і віджилий правний інститут».

Проте, фактичне невольництво було відновлено в Україні за Катерини II, коли численні верстви селян були перетворені в безправних кріпаків, що їх власники могли, за свідченням Т. Шевченка («Кавказ»), не тільки продавати а навіть і в карти програвати. Та зрештою — не тільки українське селянство, але й вся українська нація опинилася поволі в найгіршому духовому поневоленні як про те свідчила Леся Українка:

Так ми раби немає гірших в світі
Феллаги парії — щасливіші від нас.
Бо в них і розум і думки сповиті,
А в нас вогонь Титана ще не згас.
Ми — паралітики з блискучими очима.

Великі духом, силою малі;
Орлині крила чуєм за плечима,
Самі ж кайданами прикуті до землі.
Ми навіть власної не маєм хати,
Усе відкрите в нас тюремним ключарям:
Не нам, обідраним невільника, казати
Речення гордее: — «мій дом — мій храм.
Та все ж в поезії «Товаришці на спомин»
Леся Українка пригадує, що й невільники, як-
що мають досить відваги, можуть і повинні
звільнитися:
Нехай же ми раби, невольники продажні
Боз сорому, без чести — хай же так.
А хто ж були ті воляки одважні,
Що їх зібрав під прапор свій Спартак?

НЕВІН О. ВІНТЕР — американський географ, що вмістив в серпні 1918 р. в журналі «Національний Географічний Магазин» статтю «Україна, мнуде й сучасне» з 14 ілюстраціями, а між ними знімки «Ярмарок в Одесі», «Українські жінки йдуть на прощу до Києва», «Дівчата в Харкові», «Дівчина пряде кувіль» «Хата на Україні» та одна знімка з Галичини — «Обжинки».

У цій статті він між іншим писав:
(переклад д-ра Г. Г. Скегара):

«Майже 4 мільйони українців живуть у Галичині, і знамі вони там як рутенці. Але це ті самі люди, що живуть на Україні.

Українські безконечні степи мають свій питомий чар. Перед нашим оком простирається довга, предвга рівнина, яка, здається геть далеко сходиться із небом. На весні і літом наше око бачить різні відтінки зеленої барви і квіти ріжних кольорів. Восени око бачить широкі та довгі пожовклі стерні, та вигорілі пасовиска; а в зимі нема нічого крім білого, сліпучого снігу. Ідучи перший раз цими стернями, по дорожнього огертає якийсь страх; ляк від великих, довгих, широких і далеких та рівних просторів.

На Україні нема старих міст, крім Києва і Харкова. Дороги злі. Села положені над ріками щоб було де дістати води у посуху. Замітні по селах лише церковні будинки і вітряки, де мелять крупи і муку.

Ріжниці між українцями і росіянами дуже замітні. Українці говорять мовою, яка дуже ріжниться від російської мови. Мова українська багато ближча до старо - слав'янської мови ніж велико - російської. Українці мають краший вигляд лица, ліпше відживлені, вищі та веселой вдачі. Веселу вдачу і свій темперамент українці одідичили від греків і татарів. Навіть ще тепер люблять українки вбиратися в сорочаті кольори з биндами та пацьорками. А на голові носять вінки з цвітів.

В їх жилах пливе романтика і поезія. Україна країна фолкльору. Українці дуже співу-

чі та музикальні. Вони мають свої питомі пісні на кожную нагоду.

Артист, що любиться народніми строями, знайде в Україні рай для свого ока. У всій Росії не знайдете ніде так багато кольорів у народній ноші, як на Україні. На ярмарках у Києві і Харкові так багато ріжнокольорових убранных, що можна написати цілу артистичну історію кольорів. А червоний колір найбільше люблений. І то не лише жінки, що мають у своїй костюмі по всіх усюдах вишивки, але навіть і мужчини носять вишивані сорочки, і це надає їм дуже симпатичного вигляду. Та не лише себе окрашають жінки вишивками, але також усю хату образи, а навіть церкви...» («Своб.» 16. I. 1935).

НЕВІНЧАНІЙ — сотник чигиринський, що в 1710 р., як доносив київський воевода кн. Голіцин у Москву, ідучи з Москви, зустрів посланця гетьмана Ів. Скоропадського, який переказав йому такі чутки, що ходили в Україні про наміри царського уряду:

«Українських усіх людей перевести на Москву, а на Україні поселити московських людей. Москва хоче забрати наші ліпші міста. Що то за вільності в нас? Міністер, що при гетьмані, кожний лист переглядає. Погано зробив гетьман Мазепа, що не об'явив про своє діло всій старшині, посолитим людям. Тепер гетьман (Скоропадський) просив усю старшину, щоб перетерпіли всі утиски від московських людей до весні, а як вийдуть у поле, тоді будуть писати до царя, щоб їх вільності були по давньому; а якщо цар цим їм не задовольнить, то вони будуть інакше думати».

У Невінчаного була теж розмова з посланцем Скоропадського про запорожців, що знаходилися з кошовим Гордієнком у Бендерах. Невінчаний питався, чи не хочуть вернутися запорожці під протекцію царя: «Хіба будуть дурнями, що підуть. — була відповідь. — вони добре роблять, що Орду підмовляють (проти Московщини. Є. О.). А як підіймуть Орду, то вся Україна буде вільна, а то від Москви вся Україна пропала.» (С. Соловйов т. XVI ст. 32. Цитовано у П. Феденка в «Укр. Збірн» Мюнхен 1960 кн. ХУП. ст. 23).

НЕВІСТКА — жінка сина. Про становище невістки в дореволюційній родині українського селянина писав Милорадович в Києві. Стариці. 1904 р.: «На невістку навалюють всю хатню роботу — вола і пече, і варить і прибирає. Вона — справжня робоча сила. Причини такого перевантаження ріжні. Звичайно, на той час, коли син жениться, мати вже вспіває напрацюватися, втомитися від життя й народження кількох дітей і тсму вона передає більшість робочих невістці. Дзюнка, який з загальною господарства однаково майже нічого не прийдеється, ухили-

ється від роботи: «звизця тільки рвонжує». Невістка ж, навпаки, мусить дбати про збільшення господарства, що піде її дітям. Можливо, що на приниження становища невістки впливають і далекі спогади патріархату з умичкою жінок чи їхньою купівлею. У багатьох релігійних невістка, напр., не сідає за спільний стіл іноді до семи років, і їсть стоячки. Як би там не було, але в цьому перевантаженні невістки працею треба шукати першу причину родинну сварок між невісткою та свекрухою. Тим більше, що хоча невістка й робиться головною робочою силою родини, все ж про всяку дрібницю вона мусить питати свекрухи що вважається за справжню господиню. Звідси випливає боротьба за владу і впливи в родинних господарських справах. Становище невістки краще коли приходять ще інші невістки. Можуть бо-дай чергуватися в варенні обіду тощо. Старшій невістці надається більше поваги, як тій, що більше попрацювала на загальну користь. Але коли родина все зростає, її становище гіршає: «Яки мною замишлятимуть, доки на всіх працюватиму, а мене ж свої діти.» Її чоловік теж не має великої охоти працювати на гурт, і так приходять до виділу з родини. .»

НЕВТРАЛЬНІСТЬ — невтручання в боротьбу, що знаходить формуліровку в приповідці: «Де два б'ються, третій не втручайся.» Проте, там де справа йде про порушення прав іншої особи, чи іншого народу, там де йде справа про боротьбу межі силами добра і зла не сміє бути невідчужливих, бо невідчужливість в цьому випадку означає **БАЙДУЖІСТЬ** (чуж) до добра. С. Єфремов писав: «Войовничий націоналізм (тепер ми його зовемо **ІМПЕРІАЛІЗМ**, В. О.) одбираючи в пригнобленого народу елементарне право людське певне не тільки тих хто ту войовничу політику провадить, але й тих, хто на неї тільки з боку дивиться. Навіть дивитися на безправність — і то дивно не минає виявляючись моральною анестезією.» («За рік 1912», ст. 185).

Не сміє бути невідчужливих коли провадиться боротьба між націями, спраглими свободи, і червоною імперією, спраглою світового панування; боротьба межі людьми, що хочуть жити темноті й творити, згідно з побудами й запитами власного духа і потворною жажливою державною машиною, що намагається кожну живу людину перетворити в бездумного автомата, який виконував би тільки пляни й накази, накинени згори; боротьба межі свободою і тиранією; боротьба між релігією і безбожництвом, межі християнськими засадами любови й солідарности з одного боку й засадами ненависти, підозріння і монополітва з другого боку; боротьба між засадами людської гідности та прав людини і засадами повного безправ'я з потоптанням найсвятіших почувань по ляхах НКВД та нелюдських

концентракою ССР, — боротьба між правдою і брехнею між новітнім варварством машинової цивілізації і не менш новітньою культурою якостей духу, що намагається поставити людину понад машину.

У такій боротьбі не сміє бути невідчужливих.

Великий італійський поет Данте залишив нам у своєму нестерпному творі «Божеська Комедія» незвичайно сильні описи пекла, що він його відвідав, у своїй творчій уяві, в супроводі і під керуванням латинського поета Віргілія. У рідко виражених образах змалював він всі ті муки й кари, що в різних частинах пекла терпіли різні категорії грішників. І тут варто відмітити опис тих «злощасних», що їх знайшов Данте так би мовити, в передпокої пекла: величезний їх натовп бігав без стриму, переслідований комарами та осами, від укусів яких їх лице і голі тіла заливали струмочки крові, за якими були «анонімними» прапорами, без барв і запахів, а гідкі хробаки вкривали землю під їх ногами і спивали їх кров.

Хто ж ці люди?

Не належать вони до неправедників бо впадли би в самому пеклі, а не перед його порогами. Не належать вони й до праведників, бо не бігали б тут так розпачливо і не терпіли б від комарів. Хто ж вони?

Це ті, що не хотіли ні добра, ні зла. Це ті, що в боротьбі між добром і злом, між Богом і Сатаною хотіли затримати свою «невідчужливість». Це ті, що протягом усього свого життя трималися засади «моя хата з краю.» Це ті, що в найтрагічніші моменти людської історії виявляли пасивну холодну байдужість. Це ті, що знали тільки рамки «законів» і жили за буквою принципів, не намагаючись зрозуміти їх живий зміст, не намагаючись зробити щось більше від вписаного. Це ті, що завжди боялися зробити щось лихе, але не мали ні сили ні бажання зробити щось дійсно добре. — бо бажання доброго вимагає зусилля, самоопанованн, самопідбиття вищої дисципліні, почуття обов'язку в відношенні до суспільства, в якому людина живе і яке вимагає активності. Вони ж пасивно прийняли ті форми й обмеження, в яких знайшлися не намагаючись їх навіть зрозуміти, не виявляючи справжнього живого зацікавлення до потреб суспільства однаково, як висловлюється Данте «неприємні Богові як ворогам Його» як і ті янголи, що «ані збунтувалися проти Бога, ані залишилися Йому вірні, але були самі для себе. .»

Маяквеллі писав, що «невідчужливих нечуждять потопаним і зневажає перемажець», а наш нарід ставить до них з презирством, назираючи їх — дурними: «Дурному все байдуже!» — каже українська приповідка, протиставляючи йому розум «пикавого». І наш великий Т. Шевченко вважав, що найгірше в світі — «спа-

ти, спати і спати на волі, і сліду не кинуть ніякого, однаково, чи жив, чи загинув». І в цьому він близький до Данте, що вважав потрібним особливо відзначити цю категорію неутраляних людей, не так уже, зрештою, і дурних, як лінивих та трусливих, що на тому світі, «Навіть грішникам у раю задрять...»

У давньому грецькому світі, за законами Солона, кожний громадянин, що під час внутрішньої громадянської війни тримався неутраляно, повинен був іти на вічне вигнання, як негідний своєї батьківщини, в долі якої він не був зацікавлений. І тому В. Липинський писав: «Досвід історії дійсно потвердив, що нації, де переважають «неутраляні» чи то у внутрішній, чи то у зовнішній боротьбі, неминуче засуджені на смерть і рабство. Боязливе полювання у внутрішній боротьбі на чужу перемогу робить кожную таку перемогу неповною і тому внутрішній лад нетривким; а в боротьбі зовнішній все безумовно кінчиться поневоленням тих, хто на чужу перемогу рахує... І наше історичне поневолення в певній мірі пояснюється тим, що ми під час Руїни, в боротьбі між Москвою й Польщею, будували свою будучину не на власній перемозі, а на перемозі то одного, то другого сусіда. «Хай Бог тому помагає, хто нам добре бажає!», казали тодішні неутраляні. В результаті нація наша опинилась у залежності і від Москви і від Польщі... У таких хвиликах, коли важиться доля нації, історія не відрізняє поміж неутраляними боягузів і політичних спекулянтів від чесних і щирих патріотів. Кожний із нас мусить зайняти своє місце в тих рядах. Де його поставило життя, і мусить виконати свій обов'язок так, як йому наказує совість...» («Хліборобська Україна» 1920, I, ст. 4). (Див. ЛІТЕПЛИЙ, ПІЛАТИЗМ).

НЕГАЛЕВСЬКИЙ ВАЛЕНТИН — український шляхтич, родом із Волині, що 1581 р. зладив український переклад Євангелія з польського перекладу соцініянина Мартина Чеховича. Автор зазначив, що зробив його за намовою побожних людей, що люблять Слово Боже, але не вмють читати по польськи, а «язика словенського, читаючи писмом руским, викладу з слов его не розуміють...»

НЕГАТИВІЗМ — духове наставлення, що виявляється в бажанні заперечувати існуюче. Таке наставлення буває часто в підлітків, що ще не мають власних переконань і знань, потрібних для розумно умотивованої поведінки, але вже мають бажання ствердити незалежність свого я (Проф. Г. Ващенко «Виховання» 1952 ст. 26). Виявляється це наставлення і в т. зв. «оригіналів» чи диваків, що, намагаючись зберегти незалежність своєї духової особи намагаються діяти навпаки тому, що робить

більшість. (гам же ст. 211). (Див. ЗАПРЕЧЕННЯ ІНСТІНКТ).

Д-р М. Бурянина писав: «Що більше придивляюсь до земляків моїх, то все ясніше бачу, що вони цілком не прагнуть чимось бути, і що всі їх думки й бажання скеровані на те, щоб «кимось» не бути. Так. одні з моїх земляків поставили собі за мету — не бути москалями! А тому дуже легко стають польонофілами. Другі ж постановили — не бути поляками! А тому дуже легко стають москвофілами. Найякравіше це в мові: в наддніпрянця московська складня (спосіб думання) й численні польонізми, в галичанина, навпаки, польська складня й численні москалізми. Помилка одних і других у тому, що в основу покладено негативний момент («не бути»), годі, як властиво, треба покласти позитивний момент (творчий): бути українцями. тоді не буде ні «фільства», ні ворожечі, ні сварок. У цьому й є глибший сенс (не механічний) Соборности. Примітиви завжди починають із негації. Дай Боже й нашому теляті до позитивних моментів дожити» («Бретичні думки», Прага 1931, ст. 39).

НЕГУРА — густий туман в Карпатах.

НЕДБАЛІСТЬ — характерна риса советських бюрократичних установ. Осв. Бурггард (Ю. Клез) писав про «Вольшевицьку спадщину»: «Видається низка журналів, але ніхто не хоче передплачувати, а воліє поодиноці купувати. бо... не доходять. Я знаю випадок, коли передплатник три місяці зряду не одержував свого часопису, а тоді, після кількох нагадувань, дістав одразу три числа, але ж то були три однакові примірники від одного місяця. Можна заперечити, що це випадок дрібний та одинокий. Ні! Це типова для всіх державних установ недбайливість, що перейшла в тіло і кров. Щоб вона зникла доведеться виховати ціле нове покоління на інших засадах праці...» (Вісник 1939, I, ст. 96).

НЕДЕЯ — хребет найвищих пасем гір у Карпатах. Гупули вважають недею за місце перебування чявок, — там вони ніби відбувають свої танки; там і упирі, відьми та осинавці відбувають свої наради ((Онищук в МУЕ НТШ, XI 2).

НЕДІЛЯ — перший день тижня, присвячений у християн Богові: у неділю рано все правиться Служба Божа — св. Літургія.

Неділя уособлюється в образі гарної жінки: «Така хороша, як сонечко святее — червоно та ясна». Вона власними руками карає тих жінок, що працюють в неділю, або показує їм своє лице вкрите ранами від тієї праці, що її люди роблять у неділю. (Грушевський, Іст. у. літ. IV, ст. 587). В народніх піснях дуже часто

згадуються серед тяжких гріхів непошановання працею «святої неділі»:

Ой скаржилося світле сонейко,
Світле сонейко милому Богу:
— Не буду, Боже, рано сходжати.
Рано сходжати, світ освічати.
Бо злі газдове понаставали,
В неділю рано дрова рубали,
А мі до личка тріски прискакали!
— Світи, сонейку, як світило.
Буду я знати, як їх карати
На тамтїм світі, на страшнїм судї.

Але сонечко далі скаржитися й грозить, що більше не сходитиме:

Бо злі газдинї понаставали,
В п'ятейку рано хусти зваряли,
А мі на лице золу виливали. . .

Потім сонечко ще скаржитися:

. . . Злі дівойки понаставали,
В неділю рано коси чесали
А мі до личка волосся метали. . .

І за все це Господь обіцяє покарати
«на тамтїм світі, на страшнїм судї. . .»

(Голов. II, 243).

Поміж іншими «гріхами» — заборонами відмітимо ще заборону на Херсонщині: — «в неділю до чінця церковної служби не можна виносити сміття з хати, розведуться пацюки» (Ястребов в «Летоп.» III, 63). Але ж із другого боку наші українські жінки, славні своєю охайністю та любов'ю до чистоти, не могли допустити, щоб у неділю хата залишалася незаметеною, а тому виник наказ: «В неділю годиться досвіта позамітати хату, щоб святу неділеньку до хати впустити» (Етн. Зб. НТШ. V, ст. 207).

З огляду на те, що в неділю люди на службі Божій причащаються, виникла заборона й снідати в неділю: «Співання в п'ятницю, а снідання в неділю ніколи не минеться» (Номис. 539). Тому і в народній пісні:

Ой гріх, синоньку, моя дитинко,
В неділю снідати,
А ще дужчий гріх, а ще дужчий гріх
З сироти сміятися

(Етн. Зб. НТШ. XI, 129).

У пісні про осліплення Коваленка татарами він сам пояснює своє нещастя тим, що «рано в неділю я сів пообідав», що «рано в неділю я горілку пир», або «серпи позубив» (Антонович і Драгоманів «Політичні пісні. . .» I, ч. 25).

Діти, народжені в неділю, вважалися пристрашеними (Кувеля «Дитина. . .» I, 29) і, внаслідок того, гешасними:

Мене мама породила в святую неділю,
Та дала мені лиху долю, де я ся подію.
(Етн. Зб. НТШ. XI, 51).

Мотив кари, або погрози карою за непошановання свят, а особливо неділі (і п'ятниці) розвинувся особливо під впливом апокрифічної

«Епістолії о неділі», яку у нас звали звичайно «Листом Небесним», або «Листом Єрусалимським» і яка була скомбінована з іншими апокрифами, як «Сон Богородиці», або «Слово про 12 П'ятниць». Найдавніша згадка про «Епістолію о неділі» знаходиться в листі картагенського єпископа Луциніяна з 584 д., де він дорікав єп. Вінценцієві за те, що той мав забагато довір'я до «Листа, що ніби був післаний з неба». Цей «небесний лист» був пізніше засуджений на кількох соборах Римської Церкви, але через ці засуди популярності не втратив і ширився далі. До нас його занесли покаянницькі рухи XIII—XIV вв. Підсумовуючи всі поради, розсіяні по ріжних варіантах цього «Листа», що його ніби затаїли священники, знаходимо в ньому такі заборони: не можна в неділю торгувати, судити й судитися, божитися, полювати, доїти корови, некти хліби, працювати з биками в полі, збирати городину. Не слід прати білизну, стригти волосся, базікати. У наших віруваннях відбилася тільки частина тих заборон.

НЕДОВІР'Я — див. ДОВІР'Я.

НЕДОГОВОРЕННЯ — літературний засіб, що багато важить: читач не повинен бути пасивним, він — співтворець автора, автори, в яких все ясно й доказано, нудні. (Г. Шевчук).

НЕДОЛИМОК — див. КЕЛЕП.

НЕДОЛОМОК — зневажлива назва змочковлених людей: «Гетьманці дразнять подоляни НЕДОЛЯШКАМИ, а подоляни гетьманців московськими недоломками» (Основа, 1861, X).

НЕДОЛУГА — слабосильна, квота людина.

НЕДОЛЮД, НЕДОЛЮДОК — чоловік негідний назви людини.

НЕДОЛЯШОК — ополячений українець.

НЕДОМОВА — недоріка, заїка, людина, що має труднощі з мовою. Звідци НЕДОМОВНИСТЬ, НЕДОРИКУВАТИСТЬ — невміння ясно висловитись, а значить і ясно думати — прикмета графоманів.

НЕДОНОСОК, НЕДОНОШЕНИЦЯ — дитина, породжена до 9 місяців.

НЕДОПАЛ — недобре випалена цегла.

НЕДОПАНОК — людина, що робить із себе пана, не маючи на те засобів.

НЕДОСВІТ — раншній мороз.

НЕДОТЕПА — нездатна, невміла людина.

НЕДОТИКА — надто образлива, або й за-розуміла людина.

НЕДОУЗДОК — рід уздечки без уди, **ОБ-РОТЬ**.

НЕДОУЦТВО — страшна в своїх наслідках хиба т. зв. півінтелігенції, що спеціально після большевицької революції і винищення кращих верств нашої інтелігенції, вийшла нагору по всіх наших установах і забирає голос у справах нашої не тільки національної, а й світової політики. Проф. Ст. Рудницький писав в 1921 р.: «Недоуцтво... в застрашлвий спосіб поширене поміж нашою інтелігенцією. При розмірно дуже значних умовах здібностях, при прикметній кожному українцеві і так питомій українцям силі чуттєвої сторони душі, виходять сумні наслідки Інтелект, не вигімнастикований знанням, піддається дуже легко різним універсалістичним доктринам, з другої сторони легко доступний самовдоволенню й почуттю всезнайства. Це всезнайство основано звичайно на більшій чи меншій кількості аксіоматичних фраз, а проте воно дуже велике й дуже претенсійне. Воно й докінчує цей блудний круг. Таким всезнайкам не хочеться ніяк збільшувати своє знання, тому вони самі лишаються недоуками й ширять недоуцтво далше й ширше поміж суспільністю. А відворотна сторона медалі: з загального становища треба сконстатувати, що в таких відносінах не може бути в Україні майже ніяких людей, дійсно вільнодумних і з самостійним світоглядом. На цім страшенно терпить політичне й культурне життя.» («Воля» 1921, I III, ст. 110—11), бо недоук завжди нетерпимий. (див. МАСА, НЕТЕРПИМІСТЬ).

НЕДРИМАНЕ ОКО — іконописний сюжет приклад якого можна було бачити в Спасі на Берестові біля Києва: Христос немовляtkо лежить із розплющеними очима на гронах винограду у білій сорочині, у його ніг стоять янголи з приладами страждань, біля голови — Богородиця з віялом, і по боках прор. Ісаія і праотець Яків. Така сцена має представити Боже Дитя, як будучого страдника (знаряддя мук) і Іскупителем (грона винограду): Він спить подібно льву (давнє вірування, виражене і в написі на хартії Якова), з розплющеними очима, передбачаючи свої страждання. Сюжет цей, відомий з XIV ст., зробився в XVII — XVIII дуже популярним в українському іконописі, відрізняючись від атонських, буковинських та інш. образів подібного роду тим, що там фігурував просто Емануїл, а тут будучий страдник (К. Шероцьки4 «Київ» 1917, 250).

НЕЄДЛІ ЗДЕНЕК (1878—) — чеський історик музики та музикознавець, професор університету в Празі і член чеської Акаде-

мії Наук, член НТШ, автор книжки про «Українську Республіканську Капелю» (О. Кошиця), в якій він між іншим писав:

«Коли перші студії української народньої пісні були чинником і школою, де композитори вчилися народньому виразові, щоб потім прикласти його до оригінальної, самостійної музичної творчости, то народня пісня потім стала прямо ціллю і завданням творчости. Вони почали виявляти себе й своє вміння на художньому спрацюванні її, при чім свою оригінальність піддавали оригінальності народній. Тому така композиція стала тим ліпшою й цінною, чим більше проникало в неї народнього духу і характеру, і чим менше проявлялася в ній власна особистість авторів, що супроти народнього духу була б більш свавільністю, ніж оригінальністю. Так виникає цілком своєрідна хорова література, яка скромно називає себе «Аранжировкою народніх пісень» — для хору. В дійсності ж — це мистецтво, цілком особливе, оригінальне, а при тому велике мистецтво, яке високо підноситься над обробками народніх пісень у інших націй, а зокрема у нас (чехів, Є. О.).

«Що ж лежить у підставі того особливого мистецтва українських композиторів? Його база — многоголосість українського народнього співу, яка вже в самому народі веде до утворення певних способів додавати до одного голосу інші, контрастувати з ними і потім зливатися. Народня творчість виявляється тут у тім, як ті поодинокі голоси формуються, творять самостійне голосоведення, майже не паралельне. Так виникає досить багата народня поліфонія, яка дбає про мелодійну самостійність голосів, та ще й оздоблює кожний голос власними варіаціями й фігураціями в чисто народній спосіб, як це робиться у нас в «дударській музиці». Вчений композитор базується на цій народній поліфонії, і те, що в ній є скорше «манерою», ніж творчістю, він підносить до сфери творчого мистецтва: по способу народнього голосоведення витворює своє багате, самостійне голосоведення, яке потім сплітає на засадах мистецького контрапункту в багату поліфонічну річку, цінну не тільки народніми музичними ідеями але й мистецтвом композиторської праці. Такі твори можливі тільки там, де народня пісня сама вже співається многоголосно. Тільки там можна до такої роботи прикласти все поліфонічно - контрапунктальне вміння сучасної музики, іноді цілком рафіноване, але разом з тим нічого не порушуюче в питомім характері народньої пісні так опрацьованої... Такою Літературою українська музика може найбільше похвалитися перед іншими народами, бо ніхто з них не має композицій подібного роду й такої цінности.»

НЕЖЕР, НЕЖИР — стара, минулорічна трава, що перезимувала на корені.

НЕЖИТ, НЕЖИТЬ — запалення слизових оболонок носа і виділювання з них мокроти, як наслідок. У нас був забобон, що нежит нападав, коли хто пив воду, де вже пила кітка (Сл Грінченка).

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ — необхідна умова вільного розвитку всіх культурних й економічних сил нації. Поль Бурже писав: «Життя народу полягає зовсім не в тому, що він дихає, їсть і п'є. Він справді живе тільки тоді, коли він залежить тільки сам від себе, коли він думає сам про себе, коли він сам для себе визначає свій життєвий шлях, коли він має свої власні ідеї, — інакше кажучи, коли він незалежний в найглибшому й найпростішому значенні цього слова.»

Захопивши владу в Росії, Рада Народніх Комісарів видала 15. XI. 1917 р. «Деклярацію прав народів Росії», яку підписали Сталін, як комісар по справах національностей та Ленін як голова Ради Народніх Комісарів. У тій Деклярації в пункті другому урочисто проголошувалася «Право народів Росії на вільне самоозначення аж до відокремлення й створення самостійної держави». Проте, після цієї деклярації московська червона армія силою зброя захопила територію Української Народньої Республіки, яка III Універсалом з 7/20 XI 1917 р. проголосила свою незалежність, а IV Універсалом її остаточно підтвердила. Те саме сталося і з територіями республік Білоруської, Грузинської, Азербайджанської, що теж проголосили свою незалежність. Щоб замаскувати свою хижацьку імперіалістичну політику червона Москва створила на тих територіях «незалежні советські республіки». В Україні така «незалежна» республіка одержала назву «Української Радянської Соціалістичної Республіки», але уряд її, як і інших таких «незалежних» республік, був створений за вказівками Москви і зв'язаний низкою договорів військового та фінансово-економічного характеру що дозволяли Москві висискувати Україну і панувати в ній по своїй волі. Військовий міністер цього уряду «незалежної» Української Радянської Республіки В Шахрай казав тоді Г. Лапчинському, видатному большевицькому діячеві, що переповів свою розмову з Шахраєм в «Літопису Революції» (Харків 1928 р. кн. I):

«Що за уряд «український», що його члени зовсім не знають і не хочуть знати української мови? Що не тільки не користуються жадним впливом серед українського суспільства але воно навіть ніколи й не чуло раніше їх прізвищ? Що я за «український військовий міністер», коли всі українізовані частини в

Харкові розборокуються, бо не хочуть іти за мною на оборону радянської влади? За єдину військову підпору для нашої боротьби проти Центральної Ради ми маємо лише військо, що привів в Україну Антонов і що на все українське дивиться як на вороже і контрреволюційне.» Цитовано в Д. Ф. Соловєя «Україна в системі сов. колоніалізму», Мюнхен, 1959 ст. 33).

Після окупації України московською червоною армією, Ленін заявив: «Із завоюванням України ми скріпили наші сили. Тепер маємо Советську Україну, а це значить, що маємо хлб. Запаси хліба в Росії великі». Отже, сам Ленін говорив про завоюванн^я України. Проте саме говорила й відозва Московської Ради Робітничих та Червоноармійських депутатів із 6. II. 1919 р. Так само висловлювалася і московська «Правда» з того часу, де між іншим писалося про червону армію, що «у тяжкій кривавій боротьбі проложила шлях до хліба, бо вона здобула Україну. Вона проклала шлях до вугілля, бо вона повернула робітничій класі три чверті Донецького басейну. Вона проломала стіну, що відділяла нас від бавовни, розчистивши шлях на Туркестан.» (там же, ст. 40—41).

І все ж Москва продовжує лицемірно й дедогогічно дурити український нарід маревом незалежності; сам Ленін, що так недавно писав про «завоювання України» у «Листі до робітників і селян України з приводу перемоги над Денікіним» 4. I. 1920 р. писав: «Незалежність України визнана і всеросійським ЦВК РСФСР і РКП». Проклямація Троцького до українців кінчалася словами: «Хай живе советська незалежна Україна». Відповідно до цього ще 6. XII 1919 р. ЦК РКП(б) ухвалив постанову, що формально становить собою початок українізації: «Неухильно проводячи принципи самозначення націй, ЦК вважає необхідним ще раз потвердити, що РКП стоїть на становищі визнання самостійності УССР.

З огляду на те, що українська культура (мова школа і т. д.) на протязі століть пригнущувалися царатом і експлуаторськими класами Росії, ЦК РКП ставить в обов'язок усім членам партії всіма засобами сприяти усуненню всіх перешкод до вільного розвитку української мови і культури. Оскільки на ґрунті многолітнього пригноблення серед українських мас спостерігаються націоналістичні тенденції, члени РКП обов'язані ставитися до них з надзвичайною терпимістю й обережністю. Члени РКП на території України повинні . . . учитися знати мовою, протидіючи спробам штучними засобами відсунути українську мову на другий план, прямуючи, навпаки перетворити українську мову в знаряддя комуністичної освіти працюючих мас». «Негайно мають бути вжиті заходи, щоб в усіх радянських установах була потрібна

кількість урядовців, які знають українську мову, і щоб надалі всі службовці вміли говорити по-українськи». З постанови виразно видно суть большевицької українізації: говориться не про український апарат, а про пристосування неукраїнського (окупантського) апарату до місцевої людности, щоб таким способом на цю людність впливати.

Однак, ні окупантський апарат не хотів учитися в мас, ні центральна влада не почувала внутрішньої потреби його до цього змусити. Тим то фактичне становище лишилося попереднє. В. Винниченко, що тоді співчував комунізму, писав після подорожі до Москви й Харкова: «Українська мова як торік була, так і тепер лишилася нерівноправною мовою; як урядували раніше мовою московською центру по всіх інституціях українського правительства, так урядують і тепер; як відсилалися назад папери, писані українською мовою, так відсилаються і в цей момент. Підозріле відношення взагалі до всього українського. . . Через це не диво зустріти в найщиріших неукраїнських комуністів відношення до комуністів - українців як до «нечистих» комуністів, як до потенційно-них контрреволюціонерів» («Лист до українських робітників і селян» — «Вперед», Львів, 30. X., 2—3. XI. 1920). Ці стосунки добре відбив у своїй повісті «Смерть» Б. Антоненко - Давидович, і такий стан речей, неважаючи на всякі «деклярації», неважаючи на присутність представника «Радянської України» в Об'єднаних Націях, затримується й досі: «незалежна» Україна в усьому залежить від Москви, яка, силою провадить стару політику Катерини II, намагаючись всіма силами викоренити в малоросіянах «развратное мненіє, по коєму постановляють себя народом от здешного совсем отличним.» (Див. САМОСТІЙНІСТЬ).

НЕЗГОДА, ЗВАДА — розбрат, відсутність порозуміння. Давні греки уявляли собі ЗВАДУ в образі злісної богині, доньки Ночі і сестри НЕМЕЗІДИ (див.), ПАРК і СМЕРТИ, матері Мізерії, Голоду, Війни, Убивства, Сварки і т. д. Зевес прогнав її з неба, бо вона викликала незгоду між богами і була причиною їхніх сварок. Отже, не будучи запрошена, разом із іншими богами, на весілля Тетіди і Пелея, вона образилася і, щоб помститися, кинула на стіл яблуко з написом «найгарніший». Це — т. зв. ЯБЛУКО НЕЗГОДИ (Див. ЕРІДА).

З того виник найславніший в світі конкурс краси, що в ньому взяли участь Гера - Юнона (себто, сила), Атена - Мінерва (знання, інтелігенція) і Афродита - Венера (любов, кохання), а арбітром був Паріс, син Пріяма, троянського царя. Він вирішив суперечку на користь Афродити, що приобіцяла йому найкращу жінку в світі, себто прегарну Олену, дарма, що вона була вже жінкою Менелая, царя Спарти. Але коли

Паріс пірвав Олену до Трої, ображені присудом Паріса Гера й Атена підбурили всю Грецію стати при боці зневаженого Менелая, і це привело до Троянської війни, що стільки лиха завдала грекам і троянцям, і що в ній і Паріс був убитий.

Віргілій, в своїй «Енеїді» вмістив Зваду, разом із іншими жахливими потворами у прикінку пекла, надавши їй волосся з гадюк, перевязане закривавленими биндами.

Українська народня приповідка каже: «Згода буде, незгода руйнус» і «Лучче солом'яна згода, ніж золота звада». (Номис, 3279). І гетьман Ів. Мазепа у своїй славній «Думі» твердив: «Через незгоду всі пропали, самі себе зводили. . .»

НЕЗІЧЛИВІСТЬ — вороже нечемне наставлення. «Співають наші селяни про таємничу, часом незичливу долю» (Ганна Барвінок).

НЕЗРІВНОВАЖЕНІСТЬ — надто велика імпульсивність, неопанованість. На небезпечні прояви української незрівноваженості звертав увагу Ю. Липа. Він писав: «Незоровані ділянки чуття — одно з найбільших духових нещастя людини, суспільства, нації. Це — незримий для очей душі чинник, що дає знати про себе глухими вибухами, жорстокими несподіванками, а знищення стає його визволенням. Вич людськості — анархія почуття». (ЛНВ. 1934, ст. 222).

Проф. Ів. Гончаренко зі свого боку зазначав: «Найчастіше такі неопановані чуття проявляються у холериків. Люди з таким темпераментом діють відрухово, реакція на якесь роздрознення у них наступає зразу (див. ІМІУ. ЛЬ-СІВНІСТЬ), їм бракує обмірковання свого звичку й зрілого рішення. Тому часто вони попадають у конфлікт з оточенням або із своїми сумлінням, бо півніше бувають незадоволені своїм поступованням. Історія наша знає багато прсявів отакого анархічного руйнующего чуття. Особливо багато було їх у часи «руїни» 60 і 70 рр. ХVII ст. та в часи визвольних змагань 1917—20 рр.» («Основи укр. нац. вихованн» в «У. Вісті» 11. X. 1959).

НЕЗРОЗУМІЛЕ — те, що не можна витлумачити — насамперед собі самому, а потім іншим. Тільки те, що людина сама добре усвідомила, може вона ясно дати зрозуміти іншим, бо хто ясно сам якої проблеми не зрозумів, не може її іншим витлумачити, не знаходячи відповідних висловів. Існують дуже глибокі проблеми, загалом не зрозумілі саме тому, що вони дуже глибокі, як напр., єдинство Бога в трьох лицах, або четвертий вимір, або безконечність світу, або теорія Айнштайна про час і простір. Існують письменники, також загалом незрозумілі, як Платон, або Кант, або той же Айнштайн,

саме тому, що вони трактують про глибокі речі. Але з того зовсім не слідує, що все незрозуміле — глибоке. А такий висновок дехто охоче робить, і з того користають всякі графомани, що, не маючи сказати світові нічого мудрого, подають читачам виплоди своєї «творчости» в найбільш абсурдній і незрозумілій формі. Треба точно розрізняти незрозумілість проблеми і незрозумілість вислову. Що більш незрозуміла проблема, то більше зусиль роблять генії думки, щоб зробити її найбільш зрозумілою. Але існує, на жаль, забагато людей, що найбільш зрозумілі речі намагаються зробити якнайбільш незрозумілими і в тому покладають свою «геніальність».

НЕЙМАН — землевласник з України польського роду, що 9. III. 1807 р. намовляв у Парижі Талейрана, як «представник України», підтримати повстанчу акцію в Україні, де ніби 60 000 селян, належно зорганізованих в Умані, Києві та Вінниці тільки чекали відповідного наказу. Тиждень пізніше Польська Урядова Комісія, що перейняла владу в Варшаві з моменту вступу французів до міста, подала Талейранові меморандум, відтримуючи домагання Неймана: «Українські козаки, відважна й розумна нація, — читаємо в тому меморіалі, почувають гостро гніт московського ярма й нічого кращого не бажають, як те ярмо знищити, — вони охоче підуть за польським урядом, який поверне їм старі вільності, на що велика частина шляхти вже погодилася!» («Нова Громада» 1923, III — 14 ст. 49). Але Наполеон не пішов за цими проханнями, бо він думав про Україну, цілком від поляків незалежну (див. **НАПОЛЕОН**).

НЕЙМАН ЧЕСЛАВ — український етнограф польського роду, що довгі роки співпрацював в «Кіевск. Старині» («Куплетні форми укр. нар поезії», 1883 р., «Стара Брацлавщина та її люди», 1889 р., «Укр. балада про Бондарівну й пана Каньовського» 1902 р.). По-польськи «Думи українські» 1886 р.

НЕЙМАРКТ — швайцарський журналіст, що вмістив в швайцарській пресі прихильні українські статті, і в 1919 р. відвідав Україну. Бар. М. Василько, тодішній український посол в Швайцарії, писав 1. XII. 1919 р. до К. Машиевича: «На щастя, не похитнувся в своїй симпатії до України Неймаркт через свою подорож туди. Але, правда, ця симпатія обмежується дійсно захопленням Петлюрою і окремими вищими військовими старшинами, і дуже небагатьма цивільними урядовими особами, до яких звичайно належите й Ви. Високоповажаний Пане После. Він має намір опублікувати тут статтю, корисну для нас, і дати кілька відчитів, що тим більше важно для нас, що російська пропаганда після евакуації нами Кам'янця, починає

вже орієнтувати проти нас деякі часописи. Неймаркт привіз мені 20.000 гривень, але рівночасно рахунок на дорожні видатки, який я звичайно мушу оплатити, для чого я повинен, як виходить, доплатити ще йому 1.500 - 2.000 франків... (З архіву Укр. Дипл. місії в Італії).

НЕКРАСОВ НІКОЛАЙ (1821 - 1877) — московський поет і журналіст. Написав вірша «На смерть Шевченка», і це дало привід теперішнім московським либоблюдам твердити, ніби й Шевченко не тільки захоплювався Некрасовим, а навіть і його наслідував. Тим часом Г. Шевченко писав у своїй «Щоденнику»: «Некрасов не тільки не поет, але навіть і віршарськ неокверний». Пробуваючи в Римі, Некрасов (як сам писав у листі з 21. X. 1856 р.) виїздив на копулу собору св. Петра, «щоб звідти плюнути на світ Божий». (А. Річинський «Проблеми укр. рел. свідомости»). Його вірші громадського характеру перекладали в нас М. Старицький, Ів. Франко та інші.

НЕКРАСОВЦІ — потомки донських козаків, старообрядців, що, після поразки отамана Кіндрата **БУЛАВИНА**, що повстав був в 1707 р. проти Москви, втекли, під проводом Ігната **НЕКРАСИ** на Кубань, а потім піддалися туркам і оселилися в Добруджі, де до них примішалися пізніше також втікачі селяни старообрядці (див. **ЛИПОВАНИ**). Коли, після зруйнування Січі сюди прийшли запорожці, між ними й некрасовцями, почалися сварки. Запорожці зрештою відігнали їх з їх поселень і забрали їх землі, стали новим кошем у Сеймені, а звідти, в 1812 р. перейшли в Катерлез на березі моря, звідки звернулися на Дунаєвець, який теж відбили у некрасовців і заклали там Січ, де й пробули до 1828 р.

НЕКРАШЕВИЧ ІВАН — священик, що залишив нам з рр. 1773—1791 свої твори — яскраві малюнки тодішнього селянського побуту — в формі віршованих діалогів, віршованих листів до свящ. Филиповича, інших «посланій» тощо. Згадаю тут зокрема «Спір душі й тіла», «Ярмарок», «Замисл на попа».

НЕКРОЛОГ — життєпис недавно померлого.

НЕКРОМАНТІЯ — викликування духів померлих, щоб пізнати від них майбутнє. У давніх греків, а також у забобонному середньовіччі відбувалися з цією ціллю також жертвоприношення дітей, що мали перетворюватися в «медіумів», які провіщали б події Великий знавець душ і вірувань свого віку. Шекспір примусив свого Макбета відвідати печеру відьом, щоб вислухати двозначні пророчання з вуст двох

дитячих привидів — дитини в короні і дитини в закривавленому савані.

НЕКТАР — у давніх греків напій богів. — людина випивши нектару (Геракл, Ганімед), стає безсмертною. У наш часі нектаром називаємо солодкий сік квітів багатьох рослин. Бджоли роблять з нього мед. **НЕКТАРІЙ** — медова залоза квітів, що виробляють нектар.

НЕЛИНЬ — дуб, що затримує своє листя на зиму. (Чубин, I, 132).

НЕЛІТКА — корова, що ще не отелилася.

НЕЛІТКА — якась рослина, що в народній пісні виступає, як символ осамітнення: «Ой, у моїм городочку зацвіла нелітка, через літо любка мала, на зимку — сирітка.» (Етн. Зб. НТШ, XI, 146).

НЕЛЮБОВИЧ - ТУКАЛЬСЬКИЙ ЙОСИП (†1675) — митрополит української православної Церкви з 1663 р., впливовий дорадник гетьмана П. Дорошенка. Людина з високою освітою, ставиться він із великим презирством до некультурної Москви був прихильником сильної гетьманської влади і ворогом церковної та політичної анархії. Обстоював велич візантійського православ'я, але разом із тим був прихильником тих реформ Церкви, що їх запровадив П. Могила в організації Церкви.

НЕЛЮД — жорстока, люта людина. Звідти **НЕЛЮДСЬКІСТЬ** — жорстоке поводження. Але **НЕЛЮДА**, **НЕЛЮДЬКО** — людина, що уникає людського товариства.

НЕМЕЗІДА — у греків богиня кари за моральний злочин, персоніфікація святого обурення на все, що так, чи інакше порушує моральну рівновагу суспільства., як, напр., надмірне багатство, нахабство, пиша та гордощі. У таких випадках богиня не знаходила собі спокою, аж поки не відновлялася порушена рівновага. Гомер ще не знає Немезіди, і у Гезіода її концепція розвинена не досить ясно. Але в пізнішій літературі її постать, як месниці за поповнені злочини, виступає рельєфно. Статуй Немезіди не знайдено.

НЕМИГА, НЕМИЗА — річка на Білорусі, де відбулася кривава битва 3 березня 1067 р. між братами Ізяславом, Святославом та Всеволодом, синами Ярослава Мудрого, з одного боку і Всеславом полоцьким із другого. Всеслава було побито, і він утік. Гарний образ цієї битви залишився в Слові о Полку Ігореві:

На Немизи спони стелють головами.

Молютьяє сталевими ціпами.

На тоці життя кладуть,

Віють душу від тіла;

Немизи криваві береги не добром засіяно,

А кістками синів руських. . .

НЕМИРИЧ ЮРІЙ (†1659) — український шляхтич людина незвичайно освічена (студіював у Польщі в аріяньській академії в Ракові, потім в університетах Голляндії, далі в Оксфорді й Кембріджі в Англії, і нарешті в Парижі, де вийшов його найбільш знаний твір в латинській мові «Про московську війну»), визначний культурно - освітній та державний діяч. При його діяльній участі Чапли Шпановський зафундував першу в Україні аріяньську академію в Киселині на Волині, але в 1646 р. Немирич був присуджений на вигнання з Польщі, як аріянин. Пробувши два роки закордоном, повернувся на Україну саме перед повстанням 1648 р. Спочатку він вірив у можливість реформ у Польщі. Його політичні пляни в'яжуться тоді з плянами дисидентської та православної шляхти і зводяться до того, щоб на короля польського було обрано Сігізмунда, сина семигордського князя Юрія I Ракочі: він не був католиком, і тому була надія, що він зможе примирити внутрішню релігійну боротьбу в Польщі. У цій справі Немирич виступав посередником між Ракочим та Б. Хмельницьким, а одночасно провадив енергійну кампанію у керівних колах Польщі. Але з тих плянів нічого не вийшло, князь Юрій Ракочі I помер, а на короля було вибрано Яна Казіміра.

У листопаді 1655 р. Юрій Немирич, разом із частиною української шляхти, пориває з королем Яном Казіміром та Польщею і складає присягу королеві шведському в надії, що може шведи заведуть на Україні бажаний спокій. Але ці надії себе не виправдали: «На пункт про визволення й увільнення України таку відповідь дав король шведський: «я не можу воювати ані з козаками, ані з Москвою, бо це мої союзники, хіба вступити з ними в переговори, яким, коли б вони були супротивні, я знав би, що далі робити». (В. Липинський «На переломі.» ст. 215).

У переговорах між шведським королем та Б. Хмельницьким Ю. Немирич бере якнайдіяльнішу участь, і в 1657 р. він переїздить до Чигирини, переходячи цілковито на службу українській державі, маніфестаційно зрікаючись аріяньства, до якого перше належав, і повертаючись до предківської віри православної (там же, ст. 216). В наслідок його дипломатичної діяльності, що виявилася, з доручення Б. Хмельницького, перше в зносинах з союзником України кн. Юрієм II Ракочі під час спільного українсько - угорського походу проти Польщі, було зміцнення союзу зі шведами, що довело до шведсько - української Корсунської угоди, яку під-

писав Немирич вже після смерті Б. Хмельницького.

Одночасно з Юрієм наближається до гетьманського двору і його брат СТЕПАН НЕМИРИЧ, видатний військовий, що за Виговського був 1659 р. призначений на Генерала Артилерії Вел. Князівства Руського».

Юрій Немирич брав участь у війні проти Московщини, командуючи наємним військом. Був убитий в 1659 р. збунтованими селянами на Чернігівщині. Залишив крім згаданої праці «Про московську війну», трактати на теологічні теми, ариянські молитви і гімни. В 1650 р. вийшов в Амстердамі твір латинською мовою йому присвячений (там же ст. 211).

НЕМОВЛЯ — мала дитина, що не вмє говорити. Перше, ніж покласти її в колиску, клали до неї kota, а вже потім клала баба немовля, примовляючи: «На kota дрімота, а на дитя ростота». (Етн. Вісник» 1919, кн. УІІ, ст. 112). Це був магичний акт, щоб дитина добре спала, а у ві-сві росла. В хаті, де лежить дитина, не можна свистати, бо свист приваблює чортів, і вони можуть дитину замінити (див. ВІДМІНА СВИСТ).

НЕНАВИСТЬ — сильне почуття ворожості що прибирає дуже різні форми, але що його головний зміст полягає в бажанні всякого лиха тому, кого ненавидиться. Причини, що викликають ненависть, бувають дуже різні і в залежності від цих причин сам характер ненависти настільки змінюється, що вона прибирає іноді й відмінні назви. Так іноді ми говоримо про ЗАЗДРИСТЬ, що фактично виступає, як форма ненависти до вищого й кращого. Проте найбільше характер ненависти відмінюється в залежності від вдачі людини. Та сама образа, що в одної людини викликає тільки вибух швидко проминального гніву, у другої людини запалює полум'я негасної ненависти, що надихує жорстоку пімсту. Одне й те ж саме приниження може викликати сльози образи в одній особі, і жахливу лють іншої.

За винятком, мабуть, небагатьох дійсно шляхетних людей, всі ми носимо в собі зародки ненависти, що в атмосфері любови й приязні, атрофіюються і не виявляються, але все ж від часу до часу дають про себе знати. Найбільш безневинні форми, що в них виявляються ці приховані інстинкти ненависти, це — вибухи гніву, що не залишають по собі тривалих слідів, або навпаки довготривала й неприхована ненависть до якихось абстрактних засад, або до якихось історичних нелюдів тощо. У багатьох осіб, як завважив Мантеганца в своїй «Фізіології насолоди» (італ. вид. 1933, ст. 253—54), «ненависть ніколи не виявляється в іскрах, чи в полум'ї, але лише в постійному димі, що от-

рує навколишню атмосферу. Ці незносні люди, ніколи не поповнюючи ніякої дійсно злочинної дії, завжди кимсь чи чимсь незадоволені, ходять з вічно нахмуреним обличчям, готові загавкати на кожний промінь світла, що їх збуджує..»

Найчастіше ненависть виникає з почуття ображеного самолюбства і з заздрости, що її теж можна вважати за форму ображеного самолюбства. Ця ненависть, зроджена в заздрости, породила перший злочин Каїна, що вбив Авеля. Вона ж діє, як могутній двигун, у величезній більшості т. зв. соціальних революцій, а особливо помітно в т. зв. великій французькій революції та в революції російсько-большевицькій Бухарін твердив, що «перемога комунізму повинна бути плодом загальної класової ненависти. Ось чому християнська любов — найбільший ворог комунізму». І Луначарський, московський комісар освіти, свого часу вигукував: «Геть із любов'ю до ближнього! Нам треба ненависти!»

Вже Теофраст (372—287 до Р. Хр.), найвизначніший учень Арістотеля, твердив, що ненависть родиться з заздрости і навіть ототожнював ці дві пристрасті. Але Плотарх (46—120 п. Р. Хр.) намагався їх розрізнити. Він погоджувався, що, на перший погляд їх легко змішати, бо обидві вони зроджуються зі злости, і коли діють разом, значно підсилюють одна одну, як дві хвороби в одному тілі. Обидві вони не зносять доброту іншої особи і насолоджуються її нещастями, але все ж помітні між ними й значні різниці. Звичайно люди ненавидять те, що вважають шкідливим, поганим; натомість заздрість не зносить взагалі ніякої вишости. Можна ненавидіти і тварини, і речі; заздріти можна тільки людям. Ненависть може бути виправдана, умотивована, справедлива; заздрість ніколи не буває справедлива, бо чуже щастя нікому не шкодить. Ненависть зроджується часто несправедливі вчинки, заздрість — найбільш славні. Але обидві ці пристрасті тим страшні, що вони руйнують не тільки серце й душу людини, але навіть і її здоров'я. Тому Святе Письмо навчає: «Смачніш мисочка капуста з любов'ю, аніж з приправою ненависти теля товсте». («Прип. Солом.» ХУ, 17). І сучасний мудрець Дель Карнеджі в своїй книзі «Як прогнати турботи і розпочати жити» теж радить: «Якщо ми не досить святі, щоб любити наших ворогів, то бодай задля нашого власного здоров'я й щастя, не думаймо про них, забудьмо їх» (італ. вид. Мілян, 1949, ст. 150).

Ця остання порада дуже добра для американців, що досі жили безпечно у власній державі і присвячувалися своїм приватним справам. На жаль, європейцям взагалі, а українцям зокрема, забути про ворогів, що постійно загрожують знищити їх батьківщину ніяк неможливо. Вони мусять боронити те, що вони

люблять — свою батьківщину, свою мову, свої звичаї, свою свободу, свою землю, политу потом і кров'ю. І коли вони бачуть, чи чують, як хтось кривдить і руйнує те, що вони люблять, вони мимоволі починають ненавидіти кривдників. Тому-то Леся Українка писала:

Лиш той ненависти не знає.
Хто цілий вік нікого не любив.

Цей рід ненависти, що зроджується не з підлої заздрости, а зі справедливого обурення на вчинене зло, з любови до того, кому це зло вчинене, знаходить своє виправдання навіть і в християнській етиці, дарма, що вона наказує «своїх ворогів любити» — так, своїх приватних ворогів, а не тих, що завдають зло усьому суспільству, усій нації. Адже й апостол Павло писав: «Любов нехай буде нелицемірна; **ненавидьте зло та прихилийтеся до доброго**» (Римл. XII, 9). Католицька Американська Енциклопедія (т. УІІ 1913 р. ст. 149) теж розрізняє дві ненависти: «Одна — це ненависть відрази (огиди), при якій ненависть сконцентрована передовсім на властивостях і прикметах особи, а тільки додатково, як би похідно на самій особі. Другий рід — це ненависть ворожости, яка спрямована безпосередньо на особу, викликає гнів вишукувати все, що зле й нелюбе в тій особі, відчуває дикую злорадність із усього, що прямує до її знеславлення, і сильно бажає, щоб її доля все була дуже тяжка. Цей другий рід ненависти все є гріхом і може бути тяжким гріхом, бо зовсім безпосередньо і цілковито порушує заповідь любови. Натомість перший рід ненависти, наскільки він включає осудження того, що є дійсно злом, не є гріхом і навіть може бути виявом чесного темпераменту душі. Іншими словами, я не тільки можу, але навіть повинен ненавидіти все, супротивне моральному закону.» (Цитовано в філядельф. «Шляху» з 8. XI. 1953 р.).

Тому й кардинал Мерсіє коли німці окупували його Батьківщину — Бельгію і поповнили в ній низку злочинів, в проповіді «Про Любов до Близького» писав і проголошував із казальниці: «Збірний злочин цілої нації, яка **нарушує права другої нації, без порівняння тяжчий від злочину одиниці, яку суспільність посилає на тяжкі роботи або й на гільотину...**»

«...Нехай отже не плутають ненависть порок з духом справедливої відплати з чесною. **Ненависть** родиться з духа руйнації. Чеснота відплати родиться з милосердя. Відвага торує їй шлях забиваючи в серці жах. Душа що не знає жаху, дивиться в вічі обов'язкові; образа правди, справедливості, Бога — її власна образа; небезпека її братів стає її власною небезпекою; її освічує полум'я подвійної любови, до Бога і до людей; вона готова на найбільшу жертву; все, сама смерть ліпше для

неї, аніж ганебна покора.» (ІНВ. 1927, III, 256).

Християнство розрізняє отже ненависть до зла від ненависти до тих усіх людей, що поповнюють злі вчинки. Воно доручає ненавидіти зло але стримує від ненависти до людей. Ненавидячи зло, себто гріх, християнин повинен любити грішника, як брата свого в Хресті. Це можливо для справжнього християнина що осягає тим самим рідкої святости, тому, що він відділяє гріх від людини. Але це неможливо для атеїстичного матеріаліста, що не признає ніякого гріха, і що тому не відділяє злочину від злочинця: для нього поповнений злочин належить цілковито злочинцеві, і тому ненависть до злочину (або до вчинку, що той матеріаліст визнає за злочин) негайно перетворюється в ненависть до самої людини, що той вчинок поповнює. «У практиці є величезна різниця, коли ненависть сконцентрована на злих учинках, кривдах і несправедливостях, заподібних ворогом, а коли на самих людях ворожої нації (з котрих не всі відповідають за вчинки свого уряду, а часто є їм противні). В останньому випадку, при ненависті самих людей, під час війни і боротьби та ненависть може доводити до жорстокої помсти, до поголовних вирізувань і винищувань ворожого населення чи полонених збірної відповідальності і т. п., а такі заборони хочби сама війна була справедлива. Натомість при ненависті самого зла, чиненого ворогом, війна обмежиться тільки до засобів і заходів, які конечні до усунення зла, до перемоги ворога і не доведе до помсти та безбороннім населенню переможеної нації, що забороняє не тільки Церква, але й міжнародне право і міжнародні конвенції». (д-р П. Ісаїв в «Шляху» 8. XI. 1953).

В українському націоналізмі в ідеологічній площині виявилось неоднакове відношення до почуття ненависти: тим часом, як д-р Д. Донцов у своїй т. зв. **ВОЛЬОВОМУ НАЦІОНАЛІЗМІ** запровадив справжній культ ненависти, і Лев Ребет писав в 1955 р., що «в культурі ненависти група Ст. Бандери цілком дорівнює російським більшовикам» («Укр. Самостійник», 14. VIII. 1955), т. зв. **ОРГАНІЗОВАНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ** (див.) поставився до цього культу ненависти з великим застереженням, або й просто його відкинув. Д. Донцов писав у 1926 р.: «Наші «європейці» виключили з своєї доктрини «революцію» і «ненависть», але хіба вони не знають, яку величезну вагу надавав «улюбленій ненависті» Шпенглер, Карлейль, Стендаль. Хіба вони не знають, як високо цинив цю здібність людської душі Макіявель. Чи вони не читали в Бареса, що ця «ненависть до сусідів була єдиним чинником, який утримувала новістали балканські держави при існуванні...» (ІНВ. 1926 IV, ст. 359). На жаль, Д. Донцов, не задовольнившись культивуванням «ненависті

ти до сусідів», поширив цей культ ненависти й до всіх тих, хто не погоджується з його думками, називаючи їх «плебеями», «швейками» «смердами» і десятками інших принизливих й образливих назв, та проповідуючи їх поголовне винищування. Він писав, цитуючи Ле Бона: «Майже загальний для всіх віків психологічний закон є той, що не можна бути апостолом не відчуваючи бажання гостро змасакувати когось або зруйнувати щось. Всі апостоли гриміли в той спосіб проти безбожності своїх противників, уживаючи проти них ті самі процедури енергійного й наглого винищення Мохамед напертав шаблею, діячі інквізиції кострищами, конвент гільйотиною, анархісти динамітом (большевики «стенкою»), змінюючи лиш спосіб винищування» (Ле Бон). Хмельниччина й гайдамаччина у нас — приклади такого апостольства; дальші приклади — розправа княгині Ольги з деревлянами, охрещення Руси Володимиром Святим» («Дух нашої давнини», ст. 178-79). До цієї цитати треба завважити, що Апостоли Христа ніколи не були нічійми катями, а тільки жертвами, і «апостольство» інквізиторів ні в кого не викликає тепер захоплення — як не викликає спеціально в нас ніякого захоплення «стенка» большевиків. Княгиня Ольга, коли розправлялася з деревлянами, не була ще християнкою і про ніяке «апостольство» не думала, а лише мстила трагічну смерть свого чоловіка. І дуже сумнівно, що б хрещення киян св. Володимиром можна було ставити в один ряд із большевицькою «стенкою»!

В усякому разі всі націоналісти, що думає бодай в деякій мірі по-християнськи, проповідь культу ненависти д-ра Д. Донцова відкинули. В. Липинський писав: «Горіння буває двояке: від ненависти і від любови. Перше руйнує, друге будує. Державу українську може здійснити наша любов до неї, а не ненависть до її ворогів. Бо не вороги винні, що не маємо держави. Винні ми, що створили, замість держави, пустку, яку заповнили своїм змістом вороги». (Цитовано в «Дзвони», 1932. VI стор. 440). «Ненавидіти місцевих «москалів», чи «ляхів», чи «панів», чи їх всіх вмісті, зовсім не значить хотіти мати на своїй землі свою власну Українську Державу. Українські ненависники своїх «москалів» вкінці завжди допомагали до будови на Україні Польщі. Ненависники своїх «поляків» завжди опинялися в Все-Росії. Ненависники своїх «панів» протягом всієї нашої історії були по своїм стихійним хотінням найбільше придатним матеріалом для всіх хто хотів нищити Українську Державу. Врешті ненависники у відношенні до всіх, крім своєї особи, завжди репрезентували в Україні найбільше дику політичну анархію, яка підривувала в корені всі українські державницькі змагання. Негативні стихійні хотіння, історично присутні (завдяки нашому недержавному колоніальному

існуванню) більшості тих, що звуть себе «українцями», не мають абсолютно нічого спільного з українськими хотіннями позитивними опертими на любові до своєї землі і потреби знайти одну спільну політичну й національну мову зо всіма її мешканцями. Тільки на таких позитивних хотіннях може бути збудована Українська Держава, і тільки люди, посідаючи такі позитивні хотіння, можуть щодо вибору методів її будови між собою порозумітися.» («Листи...», ст. 349).

Дарія Віконська також писала: «Мусимо позбутися психіки рабів, що складається зі самих негативних прикмет — ненависти, зневіри, недовірливості там, де вона не на місці, а передовсім — низької примітивної зависти та задрости які не допускають до кінцевого скріплення нації. Необхідно визбутися цих негативних прикмет. Спочатку спрямовані на ворожі нам чинники, вони незаметно звертаються також проти нас і розкладають наш національний організм». («За силу й перемогу», 1933, ст. 161).

Редакція «Шляху нації»: «Можемо й будемо нещадно поборювати всі лихі сторони й прояви українського життя, можемо й будемо поборювати всяке внутрішнє зло, але проте відмовляємося класти в основу всього того ненависть. Навпаки! Якраз задля оздоровлення тих відносин будемо змагати до того, щоб плекатися й розвивати у наших внутрішніх індивідуальних й суспільних взаєминах всі позитивні моральні цінності, отже — лицарськість, людське достоїнство, честивість, людяльність, ретельність, взаємний пошанівок українців між собою, справедливість і почуття потреби одних для других...» («Шлях Нації», 1935. I. ст. 7) (Див. НАСИЛЬСТВО, СОЛДАРИЗМ)

Д-р Лев Ребет: «...Лєся Українка була пропагаторкою не ненависти, а вогненної любови, і коли вона говорила часом про ненависть, то це були тільки вибухи пристрасти — дозволені поетам — подиктовані до речі великою, гарячою, конструктивною любов'ю до українського народу.

«Поетам бо, одержимим обуренням, дозволено в хвилині зворушення написати багато дещого, що в практичному житті ледве чи будемо схвалювати. Так відомим голосом розпуки Т. Шевченка в його «Заповіті» — «а до того я не знаю Бога» — тільки большевики будуть аргументувати свій воєвничий атеїзм. Ми ж знаємо що ці слова не вибух розпачу — не хвиль. Подібно мається справа із Лесею Українкою, провідною ідеєю якої була боротьба проти насильства та поневолення іменем високих ідеалів свободи та національного й соціального звільнення.

«Очевидно ненависть у відношенні до зла до несправедливості, до поневолення й експлу-

атації виправдана, але не вона, а бажання здійснити добро, справедливість повинні стати стимулом поступовання. До чого може вести рух, побудований на ненависті, показує більшовизм. Так більшовицька теорія і практика виходить із марксистської теорії безупинної боротьби класів, і цю боротьбу російські більшовики продовжують засобами систематичного терору до нашого часу. У висліді, почавши революцію проти царського, диктаторського режиму, вони допровадили до ще гіршої диктатури, поневолення й експлуатації, ніж це було передтим.

"Ойже культ ненависті не може довести до нічого доброго, і культурний світ давно перестав кермуватися в політиці бажанням помсти. Ненависть та жадаба помсти сліпі, немудрі, і вони не раз вдаряють невинних, а в остаточному висліді шкодять справі, якій мають служити». («Укр. Самостійник» 14. VIII. 1955).

В. Сварог: «Досі по неділях нам наказували любити наших ближніх, але в інші дні тижня нас закликали ненавидіти їх. А в тижні буденних днів у шість разів більше, ніж неділя. Досі шкода якої ми могли завдати нашим ближнім, була обмежена нашою некомпетентністю (невистачальним знанням техніки. Є. О.), але в новому світі, на порозі якого стоїмо, таких меж уже не буде, і наша ненависть до ближніх може завершитися пілковитою катастрофою для всіх нас». («Нов Дні», Торонто, 1960, ч. 126/127. ст. 8). (Див. НЕГЕРЦИМІСТЬ).

НЕНАСИТЕЦЬ або **ДИД** — найбільший поріг Дніпра на 1 км. завдовжки. Тепер вкритий водою.

НЕНЕЇ — у римлян голосіння по помеєлих. Їх співали найняті голосільниці.

НЕОБХІДНІСТЬ — крайня потреба. У давніх греків вона була богинею, донькою Фортуни, і така була її сила, що сам Зевес був примушений їй коритися. Ніхто, за винятком її зриць, не має права входити до її божниці в Коринті.

В італійському карному кодексі існує поняття **СТАНУ НЕОБХІДНОСТІ**, коли людині визнається право порушувати — задля врятування свого життя — чужу власність. Коли, наприклад, голодна людина, щоб порятувати себе, чи своїх дітей від голоду бере дець шматок хліба, ніякий суддя не сміє кваліфікувати цей вчинок, як крадіж і значить не може за нього карати. За московського більшовицького режиму карали зісланням на каторжні роботи українців, що, рятуючись від голоду, збирали колоски, покинуті на привласнених державою полях (На цю тему оповідання О. Сацюка «Колоски»).

В матеріалістичній науці, що заперечує існування Бога, як Творця світу, панує погляд, що «потреба творить орган». Але, запитував Ле

Бон, чи уявляють собі натуралісти яку творчу силу вони приписують цій «потребі»? Можна припустити, розуміється, що хутро тварини зимою робиться більш пишне й тепле; що крила птахів з часом можуть розвинутися, але яким чином електричний угор міг створити собі свій електричний апарат? Або як змогли собі створити риби великих морських глибин очі, що видають фосфоричне світло? Скільки хемічних і фізичних проблем треба було розв'язати, щоб дійти до створення подібних органів! Якщо «потреба» здатна до подібної творчості, то треба признати її дійсно рідко могутньою богинею! Я знаю дуже добре, що натуралісти, щоб з'ясувати цю справу, висувають довго накопичувану спадковість, але це не розв'язує питання, лише відсуває його в безконечність. Яким чином відбувається оце повільне спадкове нагромадження? (Ле Бон, «Шлях правд». Париж, 1914, стор. 265).

НЕОКЛЯСИЦИЗМ — літературний напрям, що в Україні виявився в 1918 р. завдяки діяльності М. ЗЕРОВА, М. РИЛЬСЬКОГО та П. ФИЛИПОВИЧА. Пізніше до них приєднались й інші молоді сили, з котрих найвидатніші Мих. ДРАЙ-ХМАРА та О. БУРГГАРДТ. відомий більше під псевдом Ю. КЛЕНА.

Завдання неоклясицизму, як їх подав М. Зеров у поточній пресі зводилися до 1. засвоєння величного досвіду всесвітнього письменства; 2. вияснення нашої української традиції та переоцінка нашого літературного надбання і 3. дбання про мистецьку вибагливість і підвищення технічних вимог до початкуючих письменників («До джерел» ст. 264). А в наслідках здійснювання цих завдань було не тільки «спрагнення високого мистецтва» з довершеною формою вислову, але й глибоке проникнення в світ давньої грецької та римської культури з її прозорою ясністю думки: «клясиною» гармонією почувань. Неоклясики багато переймають із старогрецької поезії. — не тільки її клясицину, просту, але й витончену поетику, але й низку усталених поетичних образів та символів, а в тому й багату клясицину мітологію та те спеціальне світосприймання, що намагалося єднати вічну мудрість із вічною красою, і що греки окреслювали виразом **КАЛЬОКАГАТІЯ** (див.).

В тому неоклясики підтримали давнішу тенденцію, що вже позначилася в українській поезії: не тільки ХУІІІ ст. та Котляревський в своїй «Енеїді», але й Т. Шевченко залюбки опрацьовував клясицині теми («Неофіти», «Муза», «Чи не покинуть нам, небого») та користав з засобів клясициної поетики. В новіших часах шлях неоклясикам прочищали В. Самійленок та особливо Леся Українка з її «Оргівю», «Адвокатом Маркіяном», «Геростратом» та ін.

За московської більшовицької окупації, з її культивуванням примітивного МАСОВІЗМУ (див.) звертання до давніх класичних зразків розроблювання тем високої культури та естетики (див. ЕСТЕТИЗМ) не могли зустріти жадної симпатії. Неокласиків обвинувачувано в «дезертирстві від життя», себто від «сучасности», але Ю. Клен вже на еміграції відповідав на це обвинувачення: — «Неокласики зробили те, що влучно колись сформулював Маланюк: «Коли життя нації не може рости в широчинь, вона мусить, перегрупувавши духову енергію, рости в височинь». В такому розумінні й Скворода був «дезертиром життя», коли сказав «Світ мене ловив, та не піймав». Розуміється, що на своїй холодній верховині втікачі від сучасности мусіли себе почувати самотніми, але в тому й була гордість і сила їхня, бо дужчим є той, хто йде сам, а не в отарі. Істину що ствердила їхня перемога по двох десятиліттях. Тогочасний канон вимагав нівеляції. Зниження мистця до рівня юрби, вони ж стреміли «ад ардуа», «ад астра», щоб звідти тягнути юрбу до себе. Це не дає нікому права таврувати хоч одного з них назвою «дезертира своєї нації» («Бій може початися...» (див. НІВЕЛЯЦІЯ).

Зрештою, проф. В. Державин в розвідці присвяченій «Поезії й поезиці М. Зерова» («Орлик», 1948, III) довів дуже переконливо, що неокласики, хоча й належали до ВНУТРІШНЬОЇ ЕМІГРАЦІЇ (див.) але, як могли, боролися за мужнім стоїцизмом проти того розперзаного варварства й дикунства, що його несли з собою в Україну московські «культуртрегери» — боролися «з одного боку самою вже ідеальною мистецькою досконалістю своїх віршів таких просякнених бездоганною красою поетичного слова, що вони вже самі з себе немов спростовували вбогу вульгарну пролетарську естетику та примітивний матеріалістичний світогляд». — а з другого боку, боролися «мистецькою методою алюзії, себто тлумачачи певний історичний або легендарний образ, як алегоричну подобу сучасности приблизно так само, як це робила Леся Українка в деяких драмах і трагедичних поемах своїх. — зокрема в «Орлі...» (ст 16). (Див. ЛОТОФАГИ, ЛЕСТРИГОНИ). «Отже, продовжував В. Державин — внутрішня еміграція Зерова і решти неокласиків — це не «втеча від сучасности». Епічна в своїй основі поезія Зерова мала дві тональності — тіричну й сатиричну; якщо першою поет славив несполучну з «пролетарським світоглядом» античну й гетейанську калькагацію — ідейну основу всеєвропейського, а далі й українського національного світогляду — то сатиричною він склав непроминальні образи «соціалістичного» варварства, що діятимуть і тоді, коли від публіцистичних полемік лишаться самі ли

ше матеріали культурно-історичної документації...» (Там же).

В роках 1934-1935 неокласики в підсоветській Україні були знищені, — зацілів тільки М. Рильський, що переключився на сталінського «одописця» та Ю. Клен, що, виїхавши своєчасно закордон, спричинився в великій мірі до збереження й посилення українського неокласицизму на еміграції. Тут його підтримав головно О. Орест, найбільш виразний і яскравий послідовник неокласицизму в українській емігрантській літературі.

НЕП — Нова Економічна Політика, яку проголосив В. Ленін на X з'їзді комуністичної партії 12. III. 1921 р., щоб направити наслідки руїницького військового комунізму першого післяреволюційного періоду, що привів всю Советчину до глибокої кризи. Тоді дозволено було приватну внутрішню торгівлю і приватний дрібний промисел, але уряд далі задержував у своїх руках зовнішню торгівлю та велику промисловість. Звільнена і підбадьорена приватна ініціатива показала чудес — в усьому СССР почалося справжнє економічне відродження. Але московським можновладцям йшло не про добробут населення, а лише про тактику революції, згідно з навчанням Леніна — «крок назад, два вперед». Тому НЕП використано, як передішку на внутрішньому фронті, щоб одночасно повести наступ на зовнішній капіталістичний світ, кинувши закордон харчові продукти по знижених, «демпінгових» цінах, щоб викликати таким чином «внутрішні суперечності капіталістичного світу». Тому розпочалась спочатку «кампанія» збору непосильних «заготівель», а з часом і тотальна колективізація як промислу, так і хліборобства що означали кінець НЕП-у (в 1929 р.).

НЕПЕРЕДРІШЕНСТВО — політична концепція, що її запровадили США після другої світової війни в відношенні до народів що входять у склад СССР: признаючи тим народам право на самоозначення, принцип непередрішенства визначає, що це право має бути здійснене чи виявлене тільки після впадку советського режиму. Політична концепція непередрішенства ігнорує факт, що, напр., Україна актами 22 січня 1918 і 1919 рр. ясно і недвозначно волею народу, виявленою також у виборах до Російських і Українських Установчих Зборів, встановила вже свою незалежну, суверенну державу що впала пізніше жертвою московського імперіалізму. Концепція непередрішенства виявила недвозначно впливи московських імперіалістів в урядових колах США.

НЕПИСЬМЕННІСТЬ — невміння читати й писати. За козацьких часів, а саме за Богдана Хмельницького, коли через Україну проїздив

Макарій, патріарх автіохійський. Його син і секретар диякон Павло АЛЕПСЬКИЙ (див.) відмічав у своєму щоденнику: «По всій Козацькій землі помітили ми прегарну рису, що нас дуже дивувала: всі вони, за малими винятками навіть здебільша їх жінки та дочки, вміють читати та знають порядок богослужби і церковних співів. Священники вчать сиріт і не дозволяють їм тинятися неуками по вулицях...»

Але з приєднанням України до Московщини, особливо з часів Катерини II, коли були знищені по селах монастирські та народні школи втримувані самими селянами, де вчили так зв. МАНДРОВАНІ ДЯКИ, і введено по всіх повітах московську мову, почала піритися в українському народі жахлива неписьменність. І в наслідках того в 1875 р. міністерство освіти констатувало що в київській шкільній окрузі було всього 8% учнів (в відношенні до всього населення), в одеській 1.4% а харківській 1.2%. У 1902 р. в київській шкільній окрузі було 2 мільйони дітей шкільного віку без якої шкільної освіти (83% всіх дітей шкільного віку). Домагання місцевих властей зметь та українських педагогів направити справу шляхом уведення по школах української мови навчання залишалися безвипішними: школа залучалася для української дитини чужа і мовою і змістом, і в наслідок, навіть і закінчивши школу, люди поверталися до повної неписьменності. М. Грушевський констатував, що в українських губерніях в ілчатку XX ст. неписьменність ніколи не спадає нижче 50% всього населення (тоді як по московських губерніях спадає й нижче 20%), і притому «репичивізм неписьменности помічається іноді вже через 3—4 роки після виходу із школи...» («Освободженіє Росія», 1907, стор. 36).

А ось офіційні дані з Волині: перед першою світовою війною на Ковельщині неписьменних було 87% У самому Ковелі було 56% неписьменних. За переписом 1897 р. на Поліссі було 82.2%, на Холмщині — 72.7% на Волині — 82.8% неписьменних. За тям же переписом 1897 р. на Київщині неписьменних було тільки 18.1%, на Катеринославщині — 21.5% на Херсонщині — 25.9. Але коли ми візьмемо показник письменних з поділом на національність то цифри виявлять нам ще більш вражливі наслідки русифікаційної політики: на Київщині виявляється серед українців тільки 11.8% на Катеринославщині лише 14.4% на Херсонщині тільки 15.3 а на Волині тільки 9.4%. (Вісник Союзу Визв. України 1917 ст. 263 297 585 і 803) Невважаючи на такі жахливі цифри комуністична Академія Навч. УС СР видавши в 1953 р. «Історію Української ССР» дозволила одному з її авторів Р. А. Дядиченкові написати, вибілюючи політику пар-

ського імперіялістичного уряду: «Українські націоналісти намагалися всіляко очорнити політику Російської держави, посилено висували на перший плян політику колоніального гноблення України, яку провадив панізм, і в той час замовчували прогресивне значення реформ, спрямованих до економічного й культурного піднесення країни, применшували значення прогресивного впливу російської економіки і культури на Україні...»

Коментуючи писання Дядиченка та його колеґ. Д. Ф. Соловей справедливо писав: «За їхнім писанням виходить що щастя українського народу саме й полягало в тому, що Україна, будши в ХУІІІ в. на вищому за тодішню Московську державу культурному пізні (чого не приховували навіть старі російські «буржуазні» вчені) швидко втратила цей свій рівень культурности й перетворилася через оті «прогресивні» реформи імперського уряду в країну темну, злиденну й замучену російського типу кріпачством та абсолютизмом. А революція 1917 р. зустріла на 75% неписьменною, а якщо говорити про українську селянську масу, то неписьменною на 85—90%...» («Україна в системі сов. колоніялізму», Мюнхен 1959, ст. 21).

НЕПЛІДНІСТЬ — нездатність продовжувати свій рід: в усіх народів і в усі часи вважалася великим нещастям, і у нас приписувано їй — в відношенні до жінки — каві Божій, або дії зловорожих сил (М. Сумцов в Журн. М. Нар. Просв., 1880, XI 69). Те саме бачимо і в турків та в слов'ян Істрії. У давніх жидів не мати дітей вважалася найбільшим нещастям і соромом. Рабини вважали неплідного чоловіка за неживого, а кабалісти середньовіччя голосили що, хто не полишив потомства, не сповнив своєї місії і мусітиме ще раз вертатися на цей світ, щоб виконати свій обов'язок. Індуси й махомеддани вважають неплідність за найбільше нещастя, а у германців і в слов'ян неплідність була приводом до розводу. У балканських слов'ян до останнього часу існував звичай, що коли жінка до 7 літ не матиме дітей, то чоловік може її покинути (Кузеля, «Литина...» I ст. 116).

Головну вину при неплідності приписувано жінці. Одначе, з давніх часів роблено відповідальним за неї й чоловіка: про це знав уже Гіпократ (460—437 до Р. Хр.), бачко наукової медицини і Талмуд теж звертав на це увагу. У нас, щоб пізнати хто винний в неплідності подружжя уживали різних способів: зав'язували напру конопляне сім'я в сорочки чоловіча й жінки з землею клали їх у ночви і ждали чи зійдуть: якщо сходило сім'я у чоловічій сорочці то значить він був плідний, а в неплідності подружжя була вина жінка (тамже).

Неплідна жінка по всіх усядах завнавала зневаги. Відомо з Євангелії, як Христос пока-

раз неплідну смоківницю (Марк. XI, 13—14, 20). І у нас в народі співали псалму:

Неплодноє древо в саду витинають,
Ой тоє, що плодноє, а в сад насаждають,
Неплодная матка в пеклі з проклятим
Ой тая, що плодная, в раю зо свяtimi
М. Груш. Іст. у. літер. IV, 633

Тому вживано в нас, як і в інших народів, найрізноманітніших заходів, щоб спекатися люда неплідности. На Поділлі, як і в Галичині, ходили по монастирях, служили авафісти Ісусові, Матері Божій, молебні Симеоніві Богоприсмцєві та Севастіанові, що їх малюють з дитиною на руках. Розповсюджений був також звичай ходити на відпуст до київської Лаври і «держати Младенчика» — себто замовляти в печерах Службу Божу, під час якої чоловік і жінка тримали в руках домовинку з мощами святої з 14.000 убитих Іродом дітей (там же, ст. 117). Але, крім помочі Божої шукали часто й помочі ріжних знахарів та баб, що зміли перемішати Пили відвар барвінку, житніх колосків або порошок з ріжних коренів вживали товчені зячий, котяче містище, воду до якої зливали три краплі крови з пупа новородка. Підкуржувалися листям із розмарину і альбесом, котяче м'ятою та насінням куколю; вкладали в магичне яйце з зарізаной курки (там же).

На Гуцульщині вірили, що для неплідних жінок і чоловіків існувала спеціальна кара в тамтїм світі: «Тоті парубки й дівки, що умирають старими, не жонатими й не відданими а не мають дітей, на тїм світі ніколи не приходять до неба. Як умруть, то ідуть на тїм світі на велику толоку з високими вичерами, голу-голі сїньку, що й одної деревини нігде не уздрів би а там сонце ніколи не грїє і нічого не родиться лиш вічно стоїть мряка хмарно й холодно. Вони там ходять такі худі, що лиш шкіра крїстї держить у тяжких ланпях, та бігають одні за одними, але не можуть мати ніякої поїдки неможу їм відти вирятувати бо вони не мають свого приплодку тут на землі, щоб за ними уїсти чулися Там їх Біда водно ріпчає залїзними обручами і вони ся ніколи не можуть звінчати і так мусять каратися за те що не вінчати і без приплодку вмерли, аж до суда - віка. На тв сьому толоку приходять ще й такі жінки що були віддані за чоловіків і було їм на'меновано, що вони мають тільки й тільки дітей, а вони їх зачинили і не вчинили. За те вони мають тяжко покутувати бо це найгірший грїх Вони мусять їсти ті свої зачинені діти». (МУЕ ЧТНЛ, ХУП, ст. 87).

Про ЗАЧИНЕНИХ ДІТЕЙ див. спеціальну розвідку В. Гнатюка «Пісня про неплідну матір і ненароджені діти» в ЗНТШ т. 133. М. Грушевський писав:

«У нашїм фолкльорі живуть поруч себе дві

ідеї: 1. Нежонаті і не віддані, взагалі бездітні люди не поступають Царства, бо за них нема кому молитися; 2. Ті, що умисно спричиняють собі безплідність, підлягають особливо тяжким мукам. Перша виходить із ідеї культу предків, друга — з вірування про душу, розвиненого головнo під впливами християнства... (Друга) Тема у інших слов'янських народів не звїсна, але досить популярна в Зах. Європі, особливо відомі скандинавські варіанти її, кілька разів оброблювані літературно, в першій половині XIX в. Записувано їх також у німців, бретонців, в Італії, на Корсиці. Вони повніші від наших, бо звичайно мотивують «зачинення». Дївчина, або молодиця, хоче залишитися безплідною, щоб не стратити краси або не знати мужу породу. Описуються звичайно магічні засоби, якими осягнено неплідність». («Іст. у. літ.» IV, 634).

В. Гнатюк у вищезгаданій розвідці наставляв на самостійності наших варіантів оповідань про зачинені діти, але М. Грушевський підкреслював їх споріднення з західними легендами: «Зістається покищо неясним, чи аналогічні легенди існували також у сфері візантійської культури і наші і західні варіанти являються паралельними варіантами спільного походження, чи наші варіанти були запозичені просто з Заходу.» (там же ст. 635).

НЕПОМИЛЬНІСТЬ — прикмета, що їй приписують собі усі диктатори дармащо ще з давніх часів дійшов до нас вираз: «Ерраре ту манум ест». — помилятися присуще людям. Хто дозволяв собі висловлювати сумнів щодо непомилности Сталїна йшов на розстріл, або — щонайменше — на каторгу.

Т. Масарик писав: «Абсолютистична монархічна держава, що розвинулася з теократії, засвоїла собі теократичне поняття суверенности у змислі непомилности; вираз «король не помиляється» походить з демократичної Англії; в демократичній Америці наука про державу побудувала **НЕПОМИЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ**, як поступ супроти непомилности одиниці.» (Світова революція» Львів, 1939 ст. 468) «Абсолютизм полягав не лише в тому, що був один монарх, але в його непомилности; держава у незалежнювалася від опікунства Церкви та всі такі рекламувала для себе бодай частину тієї непомилности, якою користувалася Церква й папа. Висловом тієї непомилности яку пануючі старалися забезпечити собі для своєї диктатури є титул — «з Божої ласки» Папа бодай покликався на обявлення і традицію, що є гала аж до Христа — теорії монархічного й державного абсолютизму не є нічим іншим як малпуванням теоретиків церковного абсолютизму й диктатури. . . Вже в римських часах диктатура обмежувалася слушно на час війни; в війні та взагалі в практиці ліпше один вождь,

ніж тузін вождів. Диктатура з'являється теж у революційному часі, оскільки революція є теж війною. Але диктатура не може бути інституційною в мирний час. Політичні вожді не непопулярні. Невистарчальність диктатури бачимо на російському большевизмі: большевизм проголосив себе непопулярним — звідси його інквізиція і то з тих самих причин і мотивів, як еспанська інквізиція...» (там же ст. 497—98).

Ватиканський Собор 1870 р. ухвалив догму НЕПОМИЛЬНОСТІ ПАПИ, але тільки в деяких виняткових умовах: тоді, коли він говорить про мораль, або про догмати з явно виявленим наміром здійснювати повністю своє пастирське покликання. У цих випадках кажуть, що він приймає рішення «екс-катедра» себе в якості Пастиря вірних Католицької Церкви. Це буває рідко, напр., коли проголошується догмат У своїй звичайній учительній діяльності папа не має непомильності... (Гером, Фер. Лелотт, єзуїт, «Решення Проблеми Життя» Брюссель 1959, ст. 215). «Думають, що папа проголошуючи догмат, накидає вірним свою особисту віру, і це все. Згідно з догматичним текстом, папа лише відкриває вірним постійну безперервну віру св. Церкви. Папа лише урочисто проголошує цю віру Церкви, сам їй кориться і робить її обов'язковою всім вірним.» (там же, ст. 227).

Православні Церкви не признали католицького догмату непомильності Папи в справах віри. Зрештою, і на самому Ватиканському Соборі нова догма викликала була сильний спротив з боку деяких католицьких Владик.

НЕПОПУЛЯРНІСТЬ — осяг що його здебувається поборюванням фальшивих уявлень, приемних широким масам народу. Ів. Кедрич писав у «Свободі» 4. ХУ. 1950: «Бути непопулярним — це значить говорити своїм землякам речі, що їх вони воліли б не слухати. Це значить — грати ролю надокучливої мухи, яка сплює звертати увагу на докучля. Замість іти по лінії найлегшого опору — непопулярні діячі і публіцисти йдуть часто проти загальної думки, вказуючи на її хиби, поверховність, нереальність чи бодай на труднощі реалізації, з котрими задалегідь треба рахуватися і з котрими товлятися. Хтось мусить бути непопулярним хтось мусить мати відвагу бути ним і хтось мусить за цю відвагу платити»

Людина що має відвагу бути непопулярним знаючи що боронить правду, — повна протилежність ДЕМАГОГОВІ (див.) що ратує неправду, аби здобути популярність в народі. Л. Цегельський писав 29 XI. 1959 р в «Америці»: «Зі становища історії лише дійсна правда вартісна, а всяка легенда пожиточна чи шкідлива мусить уступити місце правді хоч би й як неприємним було розчарування у вихованих на легенді. Я не пишу легенд. Нав-

паки: я розбиваю їх, хоч би коштом моєї популярності. Бо, як казав Драгоманів: «Часто, коли хочеться бути правим, треба перенести непопулярність». Це пригадує мені батька Чехословащини, старого Масарика, якого вся чеська преса виклинала, та якому відібрано професуру на чеському університеті, коли він в ім'я правди розбив одну з чеських легенд, а саме, коли вказав, що «Краледворський Рукопис» — фальсифікат. («Краледворський Рукопис» бачимо, що знайдений був чеським ученим Ганкою, з початку минулого віку, на якійсь старій дзвіниці в Кені-грепу — Краледворі). В тому рукописі, що мав нібито сотки літ, списана була старочеська поема про мітичну королеву Лібушу і її лицарів, та коротші лірики. Деякі з них переклав навіть на українську мову о. Маркіян Шашкевич. Чехи гордилися дуже цим рукописом, як доказом їх старої історії й культури. Аж тут у 80-тих роках минулого століття молодий учений, Масарик, відкрив, що остання вірша в цьому збірнику так написана, що перші букви її стрічок, читані згори вниз, дають речення: «Ганка зробив». Ясно стало, що Ганка сфальшував збірку, щоб тодішніх Чехів піднести на душі. Пішли дальші дослідження, і показалося, що весь рукопис — це фальсифікат. Але зразу чехи обурилися так, що вигнали Масарика з університетської катедри, і він мусів виїхати до Америки, де жив у Чикаго. Опісля його повернуто на професуру в Празі. А все ж потім він став «гатишком» чесько-словацької держави. Бо вікні правда перемогла, і вона буде завжди горою. А чим скоріше це станеться, тим менше шкоди з видумок та байок вийде для народньої справи».

Сам Масарик писав пізніше, вже коли був президентом Чехословащини: «Зовсім не жалю мого виступу проти Краледворського й Зеленогорського рукопису і взагалі критичної діяльності, хоч часом неприємні мені згадки про похибки, які я робив.» («Світова революція» Львів, 1930, ст. 343).

У Франковому «Мойсеї» накреслено яскраво той тернистий шлях, яким мусять іти справжні провідники народу в їх боротьбі проти демагогів.

НЕПОЧАТА ВОДА — вода, що її беруть із джерела до-схід сонця, коли ще, як гадають ніхто її не брав. Таку воду вживали в нас для р'жних магічних обрядів, приписуючи їй велику силу. Так породіля йшла звичайно вночі по непочату воду і пила її. Коли ж вона не в силі була не сама зробити, йшла ранесенько баба і приносила тої непочатої води разом із хлібом який вона пускала в криницю (чи колодязь). Потім у тій же непочатій воді купали дитину (К. Ст. 1896. V. 284).

НЕПРАВДА — див. БРЕХНЯ.

НЕПРИМИРЕННІСТЬ — пряхмета сильних душ, що воліють гинути у боротьбі, але ні за що не хочуть відмовитися від мети свого життя і здатися на ласку ворога. В. Липинський писав: «В очах поляків Хмельницький був усе ще тільки «збунтованим рабом» і чим більше він дбав про її будучину, тим голосніше луною йшла по Польщі слава, що «раб» дрожить перед «мавстатом Речіпосполитої». Пей факт настирливо видається в вічі кожному, хто в ті часи безпосередньо з джерел — листів, хронік, мемуарів, документів і актів тогочасних — студіював. І відповідає пей факт зрештою тому, що все і скрізь, в житті всіх націй і суспільств за примітити можна. Тільки повна перада над гнобителем, або абсолютна супроти нього непримиримість дають в його очах моральну вартість і рівновартість пригнобленому. Тут — у цім першім періоді — ані такої перади, ані такої непримиримости у Хмельницького ще не було і тому його льояльні польсько-державні наміри, замість ослаблювати тільки зміняли польських ворогів реформ і України тільки скріплювали антикозацькі, антимонархічні, фанатично-католицькі сили польської шляхецько-магнатської олігархії. В результаті, замість реформ, прийшло Берестечко. За кривавий берестейський погром українського війська прийшла не менше кривава відплата польському війську під Батогом, замість співжиття двох, не вважаючи себе взаємно рівними, народів в одній державі, все ширше розливалось між ними море крови. З неморальних — бо на взаємних опуканствах і взаємному культивуванню своїх слабостей опертих — паперових угод, виростала між цими народами така неморальна, дика, бо на почутті слабости оперта, ненависть.» («На переломі...» 1920, ст. 23).

Юрій Клен залишив у своїй епопеї «Політ імперій» заповіт, якому й сам все своє життя був вірний:

«Зостанься безпритульним до сконання
блудай та їж недолі хліб і вмри,
як гордий фльорентієць, у вигнанні
Та перед смертю дітям повтори
ту казку, що лишилася, як спомин
прадавньої забуті пори,
як у грозі, у блискавиці й гromі
колись страшну почвару переміг
святий Георгій в ясному шоломі.
І як дракон, звитяжений, поліг».

НЕПРОТИВЛЕНСТВО ЗЛУ — теорія, що її спопуляризував Лев Толстой хибно покликуючись на Євангеліє. Т. Масарик писав:

«У Толстого був я декілька разів. Я не міг погодитися в його ученням «не противитися злу»; я твердив що кожний з нас мусить противитися злу, постійно й всюди і це я протиставляв Толстому, як правдиво гуманну ціль: бути постійно насторожі, побороти старі ідеали насиль-

ства, ідеали героїства й мучеництва, енергійно й з любов'ю взятися за працю, працю лрїбну працювати й жити! В найкращих випадках він бивати насилля та напад, навіть залізом, — боронити себе й інших перед насиллям. Толстой не признавав психологічної, а тим самим і моральної різниці між обороною і заціпним насиллям. Не слушно: мотив тут і там різний, а мотив рішав про моральність: стріляє один і другий, але різниця саме в нападі й обороні. Коли два роблять щось однакове — то це не одно й те саме. Механічний чин однаковий, але неоднаковий намір, ціль, моральність. Толстой аргументував на арифметичний лад: не згине, мовляв, більше людей, якщо нападні не будуть боронитися, противно, навіть менше, ніж коли б боронилися: боротьба роз'ярює людей по обох сторонах, і тому їх більше падає; якщо противник не стріє опору, слабне у нього розгін, і він перестане мордувати. Але ж станьмо на практичному становищі: якщо вже мусить хтось гинути так хай же гине напасник. Чому має гинути людина, яка не нападає і не наміряє нічого злого, а не той, що хоче зла та мордує?..» («Світова революція» 1930, ст. 59). Див. НАСИЛЬСТВО.

Бельгійський кардинал Мерсіє, якого країну окупували за першої світової війни німці теж писав: «Кривда всієї нації викликала загальне обурення й домагання направи. Замаха на громадський лад не сміють лишатися непоцарані. Уряд, який надуживав би права ласки супроти злочинців, загрожував би публічній безпечі. Народи ж, які забули б про доконану несправедливість, не були б гідні свободи.

«Певно, Євангеліє схиляється до прощення. Але Церква знає, на яких умовах можна дати це прощення. Як тільки наші вороги виповнять ці умови, для них ударить година милосердя. Деякі сентиментальні душі все ж таки непокояються на згадку євангельського слова: «А хто вдарить тебе у праву щоку, поверни до нього й другою». (Матв. V, 39). Але, коли б ви хотіли вслухатися в зміст пей євангельської ради то візьміть, — каже св. Августин, — за приклад самого Господа Нашого. В той час, як наш божеський Учитель піддавався переслудханню в Каяфи якийсь старшина посмів ударити його в обличчя. Солодкий Спаситель на те не відповів: «Ось моя друга щока!» Він протиставив винуватцеві дилему: «Коли я сказав зло, доведи це мені, коли ж я сказав добре, за що ти мене б'єш?»

«Апостол Павло також, — завважує св. Августин, — зазнав одного разу ударів публічно, на приказ первосвященника Ананії. Чи він прийняв їх не сказавши ні слова? Ні. «Битиме тебе Бог, стіно побіляна — відповів він. — Ти сидиш тут, щоб судити мене за законом а проти закону велиш мене бити?» (Діян. Апост. XXIII, 2—3). До цих слів додав Апостол ще

кілька гризучих і їдких дотепів. Отже слова Євангелії не треба брати після букви. Не слово хоче сказати, що треба, що б не трапилось, лишатися паном себе, затримати свою внутрішню терпеливість. Що ж до зовнішньої поведінки, то вона залежить від обставин. Мудро зрозуміти доброзичливість вимагає часом суворості супроти ближнього: треба вміти поправити його, хоч би й проти його волі, і уважати не так на його уподобання, як на дійсний його хосен. » (ЛНВ, 1927, III, ст. 257—58).

Арак писав також: «Критика нерас констатувала в настроях Шевченка моменти «всепрощення» (Єфремов, Б. Лепкий) і навіть «непротивенства» (Чуковскій в «Русск. Мисль» 1911. кн. IV—V) Єсть люди морально чулі до добра і зла, але позбавлені моральної енергії для боротьби. Здебільшого цей брак активності й стає ґрунтом непротивленства, всепрощення загального замирення. Маючи цю залежність на увазі, гадаю, що до подібних тверджень про Шевченка треба ставитись обережно. «В своїй житві я так много перенос испытаній і неудач, что казалось би пора освоїтись с етімі мерзостями, но не могу» («Дневник», 24, II). Ця абсолютна непридатність «освоїтись с мерзостями», терпіти зло пасивно, при частій неможливості боротись із ним, при примусовій бездіяльності чимало додали до мучеництва Шевченка. «Погаго дуже, страх погаго в отій пустелі пропадуть, а ще погагоше на Україні дивитись, плакати й мовчать». Звідсіль той кольосальний запас енергії. Між іншими причинами запас цей збільшувався, очевидно якраз у зв'язку з багатством і силою Шевченкових емоцій: хто сильно почуває, той сильно й прагне. А сила прагнень, рухливість волі не сприяє непротивленським настроям. Тому наймовірно, що б Шевченко хоч епізодично був непротивленцем. «На те й лихо, щоб з тим лихом битись». Пасивно терпіти зло не вільно Звідсіль цей зазятий заклик: «Борітєся — поборєтє!» і це чути обов'язку постійно бути наготі.» («Вісник», 1939, I ст. 21). (Див. НЕВТРАЛЬНІСТЬ, ПИЛАТИЗМ)

НЕПТУН — див. ПОСЕЙДОН.

НЕРЕЙ — мітологічний син Понта і Гаї — персонафікація моря в гарну погоду. Стародавні греки й римляни уявляли його собі, як доброго дідуся з сивим волоссям, розважного й мудрого, що жив із своїми доньками в блискучій печері на дні моря. Як і всі водяні боги, Нерей знав і міг відкривати будуче, але робив це дуже неохоче, і тому, коли Геракл у своїй подорожі по золотій яблука до садів Гесперід запитав у нього поради, як йому легше їх добути морський бог всіляко намагався ухилитись від відповіді, приймаючи вигляд різних постатей, аж нарешті, не витримавши міцних обіймів героя, мусів задовольнити його бажання. Проте,

супроти Паріса він виявив себе далеко ласкавішим і добровільно прорік йому, що мало статися.

Одружений з океанідою Дорідою, Нерей мав від неї, за давнішими традиціями 50, а за пізнішими — 100 дочок **НЕРЕЇД**. Це були гарні морські німфи, прихильні до мореплавців. Вони любили розважатися, бавлячись на хвилях, але зрештою, самі були уосібленням тих ласкавих, пестливих хвиль. З-поміж них треба окремо згадати **АМФІТРИДУ**, що віддалася за Посейдоном і була для водяного царства тим, чим **ГЕРА** була для царства неба. У Гомера вона ще тільки персонафікація гомону морських хвиль яку бавиться в оточенні дельфінів. Лише пізніше поширився погляд на неї, як на дружину Посейдона. В Римі культ Амфітріди не прищепився, і там жінку Нептуна називали **САЛАЦІЄЮ**. Коли ж латинські поети вживали ім'я Амфітріди, то воно означало в них тільки — море.

Із інших нереїд треба згадати **ТЕТІЛУ**, що керувала хором нереїд і віддалася за Пелея, від якого мала славного грецького героя **АХІЛЛА**, та **ГАЛЯТЕЮ**, особливо популярну в легендах Сіцилії та Великої Греції. Широко відомий її роман із циклопом Поліфемом. Образи Нереїд дуже часто зустрічаються в плястичному мистецтві: їх звичайно представляють верхи на дельфінах, чи тритонах.

НЕРЕСТ — час, коли ікриться риба

НЕРЕТ — рід рибальської сіті

НЕРІСТЬ — усе на землі (крім води), що не росте і не створене людськими руками себто загально кажучи, всякі мінерали.

НЕРІНІ ЕМІЛЬ — французький композитор, що написав оперу «Мазепа», яку 11 лютого 1925 р. було виставлено в Великому Театрі в Бордо.

НЕРІШУЧИСТЬ — трагічний стан людини, що не наважується вибрати собі певний шлях і непохитно йти ним до намченої мети. Ортега-Гассет писав: «Одна з жахливіших речей в нашому житті це нерішучість, потреба вибрати між кількома однаковими можливостями». («Нотас», Б. Айрес, 1949, ст. III). Цей трагічний стан нерішучої людини дав привід до витворення приказки про **БУРІДАНОВОГО ОСЛА**, що терплячи від голоду і спраги і знаходячись на однаковій віддалі від води і сіна, адихав від виснаження, бо не може рішитися, чи йому перше напиться води чи з'їсти трохи сіна. Проте, французький соціолог, д-р Флєсінжер, завважував, що треба розрізняти **АБУЛЮ** (див.), себто брак волі, невміння здійснити своє хотіння від нерішучости, себто невміння пізнати своє власне хотіння. «Нерішучий — це не той, що ва

гається взяти якесь рішення, вважуючи різні можливості, роздумуючи над ними. Нерішучий це той, що, взявши якесь рішення, його не здійсниє, запитує поради інших, підпадає під вплив того, хто йому радить останній, настановлюючись на перешкоду, якої не передбачував, оглядається неспокійно на всі сторони і пошукує себе найнещасливішою людиною в світі. Він дуже різниться від абулчної людини, яка знає чого вона хоче, але не має сили волі, щоб перетворити хотіння в чин, — нерішуча ж людина просто не знає, чого вона хоче. Абулчна людина бачить свою ціль, але не може її досягнути. — для нерішучої ж людини ціль губиться в тумані, змінюючи постійно свої форми в далеких хмарах». («Хвороби характеру» Париж 1916, ст. 116).

Д. Донцов одну з головних невдач наших визвольних змагань вбачав у нерішучості тих людей, що знайшлися в їх проводі в рр. 1917—1918: «Коли гримнув грим, вони виступили з програмою «І так, і ні». Були й за цілість імперії, і проти неї; і за російську демократію, і проти; і за угоду з більшовиками і проти; і за самостійність, і за федерацію; і за революцію і за угоду; за армію і проти «мілітаризму»; за релігію і проти неї; проти зайдів, і за рівноправність; і, ніби, за націоналізм, і за інтернаціоналізм; і за своє національне «вірую», і за принесене з Москви.

«А головне, цей хаос думки панував не тільки щодо питання, яку Україну виборювати не тільки щодо питання чи і як її виборювати але й щодо питання — хто це має робити: ми самі, чи всеросійські Установчі Збори? Ми. Центральна Рада, ми — Директорія, чи — «сам народ?» Московська стихія, що лягочною сунула з півночі, була оформлена ясною кермуючою думкою: на питання **Що** — відповідь була: підбити Україну з усіма її природними багатствами і величезним резервуаром населення. На питання — **Як?** відповідь була: вогнем і мечем, розбоям і підбоям. На питання — **Хто** має очолювати цю «революцію»? — відповідь була: партія більшовиків. Була аксіоматичність ідеї, жодних сумнівів, ніякої половинчастості була сміливість думки, виразне Так і виразне Ні Лежала в тім велитенська атрактивна сила. для маси, що шукає твердого проводу — наказу. — сила, яка — незалежно від її змісту (позитив, чи негатив) — завжди горює над силою, в якій її **За** нерішучо боряться з її **Проти**. » («Гомін України» 16. I. 1954).

І ап. Павло писав: «. Коли й сурма невідразний голос дає, то хто готовитиметься до бою?» (I Коринт. XIV, 8).

НЕРОН ЛЮЦІЙ ДОМІЦІЙ (37—68) — з 54 р. по Р. ХР. римський імператор, що славився своєю жорстокістю — убив матір Агріпину (молодшу), жінку Пуппею, і спричинив

смерть багатьох сенаторів, а в тому славного філософа Сенеки, що був його вчителем. Несправедливо був обвинувачений в пожежі Риму, який пізніше почав пишно відбудовувати. Жестоко переслідував християн. Покинув життя самогубством, висловлюючи жаль, що з його смертю світ губить незвичайного артиста (співака). В поемі «Холодний Яр» Т. Шевченка називав Нероном московського царя Миколу I:

Не ховайте не топчіте
Святого закона
І не кличте преподобним
Лютого Нерона. . .

НЕРОНОВИЧ ЄВГЕН (1888—1918) — член Української Центр. Ради, лівий есеєк, з кінцем 1917 р. більшовицький «народний секретар», розстріляний військом УНР (відділ Ол. Шаловала) на Полтавщині, коли з бандами МУРАВИОВА (див.) тікав із Києва.

НЕРУШИМА СІНА — абсидна частина мури св. Софії київської, що не порушено збереглася з XI ст. разом із мозаїкою Богородиці — **ОРАНТИ** (див.). Назва її походить проте не з цього безперечного факту, що тільки спричинився до встановлення й поширення цієї назви, а з того, що охорона, яку дає присутність Богородиці більш надійна, ніж фортечні мурі. — тому і в піснях Богородицю прославляють, як «Царствія нерушиму сіну» або «нерушиму сіну й предстательство» (К. Шероцький «Київ». 1917, ст. 42).

НЕСВІДОМІСТЬ — стан людини, що невідомо, без наміру поповнює якийсь гріх, чи злочин. Юдеї, розпинаючи Христа, не знали Кого вони розпинали, який злочин творили Навпаки, багато з них думали, що вони роблять діло праведне. Тому-то Христос, коли юдеї розп'яли Його, молився: «Отче, відпусти їм, не знають бо, що роблять» (Луки, XXIII, 34).

Величезний злочин поповнюють і ті люди, що в наслідок свого неуптва та інтелектуальної оспалости, допомагають невідомо ворогові панувати над їх нацією, над їх батьківщиною. Таких невідомих злочинців супроти України показав Т. Шевченко і осудив в поемі «Великий Льох». де три душі не знаходять входу до раю, бо невідомо поповнили великий гріх. Не йдуть вони до пекла, бо були «несвідомі», але й двері до раю їм зачинені і вони мусять аж до страшного суду залишатися безпритульними. Про це писав проф. Ю. Бойко:

«Несвідоме сприяння здійсненню політичного поневолення України є таким великим гріхом, за який душі померлих не знаходять дороги ні до пекла ні до раю і безконечно митарствують по світу: лише коли з Великого Льоху вийде переможна воля України, коли москаль все позабирає, коли сповниться чаша терпіння народ-

нього. і прийде над ворогами страшний сул тоді душі несвідомих зрадниць дістануться до раю. Навіть несвідома поміч Москві в її поневоленій Україні такий же важкий злочин. як і вбивство рідної матері. Як Марко Проклятий, за народним повір'ям, блукає неприкаяний по світу, носячи з собою голову матері в мішку. так митарствують і грішні душі за те, що одна перейшла дорогу з повними відрами (накликання удачі) Богданові, коли той їхав присягати Москві в Переяслав, друга напоїла коня царя в Петрові, коли той вертався після перемоги під Полтави. Третя душа навіть на митарства не потрапила, за її душу не боряться між собою янголи й чорти, вона ближча, ніж інші душі до пекла. бо вона в своєму приязному ставленні до ворога виявила проблиск свідомості (? Є. О.), приязним усміхом немовляти (! Є. О.) усміхнулася до «голодної вовчиці» Катерини II, коли цариця подорожувала на золотій гадей Дніпром. Доля трьох душ трагічна. Трагізм у вчиненні страшного, безмірно важкого злочину сприяння ворогові, вдіяного несвідомо, отже, не винно. Цю невинність і чистоту в істоті душ характеризують те, що вони втілені в образі білих пташок». («Шевченко і Москва» 1952. ст. 16 — 17). Див. СВІДОМІСТЬ.

НЕСВІЖ — містечко слуцького пов над р. Ушею, відоме з XIII ст. звісткою в літописі. Ставши резиденцією кн. Радивилів зробилося в XVI ст. справжнім осередком культури: була тут величезна, як на ті часи, книгозбірня з 50.000 томів, музей, друкарня, картинна галерея, навіть власний часопис (у XVIII ст.)

НЕСМІЛИВІСТЬ — прикмета людей, що хотіли б подобатися і бояться несподобатися. Вона дуже часто зустрічається в дітей і в жінок рідше й у чоловіків, що терплять на комплекс меншвартості. Навіть Наполеон, коли був хлопцем, був несмільким, і дівчата в його родинному містечку на Корсіні висмівали його несмільництво, називаючи його «зайчиком у чобітках». Але з часом він ту несмільництво переборов.

НЕСТАЛІСТЬ МОРАЛЬНА — постійне хитання між добром і злом. Достоевський писав у романі «Підросток»: «Я тисячу разів дивувався цій здатності людини (і здається переважно руської людини) плекати в душі своїй чайний ідеал поруч із найбільшою підлістю і неслицею цілком щиро. Чи не широта якась особлива в руській людині, яка її далеко попровадить чи просто підлість — ось питання». Звідти у москаля й ота хиткість у добрі, оте постійне вагання в почуваннях і в волі, що про неї писав Достоевський в «Дневнику Писателя»: «На вигляд ніби твердий він і непорушний а насправді нема в ньому нічого більш хитрого й р

собі непевного» Оця непевність без твердого берега без міцних моральних підстав, опя можливість обльовування вчорашніх святинь й привела нині до страшних наслідків, які передбачав Достоевський, геніальний знавець московської душі: бо навіть «друг людства з хиткістю моральних основ — людоїд людства», як писав Достоевський в «Ідіоті». Навіть «божий старець» у нього, не кажучи вже про звихненого інтелігента, признається: «Трудно людині знати про всякий гріх, що саме грішче, а що ні; тайна тут така що перевищує розум людський». І у Гоголя московський поміщик не в стані вирішити — вільно продавати мертві душі, чи ні. (Річинський «Проблеми укр. рел. свідомості», 1933. 128. 133).

НЕСТОР — мітичний цар Пільосу, грецький лицар під Троєю, мудрий і красномовний. Його іменем визначають тепер в літературі (і в культурному житті) мудру досвідчену старшу людину.

НЕСТОР — чернець Києво - Печерського монастиря (1056 — к. 1114), автор «Сказанія о Борисі і Глібі» і «Житія Теодосія» з багатьма відомостями про Києво - Печерський монастир. Йому приписують також перший український літопис «Повість временних літ».

НЕСТОРІЙ — паргородський патріарх в рр. 428—431. Він навчав, що Марія Діва не була Богородицею, а тільки Христоролицею себто матір'ю людини — Христа. Його послідовників називають **НЕСТОРІЯНАМИ**. Єресь Несторія було засуджено на III Вселенському Соборі в Ефесі 431 р.

НЕТАКОВНІСТЬ — душевна грубість, невиправлена вихованням та життям у суспільстві легша форма **БРУТАЛЬНОСТІ** (див.) Проф. А. Андрієвський в «Основних елементах правосвідомості українського народу» оповідає: «Кум позичив кумові черевики зустрів його в черевиках коло церкви та й питає: — А що, куме, не тиснуть мої черевики? — а кум відповідає: «Черевики не тиснуть, та ваше слово тисне.» Нагадувати про позичку, та ще й прилюдно, не тактовно, бо ранив гідність людини. («Сам. Думка» 1935. ст. 242).

Усі люди хочуть, щоб із ними інші поводилися дуже тактовно, але рідко хто зміє бути тактовним завжди і супроти кожного. Христос наказував: «Що хочете, щоб робили вам люди і ви їм робіть» (Матв. УП. 12) Бенедиктинель о. С. фон Оер писав: «Є такі люди, що походять із природи тактовність, і вона лучиться в їхньої особю, як діичне добро без тоду з їхнього боку й несвідомо. Їхні рухи діла і слова керуються тактом чулого серця й розважного ума мимовільно та з шляхетною відданістю

Вроджений такт це справді цінне віно на життя, але йому треба дати розвинутися. Тим то і в цьому таланті почуття багато залежить від виховання. В усякому разі треба його виробляти через виховання».

—Може бути хтось мистець у грі на скрипці, та як не має почуття такту, то не нагається до оркестри. Він може вміти поводитись із своїм інструментом по-мистецьки, та не зважаючи на це, справлятиме муку диригентові, що наларемно вимахує навиклою до влади батугою.

«Так також буває з деякими людьми, що хоч мають добрі маніри, світлий розум, або надзвичайне знання, та проти всіх ударяють, бо не вміють провести кораблика своєї особистості поміж скелі й мілини товариського або трудового життя. Їхню добродушність уважають іпши за неуцтво, їхню відвертість називають простактвом, прозивають їх незручними, брусоватими, або також невихованими. Вони не можуть ні з ким дійти свого права, счиняють тяжкі в наслідки непорозуміння, одним словом: вони викляті кирильники суспільства, а однак їм біднягам, нічого не бракує — крім такту». (Див НЕЧУДІСТЬ).

НЕТЕРПИМІСТЬ — гостро - вороже наставлення до думки, до переконання, до вірливих, характерне для примітивних народів, або народів, що повертаються до примітивізму. Українці в протилежність до москалів давніше не відзначалися нетерпимістю. «Цікаво, що ще перед добою монгольського поневолення України релігійна нетерпимість була чужою для українських предків. І коли вона інколи десь виявлялась, то звичайно було це діло зайшлих (зокрема грецьких) церковників. Релігійна нетерпимість супроти інших конфесій — маркантна риса історичного розвитку українського релігійно - церковного світогляду. Щойно примусове навернення вірних до унії в Римом (або до помосковленого православ'я) сталося в нас причиною релігійно - церковної колотнечі. .» (Райгородський в «Розбудові Нації» 1931, V—VI, ст. 124). «Бдина християнська Євангелія стала в нас для двох конфесійних габорів рівночасно джерелом доказів «правовірності» одної конфесії та «схиблення» другої. Деякі наші сучасні церковники наперед виключають можливість порозуміння і співпраці з приналежними до іншої конфесії українцями. Немов забувають, що, як учить Євангелія (Лука XV), Христос приймав навіть грішників та із ними — дармащо фарисеї та законники на Нього обурювалися.» (Там же).

А. Річинський теж писав: «Хоч як росіяни посуджують старовірів у фанатизмі, відсталості, вузькій обмеженості, але та сама темна й пристрасна московська душа виявляє себе в їхніх противниках. До того ж одні й другі ставляться до себе — і взагалі до всіх інакомис-

личих — однаково нетерпимо. За різницю релігійних переконань на Москві замуровували людей живцем, викидали на доживотне заслання, винали руки й язика, вішали й палили на стосі з побожним наміром — заховання в чистоті московського благочестія, його непорочності й поваги. . . Всі насильства над єретиками й смертні кари виправдувалися тим, що Церкві не приспорить заслуг, а єретикам зменшть їх вину перед Богом. Супроти цього релігійна толеранція українців представлялася для москвинів просто злочинною, і Курбський (див.), напр., був обурений на українського діяча з Волині . Чаплича, який приймав у своїм домі єретиків - раціоналістів і сам допускався вільнодумства в товариських розмовах. Так само Курбський дорікав навіть кн. К. Острозькому за те, що він гуртував учених не тільки православних, а й протестантів, а навіть доручав їм вести полеміку з католиками.» («Проблеми укр. релігійної свідомості», ст. 102). (Див. ВІДЬМИ, КУРБСЬКИЙ).

На жаль, за останні десятиліття нетерпимість до людей, що інакше думають і вірують, зросла у нас в досі небувалій мірі, і то не тільки в церковно - конфесійній сфері, а й у сфері громадсько - політичній. У великій мірі спричинилася до цього проповідь д-ра Д. Донцова, який, закликаючи до нетерпимості супроти всіх, хто не визнає його «модерного націоналізму», не вагався покликатися також на вчення Євангелія. У 1924 р. він писав у ЛНВіснику (кн. У, ст. 79): «Модерний націоналізм» "нетолерантний" і «фанатичний», бо занадто вірить у свою правду. І в тім знову відбивається світогляд тої великої організації, яка вчить, що «хто не з мною, той проти мене» (Матв. XII, 30); яка своїх ворогів зве «зміями і кодлом гадючим» (Матв. III, 7), а не простягає їм руку в ім'я «міжнародної солідарності»; яка вимагає самовідречення, що полягає «на певного роду зненавидженню батька, свояків, а навіть самого себе», що вимагає «відноситися до них, неначе до ворогів, наколи вони поступають проти Божої волі» (Меллер «Божественний Спаситель», Жовква, 1921, друк оо. Василян ст. 242). Чи цей світогляд не є світоглядом сучасного націоналізму? І чи кривава фантазія Шевченка (вишадкова фігура в нашій XIX в.) про сонце, яке «встане і осквернену землю спалить», ближче до тих націоналістів, що переспівували його «садок вишневий коло хати», аніж до суворого образу виміряння останньої кари, який бачимо на картині Мікель Анджеля в Сікстинській каплиці?»

У 1939 р. (поминаючи інші писання на цю ж тему) Д. Донцов пропагував у «Віснику» в статті «Загадка III-ої імперії» погляди Гітлера на потребу нетерпимості: «Коли до німців міг ще вернутися ентузіазм 1914 р., то переду-

сім треба було знищити огнище зарази. Це був дух нетолеранції? — Певно! Гітлер писав: «Майбутнє якогось руху залежить від фанатизму, від нетерпимости (підкреслення Д. Донцова), з якими сторонники цього руху представляють його, як єдино - правдивий. »

Донцов продовжує: «Гітлер не вірив у ніякий «Цузамменшлюс» різних груп, які завдячують свою силу компромісам. Вони мусять розчиститися скорше чи пізніше. Його не задовольняло становище «партії межі іншими партіями». Інші партії мусяли шезнути. «Навіть християнство, — писав він, — не задовольнялося тим, що вибудувало власний вівтар. Воно було змушене приступити до руйнування поганських вівтарів. Лише з цієї фанатичної нетерпимости могла постати аподиктична віра» — віра в спасення Німеччини (додає Донцов. Є. О.). Ніколи нагомість об'єднання слабих або нездарних груп не створить чинника сили. «Не забуваймо, — писав Гітлер, (цитуює Донцов. Є. О.) — що все дійсно велике на цім світі, ніколи не здобувалося об'єднанням. Завше це велике було перемогою, успіхом одного побідника». **одної групи** (додає Донцов і підкреслює), що знала свою мету, плян її осягнення, віру в свою безпомилковість. Так почалося уперте змагання націоналсоціалістів за владу — **проти всіх існуючих партій**». (підкреслення Донцова). Проповідь Донцова мала великий успіх. Не збракало і у нас людей, що теж повірили у свою «безпомильність», або вдали, що повірили, і тому поставали апостолами громадської й релігійної нетерпимости. А наслідки?

«Новий Шлях» з 3. УІІ. 1956 р. зазначав у передовій:

«Що в нас буйним цвітом цвіте нетерпимість — цього не треба доказувати, бо аж надто промовистим доказом на це є внутрішнє розбиття на всіх ділянках нашого суспільного життя, від політичної ділянки почавши а на церковній, а то й науковій скінчивши. Однак помилявся б той, хто думав би, що отими розбивачами суспільности є тільки визнавці ідеології Донцова, який проповідує нетолерантність - нетерпимість і «розбрат у рідній хаті», як свого роду національну святість. Бо донцівці з своїм культом непримиримости і ненависти це просто немовлята в порівнянні з такими, наприклад, соціалістами, що то ніби визнають зовсім протилежну ідеологію й носяться з словом «демократія», як дід із писаною торбою. Подивіться, що виправляють від років із УНРадом кілька запілілих соціалістичних мотканів wraz з кількома залишенцями по бл. п. УНДО (яке від 2-ої світової війни стало фікцією!). Донцівцям закидають, що вони не допускають до голосу меншість; а ці «демократи» роблять щось далекіше гірше — вони не допускають до голосу більшість!

«Одначе у даному випадку не про них нам іде, а про їхніх заприсяжених оборонців і відповідників на терені Канади, які також при всіх нагодах (і без нагод!) мають уста повні слів про «демократію». Але як ця їхня «демократія», а тим самим і її складники — право більшости і право меншости, свобода думки і свобода слова, вирозумілість і толеранція тощо — виглядає, вистачить сказати, що їхні пресові органи цілими роками ні словечком не згадають, хочби з журналістичного обов'язку і для інформації своїх читачів, про інші українські організації й установи в Канаді, коли вони не належать до їх групового гетта. Свої гетта вони оточують китайським муром чи своєрідною невидною залізною заслоною. Членів цього гетта можуть бути поінформовані про події в Тібеті, Іватемалі, Альжирі чи Кенії, але вони не повинні нічого знати або знати як найменше про те, що діється в інших українських організаціях і установах, навіть коли ці останні знаходяться у віддалі 100 чи 300 метрів від приміщень їхнього органу».

І «Свобода» теж ствердила:

«Одним з найбільших лих під цим оглядом є без сумніву, відсутність толерантности у відношенні людини до людини та її думок і переконань. Це та сама нетерпимість, що характеризує найбільше назадняцькі періоди історії до спалювання противників на кострах вельчич. В редакції це видно на численних прикладах відгуків на поодинокі статті чи голоси. Член чи визнавець одної групи або партії протестує, як появиться стаття чи голос його партійного противника, або взагалі думка, з якою він не погоджується. І завжди те саме: навіщо редакція це пропустила? Часом трапляється, що того самого дня прийде до редакції кілька листів з прямих протилежними запитами. В одному соціаліст обурюється, що «Свобода» стала «цілком націоналістичною», націоналіст запитує, відколи «Свобода» почала пропагувати соціалізм, католик добачує в тій самій газеті «православні впливи», а православний римський, і кожний хотів би, щоб був тільки він і ніхто інший. Що більше подібну нетерпимість можна спостерегти навіть серед тих код, що не тільки називаються демократами, але й ними з кости й крові є. Бо одна нетерпимість і виключність викликає другу й все це — найпростіший розвиток до тих срайностей, проти яких сьогодні мобілізується весь світ, як проти найбільшої загрози нашої цивілізації».

Американський католицький єпископ Фултон Шін писав:

«Існують люди, що обвинувачують своїх земляків, які також вірять у Бога, ніби вони нельовальні до своєї Батьківщини і намагаються накинути силою свою віру своїм співгромадянам. Такі брехні — погана служба Богові і

Батьківщині. Їхня ніби віра в Бога робиться сумнівною, бо ніхто, хто вірить в Бога, не ненавидить свого ближнього, ані не намагається підбурити одного громадянина проти другого шляхом його знеславлення. Хай католики, протестанти і юдеї пам'ятають, що місія релігій в посиленні духової діяльності людини, а не в тому, щоб виливати чаші гіркоти в серця, підбурюючи людей проти своїх ближніх. Не до політиків, не до економістів та суспільних реформаторів повинні ми звернути свої очі, роблячи перші кроки на шляху духового відродження, але до сповіданих релігій. Хай цивільні особи співпрацюють в цьому відкидаючи тих, що думають, ніби говорять в імені Бога і батьківщини, закидаючи ближньому, що він не любить ні одного, ні другої. **Релігія не повинна служити плащидом, що вкриває кинджал ненависти.** («Шлях до щастя» Барселона 1956 ст. 212). (Див. **ФАНАТИЗМ, ТЕРПИМІСТЬ, НЕНАВИСТЬ**).

НЕТЛЯ -- нічний **МЕТЕЛИК** (див.) «Летить, як нетля до свічки» — добровільно йде на велику небезпеку. Вірили, що з'ївши нетлю людина все відчувала б голод: «Чи ти нетлю з'їв, чи що тобі таке, що не можеш насититися?» (І. Франко «Прип.» II, 187), а тому власне не можна їсти потемки (Етн. Зб. НТШ. У. ст. 82)

НЕТОЯ, НЕТОТА — рослина лікоподіум, що її сушили, а потім виваром з неї напивали хворих на «тоту хворобу» — себто на епілепсію. (Етн. Зб. НТШ. У. 246).

У піснях вона служила за символ розчуження:

Ой, у моїм городочку розцвіла нетоя.

Бери любку, котру хочеш, бо я вже не твоя (Етн. Зб. НТШ. XI. ст. 146)

НЕТРИ — непрохідні ліси, глушина Також у переносному зміслі: «Я живу в таких нетрях, де нема шкіл. »

НЕХВОРОЩА — рослина Артемізія вульгаріс. Нею у нас на Херсонщині підкурювали хворих на бешиху (Ястребов Лет. III 104) Символ неприємностей:

Ой, як тій дитині в нехворощі.

Так мені гулять в тій Польщі.

(Чуб. V. 609)

Ой у полі дорез, в степу нехвороща.

Бодай наших парубків напала короща.

(МУЕ НТШ ХУІІІ. ст. 213)

НЕХРЕЩЕНІ ДІТИ — див. **ПОТЕРЧАТА**.

НЕЦЕЛЬ КАРЛ (1870—) — німецький соціолог і філософ; автор багатьох праць про Росію і Україну Перекладав твори Гоголя

НЕЧАЄВ СЕРГЕЙ (1847—1882) — мовковський революціонер, організатор терористичної групи «Народная Расправа», попередник Леніна в визначенні більшовицької моралі: «У «Правилах революціонера» він писав «про свій ідеал підпільника: «Він зневажає мораль; моральне для нього все, що сприяє торжеству революції; неморальне все, що перешкоджає їй». Ціль виправдує для нього будьякі засоби — ошуканство, наклепництво, злодійство, грабіжництво і вбивство. Мих. Бакунін писав, що коли він, Н. П. Огарев і дочка А. І. Герцена Наталія, зібравшись разом, довели Нечаєву що він бувши з ними у дружніх стосунках, випикував за ними, викрадав у них листи, дурив і компромітував їх перед іншими, то припертий фактами до стіни Нечаєв цинічно їм заявив: «Ну так, це наша система! Ми вважаємо всі: хто не йде цілком з нами, начебто за ворогів і ставимо собі в обов'язок компромітувати їх». (Д. Соловей «Україна в системі сов. колоніалізму», 1959, ст. 64).

У «Правилах революціонера» Нечаєв твердив: «У товаристві революціонерів іншої цілі нема, крім найповнішого визволення й щастя народу, тобто чорноробочого люду Але, переконає в тому, що це визволення і досягнення цього щастя можливе тільки шляхом всебічної народної революції, товариство всіма силами і засобами сприятиме розвитку тих бід і тих нещасть, які мають вивести народ, із терпеливості і піврати його до одностайного повстання». (Цитовано у Ю. Бойка «Російське народництво...» 1959, ст. 29)

Такої думки був і Ленін, що спротивився допомозі селянам, які вмирали з голоду на Приволжі 1893 р. (див. **ЗАСОБИ**).

Нечаєв власноручно задушив члена своєї організації Іванова, який наважився сумніватися в його непомильності. Помер він від сухіт в Петропавловській фортеці після 10 років ув'язнення. Див. **НІГІЛІЗМ**.

НЕЧАЙ — ватажок українських козаків 1575 р. добув Кафу, і спустив турецькі володіння; 1576 р. знову ходив на татар і турків.

НЕЧАЙ ДАНИЛО — за Хмельницького полковник брацлавський, улюблений герой українських історичних пісень, славлений бандуристами. Загинув 1651 р. в бою з поляками в місті Красному на Поділлі, і там же, коло с. Черемощного під високою могилою похований (В. Ільницький «На переломі», ст. 159). А. Кисіль так його характеризував: «Чоловік багатий, уважають його рівним Хмельницькому, але більшого бунтівника над нього немає». Польські дипломати скаржились, що він, зайнявши Київ на початку повстання, «шукав ляхів і підземлю» (там же стор. 156). Полк. Д. Нечай був дуже культурною людиною — мав у себе чи

не найбільшу на ті часи бібліотеку старовинних друків, володів сьома європейськими мовами та говорив плавно грецькою мовою (Гр. Лукиницький в «Америка» 23. У. 1959).

НЕЧАЙ ІВАН — брат Данила і зять Б. Хмельницького, бо був одружений з його донькою Степанідою. Свою діяльність у повстанні він розпочав в 1649 р. перше під команду брата в брацлавському полку, але вже в 1650 р. виїхав до Криму, як посол козацького війська, де й відбував дипломатичну службу до 1653 р. коли його заступив при ханському дворі Семен Савич. По повероті додому, гетьман вислав його, на місце померлого полковника Ів. Золота денка, стерегти північну границю України, що була сильно zagrożена від Москви. Універсалом з 29. 1. 1656 р. його було призначено «полковником білоруським». Тут у дипломатичній грі між Польщею й Москвою, Ів. Нечай зручно так повівся, що південна Білорусь протягом 4 років залишалась під протекторатом України, а частина населення й місцевої шляхти тут покочались Москалі його ненавиділи, і московські воеводи писали в 1656 р. цареві: «В старім Бихові живе гої зрадник зі шляхтою. — такими самими, як і він, зрадниками. — людей наших побивають» Ці доноси викликали дослідження з Москви, чи він часом не «лях» і не «католик», але поки був живий Хмельницький, рушити білоруського полковника з місця не щастило, і вся ненависть до нього тільки при чінками, доносами та інтригами кінчалася. Але по смерті Богдана, москалі схопили Ів. Нечая в грудні 1659 р. під Биховом і заправили в Сибір, до Тобольська. Разом із ним було заслано й третього брата **МАТВІЯ НЕЧАЯ**, що був сотником білоруського полку, і що його брат уживав до ріжних дипломатичних справ. (В. Липинський «На переломі», 157, 149).

Юрій Хмельниченко і Яким Сомко кілька разів клопоталися про звільнення Ів. Нечая, і мабуть, їхні клопоти, зрештою, мали наслідок: бо після зречення з гетьманства Ю. Хмельницького в 1663, Ів. Нечай був разом із Павл. Тетерею, теж одруженим із донькою Б. Хмельницького (Оленою), кандидатом на гетьмана Правобережжя. (Костомаров «Собрание Сочинений» т. V, ст. 165), а в 1669 р. фігурує як полковник «литовського полку» під протекторатом польським і їздив до П. Дорошенка з проєктом впровадження московського царя на польський трон з умовою запевнення якнайширшої автономії України.

НЕЧАС ЯРОМІР (1888 —) чеський інженер, політичний діяч, в 1919 р. секретар Директорії Закарпатської України, в рр 1924—29 — посол до чеського парламенту, пізніше міністер соціальної безпеки. Давній приятель українського народу, він був автором інформа-

ційних брошур про Україну: «Українське питання» (1918 р.), «Щире слово про чесько-українські взаємини» (1919), «Прошу за один слов'янський народ», «Східньо-європейська трагедія і Україна», «Підкарпатська Україна та чеська журналістика» і т. д.

У 1931 р. інж. Нечас відвідав ССРСР і в 1932 р. видрукував статтю «Національне питання в ССРСР» в місячнику «Наша Доба», в якій третину присвятив українській справі під московським режимом. На жаль, Нечасова стаття надихана оптимізмом, бо під тим режимом ніхто з некомуністів, не посмів сказати йому правди. Він занадто довірливо поставився до декоративної конституції ССРСР і тому не помітив страшного московського русифікаційного централізму та не менш страшного колонізаційного визиску України.

НЕЧИСТА ЖІНКА — див. МІСЯЧКА.

НЕЧИСТЕ МІСЦЕ — «Бувають такі місця, що як стати на нім, або зробити що — викопати яму, зрубати деревину, вбити пальох, а бо що то чоловік заслабне, або навіть нагадо помре. Звичайно, це таке місце, де колись хтось чоловіка забив, або мати дитину стратила, або законано такого трупа, що вмер без сповіді, повішеника, потопельника. То його душа на тім місці покутує і мститься на людях». (Етн. Зб. НТШ. V, ст. 213). Якщо на такому місці поставити хату, то в ній не буде спокою (Етн. Зб. НТШ. XV, ст. 36).

НЕЧОСА ГРИЦЬКО — вк. ПОТЬОМКІН (див.). Звали його так, бо він носив перуку, то ніби нечесаний ходив. Щоб позискати собі заporожців, він під цим іменем записався у реєстр Запорозького Війська. У Т. Шевченка в поемі «Невольник» пригадується

Як цариця (Катерина II) по Київу
З Нечосом ходила,
Межигорського Спаса
Вночі запалила,
І по Дніпру у золотій
Галері гуляла,
На пожар той поглядала,
Нижком усміхалась;
І як степи запорозькі
Тоді поділили,
Та бахурям і байстрюкам
Люд закріпостили. . .

НЕЧУЙ-ВІТЕР — рослина Hieracium Фільозелля. На Волині вживали її проти пропасниці (МУЕНТШ, VI, 103).

НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ ІВАН (1837—1918) — повістяр - реаліст, знавець українського народнього побуту і народньої мови, чистоту якої завзято відстоював в літературі, змагаючись

проти всяких новотворів та «галицизмів» (статті «Сьогочасна часописна мова на Україні» 1907 р. та «Криве дзеркало української мови»).

Славу свою письменник здобув повістями в яких, за виразом С. Єфремова, «виявив себе справжнім майстром рідного слова і громадянським рідної землі і, як ще Куліш зазначив, «перший доторкнувся життя нашого товариського та тим поклав засновок до романів соціально-історичних» («Іст. укр. письм.» II. ст. 169). І Вол. Радзевич називає Нечуя - Левицького «творцем української побутової повісти. Схопив він народне життя з різних боків і дав широкий, всебічний малюнок українського побуту. Життя селян у часах кріпацької неволі й по її усуненні, селянські злидні, сварки, нажива життєвих лихварів, трагедія безземельних («Іропащі»), панський двір, деморалізуючий вплив фабричного життя («Бурлачка»), побут духовенства в ряді поколінь, життя міщан, рибаків, професорів, студентів, зриви молоді інтелігенції до праці на народньому полі — всі ці образці, виведені з реальною правдою, складаються на широку картину народнього життя». («Істор. укр. культури» Львів, 1937, 399 — 400).

Перша повість Ів. Нечуя-Левицького називалася «Дві московки» і була видрукована в львівській «Правді» в 1868 р. Далі треба особливо згадати такі, як «Кайдашева сім'я», «Микола Джеря», «Бурлачка», «Причеп», «Старосвітські батюшки та матушки», «Хмари», «Над Чорним морем», «Не той став»: оповідання: «Рибалка Панас Круть», «Баба Параска та баба Палажка», «Запорожці». Писав він і драми, і популярні історичні нариси і етнографічні студії («Світгляд укр. народу»).

Народився він в м. Стеблеві над Росією вчився в духовній школі в Богуславі, потім в київській духовній школі, а від 1861 р. в київській духовній академії. Вчителюючи в гімназіях в різних місцевостях України (Полтава, Кишинев) пильно приглядався до життя українського міщанства та інтелігенції, відзначаючи згубні впливи систематичної політики московського поневолення України. «Хто з киян — писав він у повісті «Причеп», — не пам'ятає часу перед Севастопільською війною? Те був тяжкий час для України, то було її лихоліття. Простий народ стогнав у тяжкій неволі під панамі, мусів мовчати й терпіти гірше як до Хмельницького. А за кожний стогін його московським звичаєм катовано. Україна забула історичні перекази і не могла наукою дійти до страчених думок. На обох боках Дніпра опинились у чужих порядках, у чужій шкурі, набралися чужої мови, забували свою. Згинула наука, впала просвіта, зоставшись тільки в схематичних латинських духовних школах. Університетська наука була тільки азбука європейської просвіти, обрізаної по казенній мрі. Та наука

хотіла повиучувати собі людей на москалів, до війська, до уряду. З українських університетів і других шкіл повиходили ті хаптурники, кабарники - урядовці, несправедні судді, що правого робили винним, а винуватого правим; ті консерватори - вчителі і професори, що вертели історією по московському наказу; ті офіцери - москалі, що забивали свій же народ на закуцях. А народ робив панщину, а поміщики, ляхи і москалі, дерли останню шкуру з України тим часом, як наші щиро - українці за свою молоду українську ідею сиділи вже в неволі, на далекій московській півночі. То був тяжкий час, бодай він не вертався!»

У повісті «Хмари» змальовано образ винародовлення інтелігенції авторових часів і в таких словах подано ключ до зрозуміння провідної ідеї його повісти: «Закутали важкі чорні хмари Україну; зібралися ті сумні хмари з усіх устудів й закутали в тінь та в мряку наш рідний край. І хто розжене ті сумні хмари?» Та поодинокі покоління ідейної української молоді кидаються до праці, щоб ті хмари розігнати, і ці зриви ідейної молоді у боротьбі з національним та суспільним лихом і виступають, як провідний мотив цієї повісти.

Особливо боліло Ів. Левицького те розбиття єдності української нації, що довершувалося в наслідок московської політики. «Московська школа на нашій Україні, писав він у повісті «Причеп», — багато одрізнула луччих людей од свого народу, од свого плем'я, од батька й матері. А знов народ дуже одрізвив сам себе од панів, од вчених українців і косим оком споглядає на них. Між ними викопана велика безодня! І потрібно великої - великої праці, не одного генія, щоб засипати ту провалину, почату ляхами, скінчену москалями, щоб зв'язати те що порвала наша недбайливість та стидка українська байдужість та ледача недобачливість».

Перші сліди цієї безодні зарисовував автор у гарних побутових нарисах із життя сільського духовенства «Старосвітські батюшки й матушки», де виразно вже позначилися ті умови, що порівняли народ із духовенством і довели їх потім до войовничого антагонізму («Поміж ворогами»).

Нечуй - Левицький гостро виступав проти поширювання московської літератури серед української інтелігенції й народу, відзначаючи її низький моральний рівень. На його думку, яку він яскраво висловив в статті «На літературних позовах з Московщиною», читання московської літератури «може принести українському народові тільки шкоду, бо не піднесе його культурного рівня, а ще знизить до стану московського народу. Російська література, особливо народницька, познайомить українського

чптача з таким брудом якого в українському житті немає, і від якого навіть неписьменні українські матері дітей своїх охороняють, щоб дитина й близько не була коло такого бруду, щоб не завечистила свої душі, щоб не знала навіть що такий бруд у житті можливий. Російська література ознайомить українську людину: безсоромністю, лихослів'ям, свохачеством, грубістю і жорстокістю звичаїв і всякою московською «гряззю» в щоденному житті та зі злочинністю, про яку українська людина навіть уяви не має і подумати про таке вважає за гріх. Тим самим російська література розтліває і руйнує душу української людини, захитує її мораль і чистоту світогляду. Краще було б українській людині бути зовсім неписьменною, ніж бути письменною для того, щоб читати російську літературу. Українська неписьменна людина стоїть морально вище від найбільше освідченого росіянина, а з неосвіченим навіть саме порівняння було б образою для українця». (А. Кирпич «Сучасне в минулому»).

Коли письменник помер 2 ІУ, 1918 р. похоронено його, згідно з постановою Укр. Центр. Ради на державний кошт.

НЕЧУЙНІСТЬ МОРАЛЬНА — дуже поширена в наші часи вада характеру що нею визначаються не тільки вроджені злочинці, не здатні відчутти, а з тим і зрозуміти страждання тих, яким вони завдають біль і шкоду, але й всякі холодні кар'єровичі, що намагаються бути яким копитом — хоча б найбільш нечесним і привизливим — досягнути матеріальний добробут. Ця моральна нечуйність дозволяє їм купувати дипломи, або підписувати своїм ім'ям чужі твори взагалі намагатися виходити в люди не власними зусиллями, а плодами чужої праці будувати своє безтурботне життя, неважаючи на трагічний стан власного оточення, власної родини власної нації. Це ті, що про них писав Т. Шевченко в поемі «Сон», що вони

«... По московськи так і чепуть,
Сміються та лають батьків своїх,
П'явки, п'явки! Може батьк
Останню корову
Жидам продав поки вивчив
Московської мови.»

Тільки моральною нечуйністю можна пояснити ту жахливу байдужість, що її виявляють численні «малоросіяни» а тепер і червоні «українці», до стану неволі, в якому знаходиться їх рідний напід, та ще й допомагають поневолювачам ще тугіше, ще міпніше кайдони в'язати.

А якою моральною нечуйністю мають відзначитися всі ті, що, довідуючись про мільйони вщасних людей що помирали з голоду в Україні і про інші мільйони, що були вивезені в льодові пустелі Сибіру та помучені по таборах примусової праці, тільки знизують плечима і цинічно заявляють, ще «де ліс рубають, на трі-

ки не вважають», і що це все потрібно для побудови кращого світу. Мільйони людей, що вмирають з голоду — це лише «тріски»; мільйони людей, що вмирають від непосильної праці та нелюдських знущань по концетраках — це лиш «тріски»!

Цій жахливій звірячій нечуйності сприяє мабуть і брак розвиненої уваги.

НЕШЕРЕТОВАНА ШЛЯХТА — збідніла неосвічена шляхта. Цей вираз походить від **НЕСШЕРЕТОВАНОГО**, себто не очищеного від думи, збійжя.

НИВА — зоране поле.

НИВОРА — вівця, народжена попереднього року, що вже перезимувала одну зиму.

НИЖАНКІВСЬКИЙ НЕСТОР (1893 — 1940) — композитор, піаніст. Син ОСТАПА, батько ОЛЕГА вищу музичну освіту здобув в Відні і в Празі. Л. Лисько писав про нього:

«Вроджений талан і музична освіта поставили Н. Нижанківського в перший ряд нової генерації українських професійних композиторів, що її започаткував у Галичині Ст. Людкевич ще в 1900-их роках. Композиторська майстерність пробивається з кожного такту Н. Нижанківського і надає його творчості високої якості. Своім стилем він являється посереднім і зв'язковим звеном між старшими представниками цієї генерації Ст. Людкевичем та В. Барвінським і молодшими, як М. Колесса, чи Р. Сімович. Він завжди тональний, його гармонія витончена і барвиста, хоч дуже послідовна; залюбки послуговується контрапунктичними засобами; побудову менших і великих музичних форм спановує знаменито; характеристична в співучість його мелодичних ліній і схильність до певного мистецького патосу. Взагалі все разом — це широкий вияв музичного аристократизму і культури, якими він визначався і в особистому житті».

Найповажніші композиції Н. Нижанківського інструментальні, напр., симфонічний «Полонез», майстерне «Фортепіанове Тріо е-моль», музика до комедії «Кирка з Льолео», далі низка фортепіанових творів що визначаються знаменитою фортепіановою фактурою, як напр. «Прелюдія і Фуга на українську тему», «Фуга БАХ» «Мала Сюїта», «Фортепіанові твори для молоді» і багато інших. З вокальної ділянки культивував хорову творчість, напр., відомі його більші хорн «Галочка», «Наймит» (до слів Ів. Франка з оркестрою) і низка стилістичних творів народних пісень. Крім того скомпонував цілий ряд сольоспівів з супроводом фортепіану, з яких найудачніші є «Жита» (до слів Олеся) і «Засумуй трембіто» (до слів Р. Купчинського). Композиторська спадщина Н. Нижанківського

скількистю невелика, — він же умер молодую людиною, 12 років після закінчення студій. Проте культура і якість його творів запевнили йому місце в історії української музики між передовими композиторами.

«Крім цього Н. Нижанківський був діяльний як педагог фортепіану і теоретичних предметів і виховав у цих напрямках низку своїх учнів. Відомий був також у концертному житті як добрий піаніст і особливо знаменитий акомпаніатор. Значні заслуги положив також в організаційній діяльності, будучи першим головою «Союзу Українських Професійних Музик» (СУПРОМ).

«З композицій Н. Нижанківського друком появилася дуже мало. Більші і менші його твори зберігалися здебільшого в рукописах у роду: п. Меланії Нижанківської. Однак, коли до Праги прийшла советська армія і п. Нижанківська була заарештована, вся композиторська спадщина Нестора і його батька безслідно пропала («Християнський Голос» 17. VII. 1955).

НИЖАНКІВСЬКИЙ о. ОСТАП (1862 — 1919) — композитор, гарна постать українського діяча, що вмів поєднати обов'язки священника з великою організаційною працею на терені Стрийської землі. Зокрема багато часу і енергії Остап Нижанківський присвятив музичній культурі взагалі, а свого сина Нестора зокрема. Невтомно працював як диригент, маючи непересічні диригентські здібності. Його композиторська творчість захоплює й досі українську душу, передусім у таких популярних хоровах творях, як «Гуляли гуляли», «З округків» та в сольових піснях, як «Не видавай мене заміж», «І молилася я», а зокрема в добре знайій пісні на слова Т. Шевченка «Минули літа молодії». Нитку життя цього гарячого патріота та великого культурного діяча перервала передчасно трагічна смерть: після відступу української армії з Галичини 1919 р. його замордувала патруля польської армії.

НИЖНИК — гральна карта, що її звуть також ХЛАП, ХВИЛЬКА, ВАЛЕТ

НИЗ — землі Війська Запорізького. Звідни **НИЗОВИК** — запорожець.

НИЗОВИЙ ВІТЕР — вітер південно-західний (на Київщині).

НИЗЬ, НИЗИНКА — один із способів українського вишивання: на полотні вишивають кольоровими нитками низу (з вілчорітного боку), притримуючися плетення ниток полотна й укладаючи кольорові нитки в одному напрямі. Це найстаріша техніка українських вишивок «Не зважаючи на теоретично просту техніку низу, практично цей спосіб низу дуже трудний. Жін-

ка, що не шила низу з дитячих років, ніколи не зможе шити нею так швидко й чисто, як гуцулка чи подолянка. Занизування обмежене технічними можливостями: воно допускає тільки геометричні мотиви з цілою низкою графічних комбінацій, складених із перехрестя ліній або їх ламання. Низинні мотиви мають символічне значення, їм приписують охоронну силу. До них належать такі елементи: **ЗАМОРОКИ** (для зберігання чоловічої потеплі), **ОРЛИ** (схематичне зображення орлів), **ВОВЧИ ЗУБИ** (ламана зубчатка), **ПОВНА РОЖА**, **БАРАНЯЧИ РОГИ**, **ПАВУКИ**, **КОЦЮБКИ**, **МЕТЕЛИКИ**, тощо. Низь, шита вовною, виступає повніше, а заповочтю — плоскіше.» (ЕУ НТШ, ст. 296—97).

НИКИФОР — протосинкел царгородського патріарха Єремії, висланий в Україну на прохання кн. Острозького. Головує на Берестейському (протиунятському) соборі 1596 р. і, як патріарший екзарх, на вимогу собору, ставши на підвищенні з хрестом в одній руці й євангелієм у другій, проголосив свій декрет на митрополита і п'ятиох єпископів — володимирського, луцького, полоцького, холмського і пинського: за їх непослушність соборові, відступлення від православної Церкви і самовільне піддання Церкви римській, позбавив він їх єпископства й духовної гідності. (М. Груш. «Іст УР» т.У, ст. 610—611). Але польський уряд, що протегував унію, кинув обвинувачення проти екзарха Никифора, що він — турецький шпигун і, користуючи з того, що патріарх Єремія, який давав уповноваження Никифорові, тим часом умер, наказав схопити його і замкнути у марієнбурзькій кріпості, де він і помер.

Проф. М. Грушевський дає такий портрет Никифора: «.Він був ректором елинських наук в падуанському університеті пстім проповідником у Венеції; пізніше, маючи великі впливи на султанським дворі, зайняв важну позицію в управі патріархатом, з титулом протосинкела патріаршого трону. Два рази він був управителем — «місцєблюстителем» патріархату, і в 1592 р. синод патріархів признав йому патріарші компетенції, право засідати нарівні з патріархами, президувати (головувати) на всякого роду соборах, вище митрополитів і архієпископів (хоч сам він мав тільки титул архидиякона) і розв'язувати всякі питання християнської науки. В 1595 р. пробував він у Молдавії. Вісім в серпні 1595 р. вперше обзивається він то наших православних в справі унії, з приводу вістей про приступлення владик до унії, і разом із молдавськими владиками зиває владик вернутися до православія, під загрозою скинення з престолів, а православним каже не признавати їх у такім разі за своїх настирів.» (там же ст. 603—604).

НИКИФОР ТУР — киево - печерський архимандрит в рр. 1593 — 99, визначний православний, протипівнятський діяч, заряттий противник митрополита М. Рогози.

НИКИФОР ФОКА — візантійський пісар в рр. 963—969. Був союзником в кн. Святослава проти болгар в 967 р.

НИКОДИМ — князь жидівський, фарисей-самнітський учень Ісуса Христа, який разом із Йосифом із Ариматеї поховав тіло Христове. Євангеліє від Івана (III), переказує його розмову з Христом. Під його іменем відоме було апокрифічне Євангеліє, в якому між іншим оповідалося про відвідини Ісуса пекла і вивід звітки Адама та інших праотців, що мало чималий вплив в давній нашій літературі, як драма «О збуренні пекла», «Пасхальні вірші» та інші.

НИКОН (в світі **НИКОЛА БЕЗСОНОВ** (1869—1919) — єпископ крем'янецький, а потім красноярський (в Сибірі), член ІУ Державної Думи від Волині, де відстоював право навчання українською мовою; писав у київській «Раді» в обороні культурних інтересів українського народу. За це Синод заслав його з Крем'яця на Сибір, єпископом до Красноярску, де він допомагав іншим політичним засланим. За першої світової війни коли Москва, окупувавши Галичину, почала там силою насалжувати «православ'ю», арештуючи та вивозячи українських греко-католицьких священників та визначнішу українську інтелігенцію, мав мужність виступити в пресі проти того «чорного гайвороння» (його брошура «Орли й ворони»), що на чолі з єп. Євлогієм, компромітувало своїми насильствами християнську ідею братолюб'я. У перших днях революції вислав він телеграму до Ол. Керенського, тодішнього міністра судівництва, з домаганням «звільнити великого страдальця гр. А. Шептицького, який у тяжку хвилину не покинув свого народу, а опинився при ньому, і за це його ув'язнено, чим укрито ганьбою всю Росію перед світом.»

Тоді митроп. А. Шептицького було негайно звільнено, і він у перших днях квітня 1917 р. вже був в Петрограді, звідки поїхав до Києва. Єпископ Никон теж знайшовся в квітні у Києві і, прибувши на український Національний Конгрес, виступив на ньому з привітанням, яке зробило на присутніх велике враження. Його туго, серед грому оплесків було обрано до почесної президії. (Дм. Дорошенко «Мої спомини» 1923. I. ст. 37, 40, 78).

Незабаром прийшов повний розрив із московською Церквою, що ставилася непримирливо вороже до українського національного відродження, і єпископ Никон став Миколою Безсоновим, директором департаменту середньої освіти в Києві. В березні 1918 р. він видрукував у

київській «Новій Раді» статтю «Глибка байдужість», в якій відмітив дивну відсутність українського чорного й білого духовенства в часі свята визволення Києва від большевицьких розбійників і грабіжників 2 березня». «На мою думку, — писав він, — київське духовенство повинно було 2 марта з митрополитом і єпископами на чолі стрінути українське військове повстання, по всьому Києву, церковним дзвоном зохрестям і радісними відправами» Автор не давав зразу до друку своєї замітки бо гадав, що день 2 марта була просто помилка, що більше цього не буде. «Але — вже чотири полки українців вийшли з полону, а наше недбале духовне начальство й «вухом не веде» та не хоче навіть привітати вірних дітей України, що повернулись з неволі до Рідного Краю.» («Вісник СВУ», 1918. ст. 246).

НИКОН ВЕЛИКИЙ — ігумен киево - печерського монастиря в рр. 1078 - 88 — йому приписують продовження найдавнішого київського літописного зводу..

НИКОН — московський патріарх — пив
НИКОН

НИКОПІЛЬ — містечко на другому березі Дніпра, засноване в 1782 р. на місці зруйнованої Січі. В околиці великі родовища марганцевих руд.

НИТКА — довга й тоненька частинка витканої вовни, бавовни, шовку, тощо. «Тонка, як витка» — казали в нас на струнку дівчину (Гр. Франко «Прип.» II 449). Звідки нитка робилася в піснях символом коханої:

Ой, Боже мій милосердний,
Ти — шовкова нитка;
Гей, всі рибки сюди ходять,
Мові не видко. (Голов. 406).

Зрештою, ця символіка могла постати, як розвиток іншого символу: ЗВИВАТИ — любити.

Була у нас нитка й символом добре вибраного шляху: «За ниткою дійдеться до клубка». З другого ж боку, казали також: «Нитка йому урвалася» — коли хтось несподівано потерпів невдачу (Франко «Прип.» II 449).

З ниткою в'яжуться й заботи: Вагітній жінці не можна мотати нитки, бо у дитини пуповина може обмотатися навкруги шиї (МУЕ НТШ, УШ. 8. Див. МОТУЗ НАМИСТО). Під Андрія дівчата перев'язували в рота ниткою: хто її порве, за того тівчина мало відлатися (Зап. ЮЗ Отд. II. 1872 ст. 386).

НІБЕЛЮНГИ — казки давніх германських легенд, що стерегли безмірні скарби у підземеллі; хто важився на ті скарби, зазнавав

ріжного роду нещастя й згубу. Див. ПІСНЯ ПРО НІВЕЛЮНТІВ.

НІВ — молодик, місяць у першій чверті своєї зміни.

НІВЕЛЮВАННЯ, НІВЕЛЯЦІЯ — визначення висот точок земної поверхні в відношенні до певного умовного позему, напр., до позему моря, що відбувається при допомозі спеціального приладу — НІВЕЛІРА. Але в політичній та публіцистичній літературі нівеляція означає загальне зрівняння, зведення всіх до одного рівня. А. Річинський писав: «... Азійський деспотизм загальмував розвиток особистості та громадської самодіяльності і, замість суспільства створив отару, де брак внутрішньої дисципліни заступлено батою... Але в отаті всі рівні. Звідси властиве в російській психіці стремління всіх на загальне зрівняти передовсім стягаючи до спільного позему тих, хто чимнебудь стоїть вище над юрбою. Отже, це не та рівність яка буває на початку змагань коли кожний мусить це виявити максимум творчих зусиль, щоб перевити всі інші конкуренти; Ні, це обов'язкова рівність остаточних вислідів; тут якраз не вільно «переганяти»; тут муситься втопити особистість в масі в ім'я «рівності, замість її ніщо варення» (Достоевський). Якщо в економічному житті це кінчалось домаганнями переділці землі та руйніницьким грабунком колись філіваркінини «куркулів», то в сфері духового життя це повело до «опрощення» російської інтелігенції «хожденія в народ» — коли надягали «рубашку» (сорочку) по коліна, ішли косити і, заїдаючи дріжджевими булочками з кавою, залишали кришки на бороді, як це оповідають про Л. Толстого: «Все глядять: у нас у бородах кришки з житнього хліба, так щоб і в того були. Того й не бачить, що кришки його солодкі. Рівниція» (ДНВ. 1931, ІУ) «Тепер стараюсь поглубше, щоб расейская публіка лучше понімала меня» — писав Белінський (до Боткіна 1841). Очевидно легше було ідеалістично - розмірявemu інтелігентові ніби «знизитися» до простонароддя (на якийсь час, та й то маючи забезпечену каву з булочками!) ніж насправду попрацювати хоч би над народньою освітою. Так було знайдено найлегший спосіб загальної нівеляції — не в праці над піднесенням низів, а в наїв - театральнім «сопествії» ніби чесніших одиниць із верхів, які не добачали всієї фальші й безплідности такої «пози.» («Проблеми укр. рел. свідом.» 1933 ст. 104).

«Ще герої Достоевського заповідали: «Ми всякого генія потушим в младенчестве. Все в одному знаменателю, полное равенство» («Беси») «Каждый принадлежит всем а все каждому. Все раби і в рабстве равни» (там же) — ось ідеал новітньої орди на євразійському пограниччі» (Річинський, там же ст. 131).

Цю тенденцію до загальної нівеляції в культурі навіть у мові вперто здійснюють й червоні москалі в усьому СССР. Сталін відверто говорив: «Ми прихильники злиття у майбутньому національних культур в одну спільну (за формою і за змістом) культуру з однією загальною мовою» (Сочиненія т. VII, ст. 369 Цитовано в «Укр. Збірн.» Мюнхен кн. XI, 1957 ст. 31). Сталінські послідувачі докладають усіх зусиль щоб здійснити якнайскорше цей безглузтий і жорстокий московський ідеал (див. МАРР. МОВА. МИРНИЙ ПАНАС РІВНІСТЬ)

НІГІЛІЗМ — заперечування основних засад суспільного життя, що переходить у повний скептицизм та цинізм, і буває наслідком зневіри. Першими нігілістами були грецькі циніки, але саме слово викував із латинського «нігіті» (ніщо) німецький філософ і теолог Франц фон Баадер (1824), що розумів під нігілістом людину, яка заперечує існування Бога. Але пустив це слово широко в світ московський письменник Ів. Тургенев у романі «Батьки й діти» (1862) де він змалював у Базарові тип московського нігіліста, революціонера без жадних моральних застережень. Московський критик Пісарев проголосив, що цей тип нігіліста відповідає справжньому наставленню московської «прогресивної» молоді, що, заперечуючи існуючий стан речей, повинна бути сама своїм власним мірилом і йти за голосом свого власного розуму, який один має визначати, що має бути зроблено. Він ставить сам собі питання, чи можна вбити власну матір і відповідає: «Чому ні, якщо я цього хочу і вважаю це потрібним?» (Див. НАДІЮЩИНА). Цей нігілізм знаходить своє практичне завершення в НЕЧАГВІ (див.), а теоретичне в писаннях Ніцше та Достоевського, особливо в романах цього великого знавця московської душі. У «Дневнику писателя» за 1873 р. він писав про «потребу заперечування», що існує в людині — «заперечування всього, найбільшої святині свого серця, найповнішого свого ідеалу, всієї народньої святині в усій її цілості що перед нею він допіру побожно схилявся...» (Див. ЗАПЕРЕЧУВАННЯ ІНСТИНКТУ)

С. Франк писав: «Русская людина або має в своїй душі справжній страх Божий правдиву релігійну просвітленість, або вона цілковитий нігіліст, що вже не тільки теоретично, але й практично ні в що не вірить і що йому усе дозволено. Нігілізм — невіра в духовні основи і сили, в духову первооснову громадського й приватного життя — разом і одночасно з глибокою непорушно - пильною релігійною вірою коїнна, споконвічна властивість рускої людини.» На його думку, першим московським нігілістом був ніхто інший, як Петро І, який не боявся піддати радикальній операції найсвятіші традиції московського побуту. (Збірник «Проблеми русск. реліг. сознания» 1924, ст. 301, 315).

Але з моментом, як москаль перестає вірити в Бога і в позагробове життя, він уважає собі все дозволеним, і то не тільки в теорії, як у Писарева, що вважав можливим. «при потребі» вбивство власної матері, але й в щоденному житті, в щоденній практиці, як виказав Достоевський в своїх романах, де один із його персонажів завважує: «Але ж як розвиненому (себто освіченому) убивці не вбити, коли йому грошей треба?!» («Біси»), а другий таки дійсно вбивав («Кара й злочин»).

У третьому романі («Брати Карамазови») льокай Смердяком, наслухавшись теорій нігіліста Івана Карамазова, вбиває його батька, щоб пограбованими грошима забезпечити собі замкове існування, а потім каже сичові забитого: «Це ж ви справді мене учили, бо багато тоді ви мені такого говорили, бо, коли ж безконечного Бога немає, то немає й ніякої чесноти, та і не треба її зовсім. . ви самі тоді все це мені говорили, що все дозволено, а тепер чому ж не ви так затурбувалися?»

Нігілістична проповідь іде гелер у всьому світі, де все більше ширяться матеріалістичне бажання якнайбільше насолоджуватися життям і здобувати собі до того засоби будьякими засобами бо, мовляв, Бога нема, і все дозволено. Наслідки того ми бачили в Росії, але починаємо помічати і в західному світі, де, одночасно з поширенням пропаганди класової ненависті, ширяться в небувалих розмірах зокрема злочинність молоді, що найлегше піддається нігілізмові.

Не минає це лихо й нашої української молоді. «Після поразки наших визвольних змагань і страшних катаклізмів, що їх нам довелося пережити в останніх кільканадцяти роках, серед наших людей на чужині можна часто помітити прояви духового нігілізму, зневіри й занепаду великої віри. Цим чадом, на жаль, отруїлась уже й велика частина нашої молоді. Вона вже в ніщо не вірить, келкує собі з усього Така людина хворобливо критикує все, що рідне, вона не має жадних ідеалів, думає тільки про повний шлунок і гроші. Не треба й говорити, що народ, у якому таких одиниць багато, признає сам себе на загибель. .» (мгр. Ів. Бодғарук в «Визв. Шлях». 1959, X, -089).

Н І Г Т І — рогові покриття кінців пальців. З ними в українського народу в'яжуться багато всяких забобонів, як, згештою, і в інших народів. По всій Україні поширене було вірування, що відрізаних нігтів (і волосся) не слід кидати дебудь, бо ті нігті могли б потрапити в невідповідні руки, і від того їх колишній власник міг зазнати шкоди, захворіти, тощо. Радять звичайно збирати їх і потім кинути в річку, або спалити. Подекуди радять, натомість, кидати обрізки нігтів за пазуху, щоб «показати янголові при переході через міст на тамтой світ»

(М. Сумцов в К. Ст. 1889, XII, 585). В Галичині казали: «По смерті душа кожної людини мусить перейти через річку, а щоб перейти її, має ставити кладку зі своїх нігтів». «Тому й треба кидати обрізані нігті за пазуху, бо по смерті всі вони там знайдуться». (Ів. Франко, «Припов.» II, 453. Етн. Зб. НТШ, У, ст. 84. XXXI, 250). Подекуди вірять, що нігті потрібні на тім світі, щоб чіплятися ними по скляній горі, що веде на той світ (Дикарев, ст. 112).

В українських старих документах знаходяться вказівки, що обрізані нігті (і волосся) могли служити як для вигоєння, так і завдавання хвороб. Для вигоєння хворого, у нього обрізалися нігті і трохи волосся і, разом із деякими іншими речами, забивалися в лутки дверей осиковими цвяхами. (В. Антонович в «Грудах» Чубич. I, 357). Ідея, що людину можна зачарувати, чи завдати їй якусь шкоду через відрізання нігтів та волосся, поширена в усьому світі: вона ґрунтується на ідеї симпатичного зв'язку, що ніби залишається між особою та будьякою частиною її тіла, хоча б і відділеною від нього. Тому, напр., і в Норвегії вірили, що кажани збирають обрізки нігтів і волосся і відносять їх чертам, які завдяки тому набирають великої влади над тими людьми. Тому в Норвегії радили обрізати нігті, коли в церквах відбувається Служба Божа, і потім зараз же їх палити, або закопувати в землю. В Німеччині існував звичай, для вигоєння хворого, обрізати нігті і волосся і потім в казаночку винести їх на роздоріжжя: хто підійме той казанок, на того перейде хвороба.

Заборона кидати обрізки нігтів і волосся зустрічається вже в давніших законодавствах. В Авесті ми зустрічаємо пояснення, що той хто залишає обрізки нігтів і волосся, сприяє розвитковій силі демонів. (М. Сумцов в К. Ст. 1889, XII, 585—88).

На Київщині казали, що дитині до року не можна обрізати нігті ані стригти волосся — «то в рай не приймуть» (НТШ. IX, 27). Але що нігті за рік могли вирости надто довгі, то роблено поступок: «Нігті скосювати можна, як великі виростуть». І в сучасному Римі «поки дитина не матиме року життя, не слід обрізати її нігтів, інакше, як виросте, буде злодієм». (Дзанаццо, I, 45).

Як хто на кого задивиться то, щоб не пошкодило урочливим оком, найліпше зараз же подивитися на нігті (Франко, «Прип.» III, 283. МУЕ НТШ. УІІ, 38. Етн. Зб. НТШ. XXXII, 307).

З нігтями зв'язані й деякі прикмети на Гуцульщині, коли родиться дитина. баба ворожить по її нігтях: «Якщо нігтики на пальцях шпильковаті, то та дитина швидко вмере, коли ж навпаки широкі, приплешковаті, то довго буде жити. (МУЕ НТШ. ХУІІ, 103). У кого нігті за

життя притуть, себто мають білі крапки, чи плямки, той має щастя (Етн. Зб. НТШ. У, 18). Подекуди кажуть, що білі крапки на нігтях віщують подарунки (Сумцов в К. Ст. 1890, I, 85). Так само вірять і в Англії, Німеччині, Норвегії, а на Фароських островах кажуть, що білі плямки вказують на щастя людини (там же). Коли в хворого нігті синіють, це віщує близьку смерть (Білгородщина в Етн. Зб. НТШ. т. XXXII. 408 і Галицьке Підгір'я Етн. Зб. НТШ. У, 187).

Вірять також, що в упиря й по смерті нігті ростуть. «Нераз, як відкопають такого чоловіка, а в нього на пальцях нігті гаки довгі по-виростали, як у яструба кіхті». (Етн. Зб. НТШ. У, 187). Це вірування, зрештою, відповідає фактові, що нігті взагалі у всіх людей продовжують рости ще деякий час після смерті.

Поширені оповідання, що нігті — залишок рогової одежини, що спочатку вкривала все тіло людини: «Не потребувала вона тоді ні одежі, ні чобіт. А як согрішив (Адам), то якраз той ріг зліз із нього і лиш на пам'ятку що він був колись увесь укритий, лишилися потроху того рогу на пальцях» (Етн. Зб. НТШ. III, 1-2 і XII, 21). Такі вірування поширені не тільки в Україні, але й поза нею (паралелі у Денгардта, I, 226).

Звичай фарбувати на червоне нігті (і вуста), що поширився після другої світової війни в усьому світі, існував в Єгипті уже за перших династій, зберігався до останнього часу на Сході і звідти прийшов у Європу та в Америку.

НИЖ — прилад, щоб різати, з державкою, що зветься КОЛОДКОЮ. Служили чожі й за ручну зброю. Звідти — **НИЖ ДО ГОРЛА ПРИКЛАДАТИ** — загрожувати смертю (Франко, «Припов» II 450). Як зброя, ніж служить охороною не тільки проти людей і звірів, але й проти нечистої сили. На Проскурівщині роговий ніж клали в колыску дитини, щоб чортівка не одміняла дитинч (див. ОДМІНА. Чуб. I 194). Підкладали ніж, або яку іншу залізну річ, і під тіло покійника. Було поширене вірування, що як ударити ножем в вихор, то можна забити чорта (Чуб. I, 74). Але саме тому не можна ображати святий огонь, наставляючи проти нього ніж, ніби як проти нечистої сили: «Як ухвати в огонь ніж, буде сварка» (Франко, II, 450). Так само й на Єнісею, де може бути, були українські переселенці, зареєстровано заборону замірятися на вогонь гострим приладом і втикати в огонь ніж — «очевидячки, щоб не вразити духа-господаря вогню» (Зеленин в Изв. Акад. Наук 1931. VI, ст. 728—31). Астраханські українці, коли до хворого приходив священник для сповіді клали на стіл ніж — «щоб смерть, яка прийшла з попом, злягалася ножа і втікла від хворого» (там же). Заборона залишати ніж на столі на ніч походить, мабуть, із страху об-

разити, чи поранити домового, який звичайно скидає так залишений піж зі стола на підлогу (там же). Коли робиться щось грішне, що причаблює нечисту силу, то тоді теж треба боротися ножем: «Як у понеділок сорочку надівають, так треба ножик тричі протягати через неї од коміра крізь підтячку. Гріх. бач, у понеділок сорочку надівають так (звичайним способом) — напасть яканебудь нападе» (Дикарев, ст. 100).

Ніж, як охорона від нечистої сили, відіграє цю свою роль завдяки по-перше матеріалові (залізо), з якого зроблений, а з другого боку, завдяки своїй гостроті. Тому його можуть успішно заступати КОСА і СОКИРА, або навики.

На Великдень святили звичайно ніж, яким мали різати свячене. Натомість на Головосіки не можна було вживати ножа весь день, навіть при обіді (В. Андрієвський, ст. 34).

НИЖЕНЬ. НИЖИН — місто на Чернігівщині. згадується вперше в грамоті з 1625 р., яку йому дав Сігізмунд III. З тої грамоти видно, що Ніжин в 1618 р. одержав Магдебурське право. В 1649 р. Ніжин зробився осередком Ніжинського Полку. В 1659 р. тут з'явився московський воєвода, згідно з Переяславською умовою, підписаною на Раді того ж року. Тут же в 1663 р. був обраний на гетьмана, після бійки, Брюховецький. В 1708 р. Ніжин було приписано до Київської губернії, а 1781 р. він зробився повітовим містом Чернігівського Намісництва; в 1797 р. увійшов в склад Малоросійської губ., а 1802 р. в склад Чернігівської.

Б. Хмельницький в 1657 р. надав Ніжинові різні привілеї і дав початок двом ніжинським ярмаркам, що понад століття були найбільшими в Україні, а в торгівлі закордонним крамом не мали конкурентів в усій Росії. Але з відкриттям чорноморських портів значення ніжинських ярмарків стало швидко занепадати, і в 1847 р. Всеїздна ярмарка взагалі перестала відбуватися.

Ілля Безбородько в 1820 р., брат канцлера кн. Ол. Безбородька пожертвував 450.000 рублів на відкриття тут ліцею що носив його ім'я, і що був перетворений в 1875 р. на Історико-філологічний інститут, за большевиків — ІНО. В Ніжинському ліцеї вчився М. Гоголь. З Ніжина походив архієп. Георгій Кониський (див.).

НИЖНІСТЬ — ласкавість, сповнена любови, з якою мати пестить дитину, а також велика делікатність та м'якість, що ми її бачимо, скажیم у дитячій ручці. У Нечуч-Левицького: «Приятуливши до рота ніженьку пученку, вона думала...» (Сл. Грінченка).

Ніжність — риса характерно жіноча, жінка без ніжності то хіба мегера. М. Зеров пи-

сав про Леся Українку: «... З усім героїзмом своїх почувань, з усією напруженістю волі, з усім культом нелюдської сили й мужніх чеснот, Леся Українка скрізь і завжди в своїй поезії залишається жінкою. «Українська Сибіра», що в своїй віщій уяві бачить на рідних степах «лише кров і кров» (як характеризує її Донцов), чи Міріам — «грішниця», яку любов «невнасти навчила», чи просто «одна з прекрасних жіночих душ, що здатні, раз загорівшись святим огнем мрії, горіти нею все життя» (є і така характеристика), — вона тим і сильна, тим і займає свою власну постать в історії українського слова, що завжди поєднувала в собі пристрасні, Прометеевим огнем пройняті пориви з нотами ніжності, з прославленням жіночого героїзму, терпіння й саможертви...» («До джерел», ст. 164).

НИКЕ — в давніх греків богиня перемоги. У римлян їй відповідала ВІКТОРІЯ.

НИКЕЯ — місто в Малій Азії. Тут відбулися два вселенські собори: перший в 325 р. що засудив ересь Арія і уклав перші сім членів Символа Віри. і сьомий в 787 р., що засудив ересь іконоборців.

НИКОВСЬКИЙ АНДРІЙ (1885—) журналіст. В рр. 1913-14 редагував у Києві «Радю», в 1915 — журнал «Основу» в Одесі. в рр. 1917—19 — «Нову Радю» в Києві. Був членом Центр. Ради, в 1918 р. був першим головою Укр. Нац. Союзу, в 1920 р. був міністром закорд. справ УНР. В 1924 р. повернувся з еміграції в Україну і був засуджений в процесі «Спілки Визволення України» 1930 р. на 10 років ув'язнення в суворою ізоляцією — це була в ті часи найсуворіша, після смертної, кара.

НИКОЛЯ о. ЖАН (нар. 1901) французький католицький священник, що перебув 8 років у советських концтраках і після того написав книжку «Одинадцять років в раю. Свідчення про Росію» р. 1958.

В 1943 р. з доручення Ватикану він виїхав до Одеси щоб там провадити місійну працю, а в 1944 р. Одесу заняли советські війська, а в 1945 р. о. Ніколя було заарештовано і вивезено перше до Свердловська, потім Казахстан. Караганди, Агадіру, а в 1947 р. до Воркути, де він і пробув до свого звільнення. Звільнили його як французького громадянина.

«У Воркуті. — оповідає він. — мене переводили з табору до табору. В кожному з них я зустрічав сотні українців, які творять там, як зрештою, і в усіх інших таборах, у яких я перебував, найчисленнішу групу з-поміж усіх національностей Советського Союзу. Головно тоді я мав нагоду познайомитися з багатьома укра-

їнцями, пізнати їх ближче, навчитися цінити їхню любов до батьківщини, їхню силу духа і, накінець, їхню згуртованість та зорганізованість — коротко, прикмети, що їх я не помітив у в'язнів ніякої іншої національності. Про самих тільки українців я міг би вже написати велику книгу... Адже сотні їхніх страдницьких, але мужніх облич, я бачив у кожній тюрмі, у кожному таборі, під час кожного транспорту».

Хто були ті українські в'язні, з якими зустрічався французький священник? «У 99% це були політичні в'язні. Їх склад змінювався, в залежності від років. Спочатку це були вояки, які попали в німецький полон і яких звільнила советська армія, ті, які повернулися до СССР, після звільнення їх арміями західніх альянтів, вояки української дивізії, люди, засуджені за воєнні злочини, депортовані і, накінець, вояки УПА та члени підпілля. До всіх українців відношення таборової адміністрації і охорони, що її творили тільки росіяни та монголи, було завжди вороже.» Українці були для них «червоною пляхтою». Однак той факт, що українці жили завжди окремо, дуже дисциплінованою групою де не було місця сексотам, створював проблему, з якою адміністрація мусіла рахуватись. Українські в'язні жили завжди в замкнених колах і проникнути до них постороннім було неможливо.

«Якщо й доходило серед них до спорів, вони погоджували їх вкучі між собою. А коли адміністрації і вдавалося часом когось зломити та намовити стати сексотом, його дуже скоро викривали та знищували».

«В одному таборі, у Воркуті, де українці, виявляючи мені довір'я, прийняли мене до свого гурту, я слухав їхні розповіді і таким чином мав змогу багато дізнатися про післявоєнну ситуацію головню в західніх областях України, звідки більшість цих в'язнів походила: про боротьбу українських повстанців, насильний перехід на православ'я, колективізацію і т. п. Дуже часто розповідачами були 16—18-літні юнаки. (Пересічний вік українських в'язнів, засуджених за участь у збройній підпільній боротьбі був 16—30 років). Не знаючи точної назви місцевостей, не подаючи прізвищ осіб, вони в деталях згадували, аналізували поодинокі факти їхньої протисовєтської боротьби і збройні напади, ліквідації того чи іншого місцевого поліційного чи партійного керівника... З українських в'язнів ніхто й ніколи не нарікав на долю, яка тепер їх стрінула, всі вони жаліли радше, що не мали змоги зробити більше. Мене завжди вражала постійна надзвичайна життєрадісність українських в'язнів, не зважаючи на умови в яких всі ми знаходилися».

«Вийнятково врочисто і зворушливо проходили українські свята: Різдво і Великдень. Уже місяць перед тим українці зб'єралися гру-

нами, співали коляди, робили приготування до святочної трапези при спільному столі. Для цього кожний з них щодня відкладав щось із харчів, для цього зберігалися теж і продукти, які надсилали їм їхні рідні в пакунках з України. Я був свідком одної сцени, яка залишиться мені в пам'яті на все життя. Це діялось у таборі ч. 7 у Воркуті в напівечер'я Різдва. Після повернення з праці, в'язні, помившись, а ті, в яких це було, переодягнувшись у краще та чистіше, зачали приготуватися, після перевірки в 20 год. до спільної вечері. Коли всі українці засіли за накритий стіл, склали «обі взаємно побажання, двері бараку раптом відчинилися, і ввійшов молодий лейтнант зі служби охорони, москаль. Він зачав називати українців образливими словами, глузувати собі зі свята і, накінець, перекинув стіл зі святочними стравами, на приготування яких витрачено стільки зусиль. Після цього він скоро вибіг, побоюючись, що українці з ним розправляться».

«Святкування було зірване, і в багатьох українців я побачив на очах сльози Простити цьому нахабному москалеві українці не могли. Підбивавши делегацію, вони пішли до команданта табору скласти протест проти чепухування їхніх релігійних почувань, гарантованих конституцією проти порушення їх рільного часу (від 20 до 22 год. в'язні були вільні від яких-будь зайнять і мали змогу використувати цей час згідно зі своїм бажанням) і, накінець проти некультурної поведінки советського старшини В'язні виграли. Командант висловив лейтнантові своєму догану за його поведінку з українськими в'язнями».

НИКОН (1605—81) — московський патріарх р.р. 1652—66. Користуючись допомогою українських вчених, що несли в Московщину київську науку, він виптавив церковні книжки і реформував богослуження чим викликав РОЗКОЛ (див.) старообрядців. У «Новому Євусалимі» як чін назвав свою резиденцію, ввів він службу Богу з київським співом. Але не перешкождало йому твердити що «греки і малороси потеряли веру і крепость і добрих нравов нет в них» (Річинський, «Проблеми» ст 97). Для цього тільки Москва зберігала віру «непогрішно».

Не маючи ще до того ніякого права бо Українська Церква і після Переяславської угоди залишалася деякий час незалежною. Никон підписувався після 1654 р на грамотах як «патріярх Великої, Малої та Білої Русі». Може бути що привід до цього дав йому воявода А Трубецькой який, коли патріярх благословляв його військо що йшло в Україну заволити там московські порядки, назвав його — «патріярхом всієї Великої і Малої Росії.» Це була звичайна московська безправна узурпація що проте ввазувала ясно до чого змагала вже тоді

Москва. Але, в наслідок конфлікту з царем Олексієм, Нікона було в 1666 р. позбавлено патріяршого престолу і заслано на північ, де він і помер.

НИКУДАНИ — див. САМОПОСВЯТА.

НИМБ — на іконах сляво навкруги голови святих — у православних кругле, у католиків переважно променисте. Таке сляво давні римляни й греки малювали навкруги голови Аполлона як бога сонця, як його емблему слави. Малювали нимб і навкруги голів обожених імператорів, і тоді нимб символізував не тільки їх славу, а й суверенність. Св. Августин називав нимб прерогативою слави. (Каіро, ст. 27). На мозаїці «Вигублення немовлят», що її зробив Як. Турр'іта в 1292 р., і що її й досі можна бачити в базиліці св. Марії Вільшої в Римі, Ірода представлено, власне, як суверена, що має повноту влади, з круглим нимбом навкруги голови. І в рисунках нашого «Святославогого Ізборника» з 1073 р. постаті Зодіакв — стрілець та володій — мають навкруги голів нимби, що ми звичайно бачити у святих. Такі нимби ми нерідко знаходимо і в сасанідських образах, напр., в ловах на кабанів що знаходиться в Так-і-Боставі» (Стасов в ЖМНП, 1882 1 ст. 196)

В християнстві вжиток нимбів не швидко прищепився і зазнав довгої еволюції. В абсидальній мозаїці церкви Козьми й Дам'яна в Римі що її датують рр. 526—530, голови апостолів Петра й Павла ще не мають нимбів, і над головами мучеників по катакомбах нимби не з'являють до часів імп. Константина. У Ватикані знаходиться саркофаг із IV ст., а на ньому ягня з нимбом навкруги голови. Коли ж звичай малювати нимби поширюється, надають їх не тільки святим а й прославленим у благодаті так що зрештою папа Урбан УІІ визнав потрібним урегулювати цю справу наказавши в р. 1625 малювати нимби лише над головами канонізованих святих. З того часу тутіжтний нимб символізує Бога Отця, хрестовидний нимб — Ісуса Христа круглий золотий належить Богородиці, янголам і головним святим Іноді в такому нимбі бачимо монограму Христа, або ім'я святого.

Поза тим на давніх великих групових іконах зустрічаємо ми іноді квадратний нимб — він означає, що та особа ще жила, коли образ було мальовано. Означувано ним звичайно добродіїв церков.

Давні іконописці вважали потрібним малювати й Юду Іскаріота з нимбом, але в відмінність від інших, той нимб був чорний. (Ронкетті ст 459).

НИМИЦЯ — див. ЗЛЮКОТА. «На Маковія святять і німицю» — бо від неї зуби замінують, як приложити це зілля» (Яшуржинський в

К. Ст. 1889, УЩ, ст. 524—27). В Галичині насіння німиці сипали до миски, паливали окропом і пускали пару на хворі зуби, щоб перестали боліти. (Етн. Зб НТШ, У, ст. 168, 183). Вживали німиці проти зубного болю і в Зах. Європі (Кабанес, I, 188).

НІМФИ — другорядні богині давньої Греції, персоналізації первісних сил природи. Були німфи джерел — **НАЯДИ**, гір — **ОРГАДИ**, долин — **НАЛИ**, лісів — **ДРІЯДИ**, луків — **ЛІМНІЯДИ**, моря — **ОКЕАНІДИ** та **НЕРЕІДИ**. У нас їм відповідали **РУСАЛКИ**. (Див. **ЕГЕРІЯ**).

НІОБА — донька фрігійського царя Тантала і Діони, Атлантівни, дружина тебанського царя Амфіона. Запишавшись своїм гарним численним потомством (Гезіод і Піндар нараховують 20 хлопців і дівчат, Сапфо — 18, Евріпід і Аполлодор — 14, Гомер і Феретід — 12), щаслива мати почала глузувати з богині Лятони, що мала лише двох — Аполлона і Артеміду. Розгнівані за образу матері, Аполлон і Артеміда на очах Ніоби вбили стрілами всіх її дітей, а сама Ніоба закам'яніла від страшного горя. З тих часів Ніоба символізує невтішне горе кожної матері, що втрачає своїх дітей. Цей міф, надхнув великих поетів, як Есхіл і Софокл, і великих мистців, як Свона і Праксітель.

НІРВАНА — в індуській філософії блаженний стан повного зачику індивідуальної свідомості, якого можуть досягти лише люди, що звільняються від усяких емоційних бажань, від усякої залежності від природи, від сповус життя.

НІС — орган нюху. **НАСТАВИТИ НІС НА ВІТЕР** — намагатися зорієнтуватися в обставинках. **НОСА СВОГО ТИКАТИ** — втручатися не в свої справи. **ВТЕРТИ КОМУ НОСА** — поставити кого на місце, відбити охоту втручатися в чужі справи. **ДЕРТИ НОСА ВГОРУ** — горіжитися, пиндючтися, задаватися. Навпаки **НІС ПІД СЕБЕ БРАТИ** — соромитися, намагатися залишитися непомітним. **ВОДИТИ КОГО ЗА НОСА** — дурити кого. Образ узятий із звичаю водити ведмедя за ніс. (Франко, «Прип» I, в. II, 251).

Коли чухається перенісся, то це мало б віщувати смерть (М. Сумцов в К. Ст. 1890, I, 85). В Норвегії нагомість казали, що як чухається перенісся, то це віщує досаду, гнів. І в давньому світі ніс уважали за «осідок гніву» (Марціал). У Пруссії говорили, що ніс чухається перед новинами, а в Римі ще донедавна вірили, що ніс чухається перед великими неприємностями (Дзанаццо, I, 151).

НІС СТЕПАН (1829—1900) — етнограф, з фаху лікар. За українство був на заслання.

Писав популярні книжечки з медицини і співпрацював в «Основі» і «Кіевс. Старині».

НИСЕН НИКОЛАЙ КРИСТІАН (1899-1953) — данський вчений, що цікавився українським фольклором. В 1920 р. він присвятив одну зі своїх статей в «Гойсколеблядет» українським кобзарям, їх творчості та впливові, який вони мали на український наріч. Описавши зовнішній вигляд кобзаря і кобзу, та переказавши зміст їх кобзарських пісень, автор писав: «Хто в північній та західній Європі знає щось основніше про Україну? Звичайно, знають із мапи, що Україна була провінцією великої російської держави. Лиш ті, що знають стару данську історію, знають, що туди їздили старі нормани, шукаючи багатства й слави. Знають теж, що там живе народ, який зветься «малоросами»... А що там є національне життя, що там провадиться боротьба за національне визволення, як у нас у південній Ютландії, про це більшість і не чула. Коли б то лише сама українська інтелігенція змагалася до визволення, то проголошення України самостійною державою було б неможливе. Але насправді вся Україна мріяла про свою національну незалежність. Іскра сподгавів про стару волю і великодержавність України жевріла на дні народньої душі. На сторожі цієї іскри стояли кобзарі. Вони виспівали любов до України, до краю «з глибокими річками і широкими рівнинами», в свідомість молоді... я чув, як молоді хлопці й дівчата співали цих пісень теплими літніми вечорами. Пісні звучали то переможно, сильно, то сумно й поважно. То співала молодь, яка пішла в першій лаві, як тільки вибухла революція... Кобзарські пісні розказують багато про боротьбу за християнство, за рідний край. Ця любов до рідного краю, оспівана кобзарями, спонукує українців віддавати свої найкращі сили в боротьбі за зволення України...» (Яр. Рудницький «В подорожі до Скандинавії» 1957, ст. 53).

НІЧ — частина доби між вечером і ранком, або між заходом і сходом сонця. Темна ніч протиставляється ясному дневі, і тому справа, розпочата вдень, при приході ночі може цілковито відмінитися: «Мав вродитися чоловік, а вилупився чорт» і навпаки: «Мав вилупитися чорт, та півні заспівали, то й вилупився чоловік». «Мала вродитися сатана, та півні заспівали, то вродилася дитина» (Номис, 2915). Тому й заборонено в нас, «коли сонце закотилося», починати новий хліб, бо, мовляв, бідність переможе, позичати кому хліба чи гроші, рахувати гроші, викидати сміття, тощо. «Ніч нікому не сприяє». (Номис, 594). Уночі, аж поки перші півні не заспівують, ходить нечиста сила в своїх найрізномовітніших виявах і виглядах, і тому безвечно згадувати її проти ночі: — «Пур йому, не проти ночі згадуючи!»

Уявляється ніч нашим людям в образі їздця, до якого так звертаються в замовляннях: «Ніч темна, ніч пишна, сидиш ти на коні, на буланому, на сідлі соволиному, замикаєш ти комори, дворці й хлівці, церкви й монастирі, і київські престоли: замкни моїм ворогам губи й губища, щоки й пращоки, очі й праочі» (Чубин. I, 95).

НІЧНИЦЯ — злий дух, що, як вірять гуцули, ссе молоко у жінок (Шухевич, I, 43; Ів. Франко, «Прип.», II, 454). **НІЧНИЦІ** — безсонниця (Сл. Б. Грінченка).

НІЧНИЦЯ, ПІД'ІДЕНЬ — нічний метелик (Agrotis), якого гусениця, дуже ненажерлива, об'їдає різні рослини.

НІЩИНСЬКИЙ ПЕТРО (1832—1896) — письменник і композитор. Мав літер. псевдонім БАЙДА. Переклав українською мовою Гомерову «Одіссею» й частину «Іліади» та Софоклової «Антигону». Скомпонував «Козак Софрон», «Байда» і «Вечерниці» до «Назара Стодолі» Т. Шевченка, і переклав «Слово о Полку Ігореві» на грецьку мову, яку знав досконало, бо жив один час в Афинах, як співак при російському посольстві, там одружився з грекинею і там скінчив університет, діставши титул магістра.

Російська цензура заборонила друкувати український переклад «Одісеї» («запрещается безусловно»), і прийшлося його видрукувати у Львові (рр. 1889-92). Хорова пісня Ніщинського «Закувала та сива возуля» на довгі роки здобула була собі найбільшу популярність.

НКВД — Народний Комісаріят Внутрішніх Дел (справ), знаряддя сталінського терору, що було створено, розпорядженням Вичонавчого Комітету ССРС з 10. УІ. 1934 р., на місце ОГПУ (див.), що надто стало всьому світові нечужим. Проте, зміна назви нічого по суті не змінила. — особливо щодо методів знущання з арештованих, призначених в більшості до винищення — нагального чи повільного. На чолі НКВД, як і на чолі ОГПУ, стояв дач Ягода, але до складу НКВД увійшло й Головне Управління Державної Безпеки — ГУГБез. Таким чином влада Ягоди зростає подвійно. Але Сталін уже підготував його ліквідацію. 1936 р. його усунуто з посту керівника НКВД і ГУГБезу, а хоча й призначено на міністра пошти, введовзі заарештовано (у 1938 р.), а потім і розстріляно. Наступником його став Николай Єжов (1895 — 1939), який у порозумінні з Сталіним розпочав у всій московсько-комуністичній імперії масовий терор, відомий під назвою **ЄЖОВЩИНИ**, що формально ґрунтувався на постанові пленуму Центр. Комітету Комуністичної партії, з лютого-березня 1937 про поширення терору. Протягом 1937 р., як засвідчував Хрущов, кіль-

кість арештів зростає, в порівнянні з 1936 р., вдесятеро. Рахують, що тоді було розстріляно в усьому ССРС коло 300,000, а заслано до концтраків коло 3.500,000 осіб. На Україні тоді було знищено не тільки силу української інтелігенції, українських свідоміших селян і робітників, а навіть і 162.000 членів комуністичної партії, себто 35% членства, що було заідозрено в симпатіях до українського національного руху. На 98% винищено навіть склад Цен. Комітету КП(б)У й уряду УССР, на 80% обкоми партії й виконкоми обласних рад. Тоді зникли такі відомі комуністи, як П. Постишев, С. Косіор, В. Затонський, О. Шумський, О. Шліхтер, А. Хвиля, В. Баліцький, письменники — І. Микитенко, І. Кулик, Б. Коваленко, І. Кириленко, М. Філянський і багато інших.

Після проведених чисток в комуністичній партії, коли були знищені всі видатніші її члени, що могли бути в якійсь мірі небезпечні Сталінові в його змаганні до єдиновладної диктатури, Єжов не був більше потрібний Сталінові, і в кінці 1938 р. він його звільнив, замінивши Берією.

На часи Берії припадає перша окупація Зах. України московським військом і впровадження терору на західних українських землях. Тоді в'язниці заповнилися українськими націоналістами і просто українцями, що видавалися чимось небажаними НКВД. Втікаючи в 1940 р. з тих західних українських земель, НКВД вчинило жакливу розправу з тими в'язнями: у Львові, після виїзду советських властей, знайдено 2.400 вбитих в'язнів, в Луцьку — 3.000, в Дубні 528, в Рудках 80, в Жовкві 50, в Лопатині 27. І в інших містах — в Стрию, в Станиславові — в'язнів теж було помордовано. Така доля спіткала в'язнів, зрештою, в усій Україні. Евакуйований із Києва транспорт в'язнів НКВД розстріляла біля станції Дарниця. На підставі картотеки НКВД, залишеної в Одесі, тамтешнє НКВД розстріляло 13.000 осіб. Шістнадцять знайдено спільні могили на передмісті Тартиці, де було розстріляно 5.000 в'язнів. Такі ж спільні могили були знайдені в Вінниці, де замордовано 7.000 в'язнів, у білоруському Катині, де було розстріляно 10.000 полонених польських старшин. Злочини НКВД безконечні, і їх не перерахуєш. . .

Юрій Клен в своїй епопеї «Попіл Імперій» так схарактеризував цей жакливий орган поліційного терору:

Як всевидюче око угорі,
Якась потвора, чудище стооке,
За нами стежить пильно день і ніч,
Думки відгадує і числить кроки. . .

Див. також **ПОЛІЦІЯ ПОЛІТИЧНА, ЧЕКА, ОГПУ.**

НКГА — Начальна Команда Галицької Ар-

мі. Начальними комендантами Галицької Армії були за чергою: полк. Д. Вітовський, полк. Г. Коссак, полк. Г. Стефанів, ген. М. Омелянович - Павленко, ген. О. Греків, ген. М. Тарнавський, ген. О. Микитка

НКГБ — Народний Комісаріят Государственной Безопасности (Державної Безпеки). Його створено в 1941 р., а потім ще раз в 1943 р. виділенням із НКВД. Він перебрав на себе всі справи невійськової таємної советської розвідувальної і контррозвідувальної служби на території ССРСР. Начальником його був генерал Меркулов, що був передтим заступником Берії, начальника НКВД. НКГБ створило на Україні штаб червоних партизанів, що діяли на окупованих німцями територіях. (Див. ОБВ).

НОБІЛІТАЦІЯ — підвищення нешляхтича до шляхетського стану: нобілітованому давали герб та інші ознаки шляхетства, — іноді навіть змінювали прізвище. Цю нобілітацію за Вітовсько-го почали були поляки застосовувати й до частини козацької старшини, але в українському козацтві це викликало обурення, а й самі «Нобілітовані» не були своєю нобілітацією надто захоплені. В. Липинський писав: «Коли, по смерті Хмельницького, нобілітовані в Варшаві козаки, виходячи по нобілітації з Союму, кпили собі, питаючи, чи тепер од тієї нобілітації «їх тині не стали часом довпі», — то не була це смердяковщина і «наплеватьство», а гордість козацького лицарства, яке себе шляхетству рівним почувало і яке нобілітації польській собі легковажило. («На переломі.» ст. 127). Див ЛИЦАРСТВО.

НОВА ЕРА — політика зближення центральної австрійської та крайової галицької влади до українців в 1890-х роках, що мала г увазі, шляхом заспокоєння деяких їх національних домагань, досягти їх лояльності. Ініціатива в цій справі вийшла з австрійського міністерства зак. справ, і з польського боку посередничали галицький намісник Казімір БАДЕНІ, маршалок Евстахій Сангушко, посол Антон Хамец та інші, а з українського — головну роль грали митроп. Сембратович і Ол. Барвінський. Відповідні заяви в угодово-лояльному дусі зробили під час соймової сесії 1890 року послы К. Телішевський і Юл. Романчук. Останній, під натиском радикалів скоро покинув «ново-єрівство». Наслідком нової ери було признання української мови крайовою, введення по школах фонетичного правопису, створення т-ва взаємних забезпечень «Дністер», українські щадниці в Перемишлі, українська гімназія в Коломиї, субвенції для НТШ та інших культурних товариств. (Укр. Заг. Енциклопедія). Д-р Ст. Баран оцінював політичні осяги «нової ери» дуже низько. Він писав:

«Були спроби українців в Галичині, де довгі десятиліття скупчувалось усе українське життя, найти після царського указу з 1876 р. шлях до політичної співпраці з поляками. Такої співпраці з огляду на спільну для українців і поляків московську небезпеку шукав у галицькому союмі ще 1869 р. український діяч Юліян Лаврівський, віце-маршал галицького союму. Друга спроба т. зв. НОВА ЕРА, вийшла в галицькому союмі в 1890 р. від Юліяна РОМАНЧУКА, довголітнього політичного провідника галицьких українців, пізнішого (до 1918) віцепрезидента австрійського парламенту. Домагання українців були мінімальні. Не було там навіть згадки про домагання з 1848 р. щодо поділу Галичини, як теж не було і згадки про демократизацію публічного життя, ані про якібудь соціально-господарські реформи. І з такої, більш ніж скромної, пропозиції угоди ні в 1869 р., ні в 1890 не вийшло нічого. Польська сторона не хотіла поступитись українцям навіть на дрібниці. З нової ери Ю. Романчука не вийшло нічого, і сам посол Романчук, як і тодішні українські народовці, не зискавши ніяких уступок, і тих найдрібніших, перейшли вже 1892 р. до опозиції проти всевладного тоді галицького намісника графа Казіміра Бадені, що фактично очолював польський табор. Щоб зломити цю українську опозицію, яка щораз більше зростала та кріпшала, намісник К. Бадені перевів у 1897 р. т. зв. баденівські вибори до австрійського парламенту в Галичині з масовими арештами українських виборців і численними трупамі. При допомозі нечуваного терору, масових виборчих зловживань і проливу крові він не допустив до вибору українських послів. У хвості польської політики плентався ще якийсь час посол Ол. Барвінський зі своєю маленькою групою, але й він остаточно зневірився, і на старі свої роки і він і його маленька група християнських суспільників перейшли до найгострішої опозиції проти поляків.» («Сто літ укр. польськ. взаємин.» в «Проблеми» 1947, ч. II, ст. 6).

НОВАКІВСЬКИЙ ОЛЕКСА (1872—1935)

— видатний мистець, маляр-імпресіоніст, родом із Поділля. Виїхавши в ранніх літах із Росії, вчився в Кракові у Матейки, Унежіцького й Вичулковського. Перед українською публікою виступив вперше на виставці «Товариства для руської штуки» в 1901 р., але ширшу популярність здобув збіркою виставкою 1911 в Кракові. В 1913 р. переїхав з Кракова на постійне до Львова, де користувався підтримкою митр. А. Шептицького, і довгий час був безконкурентною мистецькою постаттю галицької України, викликаючи загальне захоплення зокрема своєю чудовою кольористикою. З його творів треба спеціально згадати портрет його дружини, відомий під назвою «Моя Муза», портрет митр.

А. Шептицького, портрет О. Барвінського, численні автопортрети, пейзажі Гуцульщини, св. Юра у Львові та інше. Він провадив у Львові також маллярську студію, в якій сформувалися такі визначні мистці, як Едвард Козак, Михайло Мороз, Антін Малюка, Антін Павлось, Вол. Ласовський, Гриць Смольський, Ольга та Василь Дядиновичи та інші. Мих. Дмитренко писав в «Нових Днях» (листопад 1951): «Значення Новаківського для України не підлягає сумніву. Оминаючи аналізу його творчості, яка говорить сама про себе, — діяльність його в розбудові й активізації мистецького життя Галичини надзвичайно велика. Цілий ряд вихованців школи Новаківського активно працюють у ділянці образотворчого мистецтва, і це говорить про те, що його студія переросла поняття школи. Це була справжня академія мистецтв Галичини. А творчість самого Олекси Новаківського — розбурханий вулкан, що, за порівнюючи короткий час, викидав багато насичених до крайнього напруження звучними кольорами картин. » (ст. 20).

НОВА СЕРБІЯ, НОВОСЕРБІЯ — московська урядова назва для кол. запорізької території (півн. частина кодацької паланки), що її 1762 р. московський уряд заселив сербами, що прийшли з Угорщини. В 1764 р. вона ввійшла в склад Новоросійської губ., а пізніше стала частиною Херсонської губ. Головним містом Новосербії був Новомиргород. Заселення запорізьких земель сербами почалося ще до офіційного проголошення Нової Сербії, як це видно з листа Фед. Мировича та Фед. Нахимовського (див.), якого вони вислали із Криму в 1756 р. до Гр. Орлика. Тут вони оповідали про відвідини їх запорізьким старшиною: «.Зі слівзани на очах розповів нам цей старшина, що московський уряд заселяє козацькі землі чужинцями — волохами та сербами, що кошового отамана вивезено в кайданах до Києва, і що козаки в Україні в одчаю не знають, що їм робити. Незабаром на Україні не буде вільного місця для природного населення. » (Борщак «Великий мазепинець. » ст. 159—60).

НОВА СІЧ — див. ПІДПІЛЬНА.

НОВГОРОД ВОЛИНСЬКИЙ — містечко на Волині при впадінні Смолки до Смусу; до 1793 р. називалося ЗВЯГЕЛЬ. Згадується 1257 р., коли належало до Володимиро-Волинського князівства.

НОВГОРОДОК, або НОВГОРОД ЛИТОВСЬКИЙ — стародавнє місто, що його заснував Володимир Вел. (або Ярослав Мудрий) на т. зв. Чорній Русі. Його в 1240 р. зруйнували татари, а потім відбудували литовці. Якийсь час належав кн. Данилові Галицькому, потім перейшов до литовських князів.

НОВГОРОД СІВЕРСЬКИЙ — місто на Чернігівщині над Десною. Невідомо, коли й хто його заснував. Карамзін приписував його побудову Володимирові Вел., але більш імовірний здогад, що його приписує Ярославові Мудрому, коли він в 1040 р. ходив проти Литви. В усякому разі в 1080 р. він уже був настільки значний, що звернув на себе увагу половців, які того року його сильно спустошили. З 1098 р. Новгород С. був уже столицею Сіверського князівства. Першим тут княжив Давид Глібович. Усіх сіверських князів було 9, а серед них Ігор Святославович, (1180—1198), герой «Слова о Полку. »

У 1238 р. татари спустошили Сіверське князівство, і його столиця ввійшла в склад Брянського князівства. У др. половині ХІУ ст. ним завладували литовський король Ольгерд. В 1444 р. Казімір віддав Новгород С. кн. Ів. Шем'яці, що втік із Московщини в Литву. Його син Василь, з огляду на намагання литовського кн. Олександра запровадити католицтво, перейшов під опіку Івана ІІІ московського. Звідси розпочав свою акцію т. зв. Лжедмитрій І (Гр. Отреп'єв), і тут в 1604 р., московські війська, під командою кн. Мстиславського, невважаючи на численну перевагу, були цілком розбиті польським військом Лже-Дмитрія. Але Новгород С. був тоді цілковито зруйнований.

В 1619 р., за умовами Деулінського миру, Новгород С. перейшов до Польщі, а після повстання Б. Хмельницького ввійшов у склад Гетьманщини.

В 1782 р. Новгород С. став столицею Новгород - Сіверського Намісництва, в склад якого ввійшли 11 повітів — Новгород - Сіверський, глухівський, стародубський, погарський, мглинський, кролевецький, коропський, сосницький, конотопський, новомістський і суразький. В р. 1796 Новгород - Сіверське намісництво було перетворено в Малоросійську губ., і Новгород С. став повітовим містом.

Тут був славний Спасо - Преображенський монастир, де ченцем був Гр. Отреп'єв. З 1699 по 1701 р. архимандритом тут був св. Дмитро Туптало (Ростовський). Тут в 1663 р. арх. Лазар Барановський відкрив друкарню, що проіснувала 5 років, але потім була знову відновлена. За описом 1767 р. при п'яти монастирських церквах були школи — «де дяк і пономар», а при одній школі — «де дяк і 4 псаломщики з козаків». В 1785 р. тут відкрито духовну семінарію.

НОВЕЛЕТА — музичний твір (здебільшого для фортепіано) у вільній формі з багатьма темами.

НОВЕЛЯ — короткий літературний твір, що відзначається такими рисами: 1. лясцідарністю стилю з осередженням уваги на одній основній темі; 2. драматизмом високої психоло-

гічної напруги з найкоротшим описом подій; 3. глибоким прониканням в психологію дієвих осіб з униканням описових моментів. Серед наших українських новелістів на перше місце треба поставити Вас. Стефаніка, — потім М. Коцюбинського, М. Черемшину, В. Винниченка, С. Васильченка, Ю. Яновського.

НОВИЙ РІК — свято початку кожного нового року. Тепер ми святкуємо Новий Рік 1-го січня. Але не всі народи і не в усі часи приймали день 1-го січня за день Нового Року. Ще досі напр., жиди святкують Новий Рік восени. Давні китайці теж святкували Новий Рік восени. Грецька Церква, а за ним і наша православна Церква, святкує день Нового Року 1-го вересня — день перемоги імп. Константина Вел. над Максимієм. Коли ж Петро I переніс святкування Нового Року з вересня на січень, московські старевіри завважували, що він так зробив, щоб люди не пізнали, коли саме в заповідженому часі має прийти антихрист, але він забув, що в січні не могло бути сотворення світу, що його приладується в святі Нового Року, бо в ту пору ще нема сплих яблук, і змії не мав би чим спокусити Єву!

У зграїв цивільний Рік з датою 1-го січня введено було вже в XIV—XV вв., але в Московщині Собор 1505 р. затвердив святкування Нового Року 1-го вересня. До XIV ст. у нас за новий Рік часто правила також дата 1-го березня, як то видно з наших літописів (Копержинський в «Перв. Громад.» 1928, I, 89—90). У сільсько-ж-господарському житті, натомість, за початок року вважалися дні, зв'язані з початком господарського сезону. Про це писав проф. М. Грушевський. Студіюючи наш річний сільсько-господарський цикл обрядів, прийшов він до висновку, що «старий річний круг починався місяцем перед Колядою. Початок нового господарського року в введених повір'ях виступає ясно. Хто перший прийде рано до хати, буде першим ПОЛАЗНИКОМ (див.) на Новий Рік, — він приносить добро, або лихо.» («Іст. у. літ.» I, ст. 144—45).

Коло 532 р. учений чернець Діонісій, обраховуючи дату народження Ісуса Христа, прийшов до висновку, що вона припадала на день 25 березня, і цю дату він установив, як перший день християнського числення. Цю дату прийняла Італія, Франція, Німеччина та Англія. Отже і в Англії і в Америці день Нового Року святкували 25 березня аж до 1752 р., коли і в Англії і в Америці прийняли Юліанський календар, а з ним і святкування Нового Року 1-го січня.

Щодекуди натомість, як от у Скандинавії, Прусії, Угорщині, Швайцарії деякий час починали Новий Рік від Різдва. І в Україні стиль від Різдва входив через Польщу. Іконніков указував на спорядичну різдвяну дату нового року в

одній галицькій купчій 1351 р. ДмитроСамозванець став уживати теж числення років від Різдва. Петро I запровадив з 1700 р. остаточно січневе числення років.

З Новим Роком у нас в'язалося багато цікавих обрядів та забобонів, починаючи вже з попереднього вечора, що зветься у нас ЩЕДРИМ або БАГАТИМ ВЕЧЕРОМ. Називають його й МАЛАНКОЮ (див.), бо 31 грудня святкується пам'ять св. Маланії Римської. Того вечора діти, а то й дорослі, ходили ЩЕДРУВАТИ похід вікна хат і діставали за те книші та пироги. На Поділлі та Волині того вечора ХОДИЛИ З МАЛАНКОЮ (див.). Також багато того вечора ворожили, щоб довідатися, що буде в наступному році.

Щоб довідатися, яка буде погода, — важлива справа в хліборобському господарстві, — здійсмають із цибулини 12 кожущин і надають кожній назву місяця. Потім кладуть до них по грудці соли і залишають так на всю ніч. Де сіль на другий день змокріє, той місяць буде мокрий, а в котрій кожущині залишиться суха, той буде сухий (Беньковський в К. Ст. 1896, I, ст. 5—7). Якщо вечір під Новий Рік погідливий та сухий, будуть жива погідні та сухі, а як вітер, або заверюха, то будуть і в жива сльоти та часті дощі. (Ржегорж в Наук. Зб. т. XXVI, ст. 134). Якщо ніч під Новий Рік зоряна, то буде врожай на ягоди. Якщо ж на самий Новий Рік (також і на Різдво) буде на деревах іней, то добре хліб вродить. (Беньковський). Так само вірили й на Буковині (Зап. ЮЗОтд. II, ст. 353).

Щоб знати, що чекає людину в наступному році, треба, казали, піти опівночі до церкви і прислухатися: якщо почувеш «Ісаїя лікуй», буде весілля, а як почувеш «Со святыми.» буде похорон (Беньковський). На Буковині під Новий Рік ставили по лавах сторч поліна: чие поліно до ранку упаде, той має скоро вмерти (Зап. ЮЗОтд., II, 353). Хлопці робили тут з дерева різні речі — «бички» в вигляді церкви, хреста, сонця, стога ітп. Потім розносили по хатах і пропонували тягти «на щастя»: хто витягне ґруну, або хрест, скоро умре; хто витягне стіжок, буде багатий і т. п. (там же ст. 349—50).

З Новим Роком зв'язуються натурально й ворожіння т. зв. ПОЧИНУ: хто як проведе перший день Нового Року, так йому буде йти й упродовж усього наступного року: тому всі намагаються провести Новий Рік весело, не сварячись і не плачучи. І злодії намагалися того дня обов'язково щось маленьке вкрати, щоб була удача весь той рік (Беньковський). Звертали також пильну увагу на те, хто перший ввійде до хати (і намагалися відповідно влаштувати, щоб увійшов хтось бажаний!), — якщо ввійде перший чоловік грошовитий, щасливий, то будуть і в тій хаті водитися гроші; якщо ввійде людина здорова, то й всі хатні будуть того року здоро-

ві; а якщо ввійде який каліка, чи жебрак, чи хворий, то нічого доброго не можна буде ждати від наступного року (Етн. ЗБ. НТШ. V, 207). Див. ПОЛАЗНИК.

В Галичині на Новий Рік досхідсонця жінки йшли по воду. Вони брали з собою сніп, що стояв на покуті, і хліб, а в другій руді конювку. На річці змочували той сніп і примовляли: «Онїтій змиваю, полон (себто врожай) призиваю зо всіх чотирьох сторін на моє подвір'я.» Вертаючись із водою, заносили сніп до боца (?), а з хлібом і водою йшли до хиж і примовляли: «На щастя, на здоров'я з Новим Роком!», а їм із хиж відповідали: «Дай Боже полю з вами!» Від порога жінки пускали хліб, щоб котився до стола, а хтось другий пускав хліб від стола до порога. Якщо хліб упаде сподом униз, то то буде добре вестися, але якщо впаде сподом нагору, то буде в хаті мерлець.» (Зубрицький в МУЕ НТШ III, ст. 37).

Входячи на Новий Рік до хати, треба невідмінно зараз же виголосити, засіваючи при тому ріжним збіжжям: «На щастя, на здоров'я, на Новий Рік, дай Боже, жито - пшеницю, всяку пшеницю, а льон, щоб отакий виріс...» і кидають жменю льону під стелю. Якщо засівали молодим, то мусіли додавати: «...а вам дітей копицю!» Засівали звичайно вранці діти років до дванадцяти, але й дорослі, якщо куди йшли, несли з собою жменю всякого насіння (Ржегорж). Засівали звичайно зерном, вимолоченим із «ДІДА», що стояв на покуті, молотили його ввечері під Новий Рік. Решту того зерна звивали на сівбу, а господині, позбиравши «засіяне» на Нозий Рік, примішували його почасти до насіння на сівбу, а почасти давали курам, щоб добре пеліся.

Засівати ані гречкою, ані горохом не годиться, бо кому сіється гречкою, у того водитимуться весь рік блохи, а кому горохом — тому будуть весь рік чиряки (Ржегорж). Але ці пояснювання виказують, що люди, які їх давали, вже призабули справжні причини, чому не можна засівати гречкою (див.) і ГОРОХОМ (див.). Про це під відповідними гаслами.

З інших вірувань треба відзначити дуже поширене, ніби худоба під Новий Рік, рівно опівночі, розмовляє людською мовою. (Беньковський). Також рівно опівночі горять синім вогнем усі гроші, що знаходяться в землі. Хто поbachить той вогник, повинен зараз же накрити його будьчим: якщо накриє шапкою, прийдеться копати в зріст людини; якщо поясом, копатиме по пояс, і т. д. Добувати гроші треба самому, а то і гроші пропадуть, і сам можеш загинути. (Беньковський).

Досхідсонця на Новий Рік господарі палили сміття в городі, або в саду, щоб город і сад краще родили. (Милорадович в К. Ст. 1903, II, ст. 189). Гуцули, палаючи сміття в городі, примовляли: «Господи, будь ласка, зродити жита,

пшениці і всякої пшениці, Кирилейси» (себто «Кирие елейсон»), потім перескакували тричі через вогонь наперед і назад. (В. Шухевич, ІУ, 201—02).

НОВИНА — недавня подія. Також земля, вперше заорана. У цьому розумінні у весільній обрядовості — символ молодості. У Новогород-Волинському пов. співали на весіллі:

Гей, бояри, ідіть у лози

Та зрубайте нам занози:

Поїдемо орати, новину здобувати.

Хто новини добуде, той господарем буде.
(Вовк «Студії...» 288).

НОВИЦЬКИЙ ГРИГОРІЙ — компанійський полковник за Мазепи; за П. Орлика резидент при польським коронним гетьмані Сенявським. По повероті на Україну в 1712 р. був засланий на Сибір. Сявав там «Краткое описание о народе осяцком». Забитий в 20-х роках в Сибірі.

НОВИЦЬКИЙ ІВАН (1844—90) — етнограф і історик права; працював в К. Старині, в «Трудах» Чубинського, в Архіві Ю-Зап. Росії. Опрацював «Словар для об'яснення юрид. термін. старого слов. язика».

НОВИЦЬКИЙ ОЛЕКСА (1862 — 1934) — дійсний член ВУАН і НТШ піонер українського мистецтвознавства. Наукову працю почав у вісімнадцятих роках минулого століття і вже у своїй історії російського мистецтва належне місце дав мистецтву свого народу. Живучи до революції в Москві, відігравав значну роль в житті тамешньої української громади. Одною з головних праць О. Новицького були дослідження над малярською творчістю Т. Шевченка. У 1914 р. Наукове Т-во ім. Шевченка у Львові видало його монографію про Шевченка, як маляра, а у 1928. році харківське В-во «Рух» другу монографію на цю саму тему. З того ж 1914. року О. Новицький обраний дійсним членом Наук. Т-ва ім. Шевченка, а ще у 1909. році Українське Наукове Т-во у Києві та архівна комісія в Чернівці іменували його своїм членом.

У Москві О. Новицький провадив і кермував науковою працею в українській секції Т-ва Слов'янської Культури, викладав історію українського мистецтва в українським Шкільнім Союзі, улаштував виставку праць Т. Шевченка, лекції про церковну архітектуру в Галичині і т. д. Ввесь час працював у відомій «Українській Жізни», як мистецький референт і автор цікавих статей з українського мистецтва, між ними «Символіки в українським мистецтві».

По революції О. Новицький вернувся до рідного краю, де продовжував свої праці. У 1917 році його обирають почесним членом ки-

твського Мистецько - Промислового Музею, а в 1922 році дійсним членом Всеукраїнської Академії Наук. Кермуючи працями Мистецької Секції, О. Новицький перевів дослідну працю коло нашого найціннішого мистецького скарбу — київської Софії.

НОВИЦЬКИЙ ЯКІВ (1847—1925) — етнограф, збирач українських пісень, оповідань, переказів та вірувань на Запоріжжі. Залишив праці з історії міста Олександрівська та Запоріжжя.

НОВОРОСІЯ — штучна московська назва південних українських земель, що були відібрані в запорозців та в татар. Перше тут було створено **НОВУ СЕРБІЮ** (див.), а в 1764 р. Нову Сербію було перейменовано на Новоросійську губернію. Після знищення Запорізької Січі в 1775 р. вся Південна Україна дістала назву **НОВОРОСІЙСЬКОГО КРАЮ**, що поволі охопив губернії Катеринославську, Херсонську, Таурійську (без Криму) та Басарабію. Ця назва спричинилася до того, що в XIX ст. поширилося хибне уявлення, ніби Новоросія не Україна, і вона, за висловом В. Кузеля, «стала випадати з поля зору істориків, які вивчали минуле Лівобережної та Правобережної України». Відбулося це уявлення і на вимогах російського тимчасового уряду під час переговорів із Центральною Радою влітку 1917. (ЕУ, ст. 12).

НОВОСІЛЛЯ, ВХОДИНИ — обряд, що супроводить оселення в новій хаті. Дуже було поширене вірування, що входити на життя до нової хати небезпечно, і тому у ріжних слов'янських народів, при переході в нову хату, на ніч випускають якесь звірятко, найчастіше kota, півня, або курку, обов'язково чорних. Коли рано випускають півня, чи курку, примічають, чи заспіває, чи закричить, бо це буг би добрий знак. При тім вірять, що ці звірятка однаково скоро згинуть. На Переяславщині закутували в ганчірку цвіркуна, коли він жив у старій хаті, і переносять та кидають його у запічок — на щастя (Л. Шевченко в Перв. Гром. 1926, ст. 91). Цвіркун — символ щастя. Італійці переносять до нової хати пляшку з олією, вино, вугіль і квітку рути — все речі, що ніби приносять щастя (Дзанаццо, I, 155).

На Волині, коли переходили в переставлену хату, замітали за собою стару хату, щоб не залишити щастя, а сміття несли в нову хату, як талісман, і сипали його або під піч, або під покутя. Коли хто виходив із старої хати, залишалися там далі люди, що на них переселець був лихий, то кидали сміття жужмом серед хати, щоб «у хаті не велося» (Л. Шевченко ст. 92). Про переносування сміття — «щоб доля була не залишилася в старій хаті» — засвідчував і проф. М. Сумцов (К. Ст. 1889, V, 499—502).

На Звенигородщині до нової хати входили вперше з курищем, з жаром і з страсною свічкою — «щоб зігнать усе нечисте, а щоб наступило світло, тепло й пахощі в новій оселі» (Перв. Гром. 1926, ст. 92). На Білорусі, молода, покидаючи батьківську хату й сідаючи на воза, примовляла: «Добрая доле, да їдзи за мною з печі полум'ям, з хати каменем» (К. Ст. 1889, V, 502).

На Шепетівщині, перед переходом до нової хати, її обкурювали зіллям, причому затикали комина, щоб хата добре обкурилася (Перв. Гром. 1927, I, 163).

Коли, палили вперше в новій хаті, то на Костроменщині і піч і вогонь кропили Йорданською водою (там же). У м. Славуті, пепетівської обл., коли палили вперше в новій хаті, клали дрова навхрест, а, підпалюючи, примовляли: «Ти служив батькам, ти служив дідам, служи і нам» (там же).

Для входи́н до нової хати за найкращий час вважається — «на другій квартирі» — у підпівні досхідсонця. Господар входив із хлібом і сім'ю, часто діти перші несли ікону (Л. Шевченко в Перв. Гром. 1926, 91—92).

Залежно від матеріяльних обставин, господар потім справляє новосілля. Як рідня, так і гості пильнують, щоб не прийти з порожніми руками. Увесь день входи́н проходить здержано й уважно — на кожне слово, на кожний вчинок звертається увагу, бо від того, як пройде цей перший день, залежить усе життя в новій оселі — відома віра в **ПОЧИН**.

Часто того самого дня відбувається й посвячення хати.

Б. Кравців написав вірш «Закладчини», в якому серед інших звичаїв згадав і народне вірування, зв'язане з новосіллям:

... А завтра дім звершивши . . .

В хороми пустим півня голосного,
Щоб вигнав криком бісів коромоли
І злидні злющі і злорадну являту.

НОГА — прилад для підтримування речі; в тварин одна з кінцівок, що служать для підтримування і переміщування тіла; в людини — одна з двох нижніх кінцівок, щоб стояти і ходити. **БРАТИ КОГО ПІД НОГИ** — упокоряти, перемагати: «Бери ворога під ноги!» (Франко, «Припов.», I, 118). **ДО НОГИ** — цілковито «До ноги попродаги» — продати всю худобу до останньої. «До ноги вирізати» — вирізати всіх.

Найбільше ноги символізують ходіння, бігання, взагалі рух: «Вовка ноги годують» (Номис. 7207). «Которі в плач, а которі в ноги — тільки залопотіло!» — себто дуже швидко побігли. З огляду на те, що ноги необхідні для

свободи руху, **СХОПИТИ КОГО ЗА НОГИ** — значить приневолити, набрати над ким владу. Звідци приповідка, якої вживають в пристосованні до гордяка, якому добре ведеться, і він не хоче зрозуміти людей нещасливих: «Здається йому, що він Бога за ноги вхопив» (Франко «Прип.» I, 78).

Ловтати, чи, сидячи, колихати ногами вважалося в усій Україні (а також і в Норвегії, Греції та деінде) непристойним: «Свистіти, або махати ногами — значить забавляти чорта» (М. Сумцов в К. Ст. 1890, I, 85). «Не колихай ногами, бо чорта колишеш» (Етн. Зб. НТШ. У. 187). На Гуцульщині казали, що вимахування ногами «поцуськає ланцюг на Сатані», прикованому в пеклі, і взагалі йде йому на користь, — і тому треба того вистерігатися (МУЕ НТШ, XI, 770).

До заборонених рухів належало також і миття ноги ногою, — може бути, як вияв лінощів, що людина лінується нагнути, щоб помити ноги рукою: тому **ЛІСНИЦІ** (див.), танцюючи, співають: «Не мий ноги ногою, не пий води рукою» (Шухевич, У. 198—200).

Не дозволялося також жінкам, особливо вагітним, класти ногу на ногу, бо це, мовляв, перешкоджало б щасливому породові.

НОГАВИЦЯ — штанина. **НОГАВИЦІ** — сукняні штани. (Сл. Грінченка).

НОГАВКИ — в Західн. Україні штани з льняного полотна.

НОГАЙ — татарський хан, що в рр. 1262—69 воював у Персії й на Закавказзі, а потім десь в 1270 р. перекочував в українські степи і встрявав у галицько-волинські, та навіть балканські справи. Його погромив в рр. 1294-96 Тохтай, хан Золотої Орди.

НОГАЙЦІ — тепер беззначне турецьке плем'я на Кавказі в Сер. Азії. Частина їх, т. зв. **МАЛІ НОГАЙЦІ** жили в українських степах під владою кримських ханів та турецьких султанів. За Катерини II їх виселено в степи між Доном і Кубанню, а пізніше більша їх частина переселилася до Туреччини.

НОГАТА — двадцята частина гривні куп. В другій половині XI ст. «доброю платою за денну роботу майстрам уважалася ногата, — 1/20 гривни» (М. Грушевський «Іст. У-Р. III, 344»). Згадується ногата і в «Сл. о Полку..»: тут «чага» (дівчина, рабня) цінується в 20 ногат. Ногата ніби має значити шкірку соболя з ногами, цілу. (М. Груш. там же, ст. 352).

НОЖИЦІ — знаряддя з двох рухомих лез, гострих із середини. Символ хижої пащі. На Святий Вечір, господар на Гуцульщині, упорав-

пись із застиганням стола отавою, тощо перев'язував ножиці волічкою — «щоб зав'язувалося все лихо, яке є в господарстві», і при цьому примовляв: «Не ножиці в'яжу, а вилиці ведмедя та вовка, аби не мали моці мою маржанку (худобку) ушкодити». Перев'язані ножиці він клав на скатерть на столі, у якого також перев'язував волічкою перехрестя — «щоб не розсербалося через рік» (себо щоб не забракло на столі страви. (МУЕ. НТШ. УІ, 10-11).

Зав'язували ножиці і в іншому випадку — коли малосся на увазі виявити неможливість різати зав'язаними ножицями, що в свою чергу мало впливати магічно на неможливість поповнення якоїсь небажаної дії: «Коли в печі печеться паска, зав'яже господина волічкою ножиці, перев'яже нею навхрест стіл по дошці, а під нею зв'яже гудза. Зав'язуючи ножиці, примовляє гадздиня: «Не ножиці зав'язую, але серце мойому чоловікові, аби він мене не міг так позбиткувати, як цими ножицями не може нічого врізати. Аби йому руки були так зв'язані, як ці ножиці». Зав'язавши ножиці, кладе їх у постіль, де вони залишаються впродовж свят» (МУЕ. НТШ. УІ, 232).

НОЖКОВЕ ПУЩЕННЯ — заговини перед масницею, коли їли холодець із свинячих ніжок. (Маркев. 153).

НОЙ — старозавітний праведник, що, на наказ Божий, побудував великий корабель, в який взяв кожної тварини по парі, і таким чином поряткувався від всесвітнього потопу, і відновив тваринний світ на землі. Мав трьох синів — Сема, Хама й Яфета, що від них пішов після потопу новий рід людський.

НОМИС М. — прізвище, що часто згадується в цій УМЕ: псевдонім **МАТВІЯ СИМОНОВА** (1823—1900) (див.), що під цим псевдом видрукував дуже цінну збірку «Українські приказки, прислів'я і таке інше», СПб, 1864). С. Єфремов писав про неї: «Багата й цілком наукова, хоч і вельми пошарпана збірка народніх приказок і загадок». (Іст. у. письменства, I, 294).

НОМОКАНОН — Кормча книга, збірник і пояснення постанов і норм, прийнятих у візантійській Церкві від апостольських часів до останнього вселенського собору, куди входило також і світське законодавство. В Україні користалися давніше Номоканоном болгарським, під назвою «Кормчі Книги», зберігся рукопис з XIII ст. редакції Івана Схоластика (уложений в УІ-УІІ ст.) безсумнівно болгарського походження. В Кормчій ХУІ ст. була збірка документів, які обґрунтовували незалежність української Церкви. (Н. Полонська-Василенко в «Укр. Збірник. т. XIV, Мюнхен, 1958, ст. 64).

НОРБЛЕН П'ЄР (1745—1830) — французький маляр, що в рр. 1772—1804 був у Варшаві, де мав малярську школу. Йому приписувано також один відомий портрет ніби гетьмана Ів. Мазепи з довгою бородою. Про цей «норбленовський» портрет Мазепи згадував вже Ф. Уманець в своїй монографії «Гетьман Мазепа» 1897 р. Проте, Р. Млиновецький в своїй праці «Гетьман Мазепа в світлі фактів..» 1959 р., документально виявив, що цей портрет Мазепи пензля Норблена був портретом не гетьмана Івана, а старого жида, орендаря князів Чарторийських, у яких жив і працював Норблен. Він зробив із цього жида 6 шкіців, що один за одним розробляють портрет, надаючи йому нові риси. Всі вони були вміщені свого часу в монографії про Норблена д-ра Зигмунта Баговського, амануєнта львівської бібліотеки, що її видало в 1911 р. «Вид-во Т-ва Викладачів Вищих Шкіл у Львові..» як XIII том серії «Наука і Мистецтво». Книжку друковано в Кракові, і вона має 220 сторінок і 148 ілюстрацій, а серед них і оті 6 шкіців старого орендаря Мазепи. Про це докладніше в вищезгаданій праці Р. Млиновецького (ст. 109-114), де видруковано і 4 фотокопії з тих шкіців.

НОРВЕГІЯ — західна держава Скандинавського півострова, батьківщина великих діячів українського національного відродження — письменника **Б'ЄРНСОНА** (див.) і міністра **МОВІНКЕЛЯ** (див.). Після виступів останнього в обороні українського народу в Лізі Націй з приводу організованого Московою голоду в Україні в 1933 р.. О. І. Бочковський та І. Паливода, себто голова і ген. секретар Громадського Комітету Рятунку України в Чехословаччині, пишали йому: «Від останньої сесії Союзу Націй наш нарід уважає Вас своїм великим і щирим приятелем. Ми побачили та переконалися, що Ви не тільки зрозуміли, але й відчули трагіку сучасного положення на Радянській Україні, коли піднесли справу голодової катастрофи в нашій батьківщині в Раді Ліги Націй. .

Це не вперше перехрестилися шляхи Норвегії та України. Бо вже на початку цього століття, напередодні загибелі московського царату, що прямував до знищення України, Ваш великий національний поет **Б. Б'єрнсон** виступив на захист нашого народу й мови, прилюдно тавруючи непримирну українофобію тодішнього міністра Плеве. Згодом, цим разом з приводу польського україножерства в Галичині, він перед усім світом поставив українську справу руба. зветачуки увагу культурного людства нагноблення українського народу другим його історичним сусідом. Ваш великий національний поет щиро захопився визвольними нашими змаганнями. «Піднести 30 мільйонів українців — писав норвезький велитень — до щабля свідомого й освіченого народу; скинути столітнє яр-

мо — така велика річ мусить кожного підбадьорити!»

«Б'єрнсон до кінця свого життя залишився щирим приятелем і оборонцем українського народу. Його ім'я вписане до аналіз української історії серед тих, хто боровся за волю України та промощував до неї шлях.

«Минуло 30 років від того часу. Український нарід загибає в большевицькій неволі, ще гіршій від царської. І ось Ви, Високоповажаний Пане, немов поновлюючи традицію Вашого безсмертного поета, апостола свободи та непримирного ворога неволі, — взяли на себе шляхотне завдання піднести справу фізичного винищування українського народу перед найвищим європейським ареопагом сучасної доби.

«Тамнись історичної причини ще не виявлено остаточно. Проте не підлягає сумнівові, що кожний факт, або подія в житті народу має завжди свою рацію, свою глибшу причину. Отже це не випадок, що вже вдруге історія звела Норвегію з Україною. Аджеж є певна спорідненість долі цих двох народів. Бож чи не була Норвегія протятюм цілих століть скандинавською Україною?! Чи не мусіла вона вибороти свою самостійність також проти двох своїх історичних сусідів?! Або чи норвезький нарід не є таксамо суто селянська та від давніх часів демократична нація, як український нарід? Чи ж його ідеологія національно-визвольної боротьби Норвегії в XIX столітті, в основу якої покладені були засади людяности, справедливости та волі, не та сама, що присвячувала національному відродженню українського народу, за що катований був в азійській неволі найбільший український поет Тарас Шевченко й за що непохитно боролися провідники українського національного руху?!

«Отже, не було тільки примхою історії, що Б'єрнсон захопився визвольною боротьбою України, й також не випадок, що Ви, Високоповажаний Пане, так живо відгукнулися на теперішнє страшне лихоліття українського народу. Ні, в обох цих випадках певна аналогія історичної та національної долі Норвегії й України була цього причиною.

«Норвегія виборолла свою волю та самостійність. Виборе її також і поневолена Україна. Вільна й незалежна Україна згадуватиме двох великих норвезьких приятелів і оборонців українського народу — Б'єрнсона й Мовінкеля».

Норвегія була також батьківщиною відомих **ВІКІНГІВ-НОРМАНІВ**, що прославилися в середніх віках своїми морськими походами й підбоями не тільки в Європі, бо доходили й до Америки Вперше Норвегія політично об'єдналася в 872 р. і була (з перервою в рр. 1028—35) незалежна до 1397 р., потім же аж до 1814 р. належала до Данії, а з цього року до 1905 р. була в персональній унії з Швецією. Цю унію

було мирно розв'язано, і відтоді Норвегія стала суверенною конституційною монархією. Це одна з найкультурніших держав світу, бо неписьменних і злочинців тут майже нема, а смертність немовлят найменша в Європі (5%). (Укр. Заг. Енцикл. II).

НОРДБЕРГ ГОРГ АНДРЕАС (1677 - 1744)

— духовник Карла XII, з яким зробив усі походи. Після Полтави був у московському полоні, перебуваючи ввесь час у Москві. В 1715 р. його було звільнено в обмін на двох московських священників, що були в шведському полоні. Вже в 1716 р. він почав працювати, з доручення королівського уряду, над Історією Карла XII, що появилася в двох томах в 1740 р. у Стокгольмі і незадовго також у французькій мові (1748), у німецькій (1742—1746 та 1745—1751). Використовував він для своєї історії не тільки свій щоденник, але також різні матеріали з королівського архіву та спогадів міродайних осіб, учасників походів Карла XII, до й битви під Полтавою, які йому їх, на його просьбу, надсилали. Всі дослідники життя й діяльності Карла XII вважають твір Г. Нордберга за першорядне джерело. Таким він є також для усвідомлення переходу гетьмана Івана Мазепи від московського царя Петра I на бік Карла XII. Його автор, Г. Нордберг, знав нашого гетьмана дуже добре і часто його бачив при дворі свого короля. Простору й цікаву студію Історії Нордберга та її значення для українців, написав Д. Оляничин.

НОРИЦЯ. ВОВЧОК — дірочка в болячці, що гноїться. Звідти прокляття: «Щоб тебе норича сточила!» (Номис. 13626). «Нориці-гнояки поробилися та й течуть» (Сл. Грінченка).

НОРИЦЯ — польова миша.

НОРМА — встановлений зразок, правило. Звідти **НОРМАЛІЗАЦІЯ** — встановлення норми, зразка, а також приведення до нормального стану. **НОРМАЛЬНИЙ СТАН** — той стан, що відповідає встановленим нормам, правилам. Ортега-і-Кассет писав: «Не можна говорити про ідеї, чи думки, якщо не прийняти перше серію норм, до яких можна відкликатися в дискусії. Ці норми — засади культурності. Такі, або інакші, не має значення які. Головне, що нема культурності там, де нема норми, що до них наш ближній міг би відкликатися. Немає культурності там, де нема засади громадянської легальності, до яких можна було б апелювати. Немає культурності там, де не існує пошанування певних інтелектуальних основ, до яких можна відкликатися в дискусії. Немає культурності там де не панує над економічними відносинами торговельний режим, яким можна було б оборонитися. Немає культурності там, де полеміки про естетику не визнають необхідності виправдати

мистецький твір. Коли всіх цих умовин нема, нема культурності. Існує лише варварство в найточнішому значенні цього слова. Варварство — це відсутність норм і неможливість до них відкликатися. Багатство і бідність культури вимірюються ступенем точности норм («Бунт мас» ст. 70—71).

НОРМАНИ, ВІКІНГИ — мешканці Норвегії, які вславилися в VIII—XII вв. морськими походами. Під ім'ямем **ВАРЯГІВ** вони виступають активними учасниками творення **РУСЬКОЇ** держави в Новгороді і Києві. Т. зв. **НОРМАНД-СЬКА ТЕОРІЯ** приписує їм саме походження назви **РУСЬ** (див.).

НОРНИ — богині долі в скандинавській мітології. Відповідають латинським **ПАРКАМ** (див.).

НОСАТИЗНА, НОСАТИНА — рід нежиту в коней, дуже небезпечна й заразлива також для людей.

НОСАТКА — міра місткості в 3 відра й більше.

НОСАТКА — рід глечика з довгим носом. Згадується в «Енеїді» Котляревського:

Барильця, пляшечки, носатку,

Сулії, тикви, баклажки —

Все висушили без остатку (IV, 31).

НОСАЧ ТИМІШ — полковник остерський, потім ген. обозний за Б. Хмельницького, Виговського та Ю. Хмельницького.

НОСОРОЖЕНЬ — казкова велика птиця з рогом на носі, що, покладаючись на свою силу, не захотіла ввійти до Нового ковчега і тому загинула під час потопу. (Сл. Грінченка). Символ **ЗАРОЗУМІЛОСТІ**.

НОСТАЛЬГІЯ — туга за рідним краєм, що в багатьох емігрантів набирає хворобливих форм. «Хто живе у власній країні, — пише один із них, італійський письменник, не може собі уявити, що означає батьківщина для тих, хто примушений жити постійно поза нею. Там десть їх батьківщина живе й розвивається, але те життя й той розвиток доходять до них лише як сліди відгуки чужої преси, як щось, що до них не відноситься, як щось, що в ньому вони не брали й не беруть жадної участі. Вони живуть поза батьківщиною, як злочинці, живуть поза суспільством. — живуть життям, що не можна навіть назвати їх власним, але не можна назвати й життям тої країни, що дала їм захисток, але де вони почувають себе чужинцями. Наскільки можуть, вони намагаються щось зробити для їх батьківщини, але їх мучить думка, що

ніхто там на батьківщині того не знає і тим не цікавиться. Вони хотіли б вернутися додому, щоб бодай померти на рідній землі, але їм боляче думати, що не знайдуть вони там знайомого обличчя, ніяких приятелів, що зворушилися б їх смертю і відчули б, що помер їх земляк, що зникла жива людина, яка любила ту свою батьківщину і працювала для неї й тужила за нею, а не була тільки сухим прізвиськом, видрукваним на папері, нікому незанимає.

О. Олесь відбив цю ностальгію політичного емігранта в чудовому вірші, повному психологічної правди:

В вигнанні дні течуть, як сльози,
Думки в вигнанні сплять, як мертві,
Солодкі спогади сичать, як змії,
Душа розірвана, як рана. . .
Душа ридає, як дитина,
Бальзам далеко так, як сонце,
А сонце, сонце, як і щастя.
Там, там, лише в краю коханім.

НОСТРАДАМУС МІШЕЛЬ (1503—66) — французький лікар і астролог, що відзначувався незвичайним талантом ясновидіння і залишив книжку пророцтв «Століття», (1555). Написану важкою до зрозуміння мовою в формі коротких віршів. У тій книжці він точно описав близьку смерть короля Генріха II в 1559 р., своєю власною смертю з точною датою 2. УП. 1566; імперію Наполеона і її кінець, а також кар'єру Гітлера (у Нострадамуса «Істер»), якого зве «лисом, що зручними фікціями прийде до влади і, живучи вегетаріанцем, зробиться тираном».

Але «станеться катастрофа, коли цей, народжений під бараном себто в березні (Гітлер народився в квітні), зустрінеться з Юпітером (В. Британією) та Сатурном (Росією). Нострадамус передбачив появу літаків і навіть атомових бомб — «живий огонь в жажливих кулях, де замкнена смерть перетворює міста в попіл». Невважаючи на деякі зрозумілі неточності, передбачування Нострадамуса протягом чотирьох століть приваблюють увагу дослідників. Про них у «Віснику» 1939, ст. 381—85.

НОТА — у дипломатії урядове повідомлення представника одної держави, передане представникові другої держави.

НОТА — в музиці умовний значок, що має подвійне завдання — визначити висоту музичного тону та його тривалість; висота тону залежить від ключа (скрипкового, басового і т. д.) і від положення на нотоносці, а тривалість від форми ноти.

НОТИ — музичний твір, написаний чи надрукований на п'яти рівнобіжних лініях, на яких і між якими поставлено ноти, себто умовні музичні значки. Ця лінійна система стала ви-

дома в Україні й Галичині, прийшовши з Заходу, в другій половині ХУІ ст. Найдавніша пам'ятка її — супрасльський ІРМОЛОЙ у книгозбірні Києво - Печерської Лаври в Києві, з 1593 р. Давніше ж музичні знаки церковних книжок, а властиво рукописів (перший український НОТОДРУК це Ірмолой 1700 р., що вийшов щойно в 1707 р. заходом оо. Василян при церкві св Юра у Львові, а другий — Ірмолой 1709 р., що його видало львівське Ставропігійне Братство), були безлінійні: їх ставлено над складами і словами тексту. Вони звалися ЗНАМЕНАМИ, а пізніше КРЮКАМИ. Знамена ті ділилися на КОНДАКАРНІ (були це дрібні знаки) і СТОПОВІ (великі, грубі). Найдавніша система нашого церковного співу одержала тому назву ЗНАМЕННОГО РОЗПІВУ. Його ще й досі не досліджено так, щоб у цілості можна було перепишати після сучасної нотної системи. Тимто не тільки його графіка, але й термінологія та її значення, виявляє багато неясного, а то й суперечного. (Вас. Барвінський в «Укр. Культура», 1937, ст. 697).

НОЧВИ — дерев'яна продовгаста посудина для миття білизни. Бачити у сні ночви — значить мати родинну втіху. (Франко «Прип.» ІІ, 146). Це вірування склалося, мабуть тому, що ночви відіграють важливу роль в весільній обрядовості: в них кладуть муку, заготовлену для коровай, наливають в неї води та ще й трохи горілки — «щоб коровай був веселий», і розчиняють тісто. Тільки розчинивши тісто, перекладають його у діжу. (Вовк «Студії» 193—94). У ночвах же готують і другий обрядовий, не менш важливий, хліб — паску (Етн. Зб. НТШ. V, 135).

З огляду на таке застосування ночов, вживають їх і в медичних цілях: «Коли мала дитина дістає конвульсії, то треба скупати її в нецках (ночвах), у яких печеться паску, а коли скупається, а разом із водою перевернути і накрити нецками (символ охорони, Є. О.), а на тих нецках збити новий горнець (жертва, Є. О.). То від того конвульсії минуться». (Етн. Зб. НТШ. V, 185).

НОЧЛІГ — так зветься на Чернігівщині частина весільного обряду, а саме обряд смаження сала після встановлення «чесности» молоді і висланя сповіщення про це матері. Тоді свекор дає всім жонатим чоловікам, що ще залишаються на весіллі, по шматку сала, по трісці для вертела та сніп соломки, запрошуючи їх: «Ідіть, добрі люди, на ночліги; хто вернеться з добром, тому почот буде». Гості йдуть на порожнє місце і смажать на вогні сало, намагаючись своє зберегти, а чуже з'їсти, а потім вертаються до свекра на закінчення учти (МУЕ, НТШ, ІІ 157).

НОЧЛІГ, НОЧІВЛЯ — нічний відпочинок, а також нічне випасання худоби.

НУАНТЕЛЬ ШАРЛЬ ФРАНСУА ОЛІЄ ДЕ. (1631—1698) — амбасадор Франції в Царгороді в рр. 1670 — 1680. Його звідомлення (в архіві французького міністерства закорд. справ) містять багато цікавого для української історії тих часів. Акція, яку розпочав Ю. Хмельницький в Туреччині в 1677 р., знайшла повну підтримку з боку Нуантеля, як це видно з листа, що його, за посередництва Нуантеля, переслав Ю. Хмельницький королеві Людовикові ХІУ після того, як був підписаний договір між Юр. Хмельницьким і турецьким урядом:

«Ваша Величносте! Я мав честь сповістити ВВ через Вашого посла (Нуантеля, 6. О.) про бучне прийняття, яке влаштували мені в цій столиці і про надзвичайні почесті для моєї особи. Нині ВВ побачите з договору, який я вручив послові при цім дворі. те, що Отаманська Порта зробила для мене й для козацької нації. Я не сумніваюсь, що чутливі до послуг, яка козацька нація завжди старалася дати християнству. ВВ візьмете участь у щасливих подіях мого життя. Це буде найбільше задоволення для мене ВВ. якщо я зможу заслужити чести Вашої поваги, незалежно від стану моєї справи. Я сподіваюсь ВВ на цю ласку, знаючи Вашу великодушність і природну доброту.

Маю честь залишитись з глибоким поважанням Вашої Величності

Георгій Гедеон Хмельницький. Князь Малої Рутенії України і генерал Запорозьких козаків... Константинополь 7 серпня 1677».

Переклад цього листа вмістив Іл. Боршак свого часу в варшавській «Українській Трибуні». Тут його трохи виправлено.

21. IX. 1673 р. Нуантель переслав Людовикові ХІУ рукопис в латинському і грецькому тексті «Православного Визнання Віри» митроп. П. Могили, що його було схвалено на царгородському синоді чотирьох вселенських патріархів в 1643 р. Цей рукопис, що зберігається в Парижі, ліг в основу першого видання «Православного Визнання», що його було зроблено в 1667 р. в Голляндії; перший румунський переклад з'явився 1691 р., а церковно-слов'янський у Москві 1696 р. За життя П. Могили його чомусь не було видруковано. В 1645 р П. Могила видрукував в Лаврській друкарні тільки «Малій Катехизис», і в ньому великий митрополит покликався на свій «Великий Катехизис». (І. Боршак в «Соборна Україна» 1947, IV, 42 — 43).

НУДЬГА — духова порожнеча, наслідок нездатности знайти щось цікаве в нас самих. в нашому духовому світі. Той, хто намагається шукати розваги тільки в зовнішніх речах, а не

в ідеях і не в почуваннях, неминуче підпадає почуттю нудьги. А. де Вінї писав у своєму щоденнику, що, щоб втекти від нудьги, треба любити або хотіти: «Любити байдуже що, або хотіти постійно чогось». Інакше кажучи, треба мати якусь ціль у житті. яка б обмежена вона не була. але яка вимагала б від нас зусилля волі і давала відчувати, що ми комусь потрібні, що ми корисні суспільству. Коли ж нема ніякої цілі в житті, коли шукається тільки розваг, людина неминуче починає відчувати в душі страшну порожнечу і — разом із тим — розпачливе бажання втекти за всяку ціну від цієї порожнечі, втекти від себе самого, втекти від цього безкопечного часу, що невимовно довго пересувається по циферблаті годинника..

Бо нудьга — це розпачливо-ясне усвідомлення часу, що нормально повинен би залишатися неусвідомленим. Хто ж помічає його в цікавій інтенсивній праці? Але в нудьзі він завжди присутній... І тому люди відчують бажання його **вбити**, будь як, аби тільки позбавитися його осоружної присутности..

Людина вимагає зміни вражень. Найкраще видовисько, повторене кілька разів, більш не цікавить, викликає нудьгу. В кінематографі теоретично кожний має право дивитися на ту саму фільму з рана до вечора, але, проглянувши раз, встає і виходить — бо вже більш не цікавить, бо вже нудить. Усвідомлення цього факту примушує театри й артистів не тільки відміняти видовища але й вдосконалювати їх, бо кожне вдосконалення викликає нове, інакше враження. Та не тільки театри й артисти дбають про забезпечення громадян від нудьги. Про це дбають і уряди, які знають, що з нудьги люди здатні на найгірші, на найризиковніші речі, навіть на державні перевороти й на революції, чи контрреволюції. Не дурно ж народня приповідка каже: хоч гірше, аби інше!

Тому давати народам «панем ет цирцензес» — хліба і розваги, все було верхом державної мудрости. І тому, напр., у Советському Союзі, неважаючи на загальне зниження культурного рівня, театри й кінематографи не тільки залишилися на давній вишині, але ще й піднеслися та розвинулися. Бо ніхто краще від советського уряду не розуміє небезпеки нудьги, що її розсіває советський уряд у країні, де зрештою завжди, завдяки малорозвиненому духовному життю, знали тільки два засоби проти непереможної нудьги — карти й горілку, горілку й карти.

Але намагання прогнати нудьгу самими тільки видовищами та іншими пасивними розвагами що в них творча здатність людини залишається приспаною, цілком марні: вона відроджується хвилину пізніше, вносячи в душу почуття ще більшої порожнечі. Тому-то, неважаючи на досконалі театри, советський інтелі-

гент терпить на жахливу нудьгу, одноманітну, осоружну, гнітючу, що ніби сірим попелом обсипає душу, викриває її важким саваном безнадійності, роз'їдає її незадоволенням, нищить пориви ентузіазму (справжнього, а не того штучного, що його в СРСР аж забагато!) і плекає зерна лінивого й безвільного скептицизму. Ось, напр, як характеризує нудьгу навіть такий «орденоносний» советський інтелігент, сто відсотковий комуніст Мик. Бажан у своїй «Трилогії пристрасти»:

«...Приходять до серця непрохані гості,
Та з них найприкріша нудьга.»

Він називає її жахливим спрутотом, що тілом своїм, непоруханим і бистрим.

«Вгортає, висмоктує мудрість і
пристрасть,

Заповзаючи серцю під слід...»

Тут, видно, штучні розваги мало допомагають... Та й взагалі погоня за штучними розвагами, що в них людина грає роллю тільки пасивно-го глядача, сумна ознака.

«Той хто почував себе щасливим, — писала Джіна Ломброзо, — не шукає розваг, ані не потребує особливої забави. Учений, схилений над своїми дослідями; мати, захоплена своєю дитиною; філософ, що компоує нові теорії, — не бажають відриватися від своїх занять, так само, як різьбар, або мистець — маляр, та кожний інший, що зазнає природних радощів рідких власним розумом і серцем, і що сам у собі знаходить джерело тих розкопів.» «Відберіть людині заспокоєння її природних нахилів, відберіть їй радість боротьби й перемоги, змогу залишити по собі якусь пам'ятку, якийсь слід власної особистости у власній праці, відберіть їй радість любити, віру в ідеал і змогу линути до того ідеалу — і от все життя зробиться подібне до довгого сірого сну...»

Люсьєн Ром'є у прецікавій студії «Ускладнення нашого часу» звертався до своїх французьких земляків: «Якщо ти чекаєш вечора щоб знайти свою розвагу, ти — раб, невільник. Коли розвага й приемність існують для тебе тільки поза щоденним ритмом твоєї праці, то це доказ, що ти не налаждав як слід, твого дня й не любиш своєї праці, — що ти на ланцюгу... Коли нарід плекає вечірні розваги, то це не добре... бо це значить, що цей нарід марнує свої дні...»

У цьому твердженні є правда, але є й очевидне перебільшення, бо ми знаходимо таке «марнування днів» по всіх усюдах, себто й там, де люблять свою працю. В США, напр., перед другою світовою війною витрачувало на вечірні розваги щороку 20 мільярдів дол., себто одну четвертину всього національного доходу. У цих вечірніх рзвагах люди, втомлені своєю працею, шукають зміни вражень, щоб врятуватися від можливої нудьги. Але чи рятуються?

Часто нудьга зроджується з самих «розваг», якщо вони стають звичними. Ось, напр. опис із життя заможної буржуазії одної з європейських держав: «Подивімся навкруги, поспостерігаймо особливо тих, що мають стільки за собою, щоб розважатися: обличчя у них — без жадного виразу; душі — втомлені; мозки — пасивно ліниві; серця — забронзовані так, ніби відчуження були б уже для них прогріхом — жалюгідні істоти, що дозволяють нудьзі, цьому найжорстокішому ворогові життя, крадькома залізти й закубитися в них... Вони відвідують елегантні дансинги без ентузіазму, танцюють і л'ють без захоплення, вони признаються, що «примушені» приймати різкі запрошення і приносити себе в жертву різним світським обов'язкам. І так марнують ночі і вертаються додому відосвіта, нетверді на ногах, незадоволені собою й іншими, з гірким несмаком холодного попелу на вустах і в серці... Ця молодь, хоч і не вимірює всієї непотрібности свого існування, відчуває проте якусь нехіть, якийсь неспокій. Вона не шукає більше любови, бо занадто вже скептична, щоб задовольнятися короткоминулими пригодами, що на мить загораються і зараз же загасають; вона висміює щирі чуття давніх часів, як наївні, і кориться тільки мізерним наказам власного сухого егоїзму. Ось вам світ, де на правду нудьгують. — світ, що хотів би розважитися, але не вміє звільнитися від своєї нудьги. Скільки тут позіхань! Скільки стоїчної боротьби проти бажання спати, щоб тільки не зробити непростимого гріху й не піти додому, коли ще весь елегантний світ заповнює нічні бари й дансинги. Нема сміху, нема жартів і тільки — нудьга, нудьга, що її не може більше розважити ніяка наспіх спорожнена пляшка шампану... ніяка спорожніла душа товариша, чи товаришки, цих безнадійних ночей...»

У такому суспільстві людина відчуває себе безнадійно самотньою. — нечиможно самотньо серед моря людських істот таких самих нудних і зануджених. Самітна, але не на самоті. Бо в справжній самоті людина часто віднаходить сама себе, віднаходить життєві підстави власного існування в обличчі Бога і природи — несподівано для самої себе скидає нудьгу. Але в самотності серед людей людина часто божевільно нудьгує... І це також причина, чому і в СРСР інтелігентна людина жорстоко нудьгує. Там людина ніколи не може почувати себе цілковито на самоті, цілковито віддана самій собі, бо там усе стежить за нею холодно льодове око всеприсутньої НКВД, що не дає можливости вільно рухатися і навіть вільно думати. Там, у тій стомільйонній масі советського сколективізованого люду, кожна жива людина мусить почувати себе безнадійно самотньою. З ким поділитися своїми думками, своїми почуваннями? Кому висловити свої нездійсненні бажання, що гаснуть, не встигаючи навіть, як слід, сформулюватися? Там

панує невимовна нудьга кожної в'язниці, де всяке бажання вмирає з зрозумінням його марності. (Див. СІЗІФ).

Свідомість жарності чину — одна з головних причин нудьги. Вона єднає спільним ланцюгом совєтського інтелігента, що задихається без припливу свіжих вражень в сірому одноманітному житті совєтських буднів і одноманітних бундючних свят, з пересиченим плютократом, у якого «завелика кількість розваг та завелика їх ріжноманітність викликають нудьгу, бо поміж одним враженням і другим, що занадто часто чергуються, бажання, ледве народжене, відразу здійснюється, і свідомість уже наперед передбачує ту порожнечу, яка прийде за його здійсненням, — і це притуплює самий порив бажання». (Тільгер).

На нудьгу найкращий лік — вільна творча праця, яку кожний сам собі вибирає за власним уподобанням і якій кожний присвячується, вбачаючи в ній найкращий засіб для здійснення свого призначення в цьому світі. Коли людина вірить у своє призначення і робить усе можливе, щоб його виправдати, вона ніколи не нудьгує. Див. ПОКЛИКАННЯ.

НУП — Народня Українська Партія, яку створив в 1902 р. М. Міхновський, переконавшись, що РУП (див.) зійшла зі шляху самостійності України, наміченому в його брошурі «Самостійна Україна».

За революції 1917 р. вона перейменувалася на партію «Соціалістів - Самостійників».

НУХ — здібність пізнавати й розрізняти запашні речовини. Орган нюху — ніс.

НУХАР, НУХАЧ — людина, що нюхає табаку.

НУВКИ див. МАВКИ.

НЯРАДІ ДІОНІСІЙ (1874—1940) греко-католицький єпископ, народжений в Руській Керестурі, в Бачці, що тепер належить Югославії. У січні 1914 р. Апостольська Столиця іменує д-ра Діонісія Нярадія апостольським адміністратором Крижевацької дієцезії і титулярним єпископом абилєнським. (висвячений в Римі 9. I. 1915) а в січні 1920 р. стає він крижевацьким єпископом. В рр. 1922—27 урядує, як апостольський адміністратор Мукачівської та Пряшівської єпархій, а до того ж від 1924 р. і Боснії. В 1939 р. він повертається знову на Карпатську Україну, де мадяри його інтернують в єпископській палаті. Помер 14. IV. 1940 р., залишивши по собі пам'ять великого українського патріота, що багато попрацював для відодження найбільш на захід висуненої гаузки на

шого народу. Його біографічні дати УМЕ завдячує В. Буженкові

ОАЗА, ОАЗИС — острів буйної рістні серед підрівникової пустелі навкруги якогось джерела. У Т. Шевченка: «Мов оазис в чистім полі село зеленіє».

ОБАПОЛОК — крайня дошка від розпиленої колоди. Звідци алегорично - віддалена частина міста: «Кий там чорт у Харкові городи! хіба по обаполках міста» (Сл. Грінченка).

ОБАЯСНИК — див. ЛІТАВЕЦЬ, ПЕРЕЛЕСНИК.

ОББ — Отдел по Борьбе з Бандитизмом (Відділ Боротьби з Бандитизмом) створений в 1944 р. зі штабу червоних партизанів у Києві під керуванням Тимофія Строчака. Залежав від НКГБ. Його діяльність була скерована на інфільтрацію українського націоналістичного підпілля.

ОБВИНУВАННЯ — намагання представити когось винним у злочині. Норма західньо - європейської культури — домагатися доказів обвинувачення від обвинувача, а не доказів безневинності від обвинуваченого. Не обвинувачений має обов'язок доводити свою непричастність до злочину, а прокурор має доказати провину обвинуваченого. Цієї засади дотримувалося й наше давнє українське право, зафіксоване в «Руській Правді». У московській правосвідомості та в московських законах панує протилежна засада: кожного можна обвинуватити в найжахливіших злочинах, а вже він має доказати що він не має ніякої провини. В італійській конституції зазначено ясно: «Обвинуваченого не можна вважати злочинцем, поки його не буде остаточно засуджено», себто поки йому не буде доказано його провини. У московській судовій і життєвій практиці вважається кожного заарештованого злочинцем бо, як казав Сталін, «краще засудити сто безневинних людей анім випустити з рук одного злочинця» (причому тут під злочинцем розуміється «контрреволюціонер» людину, що не погоджується з совєтським режимом).

Американський соціолог, проф. В. Сумнер констатував: «Трудно не піддатися навіянню, що обвинувачений в злочині, дійсно винний. («Народні звичаї» 1906, ст. 24). Особливо легко піддаються такій думці наговпи, що й приводить нерідко до жорстоких самосудів, жертвою яких падають безневинні люди. Але саме з огляду на можливість, що й суд може піддатися такому навіянню, західньо - європейське право формально забороняє ставитися до обвинуваченого як до злочинця, доки йому не буде доказано безсумнівно його провини. В Європі, як і в

нашій «Руській Правді», право (закон) стає в обороні громадянина проти зловживань влади, а в СССР — навпаки — закон сприяє зловживанню влади, бо ж оскаржений, замкнтий у в'язниці, не має фізичної змоги зібрати докази своєї безневинності, а влада, навпаки, шляхом тортур, фізичних і моральних, має можливість добитися «признання вини» у людей, до ніякого злочину непричасних. Див. САМООВИНУВАЧЕННЯ.

ОБВІСТКА — оплата, що її платили в ХУІ ст. на Україні приїжджі торговельні валки при сповіщенні про свій приїзд. (М. Груш. «Іст. УР». VI ст. 18).

ОБГОРТКА — шматок вовняної тканини, тканиї смугами, попеременно чорною й темно-червоною, що ним жінки в Галичині огорталися поверх сорочки, замість спідниці, підперезуючись крайкою. (Сл. Грінченка).

ОБГОРТКА, ОБКЛАДИНКА КНИЖКИ — її зовнішня краса, звичайно, — але, на жаль, не завжди, — органічно зв'язана з її змістом. У нас мистецтво книжкової обгортки — важливий показник національної культури, — осягло значного розвитку, завдяки головно Юрієві Нарбуту та його учням і послідовникам — з котрих слід особливо назвати П. Ковжуна, Р. Лісовського, М. Бутовича, В. Січинського, В. Цимбала, П. Холодного ((старшого й молодшого) С. Гордінського, М. Дмитренка, Б. Крюкова...

ОБДУВАННЯ, ОБДУХУВАННЯ — магичний акт, доконуваний над поліжницею після охрещення дитини. Коли її приносили з церкви, баба обризувала водою з-під хреста хату, давала поліжницю пити, бризкала водою їй на голову, примовляла, плювала і «обдувала до трьох разів жінці голову, роблячи парюю свого рота їй хрест на голові». Цей обряд мав явно очисне значення: «Тоді поліжниця вже не є така дряхавична, і ніяка нехар не може ся до неї окаснути так легко, як до того часу». (МУЕ НТШ. ХУІІІ, ст. 111).

ОБДУКЦІЯ — лікарські оглядини трупа з його розтином для встановлення причин смерті.

ОБДУРЮВАННЯ — див. МАЄРБЕРГ, ОБМАН.

ОБЕЛЕЦЬ — тонкий берестовий стовбур, вживаний на обід колеса.

ОБЕЛІСК — високий, чотиригранний, звужений догори кам'яний стовп, що закінчується пірамідкою, походженням з Єгипту, де він був зв'язаний з культом сонця. У Римі знаходиться їх тепер 13. Можна бачити їх і в Парижі та в Лондоні.

ОБЕР АРТЕМ (1843 —) — російський різьбар, французького роду, академік. Зробив коня для Мигешиного пам'ятника Б. Хмельницькому в Києві.

ОБЕР ДАНІЕЛЬ ФРАНСУА (1782—1871) — французький композитор, автор 45 опер, а поміж ними таких, як «Німа», «Фра-Диявола», «Чорне Доміно». Коли 25. УІІІ. 1839 р. в Брюсселі виставлено було оперу «Німа», що мала за сюжет боротьбу неаполітанців проти еспанського поневолення, юрба, під впливом тої опери, пішла вулицями і збурила палату голляндського намісника, — це стало гаслом до загального вибуху, що скінчився незалеженням Бельгії.

ОБЕРЕЖНІСТЬ — намагання забезпечитися від наслідків надто спішної чи нерозважної дії. Початкові спроби захопити Україну голою силою, бандитськими методами Муравйова, викликали непереможний спротив української свідомої інтелігенції та селянства.

Тому В. Ленін на VІІІ всеросійському з'їзді комуністичної партії в 1919 р. проголосив, що в національному питанні «ми мусимо бути дуже обережними. Обережність особливо потрібна збоку такої нації, як великоросійська, яка викликала до себе у всіх інших націях шалену ненависть, і лише тепер ми навчилися це виправляти, та й то погано».

В журналі Комінтерну наприкінці 1919 р., Ленін писав:

«Деякі товариші на останніх нарадах в українському питанні обвинувачували (його — Леніна) в надмірному «вип'ячуванні» національного питання на Україні. Дані про вибори до Установчих Зборів показують, що ще в листопаді 1917 року на Україні дістали більшість українські есери і соціял-демократи. (3.4 мільйона голосів + 0.19 = 3.59 млн. проти 1.9 млн. за російських есерів, при загальному числі голосів по всій Україні 7.9 млн.). На південно-західньому і румунському фронтах в армії українські соціялісти дістали 30% і 34% всіх голосів (при 40% 59% за російських есерів). При такому становищі ігнорувати національне питання на Україні, значить, робити глибоку і небезпечну помилку. Не може бути випадковістю розділ російських і українських есерів на Україні ще в 1917 році. І, як інтернаціоналісти, ми мусимо передусім особливо енергійно боротися проти залишків (інколи несвідомих) великоросійського імперіялізму і шовінізму у «російських» комуністів...»

Так говорив тоді Ленін під впливом обставин і фактів, але Сталін та Хрущов вирішили пізніше, що така «обережність» вже цілком зайва.

ОБЕРОН — цар ельфів у французьких та німецьких легендах. Герой творів Спенсера, Чо-

сера і Шекспіра, а також поеми Вілянда і опери Вебера.

ОБЕРПРОКУРОР — цивільна особа, що в царській Росії кормувала православною Церквою. Архієпископ тверський Сава (†1896) казав, що історію Російської Церкви доводиться писати за XVI ст. — по митрополитах, за ХУП — по патріархах, за ХУІІІ — по царях, а за ХІХ — по оберпрокурорах — «що ж буде вгодно Господу постановити про це в ХХ столітті — це в Його святій волі.» (І. Власовський в зб. «В обороні віри» П. Торонто 1957). «В часах це заропапизму в Російській Церкві від Петра І, який взяв цю систему «державної церковности» з протестантського Заходу, впродовж ХУІІІ ст. дійсно таку роль в церковному управлінні відігравали не так оберпрокурори, як самі царі (особливо Петро І, Єлизавета Петровна, Катерина ІІ), а в ХІХ ст. — оберпрокурори (особливо А. Голіцин, Н. Протасов, Д. Толстой, К. Победоносцев, що впродовж 73 років керували Церквою). Але чи безпосередньо царі, чи впливові й владні їх оберпрокурори, — все одно Церква в їх руках стала в Росії службовим органом політичної влади, включно до того, що, за ст. 41—43 Основних Законів Російської Імперії, російський імператор був признаний «головою» Російської Православної Церкви. Ця службова політична роль Церкви, як авторитету релігійного характеру для опертя російського самодержавства, у великій мірі сприяла витворенню нехоті й байдужости до Церкви в шарах поступової інтелігенції, в її опозиції до самодержавного режиму й царської бюрократії та боротьби з ними.

Для української ж інтелігенції, національно свідомої і радикальної, до цієї загальнополітичної ролі Церкви в служенні самодержавному режимові додавалась ще русифікаторська її роль в житті українського народу, як причина одіюма до «офіційного православля» (Там же ст. 55—56). Див. ЦЕЗАРОПАПІЗМ.

ОБ'ЄКТИВНІСТЬ — безсторонне відношення до якоїсь справи, намагання пізнати правду без усяких упереджень. Об'єктивність не має нічого спільного з НЕВТРАЛЬНОСТЮ (див.). Об'єктивна не та особа, що не бере участі в палкій дискусії, а та, що знаходячись в її осередку, не заперестав шукати правди. Не можна намагатися бути об'єктивним, не маючи відповідної дози громадської мужности. Бо об'єктивність не означає холодної байдужости, а навпаки визначає етичну пристрасть, що не може не інтервенювати на користь того, що визнає за правду, часто навіть наражаючись на великі неприємності (Див. НЕПОПУЛЯРНІСТЬ). «Об'єктивність — це певна в собі й смілива оцінка кожного явища, що ні перед якими «невигідними» сторонами питання не відступає, — це

прикмета міцних, сміливих і певних правоти своєї справи людей». (Л. Окіншевич в «Україна» ч. V. 1951, ст. 333).

ОБ'ЄКТИВІЗМ — науковий напрямок в історичних досліджах, що намагається якнайвирішніше відтворити життя, думання й діяння людей певної країни в ту чи іншу добу, на основі пам'яток минувшини. В країнах тоталітарного режиму, як ССРСР, де кожна діяльність контролюється державою, об'єктивна історіографія не можлива. Бо там ніхто не сміє шукати правди, а кожний мусить виконувати чергові завдання політичної пропаганди. І тому, напр., історію України в ССРСР безсоромно викривлюється, щоб виказати, що Україна завжди користувалася допомогою і приязню Москви, — що не має нічого спільного з об'єктивною правдою. В ССРСР об'єктивізм неможливий, бо там усе має бути партійне, себто все має бути представлене в інтересах комуністичної партії. В. Ленін писав про «безпартійність» — це тільки ширма, що маскує приналежність до партії визискувачів (Соч. т. ХІ, ст. Є. О.). Саме тому об'єктивізм корисний, мовляв, тільки буржуазним ідеологам, які охоче проповідують його в політиці, в суспільних науках і особливо в філософії. (Соч. т. ХІХ ст. 7—8). (Вестник Інстит. по науч. ССРСР. 1960 т. І/33 ст. 66). Большевики же повинні викривлять історію та інші суспільні науки так, як їм наказує партія. Див. СУБ'ЄТИВІЗМ

ОБЖИНКИ — Кінець жнив і святкування з цього приводу, що відбувалися в Україні ще в ХІХ ст. Мали вони дуже велику історичну давність. Дослідники визнають існування хліборобства ще в праїндоевропейській групі народів. Що ж до слов'ян, то воно ще на прабатьківщині було головним джерелом поживи. Хліборобство вимагає більшої кількості рук до роботи. І це примушувало слов'янські племена жити ширшими родинами з спільним майном, під управою старшини, найчастіше старшого в роді. В святі збору хліба мусіли брати участь великі громади люду. Традиції колишніх великих свят, у яких брали участь спілки сусідніх ширших родин-родів, перейняли пізніше великі панські економії. Святкування з приводу закінчення жнив, звичайних або толочних, на панських або селянським полі, в різних землях слов'янського світу мало різні назви. На Україні найбільш поширеною назвою були — Обжинки, але й дуже поширена була назва ВІНОК (див.) на Волині, Поділлі, в Галичині.

У багатьох місцевостях України робота на полі при жнивах закінчувалася обрядом СПАСОУЮ БОРОДИ (див.), себто заліщеної сміливої незжатої волосся. У близькому відношенні до обряду з «бородою» стояв також ОСТАННІЙ СНІП та ВІНОК. В слов'янській обрядовості найбільше даних збереглося про ВІНОК, — він,

так би мовити, витиснув усяку іншу обрядовість, розвинувся за рахунок і Бороди і Останнього Снопа. Зв'язок Бороди з Вінком і Останнім Снопом позначається насамперед тим, що і для вінка брали звичайно колосся з того місяця, що було залишене під Бороду. Про останній Сніп і про Вінок я говорю окремо. Тут же треба зазначити щодо Вінка та Снопа в обжинковій обрядовості такі окремі моменти: Роблення вінка і снопа, що іноді відбувається одночасно; Вічання вінком; несення Вінка та Снопа, і, нарешті, Приймання Вінка та Снопа, господарями та Учта з того приводу.

На Полтавщині, замість снопа, в'язали з колосків ОБЖИНКОВИЙ ХРЕСТ, і потім, ідучи додому господиня, а як з жінцями її не було, то її донька, несла в руках той хрест, а жінці, йдучи за нею, співали ОБЖИНКОВІ ПІСНІ. Прийшовши до дому господаря, жінці клали обжинковий хрест на заслану вишиваними рушниками тарілку і, зо співами гуртом ставали перед хатою. Їм назустріч виходила господиня, брала з тарілки хрест, цілувала його і, висипи в хату, як святість, урочисто клала на покуті. Другого дня обжинковий хрест господиня забирала з покуті й вшала біля образів. (Г. Мироненко в «Нов. Шляху» 12. X. 1951).

Обжинкові пісні, що їх співано при плетенні Бороди, а особливо при несенні снопа, чи хреста, й вінка додому, були спочатку робочими піснями, що мали допомагати в самій роботі, а потім набрали більш величального та навіть весільного, а іноді й сатиричного характеру. Ось деякі з них:

Зашуміла діброва, заляпала дорога,
Господареві жінці йдуть, золотий вінок несуть.
Місяцю — місяченьку, світи нам доріженьку,
Щоб ми не заблудили, віночок не згубили,
Бо наш віночок красний, як місяченько ясний,
Іще вищий від плота, ще дорожчий від злата,
Іще вищий від гори, ще ясніший від зори.

Або:

Ой, весело, господарю, весело,
Що ми віночок несемо,
А ще буде веселій,
Як положим на столі.
Маяло, житечко, маяло,
Поки на полі стояло,
Та не буде маяти,
Як буде на столі лежати:

Заходячи до подвір'я господаря, жінці співали перед хатою:

Вийди, господарю, в цей час, викупи вінок у нас:

Дай нам таляр битий за той вінок витий,
Бо то дівоньки плели, що горілоньку пили.
Віночок на кілочок, нам горілочку дзбаночок,
Ще вищий від плота та ще крапчий від злата.

Або співали:

Закотилося те сонечко за зелений бір,
Ми поїдем вечеряти у багатий двір.
А в багатому дворі хліба-солі на столі,
І хліба і солі, і всього доволі.

Вареники в маслі, горілочка в пляшці.
Розгорися, вечірняя зоре, перед ранньою стоя.
Прерядися, наша господонько, перед нами

жінцями,

Одінь ти куні, соболі та білі горностаї.

«Не гриють мене ті куні, соболі, ні білі

горностаї,

Тільки пріє моє здоров'я мужикове подвір'я».

Господар виходив із хати, приймав вінок та «квітку» («Квітку» плели на Поділлі — це п'ять - шість окремих пучків жита чи пшениці, зв'язані в один спільний пучок, що дійсно нагадував велику квітку), і всіх жінців - толочан просив до господи. У хаті вже накриті столи і приготований смачний обід з «могоричем». Жінці - толочани пили горілку, їли смачні вареники і знову співали:

А ми жито зажали, щоб ще за рік дїждали,

Скільки на небі зірочок, стільки на полі копичок,

Суди, Боже, зводити та у велику стирту зложити,

Та з панами добре пожити.

Ой, обжинки, наш паночку, обжинки,

Дай нам ще меду й горілки. . .

Застольні пісні, що їх співують толочани при обжинковому обіді, цілком змішували мотиви величальні з мотивами весільними. Якщо у обжинковому вінці приходила дівчина, то їй бажали стати у церкві під весільний вінець. (О. Степовий - Воропай «Звичаї нашого народу»).

К. Копержинський, дослідник Обжинок, дав в «Перв. Громадянстві» (Київ, 1926 ст. 71—73) такий висновок із своїх дослідів: «В своїй розвинутій формі обряд збору врожаю є сукупністю чинностей наслідкування цілорічної хліборобської праці коло поля: від оранки до знесення додому. Увага робітників зосереджувалася на предметі сподіванок — хлібові та на головних виконавцях обряду. Головними виконавцями були первісно старша жінка, хлопчик — носитель снопа та старший господар роду. Головні виконавці на початку в уявленні громади представлялися відокремленими, сакральними людьми: увага зосереджувалася на чинностях, а не на особах, що їх виконують. В поступованні громади та її керівників було багато руху, багато міміки та пантоміни. Зразком у цьому служили рухи животин. Синкретичне коло та процесія — були тими головними формами, навколо яких зосереджувалися всі обрядові чинності. Поруч із головними формами були й другорядні — можливо вся система доручення, приймання предмету, що над ним роблять чинності, перше споживання його, тощо. Найпер-

ше значення має первісно імперативний магичний момент, потім уже елемент розваги і найменше — просильний, молитовний. Скільки небудь просторих поясень дії у слові в первісній обрядовості збору врожаю не припускаємо. Переважає рухи, значну роль відіграла символіка кольорів та магичний танок і відповідна музика гуркотів та шумів.

«Ще в найдавнішу добу сталася велика зміна в обрядовості Обжинок: просякнення її великими елементами. Чим з'ясовується це, точно визначити важко, — однак шлюбні елементи в обрядовості збору врожаю треба припускати вже в найдавніші часи.

«До трьох головних предметів, навколо яких зосереджувалася обрядовість збору врожаю, прилучився ще четвертий — вінок. Головними виконавцями обряду дедалі почали ставати молоді, шлюбного віку люди: вони відсунули на задній план дітей. Хлопчик, який несе снопа, і укоронована дівчина — це перший етап (Згадаймо опис Терещенка). Хлопчика міг далі заступити парубок, сночатку зі снопом, потім із вінком, укоронований. Пізніше вже з'явилися дві дівчини. Шлюбних оточували дружки. Так само, як і раніше, синкретичне коло й процесія залишалися головними обрядовими формами. Як і раніше переважала в обрядах міміка і пантоміма.

«Попередні обрядові чинності почали подекуди набирати іншого характеру. Доручення вінка для несення було вже не тільки емальованням початку перенесення врожаю додому, але й приготуванням до весілля. Така роздвоєність уявлення про сутність, значення дії просякає весь обряд, навіть почасті Бороду — в деяких місцях її зв'язували в кошу!

«Магічний зміст рослинного обряду поновився новим мотивом — заворожити щастя й добробут для тих, що мають побраться. В обрядовий ужиток ввійшло немало нових обрядових прийомів, як замикання воріт, проходження через ворота, гроші — дарунок, тощо. Елемент розваги побільшився, як і просильний елемент. За об'єкт, до якого почали звертатися з чимсь подібним до зародкової форми молитви, були головні виконавці обряду, властиво носії снопа-вінка. Особі їхній почали надавати більшої уваги на рахунок предметів і дій, що коло них виконувалися. Животинні елементи відступали ще більше назад, упорядкувалася музика, збільшилась організованість словесного матеріалу. На ґрунті ускладненої обрядовості збору врожаю утворювалися навіть сценки. В багатьох місцях Слов'янщини Снопіві, Бороді надавали вигляду людини, називали їх Дідом, Бабою. Однак, все-таки перед нами далеко ще не ідол, а тільки персоніфікація. Нашому обрядовому бенкетові далеко ще до жертвеного обряду. Обрядові чинності навколо Снопа - Вінка були ще міцно прив'язані до їх магичної основи.» (Див. ПЕРЕГЕНЯ, ПОЛОН, ТОЛОКА).

ОБЗОРНИ — звичай в Зах. Україні оглядати, після сватовства, господарство жениха, чи його батьків, щоб вирішити остаточно, чи варто віддавати дівчину. На Гуцульщині обзорини відбуваються до сватовства, причому парубок та його батьки намагаються довідатися, як дівчина заходжується коло хати, та який взагалі у хаті порядок. (МУЕ НТШ, V, ст. 11—12). (Див. ОГЛЯДИНИ).

ОБИВАТЕЛЬ — обмежена, безідейна людина, що в її житті головну роль відіграють не духовні, а чисто фізіологічні потреби. Духовних потреб обиватель не тільки не відчуває, він їх просто не розуміє. **ОБИВАТЕЛЬЩИНА** процвітала в дореволюційній Росії. С. Фремов писав в 1912 р.: «Відомий грот Лермонтова в П'ятигорську якийсь час треба було держати на замку — «щоб не гадили». Із місця святого для культурного світу обиватель зробив собі попросту щось гірше за смітник; ніякі нагадування про поета не помагали, — та й що значить поет, велика людина, для обивателя, коли йому хочеться свою «потребу» задовольнити. Для обивателя нема великих людей, нема ніяких святощів, аби він певен був, що всяке знущання, усяка капость, усяка непристойність зійде йому гладко. Коли єсть така певність, — о, тоді він сміливий, він вдереться в беззахисну святиню, положить ноги на стіл і розгоститься так, що культурній людині і не потикайся. Щось отаке робиться тепер на Тарасовій могилі.» («За рік 1912» ст. 193).

Обивателів повно в оповіданні Чехова. Це — люди матеріально забезпечені, що мають багато вільного часу, але витрачають той час безглуздо - грають у карти, випивають, провадять спліткарство, інтригують... Духовний світ для них не існує.

Д. Донцов писав: «Обиватель ніколи не кермується в своїм житті «ілюзіями», лише буденними інтересами свого містечка і з цієї точки погляду оцінює всі світові події й явища. Він керується у своїх учинках не абстрактними ідеалами, а інтересами найбільшого числа... Будови пірамід, середньовічних катедр, великих імперій, хрестоносні походи — все це продукти «варварської» епохи, про які смішно говорити в «наш освічений вік». Їх ідеал — сидіти тихо в хліборобській «мирній країні», що плила б медом і молоком, і, крий Боже, не дати себе з неї вивести жадному Мойсееві...» («Націоналізм» 1926, ст. 34).

Ікер дав чудовий малюнок обивательщини в одному зі своїх фельєтонів в «Свободі»: «Деякі наші організації (за що їм честь і слава!) пробують ввести щось нове в цьому секторі, — пробують, напр., отримати тікнік, або фєстив, з голодовою маніфєстацією... І от виходить з цього така, приблизно, панорама: перед трибуною стоять (бо мусять!) нещасні прапороносці,

на трибуні припікаються на сонечку заслужені сини народу, а до мікрофону підходять один за одним достойні промовці, представники братніх націй, і в хвилюючих, сповнених болю словах, змальовують картину страшного голоду в Україні. І згадують пам'ять мільйонів замучених голодовою смертю братів наших — жертв червоного терору. А в затінку і загибку, під корчиками (кущами, Є. О.), на траві, чи таки в машинах, сидить народ і трапезує, і завзято знищує привезені з дому продукти, підливаючи час від часу відповідними спиритуаліями. З мікрофону летять в простори трагічні спомини про голод 30-их років, і ніби їм у відгомін — вистрілюють корки з пляшок, тріщать кісточки смачних курчат між зубами патріотів...» (Див. МІЩАНСТВО, ФІЛІСТЕЙ).

ОБИДА — термін Руської Правди, що заступає сучасний «переступ», каригідний вчинок. (М. Груш. «Іст. УР», III, 359). Див. ОБРАЗА.

В «Слові о Полку Ігоревім» ці каригідні вчинки, що набрали грізної форми княжкої міжусобиці, геніяльно персоналіфікуються в образі Крилатої Діви, що появляється на сході, віщуючи велике лихо:

Встала Обида в синах Дажьбожого внука,
Ступила дівою на землю Трояна,
Заплескала лебединими крильми
На синім морі біля Дону;
Плешучи, прогнала багаті часи...
— бо там, де міжусобиці між князями, лютує
ворог, і земля убожіє.

ОБИХОД — книга деяких богослужбових співів на неділі або свята. З нього зроблено було скорочення, і цього «учебного» чи шкільного Обиходу вживали, як підручника церковного співу в духовних та парохіяльних школах в Україні.

ОБІД, ОБІДИ — час головної їжі вдень, а також всі ті страви, що тоді споживалися. **СТАНОВИТИ ОБІД** — у Грінченка влаштовувати поминки. Але в наших піснях цей вираз має ширше значення — влаштовувати взагалі громадський обід. В с. Перекопівці Ромен. пов. було братство св. Параскеви, що становило обід 28 жовтня, в день святої.

У піснях також співається:
Поможі нам, Боже, Київ город боронити,
Дождемо Першої Пречистої
Будемо обід становити.

ОБІДНЯ — св. Літургія.

ОБІДНИЦЯ — служба Божа, яку правлять в разі неприсутності священика. (Річинський, «Проблеми», ст. 233).

ОБІЙМИЩЕ — міра товщини: «Такі ду-

би, що по півтора обіймища» (Сл. Грінченка). «Дуб товстий, мабуть, обіймищів двох або трьох буде» (Сл. Уманця) — себто, щоб його обняти, треба двох або трьох людей.

ОБІРНИК — гній, мішанина тваринних відходів, сечі та підстилки.

ОБІРНИК — у гудулів — мосязників рід круглого долотця з вістрям, зробленим рурочкою — щоб вибивати кружальця з мідних платівок.

ОБІЙМАННЯ, ОБІЙМИ — символічний акт любові. У Шевченка: «Обніміте ж, брати мої, найменшого брата». Грецькі ГРАЦІЇ завжди представлялися в образі трьох дівчат, що стоять, обнявшись, на знак взаємної помочі, що їй повинні давати люди одні одним.

ОБІЦЯНКА — перебрання на себе обов'язку зробити комусь щось. Люди мало культурні, що не виховали в собі взагалі почуття обов'язку, дуже легко дають обіцянки, але, як тільки переконаються, що виконати обіцянку не так легко, як обіцяти, даного слова не додержують. Від таких людей походить і приповідка: «Обіцянка — цяцянка, а дурневі радість». Натомість додержування даної обіцянки характеризує людину, не тільки високо духово розвинену, але й волево сильну, що вміє переборювати власну нехоть й зовнішні труднощі, ріжні спокуси самовиправдання й зовнішні обставини, — характеризує людину — пана життя, а не раба обставин.

ОБІСКИ — святкування кінця косовиці.

ОБКЛАД, ОБКЛАДНИ — важка хвороба, дифтерія. Від обкладок лікували в народі замовлянням та нагріванням (МУЕ НТШ, IX, 63).

ОБКУРЮВАННЯ — магичний акт, що його вживали проти всякої нечистої сили, а тим самим і проти хвороб. На Гуцульщині, якщо народини траплялися вночі, баба світила свічку й примовляла:

Свічу свічку,
Піду по зашчку,
Ладану шувати,

Обкурити хату (МУЕ НТШ, ХУІІ, ст. 103).

На Волині перше, ніж іти до нової хати, її добре обкурювали всередині. (Перв. Гром. 1927, I, 163).

На всій Україні був колись звичай підкурювати, чи обкурювати молодих, чи молоду, як вона йшла з молодим до його хати (там же, ст. 174-75). Коли захорювала породіля, її теж підкурювали «гарячим камінцем», — щоб прогнати хворобу (там же, ст. 173). Особливо вживалося підкурювання, чи обкурювання проти тряс-

ці. (Див. ДИМ). Обкурювання вживалося і в інших народів в аналогічних випадках.

ОБЛАВА — натовп, що полює, оточуючи зі всіх сторін.

ОБЛAVOK — край (борт) корабля. У козацькій думі: «Тоді козаки у каюки скакали, тую галеру за мальовані облавки брали та на пристань стягали» (Сл. Грінченка).

ОБЛАДА — нерухоме майно.

ОБЛЕСЛИВІСТЬ — прикмета дрібних людей, що намагаються піддобритися більшим за них. «Як називається найнебезпечніша звірина? — запитав один король мудреця. Той відповів: «З-поміж хижаків — тиран, з-поміж хатніх звірин — облесник». Так писав Лессінг, але він запозичив цю думку в Плутарха «Про облесливість». І дійсно облесники видаються коротковорим людям приятелями, як вовки — собаками. Наш народ у своїх приповідках гостро засудив облесність. Про нещирю, облесну людину, що за облесними словами ховає лихі наміри, у нас казали: «Віншує щастям-здоров'ям, а дарує безголов'ям». «Звивається, як вузь», казали про облесливу людину, що западає чивісь ласки, і так, тевно, думали й думають, коли читають всі облесливі статті й вірші, що ними повна була при Сталіні й залишається далі повна при Хрущові советська облеслива преса. Особливою облесливістю за часів Сталіна визначався, поряд із Тичиною, М. Рильський, що недурно ж пережив усіх своїх колишніх товаришів НЕОКЛЯСИКІВ (див.). За Сталіна він писав в одному зі своїх численних підлесливих віршів:

Ми збирали з сином жолуді дубові

І про слово Сталін я сказав синкові.

Але тим часом Сталін помер, і нове видання творів Рильського вийшло вже за Хрущова. Попередній вірш відповідно змінено:

Ми ходили з внуком по горішки букові.

Хто такий Нікіта, оповів я внукові.

Як може спідліти душа людська!

ОБЛИВАННЯ ВОДОЮ, як і **ОБСИПАННЯ ЗЕРНОМ** — магичний обряд насилання щастя-долі. В Галичині перед від'їздом молодих до вінця, співали: «Кропи нас, матинойко, свяченою водойкою з доброю долеюкою». На Юрія обливали пастуха, щоб худоба, яку він пас, була здорова. Тут пастух виступає, як ідеальний осередок стада. Дуже поширені були колись в Україні великодні обливання (див. **ОБЛИВАННИЙ ПОНЕДЛОК**), і не можна сумніватися, що й ці обливання в'язалися з бажанням здоров'я і щастя (зокрема подружнього). (Див. ВОДА).

Крім того, обливання водою служить за законами імітативної магії, засобом до викликання дощу. 16 червня 1899 р. під час молебну про дощ, одну бабу, що її вважали за відьму, облили водою (Аничков, I, 244). Коли немає відьми, поливали її могилу. Обливали іноді й священика, як носія особливо сильної МАНИ (див.). Так, в Ямполі, на Поділлі в 1890 р., під час молебну про дощ селяни облили священика в ризах. Іноді, замість обливати, просто кидали людину в воду. В 1870 р. в Чернівцях селяни примусили всіх жінок скакати в воду одягненими, в наслідок чого одна втонула, а кілька захворіли (там же).

Після 17 років подібний випадок повторився на Буковині: селяни кинули в воду двох румунк. що їх вважали за відьом (там же).

Подібні вірування й обряди існують і в інших країнах, мабуть, у всьому світі. Як повідомляє Аничков, в Уфимській губ., кожний, хто проходив через село під час посухи, ризикував дістати холодний душ (обливання). У Полінезійців існує навіть особлива класа жерців, що їх поливають водою під час спеки й посухи. Якщо в Україні колись обливали водою священика що молився про дощ, то в Дагестані, муглу, себто махомедданського священика, що молився про дощ, просто кидали в воду.

ОБЛИВАННИЙ ПОНЕДЛОК — великодній понеділок, відомий також під назвою **ВОЛОЧЕБНОГО** (див. **ВОЛОЧІННЯ**). Цього дня парубки обливали водою дівчат. Цей звичай згадується в наших давніх пам'ятках, причому опис його в Густинському літописі дав привід декому навіть думати, що українці приносили воді людській жертви (!), і то тільки тому, що молодь, бавлячись, не обмежувалась іноді на саме обливання, а й спихала, при загальному реготі, неуважного в воду, — причому могли, розуміється, траплятися й нещасливі випадки. (Костомаров, У, ст. 361). М. Грушевський, ідучи, мабуть, за Аничковим, уважав, що й великоднє обливання водою служило для закликання дощу. («Іст. у. літ.» I, 174). Можна сумніватися, що б наші селяни саме на Великодні свята, коли ще по всіх усядах мокро і вогко від розталого снігу, дійсно думали про потребу дощу. Зрештою, маємо й безпосередні вказівки, що Великодні обливання служили не для викликання дощу, а власне як магичний засіб накликавання щастя й здоров'я. Не дурно ж і на весіллях і на народинах можна часто почути в нас побажання: «Будь здоровий(-ова), як вода!»

Ів. Франко, описуючи звичай галицького Підгір'я, теж писав: «Обливаються головню молоді люди, парубки й дівчата. сикавками, ковками, збанками. Часом парубки, зловивши котру веселу дівку, кидують її в річку. Кого ліпше обиллють того дня, так, щоб аж капало з нього, той буде весь рік здоровий і веселий.

Замужніх жінок не годиться обливати; така жінка, обліята чужим чоловіком, має право вилаяти його, тим часом як дівчина не повинна противитися, а якщо лається, то з неї сміються, і обливають ще дужче». (Етн. Зб. НТШ. V, 205). Остання увага, що обливають тільки дівчат, вказує й на те, що обливання, відповідно до символіки ВДДІ (див.), має сприяти також паруванню. Жінок, що вже спарувалися, воно не повинно чіпатися.

Гр. Лужницький в «Нотатнику Шпарґаляра» в філадельфійській «Америці» за р. 1960, писав, що, крім обливаного понеділка був ще й **ОБЛИВАНИЙ ВІВТОРОК**, коли дівчата спеціально обливали парубків:

«До сьогодні задержався у нас звичай «обливаного понеділка», тобто другого дня свят Воскресення Христового, хоч чомусь зник звичай «обливаного вівторка», бо в минулому в Україні в понеділок Світлого Тижня мужчини обливали жінок, а у вівторок жінки мужчин. «Обливання» не було таке просте, як сьогодні, і радше можна було його назвати «купілля» як обливанням, бо по селах, що лежали над річкою чи над ставом, парубки від раннього ранку ловили дівчат на вулиці, волікли їх до води і просто кидали у воду або в найкращому випадку схоплювали за руки й ноги дівчину й кидали до крота на якому-будь подвір'ї та поливали водою з відра.

«Не краще було по містах, в яких — як тише наша львівська хроніка — «після обливаного понеділка дома виглядали як по повені». Міщани — а по селах дворяни — уже заздалегідь приготувалися до «обливання», виносили зі спалень меблі, килими тощо, бо коли гурт молодих мужчин вдерся до дому, де були молоді панночки, то після «обливання» залишалась просто руїна. А горе було цій панночці, яку застали ще сплячу в ліжку, бо тоді відрами лили воду на неї. Тому то дівчата вставали вже досвіта й ходили по місті громадою, щоб могли боронитись перед напасниками. Але за це все могли вони, ще й з наддатком, віддячитись хлопцям у вівторок».

ОБЛИВАНЦІ — презирлива назва, яку москалі давали українцям тому, що в Україні з давніх часів обряд хрещення виконувався і занурюванням і обливанням, в Московщині ж — практиковано тільки занурювання в воду. Москалі не визнавали хрещення обливанням за правдиве і домагалися від українців, щоб вони творили над собою повторне хрещення — зануренням у воду. Московський Собор 1620 р. ухвалив перехрещувати «латинян». Про те, якої гостроти набрала полеміка про «занурення» та «обливання», свідчить такий факт. Єпископ Євекіль-Йосип Курцевич, якого висвятив у Києві на єпископа володимирського патріарх Теофан, дістав архієпископство суздальське. З ним пере-

їхало туди й чимало священників. За кілька років на нього зроблено донос, що всі вони — обливанці і не погоджуються бути охрещеними занурюванням у воду. Справа пішла на суд патріарха. Тільки Собор 1667 р. відмінив перехрещування чужинців, в тому й українців. (Н. Полонська-Василенко в «Укр. Зб.» Мюнхен, 1958, ст. 67). Зрештою, в цьому впертому невизнаванні обливання за правдиве хрещення, дарма, що воно дуже поширилося в Україні через свою практичність, москалі йшли за греками: «Греки хрестили тільки через потрійне занурення. І доходило часом, — звичайно дуже рідко, — до того, що греки не вважали латинського способу хрещення за дійсний, і тому перехрещували. Року 1054, коли папські легати прокляли «ересі» Константинопольської Церкви, то в Відлучній грамоті вони написали: греки «подібно й Аріянам, перехрещують хрещених у ім'я св. Тройці, особливо латинян» (Митрополит Іларіон «Поділ...» ст. 89—91). (Див. **ПЕРЕХРЕЩУВАННЯ**).

ОБЛИЗЕНЬ — невдача. З'ЇСТИ ОБЛИЗНЯ говорилося перше про собаку, що їй показували ласий шматок, а потім не давали, і вона тільки облизалася. Але потім цей вираз ПИМАТИ, СХОПИТИ ОБЛИЗНЯ перенесено й на людей — потерпіти невдачу. ДАТИ ОБЛИЗНЯ — відмовити.

ОБЛИЧЧЯ — див. ЛИЦЕ. Загально відомий вираз, що обличчя — дзеркало душі. «Вираз обличчя стоїть у природному зв'язку з модифікаціями настрою духа, тому що він у всьому світі має те саме значення», — казав німецький філософ Кант. Тут мається на увазі власне не ті чи інші фізичні риси — відміни форми носа, чола, вуст, — як власне вираз обличчя, що відбиває внутрішні духові переживання. Що бідніше внутрішнє духове життя, тим менш виразне й цікаве обличчя. Ще Чаадаєв писав: «Росіянин не має обличчя», — себто власне жадного виразу. А Гончаров так описував Обломова: «Се була людина літ тридцяти двох, трьох, середнього зросту, приємної зверхності, з темно сірими очима, але з відсутністю всякої означеної ідеї, всякої скупченості в рисах обличчя». Норвезький письменник Зіґфрід Ундсет, що в 1950 р. видрукував книжку про своє перебування в ССРСР, підтверджує: «Під час тих чотирьох днів, що ми їх провели у Москві, мандрував я з Гансом (син письменника) все вулицями міста. Якось ніби людина губиться порушуючись серед повені зовсім чужих людей, з якими нема змоги розговоритися і яких обличчя зовсім не мають виразу...»

І. Л. в «Свободі» (ч. 188), стверджуючи зі свого боку безвиразність облич підсоветських людей, намагається дати їй таке пояснення:

«Советська держава основана на колектив-

ній системі. Теорія, що висуває цю систему, признає питому вартість тільки загалові, заперечує її натомість у поодинокій людині, як такої. Держава являється самозрозумілою цілістю, носієм духових і матеріальних дідь людині і її сил. Поодинокі людина не має там ніякої вартості. Вона тільки член спільноти і від спільноти вона одержує все своє культурне і матеріальне буття і тільки для цієї спільноти вона існує. Поодинокі людина не може там мати своєї власної цілі, не має ніяких природних прав.

«Іншими словами, у колективній системі пересічна людина не потребує думати про суспільні, політичні чи релігійні справи — все те за неї роблять — а вона це все має сприймати, як добрий грамофоновий кружок, і після влучення струму із державного апарату віддавати це назовні. Вираз облич громадян такої держави — це вислів духового настрою і думок її політичного проводу. Політичний провід совєтської держави визнає матеріалістичний світогляд. Заперечує царину духа й духових вартостей — його думки обертаються тільки і виключно у світі матерії, в крузі природних потреб і функцій людини. При помочі виключно матеріальних вартостей ці провідники хочуть ущасливити своїх громадян, а далі і все людство. Масове ув'язнення людського духа на просторі всієї держави — це наслідок цієї політики».

ОБЛІГ — давно неоране поле. В піснях облоги, себто поля, що не дають ніякої користі, символізують ворогів:

Ой, колись були яри та пшениченьки,

А тепер облоги;

Ой, колись були вірні та сусідочки,

А тепер вороги (Гол. IV, 446).

Або:

Ой всі нивки поорані, одна облогує;

Усі дівки на мя добрі, одна ворогує...

ОБЛІЙ — покритий водою від одлиги сніг.

ОБЛЯГИ — час, коли лягають спати.

ОБЛЯМІВКА — обшивка, лиштва.

ОБЛЯТА — вписання якогось документу до судових книг давньої Польщі (нам цікаве за козацьких часів) і копія — випис цього документу з тих книг.

ОБМАН — свідоме використання чужого довір'я на шкоду особи, що довірилася. Данте в своїй «Божеській Комедії» представив обман в вигляді ГЕРІОНА — потвори, що має людське привабливе обличчя, тіло гадюки і хвіст скорпіона. Зачарувавши свою жертву ніжним поглядом своїх очей, Геріон обвиває її потім своїм тілом і вбиває їддю свого хвоста. Див. МАРБЕРГ.

ОБМЕЖЕНІСТЬ — властивість людини, нездатної вийти за коло звичних уявлень і поглядів. Ортега-і Гассет писав: «Людина має в собі певний запас ідей; вона вважає, що його досить, і що вона духово ним цілком забезпечена. А що вона не помічає нічого, що виходить поза межі її обр'ю, вона остаточно вигідно розташовується в цьому запасі...» («Бунт мас», 1937, стор. 67).

Отто Вейт в своїй цікавій праці «Трагедія доби техніки» (Мілян, 1937) відзначив жалюгідні наслідки надто швидкого — в порівнянні з духовим розвитком людини — розвитку техніки: «Багатосторонність і складність наукового й технічного світу, — пише він, — зробили неминучим, що людина побачила себе примушеною присвятитися спеціальній діяльності, ясно скресленій. Помалу-помалу спеціаліст звик не поширювати своїх обр'їв поза межі своєї щоденної праці. Його не цікавлять навіть духові підстави його діяльності. Ортега-і Гассет ствердив, що більша частина лікарів, техніків, інженерів навіть і не думає про те, що їх професія має наукові підстави, які, якщо ніхто про них не турбується, поволі втрачаться. Вони «вправляють свою професію з наставленням тих людей, що користуються автoм, чи купують рурочку аспірини, не нав'язуючи до того жадної думки про долю науки, чи людства». Та й самі науковці мають обр'ї обмежені. Поступовий розподіл окремих наук довів до того, що поле діяльності вченого все більше обмежується. Втрачається зв'язок із сумезними ділянками знання — панує байдужість до того, що діється поза вузьким колом професійної діяльності. Раціоналізована держава вибирає своїх урядовців зовсім з іншими критеріями, ніж колись: в сучасній бюрократії бажані люди компетентні (себто фахівці), а не люди культурні, люди зі спеціалізованим знанням, а не з загальною культурою» (ст. 189 - 192).

Цей процес особливо гостро відбувається в СССР, де взагалі диктаторіяльний уряд не хоче мати в державі людей широкої культури, з власним розумінням світових проблем, а виховує тільки кадри вузьких техніків-спеціалістів, що мають слухняно виконувати накази влади.

ОБМЕТИЦЯ — порохи з борошна, що залишаються на жорнах та на коробі, що їх вкрияє, і що їх звичайно обмітають. УХОПИВ, ЯК СОБАКА ОБМЕТИЦЮ — зазнав поразки, невдачі. (Номис 12156). На Гуцульщині також рід вишивки.

ОБМИВАННЯ — не тільки акт фізичного очищення, але й символічний акт очищення духового. Тому йому надають особливого значення в похоронній обрядовості. На Гуцульщині «перед похоронами миють мерця водою, що стояла в горнятї в його головах, а обтирають руш-

ником, яким було тіло прикрите — а це на те, щоб він на той світ ішов чистий» (МУЕ НТШ, V, 248). В м. Тростянці на Снятинщині казали в такому випадкові: «Щоб його так і Бог обмив від гріхів, як люди водою». (Етн. Зб. НТШ. XXXII, 308). Аж до відвезення на кладовище тут кожного ранку мивали лице мертвого чистою водою. «Померлого миють сусіди, або чужі: рідним не годиться мити, бо, якби мили, то з ним не виділися б у небі. Купіль виливають у такому місці, куди ніхто не заходить. Купелем не годиться підживати овочевих дерев, щоб не повсихали.» (там же, також ст. 204, 233). У сикітян навіть і душа мусіла перше, ніж з'явиться на Суд в Палату Правди, зробити купіль, яку звали Купілля Покути.

ОБМІЖОК — вузька смуга землі поміж нивами.

ОБМІН — акт, що в ньому якась річ переходить від одної особи до другої взамін за якусь іншу річ. **ОБМІН ПЕРСТЕНЯМИ** — пліюний акт, що символізує одруження (див. ОБРУЧКА). **ОБМІН ХЛІБАМИ** — весільний обряд: при святстві свати клали на стіл свій хліб, а батьки дівчини, якщо сватовство приймалося, давали сватам свій хліб. Якщо ж сватовство відкидалося хліб сватів їм повертався. **НАТУРАЛЬНИЙ ОБМІН** — рід первісної торгівлі, на перших ступенях господарського розвитку, коли обмінювалися лише лишками продуктів, бо все потрібне вироблялося в межах кожного окремого господарства. Коли ж виникли гроші, почали люди вимінювати свої продукти на гроші. **ОБМІН РЕЧОВИН** — складні фізичні й хемічні процеси в кожному живому організмі, в зв'язку з прийманням поживи, працею та видалюванням відшкобленої матерії.

ОБМОВА, ОБМОВЛЕННЯ — осуджування когось перед чужими людьми, що часто дорівнює **НАКЛЕПОВІ** (див.), але часто й відрізняється від нього тим, що наклеп — вигадана неправда, а обмова може й мати в собі зерно правди, але навмисно надто злісно й кривдно інтерпретоване, ніби в обороні моралі та здорового суспільного життя. А тим часом, якщо хто справді прогрішав, сам за це відповідає. Христос казав: «Не судіть, щоб вас не суджено. Бо яким судом судите, вас судитимуть, і якою мірою міряєте, вам одміряється.» «Чого ж дивишся на порошину в оці брата свого, у своєму ж оці поліна не чувш?» (Матв. УП, 1—3). І в Старому Завіті сказано: «Не будеш обмовляти між людьми твоїми, і не вставатимеш на життя ближнього твого» (III Мойс. XIX, 16). І Давид співав у псалмі XV: «Господи, хто пробуватиме в наметі Твоїм. Той, хто ходить в невинності, і творить справедливість і говорить щирю правду, не обмовляє язиком своїм, і злого не чинить сусідові сво-

йому і не допускає неслави на ближнього свого» (1—3). А в псалмі 101 знову повторює: «Хто таємно обмовляє ближнього свого, того б я знищив», бо величезну шкоду всьому суспільству завдають обмовники, пригадуючи в людських серцях духа любови, підриваючи пошану й авторитет нелюбої їм людини руйнуючи товариську приязнь і взаємне довіря, знеохочуючи людей доброї волі в громадській праці.

Багато дрібних душ, більш схильних до лицемірства, ніж до ненависти, воліють вкисати тиху обмову, ніж надто явний наклеп. Знаючи, що наклеп карається законом і тому небезпечний, вони вибирають обмову, як більш тонку й гнучку зброю. Наклепник більш сміливий, він ризикує й готовий зустріти кару, обмовник — боягуз, що ховається в тіні поміж іншими, такими ж, як він. Без підлої трусливості нема обмовників. Дуже часто вони навіть не наважуються відкрито висловити свій гострий осуд, — вони воліють інсинуацію, натяк, многозначне знизування плечима. Розмовляючи про немилых їм людей, вони вміють висловити ніби між іншим усе погане, що до якого «певно нема нічого певного», але й промовчати одночасно все те добре, що вони знають цілком певно. Обмовники — жадливі отруйники громадської суспільної атмосфери. Українські приповідки, наша народна мудрість, подібно Святому Письму, гостро ганьбять обмовників, констатуючи, що «Вода все сполоче, лише злого слова ніколи», або «Не втопила вода, втопила людська обмова». «Коли всі злі, то й ти не ліпший», кажуть обмовникові. «Не сміється вода з болота, лише болото з води». Ворона ніколи не каже: куку! лише все: кра!» так і обмовник ніколи нікого не похвалить, не захопить, а все тільки згудить та знеохотить. (Ів. Франко «Прип.» I, в II, ст. 245, 263, 291).

І все ж, як констатував В. Приходько в цікавій статті «Українська соціотехніка і українська справа», в українському суспільстві надто процвітають обмовники. «Першою й може найголовнішою хобою нашої української соціотехніки, себто стосунків між українцями, пише він, « треба уважати, що у нас майже ніхто не користується повагою, пошаною, авторитетом. Хто-б то не був — чи то учений, політик, письменник, громадський діяч, — кожний має серед широкої публіки свій «ешітет». Коли учений, — то він плягіатор — (списує чужі праці), коли політик, — то дурень, письменник — нездара, громадський діяч — злодій і т. д. При чім це говорить «широка публіка», себто люди, що в очі не бачили праць відповідного науковця, які зовсім не в курсі плянів і намірів того чи іншого політика, як не перечитали ані одного рядка з творів «нездарного» письменника і, нарешті, цілком не знають, чому кваліфікують того чи іншого громадського діяча, як злодія. І оце властиво, та «атмосфера», в якій живе укра-

їнське суспільство і провадиться українська праця. Атмосфера — неприємна, некультурна, ґеінтелігентна, пригноблююча, — атмосфера, при якій у більш вразливих людей опадають руки й вони кидають всяку національну працю та втікають кудись далі й замикаються у колі свого приватного, родинного життя.

«А між тим, дшєність українська зовсім не така трагічна і провідна українська верства складається далеко не лише з негативних типів, а, навпаки, серед цієї верстви значно більше постаеть позитивних.

Це, між іншим, добре підмітив один чужинець, болгарин, проф. Софійського Університету, Шишманов, зять нашого відомого діяча Михайла Драгоманова. Буваючи часто в родині Драгоманових у Софії, — проф. Шишманов часто зустрічався там з українцями й чув розмови та характеристики тих чи інших українських діячів ще із старих часів (Володимир Антонович, Олександр Ковицький, Іван Франко, Михайло Павлик, Борис Грінченко, Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький та інші). Характеристики — в стилі, нашій, української «соціотехніки». А потім, у того ж Драгоманова чи іншим шляхом, доводилось йому зустрічатися з тими людьми, яких характеризували. — Придивлявся, прислухався й переконувався, що Х чи У зовсім не такий то нездара, недотепа чи чудак, як то виглядало з характеристики. Дуже часто зовсім навпаки. І ось тому, проф. Шишманову належить цей репутація», — чи то пак, опінія про нього». («Свобода» р. 58, ч. 302). (Див. ОБРАЗА, СОБАКЕВИЧ).

ОБМОЛОТИНИ — закінчення молотьби і учта з цього приводу.

ОБНІЖЖЯ — квітковий пил у бджоли на ніжках.

ОБНІЖКИ — вовна з овечих ніг.

ОБНІЖОК — перекладини межі ніжками стола, або стільця.

ОБНОВЛЕНЦІ — т. зв. Українська Синодальна Церква з осередком у Харкові, створена в протывагу Українській Автокефальній Церкві, — вона ставилася прихильно до большевиків та ніби на правах самоуправи признавала над собою подібну ж «Обновленську» Московську Синодальну Церкву, яку большевики підтримували проти православної Церкви, яку очолював патріярх Тихон. Оруддям української «обновленщини» став прот. Павло Погорілко, священник із Поділля. Він бажав незалежності Української Церкви від Москви, але в канонічних межах і дорогою канонічної висвяти української єрархії. Сам він був призначений на

єпископа УАПЦ і в тій цілі висланий на висвяту до Грузії, але туди не доїхав. На всеукраїнському соборі в Києві в 1921 р. Погорілко належав до тих, що запротестували проти неканонічної висвяти єпископів, назвавши її «ухилом до протестантства» і «зрадою православія». Після Собору П. Погорілко одверто виступив проти УАПЦ та її єрархії. Тереном його діяльності було Поділля, зокрема Вінниця, де архиепископом УАПЦ був Іван Теодорович, пізніший митрополит в США. Тут за свідченням митроп. Липківського, його «привабилу вінницьке ДПУ», а коли його було обрано єпископом у Вінницю, те саме ДПУ «послало його на висвяту до Москви до обновленського митрополита». Повернувшись із Москви Погорілко багато шкодив УАПЦ, виступаючи, як український «благодатний» єпископ.

Другим визначнішим діячем української «обновленщини» був Теофан Буддовський, що діяв на Полтавщині, де ДПУ відбирало парафії від УАПЦ і передавало їх Буддовському. Третім головним діячем української «обновленщини» був єп. Іоанікий Соколовський, «авантюрник катеринославський».

Погорілко, Буддовський і Соколовський і взялися за організацію «благодатної» і «канонічної» Української церкви, висвятили ще кілька єпископів, об'єдналися в т. зв. «Соборно-Єпископську Церкву» і так діяли проти «всенародно - соборницької» УАПЦ. Проте, обновленці, хоча й багато шкодили розвитку УАПЦ, не виправдали всіх надій большевицької влади щодо розкладу УАПЦ, — вони не мали великої популярності в народі, і їх розкладова діяльність була обмежена до деяких провінцій

ОБНОГА ГОРИ — місце, з якого гора підноситься.

ОБОВ'ЯЗОК — підстава кожної моралі; те, що треба робити згідно з приписами закону, релігії, моралі, власної свідомости, чи сумління, і т. д. Кант зворушливо вітав обов'язок: «Обов'язок, чудове слово, що не має в собі нічого приємного чи привабливого, але що вимагає послуху. . . перед ним мовкнуть усі інстинкти, що проте продовжують інтригувати в темряві. Яке ж цево шляхетне походження?» Для релігійної людини почуття обов'язку заложено в нашій душі йогом, який дав проте людині свободну волю, що часто підбиває її занедбувати свої обов'язки.

Ніцше завважував: «Мені здається, що ми народжені не тільки на те, щоб шукати щастя, але також на те, щоб сповнити наш обов'язок. Ми щасливі, коли знаємо, в чому той наш обов'язок полягає.» Всі українці в вільному світі можуть бути щасливі, бо вони знають, в чому полягає їх обов'язок — допомогти всіма силами

поневоленій Україні увійти « в народів вольних коло. »

ОБОЗ — всі вози, призначені для обслуги війська, за виїмком гармат та інших бойових возів. За князівських часів обоз звали **ТОВАРИ**, від XIII ст. — **СТАНИ**. Коли військо йшло в дальший похід, перед полками йшов наперед обоз, що віз харчі, шатра й тяжку зброю. Володимир Мономах згадував, що раз заскочили його половці — «ми радо б були з ними побилися, але зброю вислали наперед на повозах». Підводи, «повози» постачало населення. Цей обов'язок звався **ВЕЗТИ ПОВОЗ**, — виводили його ще з часів Володимира В.

В означеному місці обоз спинявся, — на це були за князівської України вислови **СТАТИ ТОВАРАМИ**, **ПОСТАВИТИ ТОВАРИ** **СТОЯТИ ТОВАРАМИ**. Місце, де стояв обоз, звалось **ТОВАРИЩЕ** або **СТАНОВИЩЕ**. Обозні вози, здається, уставляли довкола так, як це пізніше робили запорожці, порядкуючи свій табор. Між возами ставили намети — **ШАТРА**. **СТАТИ ШАТРАМИ** значило те саме, що й стати обозом. (Ів. Крип'якевич «Іст. у. війська» ст. 49—50).

ОБОЗНИЙ ВІЙСЬКОВИЙ, що з 70-х років ХУІІ ст. почав зватися **ОБОЗНИМ ГЕНЕРАЛЬНИМ** — був найвищим командантом козацької гармати (артилерії). До нього, мабуть, належало й уставляти оборонний табор під час воєнного походу. Він мав перше місце по гетьманові серед генеральної старшини, і, в неприсутності гетьмана, головував на раді, а в поході повнив функції наказного гетьмана. За Б. Хмельницького ген. обозний Чернята списував козаків у реєстр. Ген. обозному підлягали **ПОЛКОВІ ОБОЗНИ**.

ОБОЗНИЙ ПОЛКОВИЙ — командант полкового обозу і артилерії, а в неприявності полковника — його заступник. При ньому були: полковий артилерійський осавул, полковий артилерійський писар, хорунжий полкової артилерії та отамани.

До Б. Хмельницького був тільки один обозний — загальний, «військовий». Хоча Самовидець і згадував про те, що після Корсунської битви, під час перебування під Білою Церквою, ніби Б. Хмельницький попризначував полкових обозних, але ця його вістка викликає тим більші сумніви, що в договорі 1654 р., при перераховуванні інших полкових урядів про обозних полкових нічого не згадується. Безсумнівно існування полкових обозних тільки за часів Многогрішного та Самойловича. З 70-х років ХУІІІ ст. вже маємо відомості й про платню не тільки військовому обозному, але й полковим. Полкові обозні, замість платні, одержували особливі рангові землі. (Слабченко «Полк» 1909, ст. 80—81).

ОБОЛОКИ — блакить небесна: «Це, що ми бачимо над собою синє, то це ще не небо, а це оболоки, а те, що ходить по під оболоками, то хмари». (Чуб. I, ст. 2).

ОБОЛОНА, ОБОЛОНКА — кругла віконна шибка. У Т. Шевченка: «А з оболонками вікно в садочок літом одчинялось».

ОБОЛОНЬ — низьке болотяне місце, вериге травою.

ОБОРА — загорожене місце для худоби.

ОБОРИГ — дах на чотирьох стовпах, під яким складають сіно, або збіжжя. **ХОДИТИ ОБОРОГА** — святочна гра, звичайно на Великдень; четверо люду носять на плечах в себе двох інших. Подекуди це зветься також **РОБИТИ ВЕЖУ**, **ДЗВІНИЦЮ**. **ОБОРОЖИНА** — стовп в оборозі.

ОБОРОТНИЦТВО — забобонне вірування, свого часу дуже поширене в усіх народів (див. **МЕТАМОРФОЗИ**), ніби деякі люди мають можливість перекидатися в різні істоти, чи речі, відповідно до своїх бажань і потреб. «Сл. о Полку.» зберегло нам відбитку цього вірування в образі кн. Всеслава, що «в ніч вовком рискав, із Києва дорискав до кур Тьмуторокня, великому Хорсові вовком путь перерискав.» В билинах знаємо оборотнів Вольгу і галицького кн. Романа (Груш. «Іст. у. літ.» I. 135). В пізніші часи ці властивості приписувалися відьмам та деяким чародіям. Кив. **ВОВКУЛАК**.

ОБОРЮВАННЯ — магічний обряд. Давніше, коли закладали нове село, оборювали його, запрягнувши в плуга бика й корову від однієї матки. За плугом ішов парубок, а поганяла дівчина — брат і сестра, щоб рід був міцний (Драгом. «Малор. II» 232). В пізніші часи оборювали село під час людського помору, чи пошесті на худобу. Оповідали, що в с. Новоселки на Київщині, дідичка звеліла, під час однієї пошести, оборати село маленьким плугом, що в ньому був запряжений півень. (М. Сумцов в К. ССт. 1889. У—УІ, ст. »90).

Звичай оборювання оселі відомий з дуже давніх часів, і Варрон називав його «етрусським звичаєм», кажучи, що його дотримувалися і в сколіпах Риму. З описів Плутарха та Діонісія знаємо, що цей звичай був дотриманий і при закладинах першого Риму. Оборювання оселі мало на меті створити навкруги неї своєрідне чарівне коло (Докладніше про це В. Онацького «Чарівне коло та ритуальне оголення», Париж, 1938).

ОБПРОВАДЖУВАННЯ — назва порядку, в якому має йти похоронний похід: на переді не-

суть хрест, потім хоругви. За хоругвами йде, або іде, священик, за ним несуть, або везуть, домовину, за домовиною ступають «хатні», за ними «кревні», а чужі закінчують похід.» Цей порядок звуть «обпродажування» (Етн. Зб. НТШ. XXXII, ст. 313).

ОБРАЗА — ураза чести, іноді навіть тільки уявна. Наш нарід каже: «Словом заб'єш гірше, ніж кижкою». А москалі: «Брань (лайка) на ворогу не вісіг». З того видно, що українець образу морального характеру приймає глибше, ніж москаль, який більше розуміється на матеріальних речах, тим часом, як в українця переважав духовий первень. На це вказував ще П. Куліш (Гончаренко «Основи укр. нац. вихов.» в «Укр. Вістях» 27. XII, 1959). Тому-то і в давній «Руській Правді» за образу чести каралося (грошима) вище, ніж за скалічення тіла: за відрубаний палець, напр., платили покривдженому 3 гривні, а за урваний ус чи бороду, за удар батогом, або іншою річчю, (але не мечем) платилося 12 гривен! У пізнішій «Правді» XII ст., при зниженні кар за каліцтво (напр. за відтятий палець — одна гривна, замість трьох) і залишенні тої самої оплати за образу чести це надавання більшої ваги образі чести виступає ще виразніше: за урваний ус, за удар батогом платилося продажі 14 гривен. До цього прилучилося й вибиття зуба, що, очевидно, уважалося також образою чести (М. Груш. «Іст. УР.» III, ст. 363—64).

Дуже гостро реагувало в нас і лицарське козацтво на образу чести.

Натомість у пізніші часи, в наслідок загального зматеріалізовання суспільства, наші люди, разом із іншими формами московлення, перейняли й московську думку, що «лайка на вороті не висить» і дуже щедро обсипає тою лайкою — то відкрито у часописах, то ховалючись за т. зв. «шептану пропаганду» — немилых їм земляків. П. Кізко писав в «Укр. Самостійнику»:

«. Ми вважаємо також за неправильний той факт, що в нас проходять безкарно випадки моральної чи громадської зневаги або й образи одне одного. Чомусь за злочин вважається розтрата сотень громадських долярів чи марок, але образу людини вважається за цілком нормальне явище. Тим часом моралі не можна купити ні за які гроші. Те саме можна сказати не лише про побутову чи соціальну, а й політичну толеранцію. Оплюгавлення, сплямування українцем українця лише з причин різних політичних поглядів чи переконань — це фактор, що мов хробак підточує наші сили і збільшує сили нашого прямого ворога — большевиків і російських імперіялістів».

Хто легковажить власну честь, ще більш легковажно поводить із честю інших. (Див. ОБМОВА).

ОБРАЗНІСТЬ — необхідна прикмета кожного справжнього поета. що мислить головно художніми образами, що впливають із досвіду, знань та вражень мистця, і що їх відповідне комбінування творить стиль письменника. Ось, напр., образність стилю М. Зерова, в його думці про молодість у поезії «Тягар робочих літ. . .»:

І як не заздрить вам і молодості вашій —
Цій сповненій вина і ненадпитій чаші.
Цій гострій свіжості передсвітних годин,
Цій смужечці зорі над білим сном долин.
Тут кожна фраза — низка проникливих
думок в поетичних образах великої краси. Див. ПОЕТИЧНИЙ ОБРАЗ.

ОБРИ — тюркське плем'я аварів, що в половині VI ст. по Р. Хр. прийшли з Азії, підбили болгар, що тоді кочували в наших степах між Доном і Дунаєм, і просунулися аж до Панонії, де й осіли, створивши державу, що охоплювала західню Україну і значну частину надчорноморського степу. Але вже в першій чверті VII ст. могутність аварської держави була зламана об'єднаними силами Візантії, повстаннями населення тодішньої західньої України та інших народів, серед яких найбільшу роль відіграли болгари. Остаточо розбив аварів та знищив їхню державу Карло Великий? Вони зникли, не залишивши сліду. І це відмітив наш літопис у фразі «погибоша, аки обри». Були ті обри, як зазначав наш літописець, — «горді духом і сильні тілом». Підкоривши наших дулібів, вони запрятали їх жінок у воза по три, по чотири і примушували возити себе. Але це насильство не тривало довго. Авари принесли з собою з Дагестану високорозвинену техніку обробки металю. Тому в «Сл. о Палку.» згадуються «шеломи оварські», Київський музей мав оригінальні зразки тих аварських шоломів.

М. Зеров в символічному сонеті «Обри» змалював москалів, як вони в часи т. зв. воєнного комунізму грабували український хліб:

На полі котяться зелені вруна,
В кущах лящить-співає соловій.
А по шляху, немов казковий змій,
На зсипище сільське ватага суне.
І в селах плач. Герої сар і рун,
Воскресли знов авария, гот і гун,
Орава посіпацька, гадь хоробра. . .
Сільської ситості останній трен,
Усюди лемент — крик дулібських жен
Під батогом зневажливого обра.
(25. V. 1921).

ОБРИ ДЕ ЛЯ МОТРЕЙ (1677 — 1743 — французький мандрівник, мандруючи в рр. 1708—12 по Туреччині, був у Бендерах, коли там був Карло XII і українська еміграція. Він знав особисто Орлика й Войнаровського. У книзі «Історичні та критич. замітки до історії Карла XII», що служить важливим джерелом для

історії шведчини в Україні, він полемізував із історією Карла XII Вольтера.

ОБРИЗАННЯ — церемонія відрізання крайньої шкірки статевого органу в хлопців. На основі біблійного оповідання, жидівський нарід приписував походження цієї церемонії Авраамові: вона мотивується, як союз, зав'язаний між Ягве, їхнім Богом, і згаданим патріархом. Обряд обрізання мав передаватися будучим поколінням, як символ цього союзу, і як матеріальний доказ походження жидів від обраного Богом пращура їхнього народу. Але цей погляд не витримує критики, бо обряд обрізання існував не тільки в жидів, що походили від Авраама, але і в хананейц, що походили від проклятого Богом Хама. До того ж обряд цей поширений не тільки серед семітів, а в тому й серед арабів, що не хочуть мати нічого спільного з жидами, — але й серед народів Австралії та Океанії. Тому дослідники висунули чимало теорій щодо причин і походження цього обряду. Довгий час панувала думка, що обрізання заступило давній звичай жертвоприношення дітей. С. Рейнах писав: «Часто кажуть, що обрізання, звичайне в фінікійців, жидів, арабів і багатьох інших народів (навіть Океанії), виявляє попереднє існування жертвоприношення дітей, викуплених таким чином жертвоприношенням частини їх тіла. Але це часткове жертвоприношення може бути лише символом повного жертвоприношення яке насправді ніколи не практикувалося.» («Орфей» Париж, 1922, ст. 62). Натомість Ван Геннеп уважав, що обрізання переводилося, як «простий спосіб відрізнання, без жадної задньої релігійної думки». (в «Меркюр де Франс» I, XII, 1924).

М. Грушевський писав в «Початках Громадянства» (ст. 140): «Церемонія обрізання, яка практикувалася при посвяченні молоді в мужі, і яка, при затемненні її розуміння, була перенесена на дитячі літа, в своїй основі має, мабуть, не інше значення, як магичний засіб запевнити або збільшити здібність розродження». В цьому М. Грушевський ішов слідом соціологічної школи Дюргейма, що в 1912 р. писав: «. Жорстокі обряди обрізання (хлоп'ячого й дівочого) мали на меті надати родильним органам особливої сили. Справді бо, молодик допускається до плюбу (в Австралії) лише по обрізанні, — значить йому надається відповідне значення. Єднання статей в усіх нижчих суспільствах відзначається релігійним характером, і це робить необхідною цю своєрідну ініціацію. Вважають, що вона вводить у гру страшні сили, що їх людина не може безпечно зустріти, якщо не вживе засобів певного імунітету, і для цього служить ціла низка практик позитивних і негативних. Калічачи орган, надається йому особливий характер, і таким чином він одержує можливість протиставитися силам (також особли-

вим), — що проти них людина інакше нічого не могла б вдяти.» («Примітивні форми релігійного життя» ст. 150).

ОБРИК — релігійна обітниця: «Обреклися бо obroком нищити краї турецькі.» (ЛНВ. 1901, 247). Цього релігійного засобу часто зживали в нас неплідні жінки: «Б, що побиваюгься, якби його так знайти, щоб уже зайшло хоч на старість на дитину... Одне тільки й с зредство — ОБРИКАННЯ. Обрікаютьса, чи на прощу сходити пішки, як Бог пішле дитину, чи подарувати на церкви, що з добра свого.» (МУЕ, НТШ. УП, ст. 114).

ОБРИК — овеc із рубленою соломкою на годівлю коням.

ОБРИСТ ГЕОРГ — німецький педагог у вищій реальній школі в Чернівцях. Він перший із західних чужинців зацікавився Т. Шевченком і видав в 1870 р. розвідку про нього в німецькій мові, з додатком 12 перекладених шевченкових творів: «Гамалія», «Іван Підкова», у виїмках «Гайдамаки», «Лілея», «Русалка», «Причинна», вірші: «Дві тополі», «Ідиля», «На Різдво», «Тече вода», «Ой, чого ж ти почорніло», «Доля». Ця перша літературна вістка в Німеччині про Шевченка — дуже прихильна. Георг Обріст подав не тільки життєпис Шевченка, підреслюючи його великі здібності, багату фантазію, цікавість пізнати світ і людей, але й витривалість у національній приналежності, витривалість у боротьбі за визволення свого закріпаченого народу. Він писав: «Шевченко, бувши на волі, в кожній хвилі обставав за бідним, закріпаченим народом його молодечі спомини що пригадували йому тяжке ярмо недолі, під яким стґнав колишній вільний і незалежний український народ, виринали й тепер яскраво перед його очима, запалюючи його до пориваючих пісень, у яких змальована в живих образах незавидна доля його земляків під москалем. Подібно, як американець Лонґфелло у своїх «Піснях невільництва» або ще перед цим Беранже в своїх «Співаках» звертали увагу своїх земляків на нелюдське гноблення ближніх, так і Шевченко ненастанно працював над визволенням нижчих верств народу».

Свою розвідку закінчує Обріст словами: «Шевченко — співець усього прекрасного й доброго, велично одухотворений співець волі, співець правди і мученик за волю».

ОБРИТЕННЯ — свято Обрітєння голови Ів. Хрестителя 24 лютого ст. ст. У низці різних асоціацій, підданих не завжди зрозумілими назвами церковних свят, народня етимологія перетворила «обрітєння» на «обернення». Цього дня, мовляв, «обертаються птиці до гнізд, хлібороби до плугів» (Номис, 523), а птахи в

вирію — «обертаються до нас головами, збираються летіти до нас». «Діти від хліба, а птиці для гнізд» (Чуб. III, 7, МУЕ НТШ, III, 40, ХУ 63; Етн. Зб. НТШ, II, 99, 10-, 355). М. Грушевський відзначив, що цей термін початку весни точно збігається з календарем Карла Великого, що починав весну 23 лютого.

ОБРОК — чиншовий дохід із княжих маєтків в Україні - Русі; пізніше державний податок у натурі. «Терміни «урок» і «оброк». що стрічаємо в літописі, не означають спеціальних податків, а тільки певну, умовлену суму» (М. Груш. «Іст. УР.» III, 256).

ОБРОТЬ — узда без удил.

ОБРОЧНИК (-НИЦЯ) — людина, що дала релігійну обітницю — **ОБРИК**.

ОБРУС, УБРУС — в давнину хустка, урізок полотна або рушник, тепер — скатертина, настільник. На Волині — не дуже довге (метрів 1½—2), але досить широке полотнище: його кладуть на голову, а кінці його висять на плечах. Це таке саме давнє головне покриття, як **НАМІТКА** (див.), тількищо намітку не просто кладуть на голову, а зав'язують навколо голови. (Вовк «Студії...» ст. 129).

ОБРУЧ — смуга гнучкого дерева чи заліза, що охоплює дерев'яне відро, бочку, барило, тощо, і тримає разом клепки. У сл. Папасній на Богучарщині, якщо який парубок не ходив на **ВУЛИЦЮ** (див.), дівчата палили обручі з діжки і вуглем з обручів присипали ворота тому парубкові, щоб він ходив на вулицю (МУН, НТШ, ХУІІІ ст. 189—90). Може бути, що тут діяла асоціація думки обруча з **ОБРУЧКОЮ** (див.).

ОБРУЧКА, ПЕРСТІНЬ — кругла золота, чи срібна, чи взагалі металева прикраса, яку носять на пальці. Звичай носити персні дуже давній. Він був поширений серед давніх єгиптян. Знаходимо його також у Вавилонії, в Персії, в Фінікії і в жидів. Можливо, що через Малу Азію він поширився і в греків. Проте, як здається, за часів троянської війни греки ще пернів не носили. Принаймні Гомер, що так старанно описує одяги й прикраси воєнків в тій війні, ніде не згадує про перні. В пізніші часи греки, а за ними й римляни носили персні на четвертому пальці лівої руки, вірячи, ніби нерв від цього пальця йшов прямо до серця. В Італії звичай носити персні теж давній: його знаходимо, вже в етрусків, що й передали його римлянам, які вживали перше прості персні з заліза, — лише при кінці республіки поширився звичай носити персні з дорогих металів. Пліній дає про це цінні вказівки: «Доведено, писав він, що сенатори по-

чали носити золоті персні дуже пізно. Республіка давала такі персні тільки своїм послам, без сумніву, тому, що золоті персні були в чужинців за високу відзнаку. Ніхто інший не мав права носити їх навіть в тріюмфі, — і хоча на голову тріюмфатора клали золотий етруский вінець, на пальці в нього залишався простий залізний перстень, такий самий, як у раба, що тримав над ним вінець». В імператорську добу на пернях почали вирізувати портрети імператорів, а потім і інші поганські знаки. Почали носити персні на кількох пальцях, і кілька пернів на одному. Отці Церкви ганьбили цей звичай, і св. Климент Олександрівський (150-215?) писав з цього приводу: «Якщо громадські чи приватні справи віддаляють нас від нашої родини, то можна носити при собі один перстень який служить для припечаткування листів деякої важливости. Всі ж інші персні, які не служать цій меті, нам заборонено носити. Що ж до дозволеного перня, то не треба його носити на тому самому пальці, де носять його жінки, але на кінці мізинця, щоб він нам не перешкодив користуватися рукою. Щодо образів які на ньому вирізуються, і які служать за печатку, то там повинні бути насамперед голубка, риба, корабель з розгорнутими вітрилами. Можна на них вирізати ліру, або якор, нарешті чоловіка, що ловить рибу на березі моря і нагадує нам Мойсея, або апостола Петра. Але не можна носити на пернях образів ідолів, що сама думка про них — злочин...» (Менар і Саваж, т. III, 376-77).

Отже, персні з найдавніших часів вживалися, як печатки, себто як символ влади і власности. Тому, коли який монарх передавав кому свій перстень, то це означало й передачу влади. Олександр В. Македонський, вмираючи, зняв із пальця свій перстень і передав його своїм генералам зі словами: «Найбільш гідному!». Людовик ХІ, примусивши свого брата герцога Беррійського, віддати йому Нормандію, примусив віддати йому й герцогський перстень, і в урочистій асамблеї в Руані 9. IX. 1469 розбив цей перстень: для нього його брат не був ще цілковито розбитий, поки не був знищений символ його влади. (Г. Ферреро «Психологічні закони символізму» ст. 75). Перстень єпископів означає ту духовну владу, яка їм довірена.

І у нас в Україні, персні за князівських часів вживалися також, як символ власности і влади для припечаткування офіційних документів приватних листів контрактів куплі й продажу, і потім усього того, що вважалося пінгом і повинно було мати знак власника. Тому ті персні все мали на собі якийсь символічний значок що вказував би, кому він належить. Тільки в цілком виняткових обставинах міг він покинути свого власника: коли власник уважав потрібним виделегувати когось замість себе, і

тоді перстінг служив знаком уповноваження.

Саме тому ВИМІНА ПЕРСНЯМИ вважалася за знак найбільшої згоди між двома особами, найбільший приклад приязні й любови, що в ньому молоді люди запевняли один одного, що «все моє-твое» — на все життя.

Хв: Вовк твердив, що звичай обмінюватися обручками (як називаються шлюбні персні), поширений у багатьох народів, майже не має значення в українських весільних звичаях». «У нас обряд із перснями не має жадної супровідної церемонії та, мабуть був уведений Черквою разом із іншим релігійним ритуалом з регіонів від античних народів» («Студії...» 268). Це твердження про відсутність «супровідних церемоній», себто обрядів, надто категоричне: досить тут нагадати, що коли в Україні вмирали неодружені парубок, чи дівчина, то при їх похороні, вживаючи весільних обрядів, вдягали їм обов'язково на палець воєвську обручку (Етн. Зб. НТШ. XXXII. 329-349-387). На Кубані під Новий Рік, клали на стіл шматок білого паперу, посипали його попелом і ставили на нього склянку з чистою водою і кидали в воду перстінг, потім дивилися в огляд аж поки не бачили в ній судженого (Крамаренко в Етн. Зб. НТШ. I. 17).

Не вірна також заввага Хв. Вовка, що «на одні пісні вказують тільки на каблучки, оздоблені дорогим камінням, що у римлян та Персів були заборонені». («Студії...» 268). Маємо пісні, в яких фігурує перстінг — обручка, парубок чоловіка і символ його самого: молодічку посилають з наказу свекра в темну ніч до води, але їй не страшно:

Он не журиться, близькі сусіди.

Нічкою темненькою, —

Ой, єсть у мене золотий перстінг.

Він буде мені світити.

Ой, єсть у мене молод Іванко.

Він буде мені годити.

(Потебня в РФВ. III. ст. 92).

У весільних піснях величального характеру ми нерідко зустрічаємо МОСТИ (див.), символ любовного єднання, вимощені з жуковин, себто із пернів, які тут фігурують тільки для того, щоб посилити символічне значення мосту:

Ой через воду, та й через Дунай...

Стоять мостоньки калинові,

Калинові, покощені.

Покощені жуковинами.

(Голов. II. 27-28)

У Зах. Європі символіка персня як союзу взагалі, а шлюбного зокрема знайшла дуже широкий розвиток, і ми зустрічаємося там напр., во звичаем ПЛЮБУ З МОРЕМ (див.) що при ньому кидаю перстінг в море. Як виказав С. Рейнах, цей звичай, що особливо був відомий в Венеції, де починаючи з 997 р дож. виїждючи на свято Вознесіння на галері

Будентаврі у відкрите море, виконував цей символічний акт шлюбовання моря з Венецією, — походив з дуже давніх часів — його знали вже давні греки і критяни. («Міти...» II. ст. 206 208).

Кругла форма обручки нагадує, що любов між подругами має бути безперервна, тривала й вірна. І навпаки обручка зламана й відкрита символізує зраду й чужоложство.

Але саме тому, що персневі приписувалося з одного боку властивість в'язати нерозривними вузами, а з другого боку символізувалося в ньому владу і власність, що ніби засвідчувало про якусь особливу силу, що мала б бути у персні, набрав він значення амулета, оберега від нечистої сили, а іноді й талісмана. «Ловити відьму, — казали в нас, — треба ось як: заложити шлюбні обручки на шлюбний очкур і тоді накидати його на відьму» (Гнатюк «Знадоби...» I, 281). Якщо жінка мала важкі породни, подекуди перед нею тримали обручку (М. Сумцов в К. Ст. 1889, X, 24), — очевидно, щоб охоронити її від злої сили, що не дає їй породити. У Тиролі казали, що вагітна жінка ніколи не повинна знімати з пальця обручку, бо інакше відьми та інші нечисті духи можуть її опанувати (Фрезер, «Золота Галузка», I, 405). У лапонів людина, що мусить класти покійника до труни, дістає від чоловіка, жінки чи дітей покійного перстінг, який він має тримати в руці, аж поки не закінчить свого діла. Лапонці вірять, що той перстінг охоронить гробівника від усякого лиха, яке захотів би зробити йому дух покійного (там же). У наших замовляннях, що відносяться до народин, зустрічається згадка про «золотий перстінг». Сумцов уважав, що ті замовляння ґрунтувалися на літературних переказах про перстінг Богородиці. В «Небі Новому» Галятовського увесь дев'ятий розділ присвячений чудесам, що їх творив той перстінг Богородиці, себто обручка, що вона його одержала при зарученні від св. Йосипа. Передача персня від св. Йосипа Діві Марії віддана в багатьох творах мистецтва, а між ними в славновісному Рафаеля в мілянській пінакотепі Брера, в чудових барельєфах Джан Болоньї в катедралі Пізи та Сансовіно в Льорето. Дуже популярні в західному мистецтві також заручини святих дів із Христом, що виявляється в надіванні обручки на палець святої. Найславніша картина на цю тему «Пошлюбовання св. Катерини» Тінторетта в Палаці Дожів у Венеції.

ОБРЯД НАРОДНИЙ — встановлена з давніх часів традиційна практика із символічним наподіблюванням явищ природи, зв'язана з релігійними уявленнями, що в'яжуться також із умовами побуту давньої людини і скерована на покращання її життя. Поки та людина думає хоч і не ясно, що, як би точно вона не вико-

мала який обряд, вища істота. на пошану якої той обряд виконується. може просьбу (молитву) тої людини не задовольнити, вона знаходиться в площині релігійній. Але якщо вона думає, що та вища істота, до якої звернено точно виконаний обряд, мусить задовольнити бажання вірного. тоді релігія переходить в МАГІЮ (див.)

Обряди зазнають різних класифікацій, але найбільш прийнято ділити обряди на календарні (різдвяні, новорічні, весняні, великодні, жупальні), родинні (весільні, породільні, хрестинні, похоронні) та громадсько-суспільні (сіяння, обжинки, вечерниці, вулиця, тощо). З обрядами часто в'яжуться обрядові пісні, іноді дуже давнього походження (волядки, веснянки, обжинкові і т. д.).

В минулому столітті панували щодо студіювання обрядів — перше теорії братів Грімів, що під обрядом розуміли відбиття народніх уявлень про боротьбу й зміну атмосферичних явищ, як зими і літа а потім Шварца та Куна, які вважали, що всякий обряд відбиває якийсь міт. Такий підхід до справи відкривав незвичайно широкі простори фантазії, і довгий час усі були переконані, що первісна людина дивилась на природу незвичайно поетично, і що більшість обрядів — ніщо інше, як наподібнювання небесних явищ витлумачених аналогічно до схожих земних явищ. При такій точці погляду «Головніше Кунове тлумачення звичаю вигоняти худобу вперше на пасовисько ударом свіжої галузки, або свяченої верби, як символічне виображення вигнання блискавкою хмарної отари на пасовисько неба не знаходило жадного спротиву! Скромний весільний обряд витлумачувався, як релігійне відтворення першої громовиці! Таку точку погляду прийняв, студіюючи обряди східніх слов'ян і московський учений Афанасьєв у своїй дуже відомій свого часу праці «Поетичні погляди слов'ян на природу», що мала чималий вплив і на українських дослідників, і між іншими на Нечуя-Левицького що написав працю про «Світогляд українського народу» (1876).

Теорії поетичного погляду на природу які втворили були т. зв. МИТОЛОГІЧНУ ШКОЛУ і керували студіювання германської та слов'янської обрядності на зовсім не науковий шлях, були ще в повній силі, коли з'явилися праці Тейлора та Леббока, побудовані на цілком інших засадах. Ці англійські вчені розглядають обряди й звичаї поза всяким їхнім зв'язком із мітологією. Для них обряди — життєві явища, що ґрунтуються на даних побуту, які мали колись реальний, практичний змісл. Саме поле досліду було перенесено з Європи в різні дикунські країни, і це робило непотрібним вживання лінгвістичного методу, що ним крайне зловживала мітологічна школа (у нас Дикарів Митрофан, 1854-1900).

Погляди Тейлора та Леббока відбилися на творах німецького вченого Мангардта, який перший поставив студіювання обрядів на належну височину. Але й Мангардт не був вільний від мітологічних захоплень першої молодости, і це відбилися на його працях про лісові та польові культи, де він, залишаючи твердий ґрунт фактів, часто запускається в царину нічим не оправданих зближень, даючи повну волю фантазії. На диво, саме ця мітологічна сторона праці Мангардта, ця його спроба відродити духа, чи бога, рослинности, мала далеко більший успіх, ніж справді ґрунтовна його праця над обрядністю.

Слідами Мангардта в його мітологічності пішов не тільки чеський вчений Сobotка, що опрацював слов'янський фольклор, рабськи наслідуючи Мангардта, але й англійський учений Фрезер, якого «Золота Галузка», цитована не раз і в цій нашій УМЕ, мала величезний успіх в усьому світі.

Отже, неважаючи на хиби мітологічної системи Мангардта та його учнів, що виходили з завадто абстрактного уявлення, на яке первісна людина не була здатна, (вона ще не вміє узагальнювати, її мові незнайомі загальні тямки, і якщо вона вміє одним і тим самим словом назвати різні породи дерев, всеж протиставлення рослинного царства царству звіринному їй ледве чи приступне), — то все ж безсумнівно заслугою цієї школи було те, що вона висунула самостійне студіювання обряду без необхідного перше зв'язку з мітологією; вона справедливо прийшла до переконання, що на обряд не можна дивитися, як на пережиток культу того чи іншого бога, як це думав у нас, скажім П. Єфименко у своїй праці «Ярило», 1869 р. До цілої низки обрядів Мангардт відносився, як до дій, що переслідують чисто практичні цілі. Отже, Мангардт прискорив появу й вкорінення погляду, що більшість обрядів може служити об'єктом самостійних студій поза всяким зв'язком із проблемами відродити якусь давню поганську віру. Простудіювати обряд «значить насамперед звільнити його від усього випадкового й наносного, що калічить його історичний змісл, і допускатися таким чином його справжнього зміслу, пильно придивляючись до побутового застосовування даного обряду. Мітологічне його значення відходить при цьому на бік. Обряд виступає скорше як зародок якогось релігійного вірування, ніж вияв мітологічних уявлень.

Робертсон Сміт в своїх лекціях про релігію давніх жидів навчав: «В усіх відгалуженнях християнської Церкви визнано, що ритуал, себто обрядовість, має значення тільки в зв'язку з догматом. Таким чином серед християн студіювання релігії означає студіювання вірувань, догм. В усіх античних релігіях догматику заступала мітологія. Але віра в певну сис-

тому мітів не була обов'язковою. Обов'язковим і вартим похвали вважалося тільки виконування певних обрядів, освячених традицією. А якщо це так, то мітології ніяк не слід відводити те перше місце, що воно колись займало в наукових студіях давніх релігій» (ст. 17—18). Доповнюючі цю думку, французький вчений Берар в книзі про аркадійські культу оповідає, що, коли Павзаній приїздив до якоїсь святині, він знаходив там силу обрядів, богослужбових символів, святих речей тощо, і жерці вважали, що дотримуватися їх було необхідно, але значення їх кожний пояснював по своєму. Тому Павзаній дозволив собі багато мітів назвати абсурдними. А Берар зробив із того висновок: «Не міт — основа релігії, він тільки її одяг і прикраса».

При такій точці погляду зрозуміло, що ані германський ані слов'янський Олімп не відіграють вже ніякої ролі в досліджуванні наповної обрядовості. І поганські боги і християнські святі згадуються в обрядових піснях та замовляннях або з метою підсилити якийсь релігійний обряд, коли віра в його силу вже захиталася або в наслідок причин чисто календарного характеру: якщо обряд відбувається в час, що на нього припадає й святкування якогось святого (чи бога), то обидва різні з початку релігійні аспекти зливаються разом і ім'я святого (чи бога) входить у пісню, чи в молитву, що супроводжує обряд. Християнські святі згадуються в весінніх обрядових піснях ще й як «справдливий», як персоніфікації того часу, коли відбувається обряд (див. ЮРИЙ, МИКОЛА, ПЕТРО). Обрядова пісня любить персоніфікації і більшість тих загадкових назв, що зустрічаються в піснях, це все назви або самого обряду, або того святого, коли він відбувається...

Надавати особливе значення часовому пристосуванню обрядів було б, як зазначив Анічков, в своїй праці про весняну обрядність, помилкою. Обряди вільно прив'язуються то до одного, то до другого святого. В одного й того самого народу ті самі обряди припадають на різні свята. Напр., у Німеччині свято Першого Травня і Духів День відбувалися цілком однаково в різних місцевостях. І що далі в глибину віків, то більша воля в часовому перенесенні обрядів. З пізніших весінніх свят Юр'їв день, Трійця й Рівсалний тиждень прив'язують до себе всю обрядову дію Східної Європи, і те саме можна було б сказати про Різдвяний цикл, що перебрав на себе багато обрядів із попередніх свят. «Ріжні обряди і церемонії, — писав із цього приводу М. Грушевський («Іст. у літ.» I 162). — переходять із одного святого на друге, зв'язуючись по асоціації з різними церковними церемоніями. Так, освячення води з Воведення перейшло на Новорічну ніч, або на Водохрищення. Роємови худоби зв'язуються то з Різдвом,

то з Новим Роком. Ріжні закляття — ворожіння лучаться то з Багатою то з Голодною Кутею, то з Різдвяним то новорічним вечером».

Подібним процесом пояснюється й те, що можна б назвати синкретизмом сучасної народної обрядовості: декілька обрядів, спочатку зовсім між собою не зв'язаних, не тільки починають відбуватися одночасно, але навіть зливаються в один. Тому треба розглядати всі обряди насамперед наріжно, не надаючи занадто великого значення їх часовому застосуванню та їх зв'язку між собою. (Анічков, I, 56 — 59).

Про вартість і значення студіювання наших обрядів писав проф. Л. Білецький: «Релігійна правда, що ховається в мітах обрядів і поганських віруваннях спочиває зовсім не в тім, що вони дають нам якесь знання нарівні з знанням про природу, про землю і т. д., а в тім, що вони символічно й психологічно розкривають якісь найглибші проноси, що відбуваються за межами нашої зверхньої дійсності й дають можливість збагнути ту глибшу, національну правду, що вичлила себе особливо яскраво тоді, коли поганство українського народу зіткнулося із християнством. Тому вивчення всього того народного, релігійного, обрядового, історичного легендарного побутового й поетичного скарбу нашого народу необхідно особливо тепер, коли Україна знову повертається до свого національного життя. Тільки той зрозуміє основи й суть духовного вєства української нації, хто дійсно заглибиться й пізнає її релігійний, моральний і національний сенс.» («Іст. у літ.» 1947, ст. 25).

Цікаву студію про «Форми та елементи народної обрядовості» видрукував у 1928 р. в журналі «Перв. Громадянство» проф. С. Кагаров. Тут зроблено дуже докладну класифікацію всіх народних обрядів, а також обрядових рухів і словесних елементів, з яких ті обряди складаються.

ОБРЯД ЦЕРКОВНИЙ — це не тільки одна з традиційних подробиць церковної Богослужби, але й комплекс всіх тих подробиць, що творять певний стиль і відрізняють, скажім, український православний обряд від латинського римо-католицького. В князівській Україні, в XI—XII ст. про поширення християнського обряду в широкіх народних масах ще не можна говорити, але серед вищої верстви ми вже зустрічаємо людей, щиро відданих обрядам християнського богослуження. Таким був, напр., Володимир Мономах, що радив своїм синам ходити щодня до церкви, вставати на поклони серед ночі, а і в день мали посвящати в голові молитву: «Коли не маєте ніякого діла ні з ким, навіть і на коні сидячи, говоріть собі полай молитву; коли інших не вмісте, то мовте неуставно «Господи, помилуй!»; — ліпше помолитися, ніж думати не знати що в дорозі!» Таким був Ростислав Мстиславич, що причащався

шо-тижня, і все марив постригтися в ченці... Проф. М. Грушевський зазначав: «Взагалі формальна сторона християнства — обряд, зверхня **ПОБОЖНІСТЬ** (див.), легші до перейняття, головню були перейняті при християнізації й часто вурчались духовенством, мов би головний зміст християнської науки. Напр., інтересне й очевидно оригінальне «Поучение сином і дщером духовним» (при сповіді) передовсім займається поклонами, постами, молитвою; каже робити кожної години 12 поклонів і 30 разів казати «Господи, помилуй», в понеділок, середу й п'ятницю їсти тільки сочиво, у вівторок, четвер і суботу — рибу, в неділю — м'ясо й три чаші меду; великим постом перший і останній тиждень сушити («сухо»), в інші тижні — сушити понеділки, середи й п'ятниці, і т. ін. Чисті моральні науки стоять тут на другім плані. Не всі були так гострі в цих обрядових вимогах, як це почення, але вони скрізь грали як не першу, то дуже важну роллю, і в тім, що звалося християнською побожністю займали перше місце. Ходження до церкви, піст, жертви на церкві, духовенство й старці — це були головні прикмети й прояви тієї побожності вже від дуже ранніх часів і таким зісталися до новіших часів.» («Іст. УР» III, 406) (Див. ПАЛОМНИЦТВО, ПІСТ, ФОРМАЛІЗМ).

Українці з найдавніших часів, визначалися **ЕСТЕТИЗМОМ** (див.), замилюванням до краси зовнішніх форм, в тому й до краси церковного культу. Навіть перехід до християнства наш літописець зв'язує з тим захопленням, яке викликала в послів Володимира В. величність візантійського богослуження. І вже в XIX ст. Тадей Рильський, на підставі тридцятилітніх спостережень твердив: «Селянин наш піддаєний на поезію зовнішнього культу». І коли йшло про вибір нового священика, навіть вже і в пізніших часах, за Автокефалії, селяни запитували: «А чи він гарно править?» («Розб. Нації», 1934, 76). А в наслідках того і чужинці, як от ревний католик вояк де Воґюе, констатували, що серед християнських обрядів для них був «найшляхетнішим в своїй суворо-поважній красі обряд український («рутенський»)» (ЛНВ, X, ст. 176).

Проте, замилювання в естетичних формах церковного обряду ніколи не вироджувалося в українському народі до **БУКВОЇДСТВА** (див.), до пристрасного дотримання мертвих форм обряду, позбавлених справжньої духовости, до підношування форми обряду на ступінь догмату, як це бачимо в москалів, де це буквоїдство породило фанатизм розкольників і трактування українців, як еретиків, яких треба перехресчувати (див. **ОБЛИВАНЦІ**). «Українська Церква ніколи не відзначалась тільки зовнішнім, обрядовим благочестієм, і зовнішня форма ніколи не затуляла внутрішнього змісту, віри. Тому не мнала вона ні сект, ні розбиття. Навпаки, мос-

ковська Церква в добу, коли їй підпорядкована була українська Церква, була ізольована від сторонніх впливів. В ній панувало ставлення до чужинців, як до «бусурмен...» (Н. Полонська-Василенко» в «Укр. Збірнику» XIV, Мюнхен, 1958, ст. 65).

На Соїмі в Чигирині в травні 1650 р. Богдан Хмельницький, обстоюючи дипломатичні позиції удержання і зміцнення молодого Держави Української, чітко і виразно відмежував формування глибини християнської православної віри від обрядовості і ритуальности московського православ'я, яке суть і глибину віри замінило в себе зовнішніми обрядовими ознаками.

Полковник Іван Богун, що у відношенні віри був одподумцем Богдана, виступаючи на Соїмі говорив таке: «А вір у них стільки, скільки слобод і в них домов... а вся віра состоїть у них в розборі образів і крестов, і хто з них лучший той і єсть достойний в почитанію і сильній в допомі людській; для Бога же, Творця всіх і Господа, не відомо, що у них оставляється».

ОБРЯЖЕННЯ — гестамент, заповіт. «Уже в умові Олега з греками для русинів (українців), що були в службі візантійського імператора, уставляється порядок передачі їх майна на Русь і в тім випадку — «аще кто умрет не урядив свого іменья» і в тім — «аще сотворить обряженне». (М. Груш «Іст. УР»: III, 370).

ОБСИДІАН — вулканічне скло. Його вживали в кам'яній добі, головню в неоліті до виробу приладдя, яке знаходиться і в розкопках в Україні. Я. Пастернак уважає, що обсидіан міг приходити в Україну тільки в наслідок торговельних зносин через Ужоський провал із Закарпаття. Він писав в «Новому Часі» 2. V. 1937: «Тепер під час недавніх розкопів у Комарні знайшлося в неолітичній могилі знову кілька обсидіанових відщипків, саме на відвічнім шляху, що провадив ще в кам'яній добі з Посаяння у Подністров'я, а один прислали до Музею НТШ з Павелча коло Станиславова. Виходить отже, що вже на яких 3000 літ до Хр. бул в нас торговельні зв'язки з Закарпаттям, а шлях купецьких караван ішов тоді через Ужоський провал і Самбірчину на Комарно й там, минаючи великі болота від півночі, скручував на схід в долину Дністра та йшов нею в сторону внутрішньої буковинської границі».

ОБСИПАННЯ ЗБІЖЖЯМ — магічний акт. Про обсіпання на Новий Рік див. **ЗАСІВАННЯ**. Відомий також по всіх усяодах звичай обсіпати зерном Молодих. Час, коли їх обсіпають, буває різний. В давнину молодих обсіпали і перед від'їздом до вінця, і після виходу з церкви, після входу до хати, і перед входом у сіни, також на другий день після виходу з комора. На Гуцуль-

щині мати обсинала молодих пшеницею й білою вовною зараз же після виявлення їх обопільної згоди та подачі рушників на заручинах (МУЕ НТШ, V, 13). В Галичній мати обсинала молодих перед від'їздом до церкви, коли вони сиділи вже на возі (Вовк «Студії.» 253), а молода обсинала всіх гостей пшеницею, вівсом та житом зараз же після виходу з комори після шлюбної ночі (там же ст. 313). У всякому разі обряд обсипання молодих, що на Наддніпрянщині відбувався останніми часами головно після повороту з церкви, така сама істотна частина весільної обрядовості, як і печення воровою та покривання молодої. Значення цього обряду видно з пісні, яку співали, коли мати обсинала молодих:

Ой, сип, матінко, овесець,
Щоб наш овесець рясен був,
Щоб Юрасько красен був.
Ой, сип, матінко, пшеничку,
Щоб наша пшеничка рясна була,
Щоб наша Маруся красна була.

З порівняння новорічного та весільного обряду обсипання збіжжям значення його виступає ще ясніше: з одного боку, як упорядкованя сівби, він мав би служити магичним засобом до збільшення врожаю збіжжя, а значить і добробуту, багатства. В цій цілі до збіжжя додавали іноді ще й гроші, а іноді інші символи багатства, як білу вовну, тощо. З другого ж боку обсипання нагадує запліднювальний дощ, що має викликати плідність землі, і людей, нового подружжя. І тут засівання мав також своє ясне значення. На обсипання на балах та під час карнавалу конфетті треба дивитися, як на пережиток колись поширеного в усіх народів обсипання збіжжям (Б. Кагаров в Серв. Громад. 1928, I, ст. 37).

Окреме значення мав обсипання дрібним зерном, напр., маковим насінням, мерця, або мерцевої могили, що зустрічається і в українців, і на польських територіях, близьких української етнографічної території. Тут ціль обсипання виявляється в заклятті, яке при цьому вимовляється, щоб мерлець аж тоді міг повернутися до людей, коли перелічить усі зернятка. Тут маємо запобіжний акт охорони, що вживається, розуміється, тільки в відношенні до «небажаних» мерців, ріжних відьом, злочинців, тощо (Серв. Громад. 1926, 137). Див. МАК.

ОБСКУРАНТИЗМ — намагання тримати народні маси в некультурності, що було характерне для керівних кол московського суспільства. «Ворожість до науки (в Росії) не допускала навіть богословських студій і стала причиною вбогости російської богословської літератури. Згадати, напр., що догматичне богословіє митр. Макарія й багато інших праць

були тільки перерітками західних взірців; та коли митроп. Макарія через нещасливий випадок передчасно скінчив життя, один із духовних старців заявив, що неможливе — «тому й потому», що догматичне богословіє писав.» Це — той певний сеоє московський обскурантизм, який з такою злобою прервався у відомій пораді Чапусова:

.. Уж коли зло пресець,
Забрать все кнігі би да сжечь..

Не раз таке й бувало.

Або як оповідає Скалозуб:

..И вас обрадую: всеобщая молва,
Что есть проект насчет лицеев,
школ, гимназій.

Там будут лиш учить по нашему:

раз, два,

А кнігі сохранят так, для больших
оказій. . .

Що це не було жадною пересадюю, доводить факт, що й після 1848 р. був замір взагалі всі університети в Росії перетворити на вищі військові школи. Та й пощо народова освіта? На пораду Штольца — заснувати в селі школу, Обломов відповідає: «Чи не рано? Письменність шкідлива мужикові: вивчи його, а він, чого доброго, і ораги не стане.» (А. Річинський, «Іро-олеми.» 1933, 120—21).

Чи ж дивуватися, що знайшовшись під владою таких обскурантів, український нарід утратив в значній мірі давню культуру і став за московського царського режиму майже на 85% неписьменним (див. НЕПИСЬМЕННОСТЬ, АЛЕКСАНДРІЙ ПІВЛО).

В. Державин визначає обскурантизм, як «антикультурну тенденцію принципово обмежувати (а за сприятливих умов і забороняти) самостійне мислення під неслухним претекстом, начебто «надмір» мислення шкодить. При цьому зовсім не важить, чи то творча самостійність мислення обмежується в галузі інтелектуально-пізнавальній, а чи в практично-моральній, чи в естетично-мистецькій: метафізична єдність істини, добра і краси та базована на ній онтологічна гідність людини однаково терплять від агентагів (замахів) проти незалежної науки, проти незалежної етики, проти незалежного мистецтва.» («Пороги» 1952 р. ч. I—II, ст. 21).

З цього визначення ясно випливає, що советський уряд, що не дозволяє ані незалежної науки, ані незалежної етики, ані незалежного мистецтва — найбільш обскурантський в світі. А до того ж і найбільш лицемірний, бо як завважує той же В. Державин, «лицемірство органічно притаманне всякому обскурантизмові (там же)

ОБСТАВИНИ — випадковий стан речей, з яких приходиться діяти. Невдачки завжди виправдуються: «Обставини були сильніші за нас». Але це виправдання не завжди відпові-

дає правді. Успіх залежить не тільки від обставин, але і від того зусилля, яке ми вкладаємо, щоб ті обставини перемогли, себто в великій мірі від нас самих, від сили нашого характеру. І тому, коли в нас щось не витанцюється, не варто складати всю гину на «обставини», а варто придивитися уважно до нас самих, щоб пізнати, де і в чому ми самі завинили в нашій невдачі, щоб цьому лихві зарадити. І це відноситься як до окремих осіб, так і до цілих народів. Ів. Кедрин писав: «Коли кількадесяти-мільйоновий нарід по нинішній день не має своєї державности, то вже цей однісінький факт доказує, що щось у нашому минулому було не в порядку, та що так само, як у житті одиниці, примітивно скидати всю вину за такий стан виключно на ворогів, на злих сусідів, на т. зв. обставини. Значить власні помилки в історичному минулому України — річ безспірна, так само, як безспірна потреба пізнавати їх, вивчати минуле в його доброму й злому» («Свобода»).

Не обставини творять щастя нашого життя, а наш підхід до них. Моруа оповідав, як дві особи, перелітаючи океан одним і тим самим літаком, в одних і тих самих обставинах почувалися цілком по різному: одна з них думала весь час про можливі небезпеки подорожі, про можливу аварію, що могла виникнути на літаку, про молотки, що могли спинитися, про бурю, що могла налетіти, і в наслідок того протягом всієї подорожі почувала себе дуже нещасливою, — це була, за її словами, «жахлива подорож». Друга особа натомість захоплювалася краєвидами, які перед нею — кожної хвилини все нові — відкривалися, спостерігала рух і зміни хмар, що над ними пролітав літак, провадила приємну розмову зі своїм сусідом і, висідаючи з літака, виявила, що мала наївничайно «приємну подорож». Ті самі обставини, — але цілком різний спосіб їх сприймання. Гете теж казав, що з одного й того самого матеріалу одні люди будують палац, а другі — крамницю, а треті ще щось інше: цегла і цемент залишаються цеглою й цементом, аж поки архітект не зробить з них щось цілком інше. Не можна заперечувати, що бувають обставини, що спеціально сприяють розвитку того чи іншого генія. Але треба до тих обставин ще й відповідної людини, відповідного характеру. Обставини служать лише тому, хто їх гідний. Маківявелі, говорячи про тих, хто зміг вийти на поверхню життя, констатував: «Без випадку (обставини! Е. О.), італій талант і відвага були б непотрібні, і без них їхніх особисту предмет випадок був би також даремний.»

ОБСТРУКЦІЯ — гальмування якоїсь справи. **ПАРЛЯМЕНТАРНА ОБСТРУКЦІЯ** виявляється звичайно в тому, що частина послів нав-

мисне затягає дискусії, не дає голосувати і під час промов противників, їх перебиває. Славна залишилася в аналах австрійського парламенту обструкція українських послів в 1912 р., що були примушені схопитися цього засобу, з огляду на політику австрійського уряду: ідучи по лінії бажань польських шовіністів, він відмовляв полагати справедливі бажання українців, що домогалися українських катедр у львівському університеті та створення українського університету в тому місті. У комісіях військовій, бюджетовій та фінансовій — скрізь спинялася безпосередня робота під натиском українців. Головний момент обструкції був у комісії військовій, перед якою саме стояла нагальна праця над реформою військових законів. Вже перший український промовець, д-р Огуневський справу поставив ясно. «Українці, — казав він у тригодинній промові, — не перепиняли досі праць військової комісії, хоча настрої серед народу був здавна вже неприхильний. Ми сподівалися, що правительтво змінить свої погляди й додержити даного слова. Але правительтво свого слова не додержало. Воно хотіло підсунути цісареві таке відручне письмо, в яким говориться, що українці просили за університет, а поляки мають його дістати».

Але на всю широчіль розгорнув українські домагання д-р Лев Бачачевський, що промовляв 14 годин, від шв до десятої вечора 31 травня до шд до двадцятої ранку 1 червня, побивши своєю промовою рекорд усіх обструкційних промов, які будьколи були виголошені в австрійському парламенті.

Така завзята обструкція показала австрійському урядові, що українці не відступляться від своїх домагань, а загальмують і спиняють усю державну роботу, — і він пішов на уступки. 1 червня виступив з промовою міністер народної освіти Гусарек, який заявив, що уряд зовсім не має на думці зменшувати права українців у теперішньому університеті у Львові, що термін для заснування окремого українського університету може бути зменшений, що уряд подбає про те, щоб якнайшвидше гідготувати наукові сили для майбутнього університету, і що, нарешті, місце для університету буде визначено законодавчим шляхом. «Правительтво, — закінчив міністер, — готове здійснити ці обіцянки і таким чином виконати практичний свій обов'язок — допомогти в культурному розвитку великого й могутнього народу». По такій заяві українці обструкцію припинили, але війна 1914 р. перекреслила пляни щодо створення українського університету у Львові.

ОБУВ'Я — див. ВЗУТТЯ

ОБУРЕННЯ — справедливий протест душі проти поповненої несправедливості. Броне пи-

сав у «Меркюр де Франс» (1931, I, ст. 7): «Єс-ланський письменник Унамуво докоряв Анат. Франсові та Ренанові, що вони загубили шляхетну здатність обурюватися. І справді обурення — часто вияв душі створеної для лююви. Але хіба іронія Ренана і Франса не була свого роду обуренням, що його свідомість даремно-сти зусиль поліпшити існуюче назавжди заморо-зила? Це обурення, що в Дюгамеля розгорається брутальним полум'ям, часто переминається в іронію, що січе й бичує.»

Шоненгауер натомість писав: «Велич обурення пропорційна величі неповненої несправедливості і осягає свого максимуму при т. зв. подвійній несправедливості, коли людина бачить щось морально гидке, що кличе про помсту до неба, такий злочин неспокутний, що перед ним і боги повинні закрити свої лица. Ця подвійна несправедливість має місце, коли хтось, навмисно приставлений для охорони когось іншого в якомусь відношенні (і тому невиконання того обов'язку вже само по собі — несправедливість), ще й сам на нього нападає в тому, в чому він повинен би боронити. Такий приклад маємо ми в нанятому сторожеві, чи провідникові, що робиться вбивцею, в людині, якій довірено скарб, а він його краде, в опікуні, що ображав довірену його опіці сироту, в адвокаті, що зраджує свого клієнта, в судді, що дозволяє себе підкупити, — все речі, що підходять під тямку зради, що всіх обурює, і що її Данте містить в найглибшій прірві свого пекла, де місце самого Люцифера.» («Шоненгауер» виж. Гарзанті. » Мілян, 1941, ст. 176).

Не можна, про те, не признати, що в світі твориться тепер, особливо під советським режимом, в Україні та в інших повоєнних Московю країнах, так багато жорстоких несправедливостей, що люди вже все менше обурюються: на місце святого обурення приходять моральна байдужість та холодний цинізм, що мертвять душу. Поки людина ще здатна обурюватися, душа в неї ще жива, вона ще зберігає свою людяність, в ній ще горить іскра святого вогню. Не дай, Боже, її втратити!

БУХ частина сокири. протилежна лезові.

БУШНИК -- коральський молот.

БУШОК -- див. КЕЛЕП.

ОБХІД, ОБХОДИ — магичний акт, що має на меті створення т. зв. ЧАРІВНОГО КОЛА, що має охоронити від злих сил ту річ, що навколо неї робиться обхід. Щоб захистити, напр., свою хату від усього злого, або худобу від звіря, або город, чи поле від черви і горобців, господар тричі обходив хату, подвір'я, город, або поле,

і то звичайно не з порожніми руками, а з чимось, що в його очах мало характер святості: коли то буває на Великдень, то зі «святченим», а то просто з хлібом (іноді з хлібом, виїнятим першим із печі, а іноді, навпаки, з хлібом — забудькою, що його господарина була забула в печі). У Космачі, на Гуцульщині, як тільки під гледво показувалися зірки на небі, господар зганяв всю худобу до одної кошари, а господарина засвічувала в хаті; потім виймав господар «столове вікно», брав під пахву перший хліб, вертено в ліву, а сохиру в праву руку, обходив із тим тричі обістя, ставав кожного разу перед вибраним вікном і кавав: «Добрий Вечір!» на що хатні відповідали: «Дай, Боже, добров'я!» Після цього господар висловлював побажання, щоб — як тихо і мирно, без тучі, бурі й грому було на Святий Вечір, щоб так було і в усім році. Крім того, господар звертався до диких звірів, щоб вони не сміли напастувати його худоби — він «заминав паці тих звірів залізними обручами та залізними ключами». Потім він закривав усі ворота й двері і входив у хату. З цього моменту ніхто не смів виходити з хати (В. Шухевич, ІУ, ст. 12). Ясно, що ми тут маємо творення чарівного кола.

Новорічне водіння кози та ведмедя було колись теж справжнім обходом навкруги хати. так само, як тягання плугу було колись обурюванням навкруги хати все з тою ж самою метою — створення в такий важливий перехідний момент, яким був Новий Рік, чарівного кола «Новорічне водіння ведмедя, — писав Коробка в Изв. Ака. Н. 1902, УІІ, кн. ІІІ, ст. 247, — маючи, можливо й інші основи, не може не бути зближене із звичаєм водити навкруги хати ведмедя, щоб чужі домові не осилили свійського. Ідея цього звичаю таким чином споріднена з ідеєю обходу з плугом (з ОБОРЮВАННЯМ, див.). Змисл того й другого — охорона дому в наступному році від усього злого, що могло б зашкодити хаті й господарям. Водіння кози, треба думати, має характер тотожний із водінням ведмедя.

Ось ще кілька прикладів обрядового обходу, чи обгігання, що має творити чарівне коло. «Святощю», що мала б підсилити чарівне коло, виступає тут — ГОЛЕ ТІЛО. На Київщині в Подосах Бердич. пов. під час холери 1831 р., перелякані селяни то святити воду на чотирьох коловоротах, то примушували баб обгігати без одежі навкруги села. (Д. Щербаківський в Наук. Зб. 1924, т. ХІХ, ст. 210). Голі жінки під час пожежі обгігали свої хати, щоб не загорілася (К. Грушевська в Перв. Гром. 1927, I, ст. 16). На Звенигородщині вже за большевиків гола жінка обгігала навкруги своєї хати, щоб захистити її від якихось диявольських хвороб. У Шепетівській окрузі жінки

під час пожежі теж оббігали навкруги своїх хат, але вже не роздягалися, а тільки здимали з себе хустку (там же). У с. Липинці на Черкащині гола жінка на початку цього століття оббігала навкруги своєї хати, щоб спинити пожежу. Подібні факти вже за большевиків траплялися і на Херсонщині (там же). П. Єфименко в збірці замовлянь подав такий текст замовляння проти горобців та інших шкідників городів та ним: «До пашні стань од першого краю і молися Богу. Та скинути сорочку, та кинути горобцям трохи землі, назначить одягу і покинути там. Оббігти з тою землею і стати, де сорочка лежить, прокинути навхрест землю: «Агу, горобець, і я молодець!» Сказати, оббігти ще два рази і землю кинути три рази». (Чт. Моск. Ун. 1874, I, ч. 140). На Київщині в с. Рубежівка радили, щоб на Зелені Свята вдосвіта господиня роздяглася і оббігла засаджені грядки.» (К. Грушевська в Перв. Гром. 1927, I, ст. 14).

Є. Кагаров, аналізуючи обряди обходу навкруги чогось, відзначає три варіанти обрядового обходу, в залежності від того, де міститься магічна сила, що її звикли називати в науці орендою, або МАНЮЮ (див.):

1. Вона міститься в середині кола, і ті, що обходять, чи оббігають, сприймають таким чином магічну силу, чи благодать, із центру. У цім рація грецьких амфідромій, коли новородка обносили навкруги вогнища, і аналогічних обрядів приєднання до оренди хатнього вогнища в інших народів. На Виленщині баба тричі обносила новородка навкруги стола, а за нею йшли куми й гості. В даному разі стіл заступає вогнище. Таку саму рацію має хресний хід навкруги вівтаря, чи церкви. У нашій обрядовості, — додамо від себе, — маємо численні обходи навкруги стола в весільному ритуалі, або навкруги діжі: після повороту з церкви, де молодих було обводжено навкруги аналоя, — коли вони прибували на подвір'я, — «староста наказував молодому взяти в руки кінець рушника, що він його носить через плече під час усього весілля, а другою взяти молоду за хустину. Наказавши їм обійти тричі навколо діжи, що стоїть серед двору, він пропонує їм пройти ще і під віком діжи («Коли викликали цю церемонію, їх вели до хати, і тут знову їх обводять тричі навколо стола.» (Вовк «Студії.» ст. 258). Перед виїздом весільного поїзду по молоду, всі поїжджани теж обходили тричі довкола стола (там же ст. 261). Коли всі виходили на двір, мати, а за нею й молодий та поїжджани знову обходили тричі навкруги діжи і т. д. (там же).

Якщо у жінки бували трудні породи, то на Гуцульщині баба обводила її тричі навкруги хати, себто теж навкруги стола, чи навкруги

місця, де було колись вогнище. — причому баба примовляла:

Як ми прутко хату обходили.

Ні раз ся не забарили,

Так аби й цілі злоги прутко скінчили.

(МУЕ НТШ XVIII, 101).

2. Але бувають і випадки, коли могутнішу оренду мають ті, що обходять, і струмись магічної сили мав би йти від периферії до осередку: сюди відноситься церемонія обнесення святощів, , напр., ікон навкруги весільного поїзду, або звичай оббігати навкруги будівлі, що горить, тощо.

3. Третій варіант становлять обходи для освячування самого кола, що його обводить похід. Сюди відносяться всі звичаї **ОБОРЮВАННЯ** (див.).

Отже, — закінчує свою класифікацію Є. Кагаров, — «магічний обхід може носити характер або сакраментальний (освячування), або катартично - антропеїчний (охоронний). У першій випадку людина намагається підслити оренду, у другій — одігнати злі сили.» (Перв. Гром. 1928, I, ст. 36).

ОБЦЕНЬКИ — слясарські кліпці, щоб витягати цвяхи.

ОБШАР, ОБШИР — за литовсько - польських часів викорчоване поле, лишок поза призначенням на осаду. Телер — просторінь, територія. («Рідна мова», 1937, ст. 77).

ОБЩИНА — форма селянського землеволодіння в Московщині, що мала величезний вплив на прищеплення в ній пізнішого комунізму в формі колгоспів, радгоспів, тощо. Московський письменник Євг. Соловйов писав, відзначаючи вплив общини на загальний світогляд московського народу, що відбивався в московській літературі: «Особливістю нашої літератури являється та обставина що в осередку її ми вбачаємо общинно - хліборобський світогляд. З ним вона змагається, його вияснює, його підтримує і, зрешті, в особі Толстого, дає йому найвищу художній вислів» («Очерки із історії русск. літ. XIX в.» М. 1923, 24).

«У цьому общинно - хліборобському світогляді ми бачимо і початки комунізму, і основи справжнього християнського братства і ніби грунт що вирощує «праведную народную інтелігенцію» і «святих народних угодників» — ми вбачали навіть панацею від усіх вад Заходу. Ми захоплювалися, звичайно. Але все ж, нема сумніву, деякі сторони цього світогляду московська література носила в собі, як стихію, як інстинкт, як явний спогад, і послала їх у серці своїй. Голос общинно - хліборобської стихії то вкривав і глушив, як у слов'янофілів і у Толстого, голоси хор європейських ідей, то як у народників -

радикалів, переплітався з останніми. Але в обох випадках його все ж було завжди чути». (Його ж «Опыт філософії русс. літ.» Спб. 1909, ст. 30). «Нашу літературу гризла турбота про добро, про щастя народу, і тому, слухняні голосові общинно-хліборобської стихії, ми протягом XIX ст. вели вперту боротьбу з Заходом, мріяли про негайне встановлення «селянського царства», сторобилися від спокус захід. - европ. лібералізму і зах. европ. свободи. Московська община що представлялася (але не була, Б. О.), як християнське братство, була постійним джерелом надхнення. Тому-то, мабуть, нема нічого більш яскравого, характерного й настирливого в московській літературі, як «опростительна тенденція» (див. ОПРОЩЕННЯ). (там же ст. 31—32. Цитовано в Ефімова «Соціологія літератури», 1927, ст. 61—62).

Поєднання цієї московської «общинно-хліборобської стихії» з запереченням зах. - европ. лібералізму та свободи і дало московський комунізм як породження типowo московського націоналізму й імперіялізму.

«В общині одиниця цілком гине. Вона не має ніяких прав проти загалу. Ніщо не є її властивістю, навіть кусник поля, оброблений власними зусиллями, належить їй тільки на час, щоб завтра його відобрали від неї. Община може виділяти з-поміж себе кожного зі своїх членів за ніякий злочин, тільки за проступок чисто індивідуальної природи, напр., за пияцтво. Може змусити його запровадити на його землі таку культуру, яка їй подобається. Особисте зусилля, особиста думка тут непотрібні та, як такі, не реєктуються. Викорчуваний моїми виключно зусиллями ліс може на черговім переділї відійти якомусь неробі в ім'я засади рівності всіх перед загалом. «Мове» зовсім не відділене від «твое»: одне може завтра стати другим і навпаки. Прав одиниці, незалежних від комуни, прав, котрих титул — власна праця, община не знає. Так само не знає вона особистих обов'язків. Там де панує «кругова порука» (солідарна відповідальність), за податки відповідає не одиниця, тільки загал... Кожний член такої організації, як Іллатон Каратасв (з «Війни і мир» Толстого) — це «тільки частинка», сама в собі «ніщо», індивідуальних переконань або поглядів на світ вона не має... «Все може зробити така частинка, — писав Успенській, — вирвана з привичних обставин, привична без застоповлення коритися чужій волі, готова на все...» Нині можуть такі частинки «усмирять польський м'ятеж», завтра «осеробождять братьєв - слов'ян», позавтра «битися за третю інтернаціоналу»... Описуючи безпорадність такого чоловіка в місті, відданого під впливи всіх і кожного, Успенській каже: «Він тут весь чужий, людина сторонніх впливів, чужих приказів, навіть чужого бажання. Власного переконання і моральності в нього не-

ма. Це — тільки порожній глечик, що його можна наповнити чим хочете», — царською або комуністичною юшкою. Така людина кориться всьому, на що її «Бог нанесе», всьому, що волею - долею «набійить на неї». Вона аморальна, бо не має ні поняття права, ні обов'язку до інших. Вона не відповідає за свої вчинки, бо до нього привично її кріпацтво, коли за неї відповідав «барін» і — община». (Д. Донцов «Підстави...» 1921 ст. 24—25).

ОВЕС — збіжжя з віхуватим колосом і тонким довгим зерном, витривале на холод і невиблагливе на грунт. Походить воно із Сер. Азії і було в нас відоме з давніх часів. Для годівлі коней в нас смали огаго вівса. У вв. XVI—XVII продукція вівса на наших землях оула така висока, що серед усіх родів зозжжя, на першому місці стояв овес.. Те саме було, мабуть, і за князівських часів. В зах. Україні, на Волині вже в XII ст. селяни давали данину вівсом. (Ів. Грнц якевич «Іст. Укр. виська» ст. 36).

Був він у нас символом плідності, розсвітності, як видно з назви — «Овес - самоси» (Чуб. IV, 413). мабуть, тому відігравав він велику роль в весільних обрядовості. вівсом прикрашали тильце, а в Скалатщині, коли не оуло кытів, то й короваи (Вовк «Студі...» 234, МУЕ НТШ, XVII, 63). вівсом та іншим зозжжям і горіхами осипали молодих (див. ОБСИПАННЯ) (у греків одне й те саме слово означає і орган відтворення, Вовк ст. 255):

Мати сина вівсом обсіпала,

Вівсом обсіпала, щастям дарувала:

— Пошли, Боже, щастя, як свес ясно!
і в свес, як повідомляє ресільня пісня, «закидає молода свої ключі, щоб і інші дівчата пішли тєю ж дорогою, себто пішли заміж. (Вовк, 278) У зв'язку з цією ж, мабуть, символікою на брєвєнщині, коли робили ЗЛИВКИ (див.) породілі, клали в кушль вівса (Перв. Гром. 1926, I, 81), щоб породіля не втратила своєї «розсвітності».

Мабуть, тому ж, коли покійника виносили з подвір'я, зав'язували ворота червоним поясом, або рушником — «щоб слідом за небіжчиком не пішла з двору худоба». а господиня «сіпала весь двір вівсом» (Вовк, ст. 209), — очевидно-ки, щоб спаралізувати мертв'ячу силу покійника і спонукати загальну плідність. Тому й на Новий Рік посипали переважно вівсом.

Рясний вівсяний колос був у нас улюбленим символом гарного роду:

А в полі да овес рясен,

А в нас весь рід красен (Чуб. IV, 413).

Або:

Ой, сій, мати овес та на наш рід увесь:

Щоб наш овес рясен був,

Щоб Івашків рід красен був!

Як засіб поживи для людей, овес розці-

нюється в нас дуже низько, в усякому разі нижче від пшениці. жита га рижу:

«Казав (Ясенко) давати Косі пшеничного хліба, казав їй давати зеленого вина, казав власти на пухових перинах. Мати Яся не слухала казала давати овсяного хліба, давала їй пити помий із корита, казала їй спати у яшній полові.» (з остюками!) (Чуб. V, 726).

В приповідці: «Везь овес до Парижу, не буде з вівса рижу» — так само висловлюється низька оцінка поживності вівса.

Хоча овес витривалий на холод, наш нарід уважав, що він боїться вітру, як то видно з приповідки: «Овес у трьох кожухах та вітру боїться» (Номис. 650).

ОВИД — кружок, що на нім ніби сходяться небо з землею. Колись думали люди, що там, на овиді, небо спирається на залізні стовпи, що вбиті в землю. Тарас Шевченко малим хлопцем пускався в мандрівку до тих залізних стовпів. Овид звуть також **ВИДНОКРУГОМ**, або **ГОРИЗОНТОМ**, **ОБРИЄМ**.

ОВІДІЙ НАСОН (43 до Р. Хр. — 177 по Р. Х.) — славний римський поет, автор «Метаморфоз», «Фасти» (свят) та «Мистецтва кохання» і «Ліків на кохання». Останні твори були відносно з причин гніву цього імператора Августа, який заслав бідолашного поета до маленького містечка Томі (біля теперішньої Констанци) на березі Чорного моря. Тоді в близькій країні, що відповідав теперішній Добруджі, жили Скити, що їх римляни вважали за варварів, але що варварами не були. Там, у Томі, поет написав свої «Смутки», елегії, в яких оплакував свою долю, і там він і помер, після дев'яти років сумного вигнання. В одній з тих своїх елегій описав скитів, що заселяли тоді і наші степи: «Між ними нема ні одного, який не мав би при собі лука зі стрілами та двосічного меча при боці. Їхній голос грімкий; вигляд грізний, справжній образ Марса. Їх рука не повільна, коли треба вжити меч. Всі вони добрі їздиці. Вони не навидять римлян і часто серед білого дня засипають стрілами римські твердині. Гордий римлянин, який всіх неримлян вважає за варварів, із здивованням перекоується, що скити вважають римлян за варварів і глузують з латинської мови. Скити шанують лише свою гадю, лише свою мову, лише своїх богів, лише свої звичаї.»

Хоча спочатку скити глузували і з Овідія, він зумів здобути їх симпатії і довір'я, вивчив їх мову, писав нею вірші і був ними увіччаний, як їх поет.

М. Зеров присвятив йому дві з своїх чудових поезій — «Овідій» і «Безсмертність».

У першій з них, звертаючись до своїх приятелів неоклясиків, відомих, як «п'ятірне гроно», він описує гірку долю поета вигнанця, що

була долею й Зерова й багатьох інших українських кращих поетів в сіролетаризованій й зварваризованій Наддніпрянщині (див. НЕОКЛЯСИКИ ЗЕРОВ, ФИЛИПОВИЧ, ДРАЙ-ХМАРА):

Братерство давніх днів! Розкішне
любє гроно!

Озвися ти хоч до вигнанця Насона
Старого, кволодо забутого всіма
В краю, де цілий рік негода та зима
Та моря тужний рев, та варвари довкола.
Убогий, дикий край! Весною бруд і
холод.

Улітку чорний степ.. Ні затишних гаїв,
Ні виноградників, ні золочених нив.
А там морози знов і небо в синій ризи.
І ст риплять вози, кошита б'ють по кризі.
Іривається сармат і все руйнує вкрай,
І бранців лавами вигонить за Дунай

У другій автор висловлює свою певність, що вигнання великого поета, як і пізніше самого М. Зерова, знищивши життя жертви дикої сваволі, не — може знищити його слави, що дасть безсмертя:

Вінець Овідія довіку не зів'яне:
Безсмертний «Плач» його, гіткий і
незрівняний.
Душні елегії, мов цвіт весняних лоз.
І чари соняшні його «Метаморфоз»,
І мудрі тонкощі ученого кохання. . .
Хай Цезар злоститься, і хай літа
вигнання
Зігнуть високий стан і сивину вплетуть.
І хай гуде сармат, і гети смерть несуть.
А гнівний Понт реве і гори набігають. . .
Народи і віки не раз іще згадають
Дзвінких його пісень легкий свавільний
лад
Стогнанням ніжних альб і дзвоном
серенад.

ОВРУЧ - містечко над Горинню на Поліссі що в літописах згадується під назвою ВРУЧИЙ. — було воно столицею деревлянської землі в X—XI вв. За литовських часів тут був сільський замок славянського заміліди. Знаходиться тут чимало пам'яток і ще з кам'яної доби. — свідки дуже давніх поселень.

ОВСЯНИКО - КУЛИКОВСЬКИЙ ДМИТРО (1853--1940) — літературознавець і лінгвіст, член української одеської громади, професор університету в Одесі, Казані й Харкові, автор цінних праць про Потебню, Гоголя та інше.

ОВСЯНИКО - КУЛИКОВСЬКИЙ МИКОЛА (1768/?--1846) — український композитор, автор 21 симфоній і двох опер (загублених) «Фіделіо» і «Полтавська перемога». Про його XXI симфонію, написану на відкриття одеського театру в 1809 р. потім загублену, віднай-

дену в 1948 р. і виконаву 20. XII 1948 в Одесі і в Києві в січні 1949 р. Маєстро Р. Придаткевич писав в «Свободі» 12. VI. 1958 р.:

«Цей світового значення високомистецький твір, написаний ровесником великих композиторів Гайдна, Моцарта та Бетховена, знайдено випадково через півтори сотні років після написання. Зваживши на те, що Куликовський написав передтим двадцять симфоній, а після знайденого твору ще якесь число симфоній, кuartетів і інших творів включно з загубленою оперою на тему битви під Полтавою, бо він жив після того ще 37 років — виникає вповні оправданий острах щодо наших культурних надбань, які навіть у випадку таких високих досягнень, як ХХІ-ша симфонія (виражена звуками, міжнародною мовою) ідуть в забуття.

Особа високогалановитого загубленого твору українського композитора між особистостями класицизму Європи дає історії української музики нові, сильні, підстави. Ми горді, що слідами українських композиторів після барокових часів Борніанського, Березовського і Веделя пішов національний український композитор - класицист світового значення, і то рівночасно з народженням новітньої української літератури.

Знаючи ХХІ симфонію, українець переживає різноманітні почування. Він захоплений свіжістю думки, і завважає українськість чим раз більше в поступі твору, ба навіть розпізнає українські народні мотиви, знаючи, що в класицизмі всяка народовість — виїмкова.

Друга частина симфонії, під назвою романци, помітна своїм кольоритом та інтимним настроєм. Головну тему приділено для виконання двома сопрановим тромбонам, лутим інструментам, яких тепер не уживається. Їх заступляють генер трубами та рогами (горнами). Коли зважити на те, що Бетховен був першим композитором, що почав уживати тромбонів, і то аж у фіналі своєї п'ятої симфонії, написаної, можливо, пізніше, ніж ХХІ Симфонія Куликовського, то Куликовський в оркестрації також інноватор. А хай слухач тільки вслухається в романцу, то в тягучій мелодії тромбонів (трубок), що снується довгою лінією, він відчує поезію українського села, гулянку в саді або гайку гостинного українського хутора. Чим далі слухач ще більше захоплюється дуєтом флейти та гобої, що є щасливим контрастом до головної мелодії романци.

Третя частина — менует. Це танок, що в часи Куликовського був уже старим, але все ще модним танком з часів пізнього барокко та рококо. Він звучить здорово як українська веснянка слів якої слухач не може собі пригадати. Цей танок своєю класичною гідністю та двочастинною формою знов нібито на хвилику пригадує нам великих віденців, аж тут гараз, на зди-

зовання слухача, появляється тема «тріо» (контрастуючий другий менует) наша пісня «Сонце низенько» (або «Ой під горою під перевозом»). Ця пісня подача також у двочастинній формі з відповідними повтореннями, і зворушений слухач при повторенні головної частини менуету свідомий великої приємності та задоволення. Однак, це ще не кінець цієї чудової симфонії! Четверта частина, фінал, у формі т. зв. ронда, є козачком: Цей кусник твору гідний хіба руки Бетховена в його найбільше вдалих моментах. Маю на думці фінал Бетховена на українську тему 8-ої скрипкової сонати і фортепіянової Вальдштайнівської сонати.

У Куликовського є безконечний рух чудового екзотичного «козачка» так в головній, як і в додаткових темах. І слухач здає собі справу, що все на своїм місці і все разом з досконалим сплануванням великої форми дає враження сили, українського здоров'я і гумору. »

Ф. Коваль в лондонській «Укр. Думці» з 23. IV. 1959 р. повідомив, ніби комісія, призначена урядом УССР для докладного вивчення обставин, в яких було віднайдено ХХІ симфонію М. Д. Овсянико - Куликовського, встановила дату його народження — р. 1788, але, з огляду на те, що ХХІ симфонію він написав перед 1809 р., і до того отже було вже написано інших 20 симфоній, здається більш правдоподібною датою, яку дав в «Свободі» п. Р. Придаткевич — р. 1768.

ОГАЛЬОН — золота стрічка, що нею на Гуцульщині прикрашували вбрання, а дівчата — чоло:

Давно, давно гуцулки встали.

Шумлять, щебечуть говірки. . .

Як мак червоний, в барвних строях.

І в огальонах, як зірки.

(Олесь «На зелених горах»)

« . . І сонце кинуло на гори

Вогняно - золотий огальон. . . » (Там же)

ОГАР - обпалений пень. Також порода качок.

ОГЕР, ОГИР — ЖЕРЕБЕЦЬ. В «Енеїді» Котляревського: «Прискочив перше до Даміли, як огир добрий до кобили. . .»

ОГІРОК — рослина з породи гарбузуватих із подовгуватими їстівними овочами, походження з Азії.

Сіяли в нас огірки в день Івана Довгого (8 травня, Івана Богослова), щоб і огірки росли довгі (Зап. ЮЗОтд. II, ст. 35). В день Івана Сочавського — 24 червня — кидали в огірки мелянські кварцянні камінчики, щоб їх було так багато, як тих камінчиків (там же, 358). На Здвиження заборонялося їсти огірки, як і

всього того, що мало всередині хрест. (там же, 359).

Народня етимологія в'язала назву огірків зі словом «гіркий», і тому в народній поезії вони символізують горе, слъози.

Посадила огірочки близько над водою,
Поливала огірочки дрібною слъозою.

(«Ліра» вид. Тищенга ст. 291.

«Хоч кавуни, хоч огірки бачити в сні не добре, кажуть — буде горе» (Дикарев. 22).

Але з другого боку огірок символізує турність тіла, що надає йому красу: «І дитинка в їх була, дівчинка, як яєсочка, свіжа, і повна, як огірочок».

В «Енеїді» Котляревського:

..Не в шутку молодець був жвавий,
Товстий високий, кучерявий,
Обточений, як огірок. . .

Молоді зелені огірочки символізують молодих хлопців, а жовтяки — старих парубків:

Ой, гіркі жупляки, старійтеся парубки,

А в нас огірочки самі зелененькі

А в нас парубки самі молоденькі. (Чуб.

III., 208)

Люблю Іванка, він молоденький,

У нього носочок як огірочок, (там же).

ОГІРОЧКАМИ звать також весняний хоровад, в якому дівчата беруться за руки, роблячи ніби ланцюг, який в'ється, як огірочне огудиння. При цьому співають га'бку, що теж зветься «Огірочки»:

Зелені огірочки, стеліться, стеліться,

Чи великі чи маленькі, не рвітьс'я не рвітьс'я.

Мої милі огірочки, звивайтеся до кучочки,

Жовтий цвіт.

Любі мої огірочки, завивайтеся.

А ви, парубочки, та вінчайтеся...

ОГІРОЧНИК — назва різних рослин. Найчастіше прикладається до Бораго Оффісіаліс Його клади, разом із іншими рослинами до купелі новонародженої дитини (НТШ, VIII, ст. 27).

ОГЛАШЕНИЙ — людина, що вдавнину готувалася до хрещення. Приймали таких людей до Церкви не відразу, часом **ОГЛАШЕННЯ** розтягалося до двох літ. Оглашених змушувано роздягати волосяниці й ходити з закритим обличчям. Навіть оглашені другого ступеня мусіли покидати церкву, коли диякон проголошував «Оглашені, ізидіте!» Через це вироблялося й згірдливе відношення до оглашених. З бігом віків Церква забула оглашених, бо всі стали християнами, що над ними хрестини відбулися незабаром після народження. Але виголоє на літургії «Оглашені, ізидіте!» залишився, і породив погляд, що їм не місце в церкві. Звідси й українське значення слова «оглаше-

ний» — не сповна розуму: «Відчепися, оглашений!» У Стороженка в «Марку Проклятому»: «Може ти, оглашений, і дитину її задавив..» «Крутяться, як оглашені...»

(Рідна Мова. 1937. тс. 77 - 78).

ОГЛЯДАТИСЯ — заборонений в народніх віруваннях рух, бо він виявляє шкідливу цікавість, або квоість духу, що лякається різних марев і вагається поміж спокусами, замість престувати просто до цілі.

У давньогрецькій легенді про Орфея й Еврідіку, Орфесві пощастило своїм співом і грою на арфі так зворушити Гадеса і всіх його підручлях, що він дозволив Орфесві вивести Еврідіку яка була померла від укусу гадини, з підземного царства, але під умовою, щоб він не оглядався на неї, аж вийдуть на світло денне. Але Орфей, майже при самому виході з пекла, не міг стриматися, щоб не глянути на свою любу дружину, що йшла за ним, і вона на віки зникла.

В наших казках і оповіданнях часто зустрічається заборона героєві оглядатися, і в «Енеїді» Котляревського таку заборону дає Енеєві Сівілла:

Зломивши (чарівне деревце).

Як мога швидше утікай,

Не становись, не оглядайся.

І уха чим позатикай;

Хоть будуть голоси кричати,

Щоб ти оглянувся, прохати.

Гляди, не озирайся, біжи!

Вони, щоб тільки погубити,

То будуть все тебе манити.

Оттут себе ти покажи!..

Енеї дотримується цієї поради і щасливо сяєвав свою мету. (Див. Пропаснипа).

ОГЛЯДИНИ — звичай, після сватовства оглядати господарство жениха, що його довершували батьки молодої, і що звичайно закінчується їх частуванням. Ці оглядини господарства молодого прийшли на зміну давніших оглядин господарства молодої (Див. ОБЗОРНИ) Г. Мироненко в розвідці «Весілля на Полтавщині» писав:

«Звичай т. зв. оглядин, очевидна річ, такий давній, як і сватання та весілля. Оглядини з давніх - давен сполучені з т. зв. зашлюбинами-заручинами, що з часом, у мові весільників, окреслювалися ще й як «запоїни».

У далеку давнину многоженства і пов'язаного з ним добирання жінок, як робочої сили, молодий давав батькам молодої викуп за вибракку. Очевидно, при цьому він приглядався не тільки до її вроди, але й здібностей до праці, що й набрало окреслення т. зв. «оглядин молодої».

Із зниклом многоженства заіснував звичай протилежний: батьки молодої почали дава-

ти молодому за доньку ще й придачу — придане. Прийшовши у свати, договорялися про суму приданого за молодого, при чому приглядалися не тільки до молодого, але й до її надбання, т. зв. «виправи» та заможности її батьків; після чого вже довершувано ритуальний обряд зашлюбін - заручин. Звичай цей знаний був також у Литві, Польщі, Чехії та навіть в Угорщині і Британії.

Причиною нових оглядин в Україні, коли батьки й рідня молодого почали оглядати господарство молодого стало те, що в давнину, як відомо простори України, зокрема Лівобережжя, були заселені рідко, і тому справді виникла потреба побачити, оглянути оселю молодого, побачити, де і що молодий чи його батьки мають у своєму господарстві десь там за 20 чи й більше верств. — щоб дитину не «втопити», не «зав'язати їй світу», щоб знати за що рущики дати — як часто висловлювалися дбайливі про долю дітей матері. («Укр. Прометей» 26. IV. 58).

ОГЛЯДНЕ — плата (грівн), яку отримував в XVII—XVIII вв. ДАВНИК за визначення шкоди (ОГЛЯДИНИ), якої зазнавали селяни від потрав та в інших подібних справах (М. Груш «Іст. УР» V. 382).

ОГНИВО — сталева пластинка в кресаку проти бурка: в неї б'є кремій кресака.

ОГНИВО — в даху ОБОРОГА кожна з чотирьох горизонтальних бантин що складають чотирикутну основу даху.

ОГНИК — рід екзема, пухиристий висип на обличчі.

ОГНИЩАНИН — в князівській державі княжий муж. «Княжі мужі, як і більші люди громади, інакше звалися ще БОЯРАМИ Давнішою назвою їх було ще ОГНИЩАНИН — назва ясна щодо свого початку: вона виступає в старших редакціях Руської Правди, тим часом, як у новіших заступає її КНЯЖ МУЖ. Її вивели давніше від ОГНИЩА — в значенні оселі, отже значило б це господарів; але огнище в значенні дому взагалі не звісне в старих пам'ятках; тепер пішло в курс об'яснення цього слова від ОГНИЩЬ — невільник, отже — більший господар, що володіє невільниками, але й це пояснення не можна вважати зовсім певним. Огнищани, про котрих говорить Руська Правда — це старша дружина князя, а не земська аристократія.» (М. Груш. «Іст. УР», III. 302)

ОГОНОВСЬКИЙ ІЛЯРІЙ (1854 — 1929) перекладач творів багатьох античних письменників.

автор греко-українського словника до творів Гомера.

ОГОНОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДЕР (1848—1891) — професор львівського університету (праве), член - основник Т-ва ім Шевченка і «Просвіта» у Львові.

ОГОНОВСЬКИЙ ОМЕЛЬЯН (1833—92) — брат Олександра, професор української мови й літератури протягом 27 років — з 1867 до смерті — у львівському університеті, де, на початку 1871—72 року інавгураційну промову виголосив по-українському, що викликало обурення серед польських професорів. Це обурення, що перейшло в неадаптивність, збільшилося ще більше, коли, в 1878 р. проф. О. Огоновський, як декан філософського університету, застерігся проти промови нового ректора проф. Л. Білінського, в якій той підкреслив польський національний характер львівського університету. Це застереження проф. О. Огоновського було передано до міністерства в Відні, і звітди прийшло потвердження про утраквістичний (а не національно - польський) характер університету. За цей виступ О. Огоновського його ні разу не було обрано ректором. Йому належить перше збірне видання Шевченкових творів, переклад із коментарями Слова о Полку Ігоревім, шкільні підручники української мови, а найголовніше — шеститомова — на жаль, не закінчена через несподівану смерть — Історія Української Літератури (1888-1894) — перша основна джерельна праця про українську літературу. «Літературу малоруську, або русько - українську, — писав він там. — уважаємо окремо від літератури російської, тому що народність русько - українська єсть окремою від народности великоруської або російської». І розпочав він цю свою історію окремої української літератури з пам'яток княжої доби. Тепер це видається нам природним. Але тоді це викликало негайний протест навіть такого ніби «українофіла», як Ципіка, на думку якого історію української літератури ніяк не можна починаги з письменства княжої доби, що, мовляв належить до спільної «русської» історії» (Див. ПЛЯГІЯТ)

С. Бфремов так характеризує «Історію літ. руської» Огоновського: «Заслуга його в тому, що він зібрав і використав велику силу матеріялу — біографічного, бібліографічного та історично - літературного, і з цього погляду праця його вікопомне матиме значення, як справочник для дальших працівників. На жаль, і хиби цієї «Історії» так само не малі, а напереді між ними стоїть методологічна плутанина, а власне брав усякого методу. Тому-то історичного розвитку ми в Огоновського не бачимо: він дав у своїй праці не так історію письменства, як номенклатуру письменників, окремі етюди й монографії,

не сцеплені між собою внутрішньою ідеєю; а в них найбільш приділено місця на переказування змісту творів кожного письменника з одноманітними, шаблонними увагами естетичної марки та квазі-патріотичними приспіваними. Огоновський можна сказати, закінчує собою добу збирання матеріалу, і вже по ньому можливим зробився той синтез, той підрахунок літературного надбання, що становить істотно справжньої історії письменства рису.» («Іст. у. Письменства», I. ст. 41—42).

ОГОРОД — частина господарської землі, де культивується городина, як цибуля, огірки, капуста, часник, морква, тощо.

Огородник — людина що плекає городину. В ХУІ—ХУІІ вв. огородниками називали мало-земельних селян без орної землі. Вони були обложені т. зв. ПІШОЮ ПАНЩИНОЮ, себто служили по одному дню на тиждень пішо, без обов'язку ставити до роботи й свою худобу. (М. Груш. «Іст. УР.» V, ст. 137). Але подекуди огородники працювали на панів і по два дні на тиждень та ще й давали їм по 12 гр (там же, ст. 213).

ОГОРОДНИЦТВО — плекання городини, себто пожиточних і промислових рослин. Про нього в Україні ми маємо виразні звістки вже з ХІ ст.: в Житії Феодосія оповідається, як черні «в огороді копахуть зелінного ради растенія», а в Вишгороді були не тільки огородники, а й старшина огородників, мабуть, чи не княжих: в усякій разі мала тут бути сильно розвинена городницька культура. В середині ХІІ ст. в описі оборони Києва бачимо навколо його теж «огороди на велику просторонь». Про САДІВНИЦТВО звіст і дуже бідні: тільки в оповіданні Патерика (ХІІІ ст.) про чернівці ХІ ст. бачимо при келіях городники з «деревами плодovitими»; при тім, як і досі слово город (город, гурденъ — огоро: ще міле згадлі) уживалось однаково для означення і городу і саду, і можливо, що в вище поданих звістках про великі київські або вишгородські городи треба розуміти й сади. (Мих. Груш. «Іст. УР.» I. ст. 254)

В XV—XVI ст. появляється в нас багато нових господарських рослин, про які перше не було згадки. Чужинці, що осідали в Україні при возили з собою різні роди городини поширені в їх батьківщині, а також наші подорожники по чужих країнах переймали немало нового. В ті часи вперше згадується ФАСОЛЯ, про яку не маємо вісток із княжих часів КАПУСТА, що в княжу добу належала до рідкості, ставала популярніша. З Італії в XVI ст. перейнято САЛАТУ, КАЛЯРЕПУ, КОЛЯФІОРИ (квітна капуста), ПЕТРУШКУ, ПАСТЕРНАК та інше. З того самого часу походять ГАНИЖ, КМИН, СЕРЕДЕЙ, ПОРЕЙ, МАСРАН, КАРЧОХИ.

ПШПАРАГИ, ПШПАТ. Всі ці рослини перше появилися по панських фільварках, а потім перейшли й на селянські грядки. Городину, поширену з давніх часів, садили й сіяли нераз пилими ланами. В Любачеві, коло 1530 р. сіяли багато цибулі, деінде розводили мак, коноплі, льон. У Стрийщині й Дрогобичині селяни мали обов'язок збирати кми́н й давати до двора по кварта́ з кожної хати. В Долині коло 1630 р. згадують, як звичайну городину: ріпу, капусту, моркву, пастернак, петрушку, цибулю.

Німець ВЕРДУМ (див.), під час своєї подорожі по Україні в 1670 рр., зазначував низький стан городини — «бо цей народ не здатний до такої акуратної роботи, якої вимагають городи». Але в подорожі по Галичині він бачив, що тут плекали «земні продукти, як різне коріння, буряки, пастернак і інше в великій кількості». В іншому місці він каже те саме: «Щодо капустяних рослин і тих, що їх коріння можна їсти, то вони пильніші, посвячують тому багато праці й культивують їх у великій кількості між ними найбільше поширена капуста. Мають один рід редьки, яку називають буряками; вона має ту прикмету, що в сирому стані цілком червона, а зварена робиться біла як сніг, і має дуже добрий смак. Огірки їдять також часто, не тільки квашені й приправлені як салат, але також до кусня хліба, з лущинкою, а все з руки, як яблуко». Кавуни, мельони й тютю́н бачив він на Поділлі. (Ів. Крип'якевич «Іст. у. культ.» ст. 91—92). Див. ТЮТЮН, ХМІЛЬ, КАРТОПЛЯ, МАК, ЛЬОН, САДІВНИЦТВО).

ОГОРОЖА — символ власності. Хв. Вовк писав: «Огорожа двору, чи обістя — предмет особливої старанности українських господарів, що, мабуть, має зв'язок із зах. европ. значенням огорожі, як символу власності; цим Україна відрізняється від Великобританії (Московщини), де двори часто зовсім не мають огорожі — можливо, також у зв'язку з пануючим там т. зв. ОБЩИННИМ (див.) ладом. Відсутність огорожі в українського селянина — ознака остатньої розпусти та недбальства в господарстві. Спосіб та характер огорожі, звичайно, також залежить від місцевих умов. Найзвичайніша огорожа в середній смуї України — це ЛІСА, майже завжди горизонтальна, і тільки дуже рідко вертикальна, чи світла.

На півдні через брак хворосту, ставлять іноді огорожу з очерету а іноді просто обкопують обістя ровом, а на схилі, що його становить викидана з рову земля, насалжують терен, чи ягусь іншу колючу рослину.

В деяких місцевостях, де багато каміння, а дерев немає, як напр., на Катеринославщині, ставлять огорожу з шматків цегляку, чи ішого сланцю скидаючи його без цементу а в лісових місцевостях ставлять або ПАРКАНИ з дощок.

або ЧАСТОКОЛИ, а то ще обводять садибу огорожею з горизонтально покладених довгих жердин, як, напр., у гупулів; така сама огорожа грапляється де-не-де й на Волині, а у бойків ці жердини рубують на шматки та вбивають в землю, або вертикально, або під кутом, а іноді й зв'язують їх невеличкою лісою. В огорожі, явна річ ставлять ВОРОТА, а іноді й двоя воріт. Найчастіше це просто ґратчасті ворота з дерев'яних брусів; на Волині їх часто підвішують до гниляки, що йде від дерева під прямим кутом, і таким способом вони бувають з одного шматка з вертикальним круготочним бруском. Іноді ворота роблять із дошок, з більш-менш вибагливими вирізами. іноді над ними споруджують цілий надвіс; в старовинних козацьких садибах ці ворота, або краще сказати БРАМИ, мали цілком монументальний вигляд як це можна бачити, напр. на відомому малюнку брами Лизогубової садиби в «Живопису України» небижчила Льва Жемчужнікова. До певної міри, коли не монументальний то дуже тяжкий вигляд мають брами в деяких садибах на Угорській Україні; в с. Золотареві нам, напр., довелося зарисувати браму, що в ній зверху була ціла деревина, а масивний нижній кінець її давав противагу, і це дозволяло відчиняти цю занадто тяжку браму без особливого зусилля... (Слудції...» ст. 114).

ОГУД ОГУДИННЯ — стеблини огірків, тинь, кавунів, гарбузів.

ОГУЗКА — задня частина чоґось

ОГУРНЕ — кара за недбалство, накладувана на селян, згідно з постановою «Устави на волоки» 1557 р. коли вони не виходили на визначену їм роботу: Хто не вийде на роботу, за перший день платить «огурного» один ґріш, за другий день — барана, а коли третій день «огуриться», або, запившись, не вийде, «іно бичем на лавці скарати», а занедбані дні казати йому відробити». (М. Груш «Іст. УР.» У. 208).

ОГПУ — Об'єднанное Государственное Политическое Управление, апарат поліційного терору в ССРС, що до 6. II. 1922 р. називався ЧЕКА (дзв.). Тоді цей апарат було ще більше розбудовано і встановлено такі відділи:

1. Слідчий відділ. Люди, що в ньому працювали, не потребували мати будьяку правну підготовку, але мусіли мати «пролетарський інстинкт». Їх завданням було ствердити вину арештованого не так на основі доказового матеріалу, як з допомогою терористичних метод, що мали зломити арештованого фізично й психично, щоб він сам «признався» до вини.

2. Особовий відділ (ОО). Він розбудував сітку донощиків, що на мові чекістів назива-

вся СЕКРЕТНИМИ СОТРУДНИКАМИ. Нарід, скорочуючи назву, називав їх СЕКСОТАМИ. Три вербовці сексотів ОГПУ, не мало значення соціального походження кандидатів, а тільки корисність їх «спраці». В сексоти попадали люди й внаслідок шантажу.

3. Оперативний відділ. Користувався матеріалами від сексотів і розробляв справи «фахових». Йому підлягали і збройні сили ОГПУ, що виконували оперативну роботу — збройні акції, арешти облави, охорону приміщень ОГПУ, тюрем і концтаборів. У цьому відділі працювали переважно молоді фанатики.

4. Господарський відділ. Він завідував конфіскованим майном арештованих, і дбав про матеріальне забезпечення чекістів. Йому підлягали й окремі льокалі та ресторани, призначені виключно на уприємнення життя чекістів. До нього належало також утримування шкіл ОГПУ та видавання підручників і фахових журналів для працівників ОГПУ.

5. Комендантський відділ. До нього належали: організація вартієничої служби ОГПУ, справи службового персоналу та справ його обслуґи (харчування, матеріальне, технічне й санітарне утримування приміщень ОГПУ і т. п.)

6. Відділ залізничний. Контролював транспорт, дбав про охорону залізниць та провірявав «благонадійність» працівників транспорту.

7. Військовий відділ. Його завданням було контролювати в першу чергу старшинський склад армії, авіації та фльоти. У військовому передовищі він розбудував широкую мережу сексотів до яких вербовано і старшин і рядовиків.

Ця агентурна мережа ОГПУ охопила всю територію ССРС — всі ділянки політичного, військового, соціального культурного й господарського життя.

Переименовання Чека на ОГПУ не внесло жадних суттєвих змін у методи праці цієї терористичної організації. Чека в ССРС і за кордоном надто стала відома як орган жахливого терору. Змінюючи назву, Москва хотіла тільки змити фальшиве враження про «гуманізацію» московського поліційного апарату, але насправді все залишилося — щодо жахливих методів — так, як було.

В 1922 р. почалися вивози в'язнів із переповнених тюрем до концтаборів. В 1924 р. ці вивози прибрали вже масового характеру. На друге місце після Джержинського висунувся Ягола. Він почав розбудовувати старі відділи та творити нові, намагаючись піднести ОГПУ на рівній фаховий та технічний рівень. Постають такі відділи ОГПУ: Контрольвідки (КРО), Секретний (СО), Особливий (ОО), Економічного управління (ЕКУ), Інформалійний (ІФО), Оперативний (ОПО), Прикордонний (ПО), Загор-

ковний (ІНО). Спеціальний (СПЕО). Майже для кожної ділянки суспільного життя намагався Ягода створити в ОГПУ окремі відділи. За Ягоди створено окрему підслухову команду, яка вмонтовувала підслухові апарати (мікрофони) в робочих кабінетах високих державних службовців, а навіть і в кабінетах народних комісарів. Керівником секретно - оперативної центральї ОГПУ був Ягода, до якого належав і відділ контррозвідки.

На керівника закордонного відділу ОГПУ (ІНО) Ягода призначив чекіста Трилісера, який уперто й послідовно почав розбудовувати закордонну діяльність ОГПУ. Він у кожному закордонному московсько-большевицькому представництві збільшив штат чекістів, наслідком чого їх діяльність прибрала широкі розміри включно з вербуванням нових агентів в даній країні.

ІНО провадило «персональні студії», вивчало характер і життя окремих визначних діячів щоб пізніше, з допомогою компромітуючих матеріалів, шантажом змусувати їх до шпигунської праці. (С. М. Мечник в «Визв. Шлях» 1961, I—II, ст. 47—50).

19. VI. 1926 р. наго помер Джерзинський, визнаний за «героя революції». Наступником його став Менжинський, але він був хворий, і фактичним керівником ОГПУ став Ягода, який перепровадив, починаючи з 1929 ліквідацію «куркулів». В 1930 р. було вже півтора мільйона «розкуркулених», що сиділи в 90 концтаборах. Колективізацію ухвалену XV З'їздом ВКП(б), також проводив Ягода.

1929 р. ОГПУ створило «Головное Управління концтаборів» (ГУЛАГ) керівником якого став чекіст Гарбоков. Заданням в'язнів цих таборів було: розбудувати індустрію, згідно з ухваленою в 1928 р. П'ЯТИЛІТКОЮ, себто п'ятилітнім пляном індустріялізації Росії, будувати канал, дороги, виробляти електрику. В лютому 1931 р. розпочато будову Біломоєцько - Балтійського каналу ім. Сталіна, що закінчилася 1. V. 1933 р. На будові цього каналу працювало 800.000 в'язнів. (Там же. IV, ст. 362 — 69). Див СОЛОВЕЦЬКІ ОСТРОВИ.

За Ягоди 10. VI. 1934 р. розпорядженням Виконавчого Комітету ССРСР, ОГПУ перейменовано на Народний Комісаріят Внутрішніх Дел — НКВД (див.). Ця зміна назви мала таке ж саме значення й такі ж самі причини, що й перейменування Чека на ОГПУ. Крім назви, все інше, включно з терористичними методами, залишилося без змін. Див. ПОЛІЦІЯ ПОЛІТИЧНА.

ОДА — лірична пісня з метою піднести медію, чи оспівувану особу, на найвищий щабель емоціонального переживання. До од належать також ДИТИРАМБ, ГІМН і ПЕАН. Давні

греки співали оди, як усі роди ліричної поезії, в супроводі музики. Найвизначнішими одописцями були в греків Піндар, у римлян Горатій. У нас оди поширилися в XVII-XVIII вв., коли їх складувано на вшанування кн. К. Острозького, гетьмана Сагайдачного, гетьмана Ів. Мазени. (Див. ПАНЕГРИК). Особливо ж розвинулися разом із іншими родами підслесливих писань, оди за панування в Україні московських большевиків, коли між вельми численними одописцями на шану Сталіна, Хрущова та тиранічної комуністичної партії, особливо визначилися М. Рильський та П. Тичина. Ю. Клен в поемі «Прокляті роки» присвятив тим українським одописцям красномовні рядки:

Помолилось за тих, кому на герць
Піти не вистачить снаги і сили,
За всіх отих, кого гірка як смерть,
Недоля під ярмо важке схилила,
Хто чашу горя п'є, налиту вщерть,
Вславляючи життя своє немиле;
За тих співців, які за хліб і чай,
Виспівують нам пекло, наче рай.
Бо, може, жереб їх з усіх найгірший:
Вони вславляють тиск чужих долонь.
На самоті ж їм груди дишуть ширше:
Як піч обвіє пахощами скронь.
Вони складають потай п'яні вірші,
Де плаче серце, і кидають в огонь.
Не вчує світ: весна крізь ті кантони
Ридає так, що на душі холоде. . .

І М. Зеров в сонеті «Арістарх», присвяченому Б. Якубовському теж згадав отих жалюгідних одописців, протиставляючи їм «вченого Арістарха, філолога й естета» що в ньому справедливо вбачають прообраз самого М. Зерова:

В столиці світовій на торжисці ідей,
В музеях портиках і в затінку алей,
Олександрівських муз нащадки і послідки,
Вони роїлися — поети і піітки.
Ловили темний крок літературних мод,
Сплітали для владки вінки нікчемних од
І сперечалися, мирилися змагалися. . .
І був один куток де їх невпинний галас
Безсило замовкав: самотний кабінет,
Де вчений Арістарх філолог і естет,
Для нових поколєнь на глум зухвалій моді,
Заглиблювався в текст Гомерових
рапсодій.

ОДАЛІСКА — покоївка в гаремі турецького паши або султана; гарна невільниця.

ОДВІР, ОДВІРОК — кожний з двох стоянїв дверей що впираються на поріг і підтримують дверного головня. У народній пісні співається: «Ногами за поріг зачіпає, а руками за одвірок хапає»

ОДВОДИНИ — останній день колись довгого тижневого весілля на Чернігівщині. Надяг-

нувши пошиту молодю одержу, молодий із молодю йшли збідати до батьків молодю. З ними йшли й батьки молодого. Збиралося й кілька родичів та сусідів. Пообідавши, молоді збирали дарунки, і молодий віз їх додому. куди йшли за ним вечеряти й тесть із тещою. Молода ж залишалася почувати в батьківській хаті, йшла в неділю на службу Богу, зустрічалася з товаришками, а потім ходила, або їздила, по тих, що були перезв'язанами, по дарунки. Потім молодий приїздив по молодю і відвозив додому. Тим кінчалося весілля. (Литвинова в МУЕ НТШ III, ст. 170).

ОДВУ — Організація Державного Відродження України. Націоналістична українська організація в США.

Від часу свого заснування в 1929 році до війни ОДВУ розрослася в потужну організацію що напередодні другої світової війни нараховувала 187 організаційних одиниць (відділів) включно з братніми їй організаціями Українського Золотого Хреста й Молоді ОДВУ. У той час ОДВУ охоплювала практично все свідоме й активне українське громадянство Америки. У фінансових звітах ОДВУ тих часів фігурують сотні тисяч доларів, вислані на потреби української визвольної боротьби, на допомогу українським політичним в'язням і на розбудову українського культурного життя в Європі.

Однак головне значення і роля ОДВУ полягали не так у цій фінансовій акції, а в її пелітично - пропагандивній праці в американському світі. Вона утримувала єдині в той час на заходньому континенті два українські Пресові Бюра в Нью Йорку й Вашингтоні і вилавала знов таки єдиний на той час в США місячник в англійській мові «Тридені» («Тризуб»), який допоміг здобути для української справи багатьох американських діячів. У своїх публікаціях а також у безлічі меморіалів, а навіть і каблограм до дипломатичних представників і голів різних держав світу ОДВУ увесь час настирливо й безкомпромісово висувала вимогу незалежності України як суверенної й ключової країни Східньої Європи.

У березні 1941 р. «Тридені» писав: «З стратегічної точки погляду альянти роблять велику помилку, коли вони уникають дати допомогу українському визвольному рухові, а замість того залишаються до Сталіна Ясно, що при першій нагоді ряд народів буде бунтуватися проти Сталіна, так само як назривають революції в кожному народі, окупованому Гітлером. Якщо Гітлер увійде в Україну й створить там незалежну українську державу з українськими Квіслінгами, було б забагато сподіватися від битих тероризованих і нещасних українців, які на протязі останніх 20 років не знали нічого іншого, як лише чобіт ГПУ, щоб вони не вітали такої зміни. Після Сталіна вони ві-

татимуть самого чорта. Допмагаючи Сталінові, альянти можуть втратити Україну».

ОДВУ ніколи не мала ілюзій щодо правдивих намірів Німеччини щодо України. І правильно розцінювала «українофільські» зацікавлення Німеччини — як лише тактичний трюк для з'єднання собі симпатій українців перед плянованою війною з ССРР. Точно за рік до вибуху советсько - німецької війни «Тридені», стверджуючи неминучість советсько - німецького конфлікту саме за Україну, писав:

«Ані Німеччина, ані Росія, байдуже чи вони залишаться в дружбі, чи стануть ворогами, не зможуть примусити Україну скласти зброю» («Тридені» червень 1940).

ОДЕЖА — див. ОДЯГ.

ОДЕНКИ, ОДЕНЬКИ — сходи́ни заму́жніх жінок уде́нь для рукоді́льних праць.

ОДЕНКИ — залишки на дні, гуща, вибовтки.

ОДЕНОК — на Гуцульщині стіг сіла.

ОДЕРЖИМИЙ — див. НАВІЖЕНИЙ

ОДЕСА — найбільший чорноморський порт України. Ще до Р. Хр. була тут пристань істріян та ісіяків що звадалася Одес, чи Ордас. — вона зникла в III—IV ст. по Р. Хр. в наслідок нападів азійських народів У XIII ст. тут виникло селище й невеликий порт Копюбево, що їх зруйнували татари, а потім відбудували під назвою Хаджібей Для оборони своєї Османської імперії турки побудували тут 1764 р. фортецю Єні - Дунья. міцні мури якої високо підносилися над глибоким урвищем У морській затоці, недалеко від берегів, завжди перебувала тут турецька військова фльота. В 1789 р. російські війська під командою ген О де Рібаса зруйнували фортецю Єні Дунья і селище Хаджібей. Щоб закріпитися напостійне на березі Чорного моря тримати в покорі Україну та створити базу на дальший наступ на Туреччину та Балкани, Москва доручила ген Суворову збудувати на місці Хаджібея нову фортецю Тоді Москва пригнала на будову тієї фортеці тисячі українського населення з Київщини Чернігівщини, Полтавщини та Волині, переселюючи родини з майном і тягловою силою Яським договором 1791р. Хаджібей признано за Росією, а в 1794 р. його перейменовано на Одесу. На початку XIX ст. Одеса вже нараховувала 100.000 населення. До Одеси втікало закріпачене російськими поміщиками українське селянство. Олекса Воропай в лондонській «Укр. Думці» оповідав:

«З усієї закріпаченої України відважні молоді люди тікали у вільні степи, на Басарабів

на, найбільше, до Одесі. В одній жартівливій народній пісні співається, що навіть поросся задумало тікати до Одеси. Його, як порядного, купили на ярмарку і почали готувати до Великодня: всунули в піч, там прив'язали ланцюгами, дали йому в зуби хрін і почали смажити, але,

як сказав піп: Христос Воскрес!
порвало поросся ланцюг увесь,
втікло воно під Одес,
понесло хрін в зубах, як пєс!

«Бо-ж мовляв, і поросся знав, де йому буде шльише. В Одесі:

На панщину не ходять,
Подушнього не платять.
Ні за плугом, ні за ралом. —
Називають мене паном. . .

«Одеса гостинно приймає до себе втікачів, а особливо молодих здорових хлопців, що ще не женилися:

«. А я жінки не маю і в Одесі погуляю».
«. А в Одесі добре жити.
Є що їсти, є що п'яти;
Чорнявую дівчиноньку
за руку водити. .

В одній з пісень дається порада, що на випадок голоду, чи якоїсь бідн, тікати до Одеси:
А Одеса — рідна мати,
Не дасть-же нам погибати. .

«Одеса в той час була справжнім золотим длом, де кожний міг знайти своє щастя. Заробити гроші було де. Одні з втікачів, ставали чумаками, набирали соли в одеських лиманах і возили її продавати на великих ярмарках у центральних районах України. Другі наймалися «хурщиками» і возили заморські товари, що згружалися з чужинецьких кораблів на одеській пристані.»

До розвитку Одеси дуже причинився кн. Рішельє, що був «Градоначальником» в рр. 1803—18. Від 1805 Одеса став столицею т. зв. Новоросійського Краю. Під час Кримської війни 1853—56 рр. Одеса була частинно зруйнована, але її швидко відбудовано. По скасуванні кріпацтва і внарі з розвитком промисловости в Україні, Одеса дуже зростає. До порту щодня прибувають кораблі зза кордону, і наприкінці XIX ст. місто нараховує вже 500.000 мешканців. В грудні 1917 р. тут відбулися вуличні бої між більшовиками й гайдамаками. За австрійської окупації 1918 р. тут був осідок найвищого австрійського командування в Україні. 18. XII. 1918 Одесу заняли антантсько-добровольчі війська. Зимом 1919 р. тут був осідок запільних формацій Української Галицької Армії (УГА). 8 лютого 1920 р. армія Котовського заняла Одесу, яка з того часу знаходиться в складі УССР.

ОДІН — головний бог скандинавської мітології, відповідає німецькому Воданові, бог віт-

ру й померлих, війни і перемоги, провідник «диких ловів», пан Вальгалі.

ОДІССЕЯ — славнозвісна поема, приписувана Гомерові, про 10-літню мандрівку Одиссея — Улісса після упадку Трої та про його поворот додому. Одиссею був переклав Ніщинський українською мовою, але цензура заборонила (в 1884) друк українського перекладу цього світового твору, і він був видрукуваний аж 1905 р., коли Ніщинського давно не було вже серед живих.

ОДНОРІГ — казкова тварина. У нас було дуже популярне оповідання, що з усіх звірів один тільки одноріг не схотів піти до Ноевого ковчегу, покладаючись на свою силу, бо він міг плавати хоч би й 40 днів. Але на його ріг, що стирчав із води, понасідали всі інші птахи, і він утопився. Тому й не стало на землі однорога. Але тут він фігурує, як птах. (М. Груш. «Іст. у. літ.» IV. 460).

У «Голубиній книзі» одноріг — «звір всім звірям батько. Ходить він під землею, не здержує його ні гори кам'яні, ані ті ріки бистрі. Коли він вийде з сирої землі, то шукає собі супротивника — лютого льва звіря.» (там же ст. 249) (див. ІНДРИК).

Федор Сіцилійський залишив нам опис цього казкового звіря: мав він тіло коня білої масти, з рудою головою і блискучими блакитними очима, з козячою борідкою та довгим, гострим і прямим рогом посередні чола Зуби нарвала, що зустрічалися в землі, сприяли поширенню цієї легенди про однорога.

В дуже популярному колись у нас «Житті Варлаама та Іосафа» одноріг женеться за людиною що, втікаючи, падає в безодню, але затримується на дереві, яке, як він бачить, підгризають дві миші — одна біла, а друга чорна, а долі змії читає з роззявленою пащекою Сам Варлаам пояснив своїм учневі: одноріг — це смерть; безодня — світ цей повний всяких нещасть; дерево — тимчасове життя кожного з нас; миші — день і ніч; вогнеподібний змії, пекло. Мед, по який тягнеться людина на дереві, забуваючи про небезпеки, що її оточують, — спокуси цього світу, задля яких людина забуває клопотатися про свій рятунок. На одному з барельєфів баптистерія (хрестильниці) в Пармі з XIII ст. знаходиться вся ця сцена.

У середньовічному мистецтві одноріг був символом Христа. Давні зоологи запевняли, що однорога ніхто не може опанувати, такий він сильний, — але, якщо на своєму шляху він знаходив чисту дівчину, робився незвичайно тихий і сумирний, підбігав до неї клав їй на груди голову і робився зовсім рвчим. Отже: пійманий одноріг кориться чистій дівчині, як і Христос, невловний для янголів по Батьковому допущу, оселився в Діві. У виданні «Бесе-

ди Іоана Златоустого на 24 посланій» 1623 р. в літерах Р і Б фігурує одноріг. А народня пісня каже: «В святого Юра (труба) з буйного тура, а в Господа Бога — з однорога» (Голов. IV, 544).

ОДОАКЕР — ватажок германців — герулів. що десь коло 470 р. по Р. Хр. вступив до римського війська, як найманець, а в 475 р. начальник найнятого війська Орест прогнав із Риму імператора Непота і проголосив імператором свого сина Ромула Августула. В 476 р. військо, особливо на півночі, в Норіку, збунтувалось вимагаючи земель під поселення. Але Орест відмовив, тоді зоно проголосило Одоакра вождем. і Ореста в сутичі 22. VII 476 р. вбили. Одоакр примусив Ромула зректися імператорства і перебравши владу на себе, роздав землі повстанцям в Норіку і по-сусідству. Східній імператор Зенон зробив Одоакра своїм намісником. Але Одоакер поведився незалежно, завоював увесь Норік та Далматію і виявив намір ширити свою владу далі. Зенон, щоб спекатися небезпечного конкурента, намовив Теодоріха, остроготського короля, і цей в 490 р. зліквідував владу Одоакра, а в 493 р. вбив його.

Нам постать Одоакра цікава не тільки тому, що Самійло Зорка, секретар гетьмана Богдана Хмельницького, промовляючи над його труною, називав його: «Древній Руський Одоакер» стверджуючи, що слава Одоакра жила в ХУІІ ст. серед українців, а й тому, що в християнській катакомбі Ювави в австрійському Зальцбургі стоїть досі мармурова плита з висіченим на ній отаким написом по латині (тут подано його в перекладі):

«Року Божого 477 Одоакер, князь (король) над Русинами, Гелідами, Готами, Унґрами і Герулами, лютюючи проти церкви Божої, благочестивого Максима з його 50 товаришами, що молилися з ним у цій печері по латинському, за ісповідання віри жорстоко мучених, скинули вниз, а провінцію Норців мечем і огнем спустошили».

Заслуга введення цього напису в наші дослїди належить проф. С. Шелухиніві, авторові кельтської теорії походження Руси. В українському літописі Самуїла Величка видруковано універсал Б. Хмельницького з 1648 р., що його, можливо, написав теж Зорка. В ньому знову пригадується ім'я Одоакера, що, мовляв на чолі хороброго, хоча й не дуже численного війська «Руссов» взяв давній, гордий Рим і панував над ним 14 років. — отже «хто і нам тепер, за прикладом тих давніх Русов, предків наших, може заборонити діяльність нашу військову і помешпити відвагу нашу лицарську?» З того С. Шелухин робить висновок: «У всякому разі зостається факт, що на Україні в ХУІІ ст. жив переказ про похід Одоакра з Норіку на Рим із Рус-

сю в 476 р., і про те, що ця Русь була одним із предків українського народу.» («Звідкіля походить Русь» Прага, 1929, ст. 24, 27).

Проф. В. Січинський писав: «Прифт зальцбургського напису — виразно ренесансовий, отже плита постала в ХУІ, чи навіть у половині ХУІІ ст. Не зважаючи на це, все таки багато мотивів промовляє, що цей текст і самий зміст старшої дати себо в ХУІ ст. був відновлений зміст запису старшої таблиці, чи старшого переказу. Брошура 1661 р. «Бревіс Гісторія. . ін сівітате Салісбургенсі», видана з нагоди віднози Зальцбургських катакомб. покликаючи на документ з 1529 р., каже, що Одоакер мав королівський титул «Ругорум вель Рутенорум» Далі ця брошура покликається на літопис Готфріда Віртемберзького з пол. ХІІ ст. де говориться, що «Одоакер натіоне Рутенус» — «вирушив походом з турлічґами, скирами і герулами з останніх країн Панонії щоб напасти на римлян». («Визв. Шлях» 1957. ст. 55).

ОДОЛЯН - ЗІЛЛЯ — рослина Валеріяна офіціналіс. У нас ним боронилися від нечистої сили На Гуцульщині, в день весняної Одокії (1 березня) «кожна гямуща господиня» повинна була підмазати вим'я у корови, починаючи від пула навхрест, між дійками і між рогами на чолі свиняком часником і одоляном (Єтн. Зб. НТШ. V, 61). Щоб звільнитися від напастувань чорта, одна дівчина, на пораду ворожки, мусіла носити при собі одолян та чорноту, а також курити ними в хаті. Чорт здалеку почув сморід, що закурено тим зіллям і почав скаржитися: «Колі б не одолян та не чорнотоя, то ж би була, певно була б дівчинонька моя» (Гнатюк «Знадобі» I, ст. 3).

Також ЛІСНИЦІ, танцюючи співають: «Як би не лук, часник і одолян - зілля, мати б сина на світ не сплodiла» (Шухевич, V, 198—200). себо була б дитина загинула.

А що хвороби в нас уважалися за наслані теж нечистою силою, то й вірили, що «якби не тоя та не одолян, ходила б хвороба, як пан» (Франко «Прип.» III, 219). Номис теж зазначав, що тою бідрич і одолян вважали над Прутом помічними від мору.

І в офіційній медицині запашний одоляновий олієць («валеріянка») — вживається, як добрий лік на заспокоєння нервів отже й на відігнання всяких примар.

ОДР — ліжка князівської доби вже досить високе, так що на ньому можна було сісти. — первісна постіль була тільки ПІДСТІЛКОЮ на долівці. (М. Грушевський, «Іст. УР» I, 274). Звідти ОДРИНА — була опочивальнею, чи спальнею, кімнатою для спання (там же).

ОДРИНА ДМИТРО (1893—1919) — лікар, належав до партії укр. соц. революціонерів (есерів). В 1919 р. був міністром здоров'я і зас-

гуннявом голови Ради Міністрів УНР у Кам'янці Под.

ОДУМЕРЩИНА — майно, що залишається після смерті. Термін актів XV—XVII вв.

ОДЧАЙДУШНІСТЬ — відвага й завзяття на все готової людини (ОДЧАЙДУХА), що виражається в словах пісні:

Ой, чи пан, чи пропав.
Двічі не вмирати. . .

ОДЯГ — все те, що людина вдягає на себе, боронячись від холоду, спеки, дощу, тощо. З того випливає, що одяг буває дуже різноманітний, в залежності від підсоння, ступеня, культури, суспільного стану, статі й віку людини.

Функція одягу в людському суспільстві не обмежується тим, що він служить для оборони тіла від різних небезпечних чи неприємних метеорологічних явищ, а ні тим, що задовольняє почуття соромливості, бо цивілізація привчила людство вкривати деякі частини тіла, — одяг відіграє й велику символічну роль, визначаючи різні ступені суспільної ієрархії. Для людей мася різниця межі людьми різної якості полягає головню в різниці одягу (одностроїв) що вони носять. Це добре зрозуміли свого часу московські більшовики, що в період боротьби за знищення військової дисципліни та за загальне зрівняння, вбивали тих старшин, що не хотіли здіймати своїх еполетів, і тих бідолашних панів, що надто трималися своїх капелюшків. Саме тому ми знаходимо в історії чимало завзятих змагань за право носити той чи інший одяг. Під час французької революції одяг священників був темою дуже поважних дебатів: революціонери хотіли примусити священників скинути їх «старомодний одяг», як передавніий «забобон», але священники дуже енергійно зареагували на цей замах проти основ церковної організації, побудованої на засадах суворої ієрархії, яка визнає, що різні класи тої ієрархії мусять визначатися і зовнішню. Ми всі дуже добре знаємо, як, напр., військовий одяг впливає на уяву багатьох хлопців, і ці дитячі враження мають часто глибокий вплив на все їх пізніше життя. Дитячі голови крутяться від одної думки, що й вони одного дня можуть одягнутися блискучий військовий однострій. В Італії, під час війни за незалежність, чимало юнаків позалисувалося до війська Гарібальді, щоб тільки мати право носити чорвону сорочку, що зробилася тоді символом слави, патріотизму, відваги й молодечого завзяття.

Одяг — це очевидна прикмета тих чи інших політичних і суспільних умов життя того чи іншого народу. Як натураліст, добре простудіювавши кістку якоїсь давньої звірини, може описати її зовнішній вигляд, визначивши

відразу її місце в звіринному царстві, так і історик, чи археолог, може зробити певні висновки щодо соціальної й політичної організації якогось народу, простудіювавши уважно його спосіб вдягатися в ту чи іншу історичну добу. Коли він не знаходить істотних різниць у способах вдягання, він говорить про первісне дикунство, в якому влада і керівні класи ще не змогли відповідно підкреслити свою ієрархічну перевагу і значення, або про повну демократію, як у Греції за часів Перікла, або гарешті про панування охлократії, як то спостерігалось в Росії і в Україні в перші роки після більшовицької революції, коли по різних ЧеКа винищувалося все, що чимось відрізнялося від загальної сірої маси.

Там же, де ми знаходимо, з одного боку, людей, вбраних з незвичайною пишнотою барв і прикрас, а з другого боку — людей бідних і дуже зле вбраних; там, де існують закони, що забороняють певним верствам населення носити одяги, що належать іншим верствам того ж народу, і тим протиставляють злиттю різних верств, там знаходиться перед нами держава аристократична, мілітарно-бюрократична, що в ній влада належить тільки вищим класам, що ревниво оберігають свої привілеї. Зразок того дає нам дореволюційна Росія, а також імперіальні Австрія, Німеччина і В. Британія, королівська Італія, тощо.

Там же, де не існує законів, що забороняють вдягати будьякий одяг, і де існує лише дві класи людей — добре і погано вбраних — там ми маємо перед собою комерційне суспільство, що розшароване згідно за більшою чи меншою кількістю гроша, зложеного в банках. На цій ступні знаходяться США та інші держави Америки, і до того простують демократичні держави Європи, що міняють свої одяги в залежності не від відмінності свого становища в суспільній чи політичній ієрархії країни, а в залежності від приписів всемогутньої МОДИ (див.). А що мода, в інтересах кравців та фабрикантів міняє свої фасони вбрання мало що не кожного сезону, і багаті люди мають можливість зараз же виконувати всі її забаганки, а бідні люди спізняються з тим іноді й на десятки років, то в тому й визначається різниця між людьми «добре» й «погано» одягненими (абстрагуючи, розуміється, від того, наскільки одяг може бути до того ще й подертий та брудний).

У наших слов'янських предків одяг був ще дуже примітивний. На це вказує, як зазначив проф. Мих. Грушевський, хоч би той цікавий факт, що назви різної одяжки — то переважно спеціалізовані назви тканини взагалі. Так СВИТА означала взагалі тканину чи плетенину. ПЛАХТА — в інших слов'янських діалектах означає хустку, веретв; ОПАНЧА — від слова опанча (тканина); СУКНЯ — від сукна; ПОРТКИ — від слова порт, тканина. При тім цю спеція-

лізацій тої чи іншої назви для тої чи іншої одяжі бачимо в поодиноких діалектах чи групах інакше, а це вказує на пізніші вже часи цієї спеціалізації. З другого боку цікаві численні перейняті назви для одяжі, як КОПУЛЯ з латинського «касуля», СОРОЧКА — новолатинське «сарка», ЖУПАН і ШУБА зв'язані з новолат. «юпа». Одначе, перейняття слова часто означало перейняття фасону, як і тепер, а не самої речі, і запозичення в назвах убрання взагалі незвичайно часті й численні скрізь у всіх народів. Загальнослов'янські назви для шкіряної одяжі — КОЖУХ, і шкіряного ж обува — черевики; слово ж ЧОБИТ запозичене з перського. Є загальнослов'янські назви для сподень — «варварського» вбрання північних країв, незвісного античним народам — ГАЧІ і НОГОВИЦІ; загально слов'янські ж слова ПОЯС, ПЛАЦ. Слово ШИТИ належало як до швири, обува, так і до одяжі, і загальнослов'янське ШВЕЦЬ в різних діалектах прийняло значення то шевця, то кравця. З туалетних окрас до загально - слов'янських належать ПЕРСТЕНЬ (від перст — палець), ГРИВНА (від грива — шия).

У наших давніх пам'ятках князівської доби можемо набрати досить повний склад одяжі XI — XII вв.: СОРОЧКА, СВИТА, поверх того, може тільки в заможніших КОРЗНО (керея). На ногах плетени КОПИТЦЯ, рід панчіх, і чоботи — САПОГИ, або, замість них постолі — ПРАВОШНИ, або ЧЕРЕВИЇ — (черевики). На голові шапка — КЛОБУК, плетена або шкіряна. На шиї у багатих — золоті й срібні ланцюги, НАШИЙНИКИ з грубого чи тоншого плетеного дроту (ГРИВНИ), у жінок в вухах — КОЛЦІ. (М. Грушевський «Іст. УР», I, ст. 269 — 271).

На одній мініятурі Святославого збірника 1073 р. знаходимо малюнки князя, княгиня та їх чотирьох синів — трьох дорослих і одного малого хлопця. Це найдавніша пам'ятка князівського одягу тих давніх часів. Чоловіки мають тут кольорові ЖУПАНИ, КАФТАНИ (синій на старім, вишневі — на сивах; хоч як зазначив проф. М. Грушевський, кольори мають тут проблематичне значення, бо потерпіли від часу, та й з початку не всюди могли бути реальні), довгі (нижче колін), на ковнірі й рукавах обшиті золотим, а низу кольоровими краями. Сини підперезані золотими поясами з золотими кінцями. Старий князь має накинений зверху синій ПЛАЦ, обшитий золотом, застіблений на правім плечі ЗАСТІЖКОЮ; на голові ШАПКИ з тканим верхом і обшивкою (з футра?), у синів вона має високий верх, синій, у батька — низький, округлий, ясиний. На ногах ЧОБОТИ — у батька сині, у синів червоні. Княгиня має ясно - червоний КАФТАН, обшитий якоюсь ясною обшивкою на грудях і подолі

(ПРОШВА); рукави широкі, стяті наскоси, як у західних костюмах, а з них виходять вузькі рукави тої ж барви, обшиті золотом коло руки: на голові ШАПКА висока, як у княжичів, і під нею біла НАМІТКА (СЕРПАНОК, РАНТУХ); на ногах якісь (жовті?) САП'ЯНЦІ; підперезана вона золотим ПОЯСОМ. (там же, ст. 271—72).

Отже, тут бачимо тільки дві-три національні ознаки, що переховалися до нашого часу: шапку у князів, біле головне вкриття (НАМІТКА) у княгині та кольорові чоботи.

Про одяги козацької доби, Рігельман, а за ним і Бавтиш - Каменський та Арендаренко твердили, що ці одяги українці «запозичили від поляків та черкесів». З цього приводу Хв. Юзв писав: «Розглядаючи малюнки старовинної української одяжі, долучені до «Літописного Оповідання» Рігельмана, що їх зробив для нього «один українець, що утримувався за якісь переступи закону у фортеці св. Дмитра, був із сусіднього з маетком автора села та походив до того ще й з духовного стану», — та порівнюючи ці малюнки з великою кількістю історичних портретів, що зібрані вже в українських музеях, ми можемо прийти до висновку, що коли в другій половині ХУІІІ ст. костюм козацької старшини і був дуже подібний до польського, то разом із тим цей костюм, як і костюм сільського населення України, мав дуже багато спільного, з деякими відомими нам кавказькими костюмами, приблизно тої самої епохи.» (Студії... ст. 119—20).

На малюнках Рігельмана, де бачимо гетьмана та полковника, ці особи поверх ЖУПАНИВ мають КИРЕЇ, що тримаються на плечах тільки аграфами. «Знатний український «шляхтич» та «писар» змальовані в простіших однобарвних, теж дуже довгих жупанах та в КУНТУШАХ. У «міщанина», а тим більше у «гносполитого козака» нема вже й кунтуша. — замість нього СВИТА, вдягнена поверх жупана з тоншого сукна або з легенької тканини. Крій цієї свити дуже нагадує сучасні свити, особливо на Правобережжі. Нарешті, одяг селянина — тільки СОРОЧКА, ШТАНИ та ПОСТОЛИ. Жіночі одяги тих часів, за тими самими джерелами, були значно ближчі до пізніших. На «знатних українських паніях», змальованих у Рігельмана, знаходимо характеристичну, для всього слов'янства українську НАМІТКУ, або, замість неї, шапочку - кораблик; що, як і намітка, дожив до передреволюційних часів; далі помічаємо КОРАЛІ, ДУКАЧІ, КАПОТУ, розстібнуту спереду, яку тільки часом заступає КУНТУШ. Що до одягів жінок сільського населення, то вони були такі самі, як і тепер. Докладніші описи окремих частин одягу читач знайде під окремими відповідними гаслами.

Олексій Іванович в лондонській «Укр. Думці» в статті «Національний одяг, як мистецтво» подав цікаві завваження щодо сучасного українського національного одягу: «Якщо взяти народний одяг і розглядати його в окремих частинах нашої Батьківщини, — пише він, — то перше враження буде — це одяг різних народів. Бо ж гуцульські ноговиці і наддніпрянські шаровари, подільська сорочка і поліська сукня — мають чимало відмін. Ця відмінність залежить від двох причин: природних умов місцевості та запозичення від сусідів.

«Український народний одяг вивчати тяжко ще тому, що народ наш живе на величезній території з різними природними умовами та неоднаковим впливом сусідніх народів. Крім того, народ наш прожив складне історичне життя — повне боротьби і неспокою. Все це не сприяло збереженню чисто національних прикмет по всій території України. Найбільше відмінностей у пограничних районах — вплив сусідів, а найменше — у центральних місцевостях України, де національних прикмет зберіглося найбільше. Отже, приступаючи до розгляду українського народного одягу, ми заздалегідь сподіваємося, що той одяг в окремих частинах України, має на собі вплив народів, з якими дана місцевість межує. Винятком є райони, суміжні з Росією, бо ж, як відомо, Московщина не мала культурного впливу на Україну — навпаки: вона піднала сама культурним впливам нашої батьківщини.

«Таким чином: Київщина, Полтавщина, Чернігівщина та Запоріжжя — являють собою частину України, що зовнішніх впливів відчула на собі найменше. Крім того, ця частина української землі, протягом історичного життя нашої батьківщини мала найдовший період самостійного культурного розвитку. Це — бувша Гетьманщина та землі Січі Запорізької. Тут, на цій території України, всі види національного мистецтва розвивалися найкраще та з найменшим впливом чужинських культур. Розуміється, що й народний одяг тут зберігся найліпше — одяг центральної України. З ним одягом цілком справедливо, і пов'язується поняття про — національний одяг.

Всі ж пограничні території — Кубань, Полісся, Волинь, Лемківщина, Бойківщина та Гуцульщина й Буковина — мають свій народний одяг — місцевий або регіональний.

«Український національний одяг має такі характерні прикмети: нечисленність частин убрання, простота крою перевага білого кольору, спокійні барви прикрас та відсутність зайвої оздобы — збережене почуття міри. Це ті властивості нашого національного одягу, що надають йому переваги перед народними одягами інших народів.

«Якщо ми переглянемо одяг наших пограничних місцевостей, то побачимо таке:

— На Кубані — в основі регіонального одягу є одяг центральної України, колишнього Запоріжжя, але... сюди вже увійшли елементи запозичені від сусідніх кавказьких народів — найбільший вплив черкесів.

«На Сході, як я вже говорив, ми не маємо особливих відмінностей в одязі. Слобідська Україна нічим особливим не відрізняється від колишньої Гетьманщини, — тут москалі щодо народного мистецтва, ніякого впливу не мали.

«На півночі, найхарактерніші властивості в одязі виявлені на волинському Поліссі. Чоловіки тут носять сорочку «на випуск», носять безрукавч, довгі свити і, навіть личаки. Жіноче ж вбрання зовсім подібне до вбрання центральної України, але на тлі білого полотна тут переважають яскраві червоні вишивки, що інколи замінюються червоними ж тканими смужками. А це вже те, чого немає в одязі центральної України, але... в у білорусів та поляків — звідкільа поліщуки і запозичили.

«На Холмщині, на західній Волині та на північно - західному Поділлі — довгі свитки обшиті кольоровими стрічками чи шнурівками, смугасті спідниці та деякі відміни головних уборів — пояснюються сусідством з поляками.

«Одяг галицького Поділля стоїть ближче до вбрання Наддніпрянщини, але й тут відчувається вплив сусідів.

«На Буковині, Басарабії та узбережжі Дністра на Поділлі — свити, кофтинки та киттарі оздоблені барвистим орнаментом, вишиті на рукавах і грудях жіночих сорочок — мають на собі вплив румунів.

«Найскладніше та найяскравіше — на рідне вбрання гуцулів: хутрянці - киттарі, короткі свитки - гуні, що їх носять наопашки та характерна гуцульська манта. Тут же і яскраві кольори тканини — чудесні, високомистецькі речі! А оздобы зі шкіри, металеві гудзики... Багато дечого гуцули запозичили від мадярів та південних слов'ян.

«У бойків — багатство вбрання зникає. Бойківські довгі киттарі та лейбики оздоблені скромніше. Одяг бойка бідніший і значно простіший. Тут немає «гуцульських розкошів». . Та, правда, тут немає багато запозиченого від сусідів, але й свого нічого доброго бойко не вигидав. Правда, у бойківському одязі зберіглося найбільше прикмет старовинного слов'янського одягу — це велика заслуга бойків.

«У лемків, що живуть по сусідству зі словаками ми знайдемо жіночі легкі сукні та широкі білі головні вбрання, спадаючі на плечі. Пишно вишиті груди на киттарях — тут вони вже називаються «катанками». Чоловіки носять «чуги» — верхній одяг з фальшивими рукавами. Чуги лемки носять наопашки так само, як гуцули — гуні. Рукави чуги чоловіки на

Лемківщині використовують — як торби, йдучи на працю — до лісу, чи худоби. Усе це те ж саме, що можна бачити у словаків.

«Нарешті, вбрання українців Закарпаття у великій мірі змадяризоване, але — не все! Гуцули на Закарпатті ще добре зберегли культурну традицію свого народу.

«І ось, ми обійшли все пограниччя української землі й по дорозі дуже коротко переглянули регіональний одяг кожної місцевості зокрема. Ми бачили відхилення місцевого одягу від одягу центральної України. Ті відхилення пояснювали запозиченням від сусідів, але — не завжди їх можна так пояснювати. Якщо уважно здивитися до вбрання полішуків, що межують з білорусами, — можна бачити, що тут не запозичення, чи не тільки запозичення, а — багато спільних рис у білорусів і українців не тільки в одязі — в інших елементах побуту. Тут не запозичення, а спільність культури на підставі глибокого етнічного споріднення. Це те, чого ми не знаходимо — ні на південному, ні на східному, ні західному пограиччях».

ОЖЕЛЕДА, ОЖЕЛЕДИЦЯ, ОЖЕЛЕДЬ — на дорозі голий лід без снігу, що буває після дощу, що замерзав.

ОЖЕЛЕДЕЦЬ, ОЖЕЛЕСТ — лід на галузках дерев.

ОЖЕРЕД — скирта соломи.

ОЖЕШКОВА ЕЛІЗА, народжена **ПАВЛОВСЬКА**, (1842—1910) польська письменниця, авторка «Хам» (перекладений на українську мову), «Мейр Єзефович», Низини» та інші. Вона листувалася з Ів. Франком (це листування видрукував проф. М. Всзняк). Почала те листування сама Ожешкова 20. III. 1886 з Гродна. де вона народилася й тоді жила. У першому листі вона писала:

«Шановний Добродію! . Уже більше ніж рік тому я почала займатись українською мовою і її літературою. Декілька причин склалось на те, що мене потягнуло до цього предмета, але найбільш безпосередньою з них було листування з двома моїми земляками, що живуть в Україні, пройняті гарячою симпатією до тамошнього народу та всього, що торкається його, працюючої студіюють його минуле, звичай й усі прояви національного духу. Ознайомлення з українською мовою не завдавало мені багато труднощів, бо я народилася в Гродненській губернії і більшу частину життя провела на селі, серед українського населення тамошніх сіл, а знайомство з його мовою, а також мої симпатії до нього, сягають до перших світанків мого мислення і почуття. Правда, літературна мова різнилась значно від щоденної мови неосвіченого населення, і словник був і досі є необхідним мені при читанні творів цієї літератури.

Отже при допомозі словника прочитала я «Кобзаря» Шевченка, збірник поезій і драм Галки (Костомарова) і Котляревського, збірник оповідань Возька, дві повісті Нечуя, дві Барвінка й — саме останніми днями — два прегарні ваші твори, шановний добродію, «Захара Беркута» й «На дні» . . .

«А мені дуже, дуже в багатьох, багатьох причин треба, щоб усе, що лише торкається української народности, дослідити й пізнати ґрунтовно, до дна, наскільки можна, вичерпливо. Звольте вірити, шановний добродію, що ця жадоба — це не порожня цікавість, ані охота забави, і що маю в цьому зовсім поважні літературні й суспільні цілі, які бажаю осягнути, наскільки дозволяють мені мої сили й здібности. Я побачила у вас високоталановитого й незмірно симпатичного письменника; не вумніваюсь також, що виявите себе чутливою й доброю людиною і товаришем по думці й перу..»

Слідують численні запити відносно літератури, про географію, історію, граматику та українську літературу, як також прохання до Ів. Франка, вислати свої твори.

В другому довгому листі до Ів. Франка польська письменниця пише похвали українській літературі:

«. Тим часом я роздобула собі нарис історії вашої літератури Пипіна й довгий ряд статей цього автора про Україну, друкованих у «Вестнике Европы». Притому я прочитала вже всю «Раду» з прозою, віршами і навіть з кінцевим бібліографічним списком. Чим більше читаю, тим сильніше відчуваю дивну насолоду й поезію цієї літератури. Чиста вона мов кристал, тепла мов літній вечір, несподівано оригінальна, до жодної іншої відомої мені не подібна. Бракує їй, може, дещо широких просторів, і на її арфі не знайшла я ще всіх боків людського чуття. Отже, чи знаєте, що мені здається? Мені здається, що саме ви, шановний добродію, призначені вилити більшу суму філософського елемента в неї. — ніж досі вона має його, й розширити її психологічні обсяги. Роблю цей висновок з двох вапих повістей «Боа Ковстріктор» і «На дні», що відзначаються дуже філософською і глибокою думкою, та з вашого «Захара Беркута», в якому обсяг людських почуттів і пристрастей ширший і зокрема різноманітніший, ніж в інших відомих мені українських повістях. . . »

В іншому листі до іншої особи, як подає Гр. Лужницький в «Америці» з 25. VI. 1960, Е. Ожешкова писала: «. Те, що діється з русинами (тобто українцями) в Галичині, мене завжди дуже боліло, і завжди мені здавалося політикою, яка йде з пекла. »

Е. Ожешкова перекладала Т. Шевченка, і її переклад «Невольника» з'явився в 1952 р. в польському науковому журналі «Польоністичні праці».

ОЖИНА — рослина з трояндуватих. чорна малина:

Нема пвіту найсинішого над тую
ожиноньку,

Нема слова віршішого над тую
дружиноньку, —

співає народня пісня. А тому й була назва «ожина» пестливим словом для жінки: «Пестить було її всяк: і голубко моя вірная, і ожинко повная, і перепілко моя втішная» (Сл. Гринченка).

Вживали сік ожини й як косметичний засіб: «Утирається жаркою кропивою, малює брови синьою ожиною» (Чуб. V, 519).

В Галичині казали, що — «щоб опир. або опирця по смерті не ходили і людям не пшодили, людей не потіпали, зв'язували їм вожиною ноги і руки; ожину треба було причести з лісу межі мизинними пальцями на носі.» Бнт 36 НТШ, XXXII, ст. 219). Окрім зв'язування, зустрічається в піснях і підперезування ожиною:

Як жидова Христа мучила,
Ожиною. хмілем вперезували,
Терновий вінок на голову клали,
Всякеє дерево за нігті били.

(Чуб. 407).

Тут ожина — знаряддя мук бо її галузки вкриті колючками. І хоча Потебня вважає, що підперезування ожиною з'явилося як непорозуміння, внаслідок змішання ожини з УЖЕВКОЮ:

Заперезався трьома ужевками,
А за ужевками три трембіточки (РФВ.
1885. I 194).

з цією думкою трудно погодитися. бо, крім ожини, в вищенаведеному уривкові з волядки фігурують й інші знаряддя торгтур що вказує на властивість — колоти. Зрештою, в зв'язку з цією властивістю ожини стоїть і вживання в піснях ожини, як символу крайнього лиха:

Ой за річкою та за Синюхою

Та заповіли ожини,

Ой, давай давай. батьку. переміни,

Бо далєбі загину (Драгом «Істор. пісні,
I, вип. II, 99) — 103, 106, 108, III — 13).

ОЖОГ, ОЖУГ — палиця що нею, замість вочерги мішають жар у печі. Нарід вірив, що такими палицями й чорти в пеклі користуються, щоб підживляти вогонь під грішниками: «ні Богові свічка, ні чортові ожуг» (Номис 187) — казали про людину, відочого не придатну. В наслідок свого постійного стикання з вогнем, ожуг служив охороною від нечистої сили: «Вночі баба виходить надвір з ожугом, що мішала ним огонь у печі — з ожугом безпечно холити» (Перв Гром. 1927, I, 163). «З засмаленою ломкою то на відьми ходять» (там же). У с. Прчпутьні на Заславщині казали, що «з засмаленою палицею не годиться ходити по худобу, бо худоба буде худнути» (там же). І в Галичині ка-

зали, що «ожугом не годиться бити худоби, бо зісхне і не буде годуватися» (Етн. Зб., V, 193). Ожуг, обпалений в печі, без сумніву, дуже сухий, і, мабуть, вважали, що сухість, в наслідок контагіозної магії, могла б передатися худобі.

Служив ожуг у народних приповідках і символом глупоти: «Глухий, як ожуг», бо, як пояснював Ів. Франко, вважали за верх глупоти давати себе пхати в огонь і терпіти для чужої вигоди (Припов. I, 341).

ОЗАРКЕВИЧ ЄВГЕН (1861 — 1916) — лікар дійсний член НТШ, редактор його «Лікарського Збірника», основник і директор «Народ. Лічниці» у Львові, перший голова Укр. Лікар. Т-ва у Львові і редактор його органу «Здоровля», автор наукових і популярних праць із медицини.

ОЗАРКЕВИЧ ІВАН (1826—1903), греко-катол. священник, син о. Івана (1795—1854), ініціатора українського театру в Галичині, що в рр. 1848—50 ставив у перерібці на покутський діалект п'єси Котляревського, Квітки - Основ'яненка та інш. у Коломиї та Львові; і батько Наталії КОБРИНСЬКОЇ. Був послом до галицького союму в рр. 1867—76 і до австрійського парламенту в рр. 1873—91. В 1893 р. очолював делегацію галицьких українців, що скаржилася австрійському імператорові на галицьку адміністрацію, ворожу до українців. (Див. ОКУНЕВСЬКИЙ Т.). Залишив проповіді і вірші.

ОЗДОБИ — див. ТУАЛЕТНІ ПРИКРАСИ.

ОЗЕРНИЦЯ — другорядна озерна або лиманна сіль: «А в нас не сіль, а в нас не сіль, а в нас озерниця» (Чуб. V, 1037).

ОЗЕРО — велика просторонь води, звичайно солодкої, але іноді й солонуватої, зібраної в природній заглибині, що витворилася в наслідок пересунення льодовиків, або вулканічних твищ. В останні десятиліття творяться й штучні озера, шляхом загат на великих ріках, як от на Дніпрі. У московській термінології, що мусить перебільшувати досягнення советського режиму ці штучні озера називаються МОРЯМИ. Природних озер в Україні небагато, — найбільше на Поліссі та на Волині

У народній символіці озеро — символ господи, подвір'я:

Межи двома берегами вода каламутна,

Межи двома озерами рибка баламутна

(Голов. III, 421)

тут рибка — дівчина. Також і в Чубинського (V, 143) хата господаря представляється, як озеро. Походження цієї символіки в тому, що озеро оточене зо всіх сторін берегами, як подві-

р'я чи господарство, **ОГОРОЖЕЮ** (див.). творячи ніби окремий світ.

ОЗЕРЯВИНА — висохла озеро; місце, де було колись озеро.

ОЗИМИНА — збіжжя, посіяне восени на зиму.

ОЗІВ — місто при гирлі Дону, де була колись грецька колонія **ТАНАІС**. Давніше належало до київської держави, в XIII—XV в. було генуїзькою колонією, від 1471 р. — турецька фортеця. В 1637 р. її здобули запорожці з донцями, але не надовго. В 1696 р. здобув її Петро I, в 1736 р. — Мініх. Тепер належить до Російської Советської Республіки, хоча більшість населення в ньому українська, а його район, за відомостями УЗЕ, мав навіть 88,6% українського населення.

ОЗІВСЬКЕ КОЗАЧЕ ВІЙСЬКО — ті козаки з **ЗАДУНАЙСЬКОЇ СІЧІ** (див.), які, на чолі з кошовим Гладким, під час турецько-московської війни 1828 р., зрадивши турків, перекинулися на бік москалів. Їх було оселено між Бердянськом і Маріуполем і названо Озівським Військом, але що воно було нечисленне (з Гладким пішло яких 500 чоловік), то воно виконувало тільки службу берегової охорони від контрабандистів. У шестидесятих роках це військо було скасоване, козаків переселено на Кубань і влучено в Кубанське Військо.

ОЗІРІС — найвищий бог давнього Єгипту, володар світу померлих. Був він перше персоналіфікацією добродійного Ніла, що сприяв зародженню в Єгипті хліборобства та розвиткові цивілізації, але його брат **ТІФОН**, що персоналізував злі сили безводної й безплідної пустелі, з задроти до нього, що він знаходив стільки любови й пошани між людьми, забив його, порізав тіло на дрібні шматки і вкинув у річку. Дружина **ІЗІДА** познаходила ті шматки, з'єднала їх і, поповнивши певні обряди, дала Озірісові втілюватися новою формою існування в потусторонньому світі, де він і став Володарем Царства Померлих. У царстві живих його місце зайняв його син від Ізиди **ГОР**, персоналіфікація животворних сил сонця.

ОЗОКЕРИТ — гірський віск. Його широко вживають в промисловості: з нього роблять різні мази, креми, тощо. Ним просочують тканини. Останнім часом почали його вживати при лікуванні ран. Своім виглядом цей мінерал нагадує бджолиний віск жовтосірого кольору. І спочатку його вживали для роблення з нього церковних свічок, потім почали використовувати його, як електро- і ізоляційний матеріал. Найбільші в світі родовища озокериту знаходяться в Гали-

чині, зокрема в Бориславщині, де вже яких 100 років тому було побудовано кілька примітивних шахт для видобування цього гірського воску.

ОЙКЕН РУДОЛЬФ (1846—1919 — німецький філософ, мораліст, професор університету в Єні, автор книг «Світгляд великих філософів» та «Зміст і вартість життя». В 1908 р. одержав премію Нобеля. Був прихильником українського визвольного руху і містив цікаві статті в часописах «Українішен Нахріттен» та «Вільне Слово» в Зальцведелі. Він писав у відповідь на анкету Союзу Визволення України, випущену з приводу виходу в світ 100-го числа «Україніше Нахріттен»:

«Маю повну симпатію до усамостійнення українського народу, і то як з засадничих, так і з політично-практичних причин. Передовсім видається мені, що це природне право своєрідного — щодо мови й народности — племені розвиватися згідно з власною волею; ніякий інший нарід не має права спинити йому цей розвиток або й тільки скривдити його тільки тому, що він не осягнув досі рівня, якого бажаємо культурному народові. Бо такий розвиток залежить від деяких обставин, що не впливають із волі даного народу і тому він у тому не має жадної вини, і було б несправедливо сумніватися з цього приводу в талановитості того народу. Ясно перед очима кожного стоїть факт, що доля українського народу щодо цього була дуже нещаслива. До цього принципіального розважання прилучається ще й політично-практичне. Ми далекі від того, щоб нападати на своєрідний і талановитий московський нарід, але російська урядова система з її ненаситною завоюницькою жадобою, яка безнастанно століттями все посту пала вперед, заслуговує в інтересі загальної культури людства на найрішучіше засудження й поборювання. А для цього нема кращого засобу, ніж усамостійнення України. Зокрема ми, німці, мали б бути просто засліпленими, коли б ми радо не повітали ї, по змозі, не схотіли допомогти змаганням до незалежності, які наглядно виявляються серед українців в очевидних ділах. Без сумніву, заходять тут великі труднощі не тільки супроти москалів, а й супроти поляків. Однак ці труднощі можна розв'язати, якщо тільки знайдеться з обох сторін поважна добра воля порозумітися і визнати один одному право, щоб софізмами не гнітив один другого, бо й тут має справдитися вислів: «Де є добра воля, там є шлях». З усього серця бажаю, щоб і для українців знайшовся цей шлях, на добро для них самих і на користь іншим. »

ОКО — орган зору. Положене в очній ямці, воно складається з трьох оболонок: зовнішньої твердої **БІЛКІВКИ**, що хоронить око і що, роблячи в передній частині прозорою, зветь-

са в цій частині ПРОЗОРКОЮ; середньої — СУДИННИЦІ, що відживляє око: вона в передній частині переходить у ПРОМІННИЦЮ і кінчиться ДУГІВКОЮ; отвір у середині дугівки зветься ЗІНИЦЕЮ, або ЧОЛОВІЧКОМ; і третьої, внутрішньої НЕРВІВКИ, що складається з нервних волокон зорового нерву, що з мізку входить ззаду в нутро ока, — осередня частина нервівки зветься ЖОВТАНКОЮ, і тут знаходиться головний осередок приймання зорових вражень. Дугівка переділяє око на дві комори — передню, меншу, та значно більшу задню, де знаходиться СОЧКА, а за нею прозора дриглиста маса — СКЛИСТЕ ТІЛО. Обидві комори виповнені прозорою водянистою рідиною.

Без очей людина не могла б ані боронитися від небезпек, які їй по всіх усядах загрожують, ані споглядати краси світу, ані вдосконалювати свої знання наукою, тим-то очі вважаються за найдорожче, що є в людині. Звідти й приповідка: «Бережи це, як око в голові». (Франко, II, 477).

Єже у єгиптян відкрите око символізувало досконалість правди, а в греків і у римлян існував вираз — «око справедливості». Серед християнських емблем також знаходиться око в трикутнику, що символізує Всевидяще Боже Око — один із найдавніших християнських символів, що часто фігурує й на наших іконах.

Очі — головна прикраса обличчя, причому українці вважають найгарнішими великі карі очі: «Ганна кароока, як тополя серед поля, гнучка та висока» — ось ідеал української жіночої краси. «Лице в неї, як — сонечко ранком, а очі — як зірнички перед світанком.» Та очі не тільки тому гарні, що мають гарний колір, чи гарну форму, а особливо тому, що в ній відбивається людська душа, всі її переживання і відчуття, «Світле око» — спокійне сумління» (Номис, 6724).

Із очима в'яжуться деякі забобонні прикмети: «Як ліве око свербить кого, то тішитися буде, а як праве, то плакати буде» (Етн. Зб. НТШ V, 84). «Око мене свербить — новина буде,» (Франко «Ірипов.» II, 475). Як кому трапляється, що око б'ється (тремтить), то не годиться про те нікому казати в хаті, бо то знає, що хтось із роду умре» (Етн. Зб. НТШ XXXII, 248). В Римі натомість казали: «Коли у вас б'ється око, то це значить, що про вас хтось говорить» (Дзанаццо, I, 158). Якщо в дітей такі очі казали, що вони «пусті», а про дітей, що вони недовговічні, більш півтора року не проживуть. (Етн. Зб. НТШ, XXXII, 405) (Див. ЗУРОЧЕННЯ, ЧОЛОВІЧОК).

МОРОЗ З ОЧИМА — сильний мороз. ПОЗИЧАТИ В СІРКА ОЧЕЙ — мати сором в очі кому глянути.

ОКО — міра ваги — 3 фунти, і міра рідни — 2,3 кварта. В рахунках після назви десятків — один: ДВАДЦЯТЬ З ОКОМ — 21.

ОКОВИТА — краший рід горілки (з латинського «аквавіте» — вода життя).

ОКОЗАМИЛЮВАННЯ — вдалий вираз Хрущова, яким він окреслив дуже поширене в советській системі явище фальшування даних про «досягнення» в різних галузях советського господарства. На грудневому пленумі Центр. Комітету Ком. Партії в 1958 р. Хрущов обвинуватив свого конкурента Маленкова у фальшуванні даних про урожай. Маленков на XIX з'їзді партії сказав, що в 1952 р. в СССР зібрано 8 мільярдів пудів зерна, і що проблема харчування населення розв'язана «остаточно і безповоротно». Хрущов назвав це «окозамилюванням», бо фактичний урожай був далеко менший: за 1958 р. він дав усього 5 мільярдів 36 мільйонів пудів. У своєму гніві на Маленкова Хрущов на пленумі 1958 р. відкрив ще одну правду — советські передвоєнні і після воєнні врожаї зерна залишалися фактично на рівні урожаїв царської Росії, хоча офіційна большевицька статистика хвалилася перед усім світом, що за Советів ті урожаї царської Росії давно перевершені. Хрущов ствердив, що «загальний збір зерна за 1949—58 рр... нічим не відрізнявся від загального врожаю за 1910—14 рр.» «Яв бачите. — говорив Хрущов, — засівною площею та урожайністю і збором зерна наша країна лишилася практично на тому ж рівні, що в дореволюційний період, хоч кількість населення значно зросла, і потреби зерна стали куди більшими, ніж це було за царської Росії.»

Це окозамилювання, що систематично практикувалося до ревеляції Хрущова в 1958 р., і то за його ж згодою, бо і він належав до того Центр. Комітету, що голосив на весь світ фальшиві дані про «досягнення» СССР, продовжувалося й після його ревеляцій. У постановках Центр. Комітету партії з 18. I. 1960 р. стверджено: «Бувають і такі керівники, які вдають, що все йде добре, стають на злочинний шлях обдурювання держави, допускаються окозамилювання, фальшування та інших антидержавних вчинків».

Часопис «Сельське Хозяйство» в числі з 27. XII. 1958 р. писав:

«Перевірка, що її провела прокуратура в семи колгоспах Гельм'язівського району (Черкаська область України. — 60) виявила, що з усіх цих господарств квітне окозамилювання. Замість того, щоб досягти збільшення продуктивності громадського тваринництва, аматори легкої слави стали на незаконний шлях: закуплену в колгоспників продукцію показували у звітах як колгоспну».

Та і сам Хрущов вживає того ж оковамилювання. Щоб затушувати поганий стан урожаю за 1960 р., він не порівнював на пленумі в січні 1961 р. його з урожаєм попереднього року, а не р. 1958, бо тоді б була очевидна його невдача, а, щоб затемнити правду, Хрущов вишукав найменший урожай з-перед семи роками і з ним порівняв урожай за 1960 р. У 1953 р. урожай дав 5 мільярдів 36 мільйонів пудів. Очевидно, порівняння виходить на користь 1960 р., що ніби дав 8 мільярдів 131 мільйон пудів. Але сільсько-господарські експерти закордонном твердять, що й ця цифра фальшива: вони оцінюють урожай в 1960 р. найбільше на 79 мільярдів пудів, як це можна було обчислити навіть за перебільшеними («оковамилювальними») даними советської преси. Натомість визначено було («запьяновано!») на 1960 р. 9,3 мільярдів пудів пудів. На пленумі не подано відсотка виконання плану, щоб не підкреслити надто очевидного недобору хліба («Вільна Україна» 1961. Зб. ХХІХ. ст. 20—21).

ОКОЛОТ — сніп соломи; сніп, що його вимолочено, не розв'язуючи. **МОЛОТИТИ В ОКОЛОТ** — молотити, не розв'язуючи снопа. Околотів вживається на покриття хат, звідси вираз: **ОКОЛОТИТИ ХАТУ**.

О'КОННОР ЕДВАРД — член Комісії Переміщених осіб США. На З'їзді Українсько-Американського Допомогового Комітету в Філадельфії 13. X. 1951 р. він виголосив зворушливу доповідь про «Трагедію Української Нації» під московською окупацією. 17 жовтня 1951 р. сенатор **СМАТЕРС ГЕОРГ** (див.), присутній на тому з'їзді, відчитав цю доповідь в Сенаті США, щоб її було внесено в протоколи Сенату.

О'КОННОР - ВІЛІНЬСЬКА ВАЛЕРІЯ (1866 — 1930) — письменниця, співробітниця ЛН-Вісника, де друкувала свої поезії, драматичні твори і переклади з французьких поетів. Незадовго перер своєю трагічною смертю (кинулася в Північ під поїзд) вона закінчила великий роман із життя еміграції. Уривки з цього роману друкувалися в «Новій Україні» 1923 під заголовками «Автомобіль» та «Крамничка». Письменниця писала бездоганною мовою, і її твори все визначались поетичним змістом та гарною формою. Вона була посвячена з Мик. Лисенком, бо її старша сестра Ольга була дружиною нашого славетного мистця.

ОКОНОМ — керівник **ОКОНОМУ** (властиво **ЕКОНОМУ**). себто поміщицького господарства. За часів **ПАНЩИНИ** (див.) окономі були жадливими визискувачами селян, справжніми **ПОСПАКАМИ** (див.) Не дурно ж приповідка каже: «Не так ті пани, як підпанки. » Не-

добра пам'ять про них залишилася в українських народніх піснях:

Наступила чорна хмара, настала ще й сива:
Була Польща, була Польща, тай стала Росія.
Син за батька не одбуде, а батько за сина;
Живуть люди, живуть люди, живуть слободою.
Іде мати на лан жати разом із дочкою
Прийшли вони до ланочку — помагай нам,
Боже.

І святая Неділенько, велика Госпоже!
Сіли ж вони обідати — гіркий наш обіде-
Оглянуться назад себе, аж оконом іде.
Прийшов він до ланочку, нагай розпускає:
Ой зачав же їх оконом лаяти та бити:
«Ой чом же вас, вражих людей, по троє немає?»
«Ой чом же вам, вражим людям, снопів не
носити?»

А в нашого оконома червона шапка,
Як приїде до панщини, скаче як та жабка.
А в нашого оконома шовкові онучі,
Плачуть, плачуть бідні люди, із панщини йдуча.
Поблазили волам шиї, бідним людям руки
Набралися бідні хлопці на панщині муки. . .
А в нашій окономки червона спідниця. . .
Ішли люди із панщини — вже зійшла зірниця!

ОКОРЕНОК — частина стовбура дерева від кореня до перших галузок.

ОКРАВКА, ОКРАВОН — червоний вовняний пояс, що ним на Лівобережній Україні жінка стягувала плахту при стані.

ОКРИВКА — тканий вовняний, переважно червоний чоловічий пояс на Буковині, звичайно ширший від жіночого

ОКРІП — нагріта дуже вода. Для купелі дитини в Україні гріли воду, але заборонялося допускати до того, щоб вона закипіла, бо дитина, купана в перегрітій, хоча й охолодженій потім, воді, була б дуже сердита. Не можна купати дитини і в надто гарячій воді (**МУЄ НТШ**, VIII, 27).

ОКРУГА — адміністративна одиниця, що її ввів в Україні советський уряд. В 1930 р. було в Україні 40 округ з пересічною поверхною в 8—10 тисяч кв. км. і населенням від 500 до 700 тисяч.

ОКСАМИТ — тканина з довшою або коротшою ворсою з шовку, вовни, або льону. Зробився він відомий в Європі від тоді, коли римляни підбили частину Азії, і почали звідти його спроваджувати. Французи й італійці перші почали виробляти в Європі оксамитові тканини, а поміж ними особливої довершеності дійшли ліонські та генуйські оксамити. Справжній індійський оксамит вироблявся тільки з шовку, з шести ниток, звідки власне й назва оксамит.

ту, що походить від грецького слова «гексамітон», себто «шестимит», від «гекс» — шість, і «митос» — нитка. У нас дуже любили оксамит і знали його з давніх часів: про нього згадується вже в Іпатському списку Літопису та в «Слові о Полку...» Натомість у Польщі оксамит був відомий тільки з XIV ст. Згідно зі скарбовими ресстрами короля Ягелла в 1393 р. за штуку оксамиту плачено 32 гривни, або 16 фунтів срібла. За часів короля Яна Казіміра мито за оксамит було таке саме, як за ЗЛОТОГЛАВ (див.), але вище від мита за адамашок та ед-ваб (див.).

Наші козаки залюбки ходили в «червоних штанах оксамитних» (Шевченко) та в «оксамитових жупанах». Тому і в колядці про трьох царів, що Христові принесли дарунки і перед ним навколішки поставали, старенький Йосип, хоч і коло ясел стоїть, все ж «Сусові Христові оксамит держить». — очевидно, як знак Його царської гідности.

ОКСЕНОВИЧ ГНАТ — професор і ректор київської Колегії (в ХУІІ ст.), депутат українського духовенства на Яському соборі в 1641 р. (див. МОГИЛА ПЕТРО).

ОКСІЮК ІОСИП (1894, — ?) — професор Кам'янець - Подільського університету, де викладав історію християнської Церкви. Обраний на єпископа УАПЦ на соборі в Кам'янці Подільському, був висвячений 4. VI. 1924. Був єпископом Лубенським і Миргородським. На другому Всеукраїнському Соборі в 1927 архієпископа Іосипа Оксіюка було обрано на другого заступника митрополита київського і всієї України. З 1926 р. був єпископом полтавським. В 1935 р. був заарештований і перебував на засланні в Сибірі. Залишив переклади богослужбових книг на українську мову.

ОКТОІХ — восьмигласник, богослужбова книга для вжитку читців і співаків. Її поділено на 8 великих відділів або сім чинів служб: по одному для кожного дня тижня. Кожна частина містить у собі по кілька піснеспівів, пов'язаних із тією чи іншою згадкою певного дня. Всі пісні співи даного залосу співаються за певною мелодією, яка зазначається в інших богослужбових книгах назвою «голос» (напр., трошар, гол. 4; канон, гол. I. стихира, гол. 7 і т. д.). Голоси співаються один за одним, починаючи з першого Вісім тижнів, протягом яких проспівується весь октоїх, носять назву СТОВІІ. Їх у році шість, — всі вони починаються у певний визначений час. Склав Октоїх преп. Іван Дамаскин (б. 750—786), що за свої надхненні піснеспіви зветься Золотоструйним.

Його переклади на слов'янську мову свв. Кирило й Методій, і в тому вигляді він перейшов до нас. Сучасний вигляд октоїх зберігає з

часів Ярослава Мудрого. Перший друкований Октоїх з'явився в нас з 1491 р. друком Фіоля в Кракові. (Укр. Прав. Календар на 1955 р. ст. 145; о. П. Калинович «Літургіка» ч. 1. ст. 56—57). В кол. придворній бібліотечі Відня знаходиться т. зв. Віденський Октоїх — важлива пам'ятка старо-української мови XII—XIII ст.

ОКУЛЯРИ — скла на ніс для направи зору. Їх винахід приписується або Олександрові да Маласпіна (чи просто Спіна ченцеві домені канцеві (†1318), або другому італійцеві, Сальмнові дельї Арматі (†1317). В усякому разі на надгробку останнього в церкві св. Марії Вільної в Фльоренції можна прочитати, крім твердження, що це він вигадав цей незвичайний прилад, ще й фразу: «Хай йому Бог простить!» Бо в ті часи все, що здавалося незвичайним, приписувалося спілкуванню з дияволом, і тому викликало забобонні вастереження.

В Китаї здавна дуже поширений звичай носити окуляри, головно серед старших і вчених людей, що в Китаї до революції користувалися великою пошаною. Китаїці, зустрічаючи своїх знайомих, і вітаючись з ними, здіймали не капелюхи, а окуляри, щоб вказати, що відмовляються від всякого особливого трактування, що належало б людині в окулярах. У західному світі поширилася мода носити, ніби для охорони очей від надто сильного сонячного світла, чорні окуляри. Деякі молоді сноби — жінки й чоловіки — почали носити чорні окуляри і в день, і в вечорі, і на пляжі, де дійсно багато сонця, і в театрі, і в каварнях і в ресторанах. Італійська письменниця Де Чеспедес писала: «Було колись, що очі вважалися за «дзеркало душі», і для жінки було великою приємністю й радістю мати гарні очі і чути відповідні компліменти. Поет Де Мюссе сказав одного разу княгині Бельгіозо: «У вас такі великі очі, що я в них загубився і вже не можу себе віднайти...» Славнозвісний паж Фернанд, як відомо, так губився, коли дивився на нього очі Йоланди, що втрачав навіть здатність говорити... Тепер прийшла мода їх ховати. Змінився смак, і люди вживають інших чар, як співає теж модна (ще не — українська) пісня: «Бували гарні чорні очі, гарні очі сині, але ноги... але ноги...»

ОКУЛЬТИЗМ — містичний напрямок, що намагається проникнути таємниці потустороннього світу. Окультисти тверлять, що існує потаємний, схований від нас («окультний») світ, неприступний нашим зміслам в'якому знаходяться розумні істоти, що іноді дають нам про себе знати незрозумілими для нашого розуму явищами.

Довгий час офіційна наука, в якій панувало матеріялістичне наставлення, ставилася до

окультизму шляком негативно, заперечуючи всі ті явища, що суперечили встановленим законам фізики та евклідової геометрії. Але в XIX ст. в науці сталася революція: маляр Боляй, москаль Лобачевський та інші виказали можливість існування геометрій для світів не тривимірних, як наш, а чотиривимірних і більшвимірних, що для них Евклідова геометрія зовсім не надається, і що з'ясовують явища, як, напр, несподівана поява якоїсь речі в замкнутій зо всіх сторін кімнати, що їх було не раз констатовано, але ніколи відомими фізичними законами не вияснювано. Потім прийшов Айнштайн зі своєю теорією релятивності, що нищить самі підстави матеріалізму — абсолютний час і абсолютний простір. Фройд відкриває світ підсвідомого, і дорнгамський Дьюк - університет розпочинає лабораторні досліді ПАРАСИХОЛОГІЇ (див.), що відбувається рівнобіжно зі студіями «Національної Лабораторії Психічних Розшуків», з доручення Лондонського університету. Сучасна наука, переконавшись в реальності т. зв. окультичних явищ, намагається їх тепер не тільки дослідити, але й по можливості відтворити лабораторійним способом. У цьому напрямку вже досягнуто деякі успіхи, а головне перевірено й стверджено низку явищ, що їх давня наука категорично заперечувала.

ОКУНЕВСЬКА - МОРACHEВСЬКА СОФІЯ (1865—1926) — перша лікарка - українка в Галичині, приятелька О. Кобилянської, яка завдяки їй, стала українською письменницею.

ОКУНЕВСЬКИЙ ТЕОФІЛЬ (1858—1937) — адвокат, посол до австрійського парламенту в рр. 1897—1900 і 1917—18, пізніше член Укр. Національної Ради і комісар Городенщини. Д-р Кость Левецький, інший визначний український політик, писав у своїх спогадах:

«Окуневський зачав послувати в Галицькому Соїмі в 1889 р. і вже з початком свого послування мусів відбутися двобій з польським шляхтичем Розвадівським в обороні честі українського народу. Опісля (1894 р.) державна кураторія в Коломні перевела проти нього карний процес за те, що він на зборах у Коломні назвав висказ намісника графа Казимира Баденього: «або з заступниками українського народу, або без них» — бутю польського шляхтича, і візав зібраних пімстяти ту бутю. По переведеній головній розправі трибунал суду присяглих у Коломні увільнив його від вини і кари.

«Д-р Теофіль Окуневський розправився з митрополитом Сильвестром Сембратовичем у 1894 р. в Галицькому Соїмі, коли то митрополит зажадав краєвої підмоги на католицькі місії в краю. В цій полемічній дебаті сказав посол Окуневський до очей митрополитові, що український митрополит та українська світська інте-

лігенція йдуть, на жаль різними шляхами; та історія осудить колись, хто був на правдивій дорозі.

В 1897 р. увійшов Окуневський до Палати Послів Державної Ради у Відні і в дні 30. березня того року зложив заяву з приводу кривавих галицьких виборів того змісту, що ті вибори переконали український нарід, що теперішній уряд не жахається ніяких насильств, щоб не допустити до вибору послів по свободній волі української нації; що український нарід у Галичині поставлено перед альтернативою: визнати польську державну ідею, або мовчати і вмирати; що боротьбу за права, запоручені конституцією, уважають урялові чинники за злочинне повстання і так представляють справу на найвищому місці. Тому йдучи за голосом всього українського населення, будемо поборювати цей уряд всіми способами та подамо руку тим заступникам інших народів, які змагаючи до розширення автономії країв, подбають про охорону національних меншин.

Це була заява на привітання президента міністрів графа Казимира Баденього. Відтак посол Окуневський поставив у Державній Раді внесок на обвинувачення президента міністрів графа Казимира Баденього за останні криваві вибори і зловживання органів влади.

Станувши 28. грудня 1897 р. в Галицькому Соїмі, застав посол Окуневський претложений презесом «Кола Польского» Аполінарієм Яворським проект адреси до цісаря з приводу ювілею в його 50-ліття. В адресі було сказано, що вибух національних пристрастей дорів до насильств і зневажливих подій у парламенті, але зате в краєвих соймах дасться досягнути порозуміння, та що і поляки і українці признають засаду рівноправности і готові задоволити всі потреби обох народностей та усунути все, що роз'єднює в краю. І коли наші соймові послы, Олександр Барвінський і товариші, погодилися на таку політично шкідливу для нас адресу до цісаря один тільки посол Окуневський мав пивільну відвагу заявити, що він рішуче противиться такій адресі до цісаря, бо український нарід кадить свою іншу адресу до цісаря.

І дійсно окрему адресу цісареві в нагоду його ювілею вислали галицькі українці (в травні 1898 р.) — з бажанням національної автономії і поділу Галичини.

Щоб показати свою ввічливість супроти таких послів, як Барвінський, ухвалив Соїм у тій сесії, щоб уже в 1898 р. відкрити українську гімназію в Тернополі.

Посол Окуневський заступав тоді в Галицькому Соїмі і в Державній Раді думку, що справу національну і мовну можна залагодити тільки в Державній Раді, та що в Галичині мо-

же зарадити лихові тільки поділ краю на округи: українські, мішані і польські.

Коли в 1895 р. нашої великої депутації не допустили до цісаря Франца Йосифа у Відні, щоб вона зажадала провірення безправств органів державної влади в Галичині, тоді вислано до цісаря делегацію, до якої увійшли: о. Іван Озаркевич, о. Іван Саноцький, Льонгин Рожанковський, д-р Теофіль Окуневський та селяни Новаковський і Грендзола. На промову провідника цієї делегації о. Івана Озаркевича відповів цісар з підмови президента міністрів графа Казимира Баденього, що така велика і коштовна депутація не відповідний засіб до цілі — отже: Бувайте здорові!..

По цій прикрій авдієнції треба було представити всім членам депутації, що приїхали були до Відня, некорисний вислід цісарської авдієнції. Він це зробив такими сердечними словами, що нашим селянам ставили слюзи в очах. Вони почули тоді від нього, що нам треба йти зовсім інакшими шляхами.

Д-р Теофіль Окуневський був послом з тепераментом і все добрим товаришем. Він виконував свої обов'язки для добра народу всюди де того було треба». Див. ОБСТРУКЦІЯ.

ОКУНЕВСЬКИЙ ЯРОСЛАВ (1860—1929) — брат Теофіля, лікар австрійської фльоти, адмірал. Відбуваючи подорожі навкруги світу, і володіючи багатьма мовами, А. Окуневський залишив прегарні «Листи з чужини», що вийшли ще перед першою світовою війною в двох томах. Після розвалу Австрії приїхав до Відня і тут з Васильком і іншими працював увесь час у санітарній місії і висдував для Західної України, яка була тоді в огні і крові, санітарний матеріал з австрійських запасів. Коли була найбільша скрута в галицькій армії, дістав чотири вагони санітарного матеріалу і вислав у заплъомбованих вагонах у супроводі аптекаря до Станиславова. На жаль ці вагони розбили в Будапешті мадяри забрали весь матеріал, а вагони прийшли порожні до Станиславова. В початку боротьби zorganizував санітарну службу у Відні для нашої держави, придбав визначні фахові лікарські сили для нашої армії і санітарної служби. Коли розгорілися епідемії плямистого тифу та інших недуг, звертався по допомогу заграничних санітарних місій і швайцарського червоного хреста. Після закінчення війни вернувся до Галичини і осів як лікар у Городенці. Часом, хоч рідко заїздив до Львова, брав участь в обох конгресах українських лікарів у Львові, на яких був першим президентом.

ОКУНЬ — костиста риба з великою лускою і двома хребтними плавцями. У нас був символом сонливости. Походження цієї символіки чисто етимологічне: народ зблизив «окунь»

із «куняти». Звідти й **ОКУНІВ ЛОВИТИ** — куняти. «Хто слухав, а хто окунів ловить». (Квітка, II, 181).

ОЛЕАРІЙ АДАМ (1600—1671) — німецький учений, секретар гольштинського посольства до Московщини й Персії в рр. 1635, 1643, 1660, автор дуже цінного опису своєї подорожі по Московії, яку видано в французькій мові в Амстердамі в 1727 р. У тій праці він оповідає, що московські царедворці так пояснювали йому тодішній державний герб: над двоголовим орлом, як посагом візантійської принцеси Софії Палеолог, що в 1472 вийшла заміж за Івана III, три корони, як символи: великого князівства московського посередині, та ханатів казанського й астраханського по боках. З цього приводу д-р Косаревич Косаренко справедливо завважував, що тим самим ясно й безперечно засвідчується, що москалі в ті часи не відчували жадного державного споріднення (чи перемцтва) з давньою Київською Руссю — Україною бо ані словом тоді не згадали ані про Русь, ані про Київ, ані про стародавній герб великих князів київських — тризуб, але під креслювали перемство від татарських ханатів.

ОЛЕГ ВІЩИЙ — перший історично відомий з роду Рюриковичів київський князь у рр. 879—912. Але ці дати князювання, що їх дав літописець дуже непевні. — єдина певна дата — це дата 1911 р., коли Олег склав договір із греками. Прийшов він до Києва із Новгороду Дніпром і опанував Київ, за легендою, забивши попередніх князів Аскольда і Дира. По опануванні й полянської землі Олег звернувся перше проти деревлян підбив їх і наложив данину з чорних куніць, потім рушив на сіверян, які підлягали хозарам; сіверяни у відміну від деревлян, не ставили спротиву, і Олег наклав на них меншу дань. Потім він завоював радимичів: вони платили йому, як перед тим хозарам, по шелягові від рала. Ходив походом і на улчів та тиверців, але не зміг їх підбити: ці два племена, як також і дуліби та хорвати стали покищо тільки союзниками київського князя. Володіння Олега сягали від Балтійського моря й Новгороду до середнього Дніпра. Головні міста на цій території були тоді Київ, Чернігів, Любеч, Смоленськ, Псков, Новгород, Ростов.

У 907 р. (дата непевна) Олег ходив походом на Царгород. Греки налякалися і розпочали переговори, в наслідку якого був підписаний перший в історії договір України перший міжнародний акт між Україною та іншою державою. За цим договором, що зберігся лише частинно, греки зобов'язувалися заплатити по 12 гривень срібла «на ключ» (див.) і, крім того, мали дати дарунки «великим князям», що сиділи в Києві, Переяславі, Любечі та інших значніших містах. Послам, що приходили до

Царгороду, імператор мав давати від себе утримання. Київські купці теж мали доставати в Царгороді утримання протягом шести місяців (МІСЯЧИНА) — хліб, м'ясо, рибу, вино, овочі. При повороті додому мали дістати на дорожку харчі і корабельне знаряддя, як вітрила, шпури, якорі і т. п. Олег зі свого боку обіцяв, що його люди не робитимуть шкоди у грецьких країнах. До Царгороду українські купці мали входити одними воротами в числі не більше 50. Мешкати мали тільки в означеному місці — «у св. Мама, себто біля монастиря св. Маманта, без зброї, під наглядом грецького урядовця. Умову цю записали обидві сторони: греки на хрест, а Олегові вояки на свою зброю і богів Перуна та Велеса.

Літописець оповідав, що Олег, на знак перемоги, повісив тоді свій щит на воротах Царгороду.

Кілька років пізніше, 2. IX. 911 р. Олег склав другий договір із Візантією. Цей договір зберігся в цілості. Договір цей, крім передмови, складається з таких точок: 1. Русь зобов'язується утримувати приязнь з греками «від усієї душі і бажання» та не доводити ні до яких суперечок і боротьби. Таку саме обіцянку склали й греки. 2. Коли станеться кому шкода, покривджений має ствердити це присягою. 3. Коли грек уб'є русина, або русин грека, убивця має бути покараний смертю. Якщо вбивця утече його майно мають забрати родичі вбитого та його жінка. 4. Якщо хто вдарить кого мечем, або чим іншим, за кару має дати 5 мір срібла. Якщо ж винний незаможний, то має дати те, що може, навіть одяг, у якому ходить, та має скласти присягу, що не може добути в цій справі допомоги. 5. Якщо хто зловить злодія на крадіжці і вб'є його, то це не рахується за провину. Якщо ж злодій дасться зв'язати собі руки, то має дати потрібну вартість того, що вкрав. 6. Якщо вітри заженуть який човен до чужої землі, треба його повернути власникам і перевести його через небезпечні місця. Якщо ж човен розіб'ється, то треба повернути поклажу, яка на ньому знаходиться. 7. Обидві сторони мають звернути полонених. Якщо ж якого бранця продано в чужу сторону, треба або відкупити невольника або дати за нього палезну ціну. 8. Не буде перешкод людям, що хочуть вступити в чужу службу й залишитися в чужій державі. 9. Якщо втече який невольник з Русі, або викрадуть його греки мають його звернути. 10. Якщо який русин умре в Візантії, а не залишить заповіту, то його майно треба звернути його родичам; якщо ж лишив заповіт, то майно має йти за його волею.

Цей договір усталив мирові відносини між Києвом і Візантією.

В короткому часі після того, Русь звернулася у бік Каспійського моря. Історик Табаріс-

тану Магомед ель Хасан оповідає, що вже в 909 або 910 р. з'явилося на Каспії 16 «руських» кораблів. Вони напали на місто Абесгун і пограбували та побили багато махоммедян. Але місцевий намісник уночі їх погромив, а бранців порозсилав по різних околицях. Араб Масуді натомість залишив нам опис великого походу Русі 913 р. Велика фльота в 500 кораблів по 100 люду на кожному перейшла з Дону на Волгу, а звідти на Каспій, і почали нищити прибережні міста аж до «нафтяної землі» (Баку). Але на позорній дорозі хозари перегородили їм шлях. Три дні йшов кривавий бій, але хозари мали кінноту і добру зброю і русини втратили до 30.000 люду. Решта рятувалася втечею, але й тих побили дальші народи.

Був Олег дуже визначною особистістю незвичайно енергійною й розумною, і навкруги нього витворилося чимало легенд в яких він виступав, як якийсь чудодій казковий герой. І смерть його теж оповита легендою. Один віщун (ВОЛХВ, див.) сказав йому: «Князю помреш від коня, якого любиш і яким їздиш. Олег подумав і сказав: «Ніколи вже не їздитиму ним і навіть і не погляну на нього». По роках, вернувшись із походу, запитав він одного дия «Де ж мій кінь якого я наказав доглядати?» — Конюх відповів що той кінь уже подох. Олег засміявся: «Неправду отже говорять рішунні, кінь згинув а я живу. Поїду погляну на його кістяк.» Приїхавши на місце, де був залішений труп коня від якого залишився самий кістяк наступив він на його череп, сміючись: «То ж чи не від тебе я мав умерти?» Але з черепа вилізла гадюка, вкисила князя і той ослаб і помер. Поховали його на горі Шкавниці.

ОЛЕГ - МИХАЙЛО (+1.115) — син СВЯТОСЛАВА ЯРОСЛАВИЧА князь чернігівський і новгородсіверський, що допомагав польському королеві Болеславу Хороброму, а після смерті батька дістав Володимир Волинський. Прогнаний звідти, втік був в Тмутаракань Одружений з половчанкою, приводив в Україну половців що її руйнували, викликав чари між князями і тому був прозваний ГОРЕСЛАВИЧЕМ. Одна з темніших постатей князівської України.

ОЛЕГ СВЯТОСЛАВИЧ, князь дерев'янський, загинув у 977 році у боротьбі з братом Ярополком, упавши з мосту в Овручі.

ОЛЕГ ЯРОСЛАВИЧ чи **НАСТАСИЧ** — син Ярослава Осмомисла і його нешлюбної жінки Насті. Князував недовгий час у Галичі. 1188 р. його отруїли бояри.

ОЛЕДИЦЯ -- див. **ОЖЕЛЕДЬ**.

ОЛЕКСА ТЕПЛИЙ — день 17 березня ст. З ним в'яжуться народні прикмети: «На Теплового Олексі риба - шука лід хвостом розбиває» (Номис. 416). «Яка погода на Теплового Олексі, — казали на Буковині, — така й на Великдень» (Зап. ЮЗОтд. II, ст. 355).

На Теплового Олексі треба виставляти пасіки з стебника і сіяти овес доконче, хоч би й по снігу: «Сій овес в болото, будеш збирати золото». На Теплового Олексі, казали в Галичині, вже прилітають бузьки й інша птиця з теплих країв, і в тім часі мусить конче ще упасти хоч малий сніг, бо пташина принесла з собою на крилах як летіла з далекого краю, трохи снігу. (Ржегорж в Наук. Зб. 1927, т. XXVI, ст. 136).

ОЛЕКСІЙ (†1379) — митрополит «київській і всієї Русі», а властиво московський єрарх. Ще за його життя, в 1376 р. поставлено в Києві окремого українського митрополита — Кипріяна і з того часу церковне життя України й Московщини пішло ріжними шляхами.

ОЛЕКСІЙ (АНЕМПОДИСТ) ДОРОДНІЦИН (1859—1919) — архиепископ володимирський. В 1917 р. вийшов у Києві його молитовник українською мовою. По московськи залишив працю «Южноруский необаптизм, відомий під іменем штунди» та інше.

ОЛЕКСІЙ ГРОМАДСЬКИЙ (†1943) — ординарій Волинський єпископа Полікарпа Сікорського за Польщі, пізніше архиепископ і митрополит Автономної Української Церкви, що поборювала УАПЦ. Трагічно загинув по дорозі до Почаєва біля Дунаєва.

ОЛЕКСІЙ МИХАЙЛОВИЧ — московський цар в рр 1645—76. За нього в 1654 р. відбулася злочасна Переяславська угода про прилучення України. За нього ж та угода порушено і підписано з поляками Андрусівський мир 1667, яким роздерто Україну на дві половини по Дніпру межі Польщею й Московщиною. Йому ж належить славнозвісна порада українцям в урочистому маніфесті: «Разделеніє с поляками сотворіте так верою, так і чипом: хахли, которіє у вас на галавах, настрігите.» Бо вже з перших років «з'єднання» кололи очі москалям ті завязані козацькі чуби, яких вони не

мали. Умовлюючись із поляками, цар Олексій вимагав, щоб «всі ті, в которих маєностях книги печатані, і їх слагателі, також печатніки ілі друкарі, смертю казені, і єнігі собрав сожжени буді і впрєдь чтоби крепкій заказ би безчесних воровських книг (себото українського друку, Є. О.) нікому с вашіх королевского велічества подданих нігде не печатані під страхом смертноі казни..»

Так, не задовольняючись, переслідуванням української культури й українського православ'я в Лівобережній Україні, що залишалася за Андрусівським миром Московщині, Москва намагалася знищити їх на Правобережній Україні, що відійшла до Польщі. (Див. ФІЛАРЕТ. ІОАКИМ САВЙОЛОВ).

ОЛЕКСІЙ ПОПОВИЧ — герой козацьких дум про бурю на Чорнім Морі і про каяття грішника, що проти нього море збунтувалося. Цим думам присвятила спеціальну простору розвідку К. Грушевська в київському «Первісному Громадянстві» (1926, I, ст. 1—35), В ріжних варіянтах дум містяться ріжні гріхи, але один гріх зустрічається в усіх варіянтах, і подекуди він стоїть навіть на першому місці. це гріх, зв'язаний із виїздом з дому без доволу, або без прощання з батьком, з матір'ю (див. МАТИ, ВИЇЗД).

ОЛЕКСІЙ ЧОЛОВІК БОЖИЙ — аскет V ст., дуже популярний у середньовіччі на сході й на заході, — а тому також і в нас. Його життя було поширювано в книжках і в рукописсах.

ОЛЕЛЬКО, ОЛЕКСАНДЕР ВОЛОДИМИРОВИЧ (†1455), внук Ольгерда, безнастанно воював із татарами. Його нащадки називалися Олельками, або Олельковичами, а пізніші з них вийшли кн. Слуцькі й Копильські.

ОЛЕНА, св. (†327) — мати імператора Константина В. В 326 р. відвідала Єрусалим, щоб побудувати там церкви, руйнуючи поганські святині й статуї Венері та Юпітерев, що їх Адріян побудував на Голготі. При цій нагоді, як оповідає легенда, св. ОЛЕНА віднайшла Хрест та інші знаряддя передсмертних мук Христа. З багатьох шматків віднайденого хреста, вона два післала Констанtinові а інші залишила для церкви Гробу Господнього, підмурівки якої заклала.

Se terminó la impresión de este libro
el 5 de Febrero de 1962.
en los Talleres Gráficos "Champion"
c. Mercedes 2163/67, Buenos Aires.